

**KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
İLİTAM PROGRAMI**

HADİS METİNLERİ -I

(DERS NOTLARI)

Hazırlayanlar:

Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN

Doç. Dr. Mehmet AYHAN

Dr. Öğr. Üyesi Zülal KILIÇ

Temel İslâm Bilimleri Bölümü

Hadis Anabilim Dalı

KOCAELİ-2025-2026

1. HAFTA

ÜNİTE I: TEMEL KAVRAMLAR

Konular

1. Hadisin sözlük ve terim anlamı
2. Hadisin çeşitleri
3. Kavli hadis
4. Fiilî hadis
5. Takrîrî hadis
6. Hulkî hadis
7. Hılkî hadis
8. Sünnet

Amaçlar

1. Hadisin tanımı kavramak ve tanımlayabilmek
2. Hadisin çeşitlerini kavramak
3. Kavli, fiilî, takrîrî hadisleri ve aralarındaki farkları bilmek,
4. Sünneti kavrayabilmek, hadis ile sünnet arasındaki farkı anlayabilmek,
5. Hadisi oluşturan unsurları kavramak,
6. Senedi ve işlevini anlamak,
7. Hadisi oluşturan sened ve metni ayırabilmek,
8. Râvi, rivâyet ve mervî kavramlarını anlayabilmek

Hazırlık Soruları

1. Hadis deyince ne anlıyorsunuz, araştırınız.
2. Hz. Peygamber'in sözleri, davranışları ve onayları bizim için ne anlam ifade eder?
3. Hz. Peygamber'in ahlakı ve fiziksel özellikleri hadis sayılabilir mi?
4. Sened, hadis için bir gereklilik midir?
5. Râvilerin hadisler için önemi nedir?

Temel Kavramlar

İslâmî ilimlerin bütününde kendisine özgü kavramlar bulunduğu gibi hadis ilminin de kendine özel kavramları ve terimleri bulunmaktadır. Burada, hadis ilminin en temel kavramları sözlük ve terim anlamları dikkate alınarak incelenecek ve bilgi verilecektir.

Hadis (الْحَدِيثُ)

"Hadis" kelimesi sözlükte eskinin zıddı olarak yeni, söz ve haber anlamlarına gelir. Çoğulu, kıyasa aykırı olarak (أَحَادِيثُ) şeklinde gelir.¹ Hadis kelimesinin bu anlamlarıyla Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiğini görmekteyiz.

Örneğin; (فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلَى آثَارِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا) "Demek, bu söze (Kur'an'a) inanmazlarsa bir üzüntü duyarak arkalarından kendini adetâ tüketeceksin!" (el-Kehf 18/6) ayetinde geçen "hadis"² kelimesi "söz" anlamında;

(وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى) "Mûsâ'nın haberi sana ulaştı mı?" (Tâhâ 20/9) ayetinde "haber"³ anlamında; (لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا) "Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır." (et-Talâk 65/1) ayetinde "yeni"⁴ anlamında;

(يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا) "İşte o gün, yer, kendi haberlerini anlatır." (ez-Zilzâl 99/4) ayetinde de "haber vermek, anlatmak"⁵ anlamında kullanılmıştır. Sözlük anlamına uygun biçimde hadis kelimesi, daha sonraları Hz. Peygamber'in sözleri için kullanılmaya başlanmıştır ve hadis alimleri tarafından da terimleştirilmiştir.

Terim olarak hadis: Hz. Peygamber'e nispet edilen her türlü söz, fiil ve takrîr ile

¹ Bk. Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâî (Beyrût: Dârü Mektebeti'l-Hilâl, 1988), ح د ث maddesi; Zeynüddin er-Râzî, Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî, *Muhtârû's-sihâh*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed (Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1420/1999), ح د ث maddesi; İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfî, *Lisânü'l-Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır, 1414), ح د ث maddesi.

² "Hadis" kelimesinin "söz" anlamındaki kullanımı için ayrıca bk. en-Nisâ 4/42, 78, 87, 140; el-En'âm 6/68; el-A'râf 7/185; Yusuf 12/111; Lokman 31/6; el-Ahzâb, 33/33; ez-Zümer, 39/23; el-Câsiye 45/45; et-Tûr 52/34; en-Necm, 53/59; el-Vâkıa 56/81; el-Kalem 68/44; en-Nâzi'ât 79/15.

³ "Hadis" kelimesinin "haber" anlamındaki kullanımı için ayrıca bk. el-Mü'minûn, 23/44; Sebe', 34/19; ez-Zâriyât 51/24; el-Burûc 85/17; el-Gâşiye 88/1.

⁴ "Hadis" kelimesinin "yeni" anlamındaki kullanımı için ayrıca bk. Tâhâ 20/113; el-Enbiyâ 21/2.

⁵ "Hadis" kelimesinin "haber vermek, anlatmak" anlamındaki kullanımı için ayrıca bk. el-Bakara 2/76; ed-Duhâ 93/11;

ahlakî ve fizikî niteliklerdir. Burada verilen, hadis âlimlerinin benimsediği tanımdır. Tanım incelendiğinde, burada belirtilen bütün haberlerin Hz. Peygamber ile ilgili olduğu görülür. Hadisçiler, Hz. Peygamber'in "şemâil" denilen ahlâkî ve fiziki özelliklerini de hadis tanımına dahil etmişlerdir. Bazı hadis âlimleri bu tanıma daha da genişleterek sahâbe ve tâbiîne ait şahsi görüş ve fetvaları da hadisin tanımına dâhil etmişlerdir. Şia ise, mâsum kabul ettikleri on iki imama ait söz, fiil ve takrirleri de hadis kabul etmektedir.⁶

İslâmiyet ile birlikte hadis kelimesi özel bir anlam kazanmış; kadîm olan ilahî kelâm Kur'ân-ı Kerîm'e karşılık Hz. Peygamber'in sözleri için kullanılmaya başlanmıştır.⁷ Allah Resûl'nün sözleri anlamında hadis kelimesini Hz. Peygamber ve sahabenin kullandığı kaynaklarda görülmektedir. Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği şu hadiste bu anlamdaki kullanım görülmektedir:

قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَنْ أَسْعَدُ النَّاسِ بِشَفَاعَتِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ فَقَالَ: "لَقَدْ ظَنَنْتُ، يَا أَبَا هُرَيْرَةَ، أَنْ لَا يَسْأَلَنِي عَنْ هَذَا الْحَدِيثِ أَحَدٌ أَوَّلُ مِنْكَ، لِمَا رَأَيْتُ مِنْ حِرْصِكَ عَلَى الْحَدِيثِ..."

Ebû Hüreyre, "Kıyamet gününde senin şefaatine erecek en bahtiyar kişi kimdir ey Allah'ın Resûlü!" dedim, bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Ey Ebû Hüreyre! Senin hadise olan düşkünlüğünü bildiğim için, bu hadisi senden önce hiç kimsenin sormayacağını tahmin etmiştim. Kıyamet gününde şefaatile bahtiyar olacak en mutlu kimse, tüm kalbiyle veya içten içe 'Allah'tan başka tanrı yoktur/Lâ ilâhe illallah' diyen kişidir." (Buhârî, İlim 33; Rikâk 51).⁸

Sahâbîlerin de Hz. Peygamber'in sözleri hakkında hadis tabirini kullandıkları anlaşılmaktadır. Nitekim Ebû Said el-Hudrî'den gelen şu rivayette böyle bir kullanım görülmektedir:

جَاءَتْ امْرَأَةً إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، ذَهَبَ الرَّجَالُ بِحَدِيثِكَ، فَاجْعَلْ لَنَا مِنْ نَفْسِكَ يَوْمًا نَأْتِيكَ فِيهِ تُعَلِّمُنَا مِمَّا عَلَّمَكَ اللَّهُ...

Bir hanım sahâbî gelerek; "Senin sözlerinden (hadislerinden) sadece erkekler

⁶ Yücel, *Hadis Usûlü*, (İstanbul; İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 31; Kandemir, "Hadîs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 15: 27.

⁷ Cemaleddin el-Kâsımî, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dımaşkî, *Kavâi'dü't-tahdîs min fûnûni mustalahi'l-hadîs*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1979.), 61.

⁸ Ahmed, *el-Müsne'd*, 14: 446; Buhârî, "İmân", 33; "Rikâk", 51; İbn Ebû Âsım, *es-Sünne*, 2: 394; Bezzâr, *el-Müsne'd*, 15: 145; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5: 359; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 14: 384.

yararlanıyorlar! Biz kadınlar için de bir gün tahsis etseniz, biz de o günde gelsek ve Allah'ın size öğrettiklerinden bize de öğretseniz!" diye istekte bulunmuşlardı.⁹

Yukarıda örnek olarak verdiğimiz her iki rivayette de "hadis" kelimesi, Hz. Peygamber'in "söz"leri anlamında kullanılmıştır.

Hadisin Çeşitleri

Hadis kelimesinin İslâmiyet ile birlikte kazanmış olduğu bu özel anlam içine Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri, takrirleri, onun ahlâkî ve fizikî vasıfları dahil edilmiştir. Hz. Peygamber'den ve onunla ilgili olarak nakledilen her şey hadis kapsamına alınmıştır. Buna göre hadis beş çeşit olarak ele alınacaktır.

Kavlî Hadis (الْحَدِيثُ الْقَوْلِيُّ)

Kavlî ya da sözlü hadis; Hz. Peygamber'in sözlerinden ibaret olan hadislerdir. Örneğin şu rivayetler kavlî hadistir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُورِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ، وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ»

"Allah sizin sûretinize (şeklinize) ve malınıza bakmaz, fakat kalbinize (niyetinize) ve amelinize bakar!"¹⁰

عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: «لَا يَتَمَنَّيَنَّ أَحَدُكُمْ الْمَوْتَ لِيُصْرَّ أَصَابُهُ، فَإِنْ كَانَ لَا بُدَّ فَاعِلًا فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ أَحْيِنِي مَا كَانَتْ الْحَيَاةُ خَيْرًا لِي وَتَوَفَّنِي إِذَا كَانَتْ الْوَفَاةُ خَيْرًا لِي».

"Sizden biriniz, başına bir bela geldi diye sakın ölümü temenni etmesin! Mutlaka böyle bir temennide bulunmak zorunda kalırsa; 'Allah'ım! Yaşamak benim için hayırlı olduğu sürece beni yaşat. Ölüm hakkımda hayırlı olduğu zaman da beni vefat ettir!' desin."¹¹

Bu hadislere bakıldığında, bunların Hz. Peygamber'in sözlerinden ibaret olduğu

⁹ Buhârî, "İ'tisâm", 9; Müslim, "Bir ve Sıla", 152.

¹⁰ İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, 1: 540; Ahmed, *el-Müsne'd*, 13: 227; 16: 564; Müslim, "Bir ve Sıla", 33, 34; İbn Mâce, "Zühd", 9; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 2: 119-120.

¹¹ İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, 1: 358, 375; Tayâlisî, *el-Müsne'd*, 3: 496; Ahmed, *el-Müsne'd*, 19:41, 73; Buhârî, "Mardâ", 19, "Daavât", 30; Müslim, "Zikr ve'd-dua", 10, 13; İbn Mâce, "Zühd", 31; Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 13; Tirmizî, "Cenâiz", 3; Nesâî, "Cenâiz", 1, 2.

görülür. İşte bu tür hadisler, kavî/sözlü hadisleri oluşturur.

Kavî hadislere delâlet eden kalıpların genelde şu şekilde olduğu görülür:

Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:	قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.
Nebî (s.a.) şöyle buyurdu:	أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
Resûlullah'ı (s.a.) şöyle söylerken dinledim:	سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:
Nebî'nin (s.a.) şöyle dediğini duydum:	سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

Fiilî Hadis (الْحَدِيثُ الْفِعْلِيُّ)

Hiz. Peygamber'in davranış ve uygulamaları fiilî hadisleri oluşturur. Bu hadisler genelde sahâbe tarafından Hiz. Peygamber'in bir davranış ya da uygulamasının nakli şeklinde tezâhür eder.

Şu rivayetler fiilî hadislere örnek olarak zikredilebilir:

كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَأَى الْهِلَالَ كَبَّرَ ثَلَاثًا، ثُمَّ هَلَّلَ ثَلَاثًا.

"Nebî (s.a.) (yeni) hilali gördüğü vakit üç defa tekbir ve üç defa da tehliil (la ilahe illallah) getirirdi."¹²

عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْبَجَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: «رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ عَلَى الْحَقَيْنِ»

Cerîr b. Abdullah el-Becelî'den (r.a.) rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: "Nebî'yi (s.a.) gördüm, mestler üzerine mesh ediyordu."¹³

«كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوتِرُ أَحْيَانًا مِنْ أَوَّلِ اللَّيْلِ وَوَسْطِهِ وَآخِرِهِ، لِتَكُونَ سَعَةً لِلْمُسْلِمِينَ»

"Resûlullah (s.a.), Müslümanlara genişlik (kolaylık) olsun diye vitir namazını bazen

¹² Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, 11: 207; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 4: 169; Beyhakî, *et-Daavâtü'l-kebîr*, 2: 120.

¹³ Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*, 14; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 1: 194; Ahmed, *el-Müsned*, 31: 505-506, 537, 551; Buhârî, "Salât", 25; Müslim, "Tahâret", 72; İbn Mâce, "Tahâret", 84; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 58; Tirmizî, "Tahâret", 69; Nesâî, "Tahâret", 97; "Kible", 23.

gecenin başında, bazen ortasında ve bazen de sonunda kıldırı. "¹⁴

Fiiî hadislere delâlet eden kalıplar çoğunlukla şöyledir:

Resûlullah (s.a.) şöyle yapardı.	كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُ كَذَا...
Nebî (s.a.) şöyle yapardı.	كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُ كَذَا...
Resûlullah'ı (s.a.) şöyle yaparken gördüm.	رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُ كَذَا...
Nebî'yi (s.a.) gördüm, şöyle yapıyordu.	رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُ كَذَا...
Resûlullah'ın (s.a.) böyle yaptığını gördüm.	رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَلَ ذَلِكَ

Takrîrî Hadis (الحديث التقريري)

Hiz. Peygamber'in, sahâbe tarafından yanında söylenen bir söze, bir davranışa, kendisine haber verilen bir uygulamaya doğrudan (sarîh) ya da dolaylı (zımnî) olarak onay vermesine, bu anlama gelebilecek davranışta bulunmasına takrîr denilir. Takrîr, Hiz. Peygamber'e ulaşmış olan söz, davranış ve hâdisenin onun tarafından onaylanması ve tasvip görmesi anlamına gelir. Kötülüğe engel olmak Hiz. Peygamber'in temel görevlerinden biri olduğundan, dinin kurallarına aykırı olan bir duruma onun sessiz kalması düşünülemez. Bir olay karşısında sessiz kalması ya da onu reddetmemesi onu onayladığı anlamına gelir.

Şu rivayetler buna örnek gösterilebilir.

عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَنَا لَمَّا رَجَعَ مِنَ الْأَحْزَابِ: «لَا يُصَلِّيَنَّ أَحَدُ الْعَصْرِ إِلَّا فِي بَنِي قُرَيْظَةَ» فَأَذْرَكَ بَعْضُهُمُ الْعَصْرَ فِي الطَّرِيقِ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ: لَا نُصَلِّي حَتَّى نَأْتِيَهَا، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: بَلْ نُصَلِّي، لَمْ يُرَدِّ مِنَّا ذَلِكَ، فَذَكَرَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمْ يُعَنْفَ وَاحِدًا مِنْهُمْ.

İbn Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hendek savaşı sonrası Resûlullah, (s.a.) ashâbına "Kureyzaoğulları yurduna varmadan hiç kimse ikindi namazını kılmasın!" emrini vermişti. Sahâbeden bazıları namazın vaktinin geçeceğini düşünerek hedefe varmadan yolda namazlarını kıldılar. Bazıları da Kureyzaoğulları yurduna varmadan namazı kılmayacaklarını söylediler. Durum Resûlullah'a (s.a.) ulaştırılınca, bu iki farklı

¹⁴ Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*, 68; Ahmed, *el-Müsne'd*, 28: 303; 36: 201; 37: 31; Taberânî, *el-Evsat*, 7: 106.

uygulamadan herhangi birini hatalı bulmadı, onları kınamadı."¹⁵

عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدِي جَارِيَتَانِ تُغْنِيَانِ بَغْنَاءَ بُعَاثَ، فَاضْطَجَعَ عَلَى الْفِرَاشِ، وَحَوَّلَ وَجْهَهُ، وَدَخَلَ أَبُو بَكْرٍ، فَأَنْتَهَرَنِي وَقَالَ: مِرْمَارَةُ الشَّيْطَانِ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ: «دَعُهُمَا»

Hiz. ÂiŖe Ŗöyle demiŖtir: "Yanımda iki kız (bayram günü def çalıp) Buâs ezgileri söylüyorken Resûlullah (s.a.) yanıma girdi. Geçip yatağına uzandı ve yüzünü çevirdi. Sonra (babam) Ebû Bekir içeri girdi; 'Nebî'nin (s.a.) yanında şeytan ezgisi mi?' diyerek beni azarladı. Resûlullah (s.a.) hemen ona döndü; 'Onları bırak!' buyurdu."¹⁶

Birinci örnekte, Hiz. Peygamber'in iki gruptan herhangi birini hatalı bulmayarak ikisinin yaptığını da onaylamış olmaktadır. İkinci örnekte, Hiz. Ebû Bekir'e; "Onları bırak!" buyurarak onayladığını açık biçimde belirtmiştir. Birinci örnekte dolaylı (zımnî), ikinci örnekte ise açık (sarîh) takrîr bulunmaktadır.

Hulkî Hadis (الحديث الحُلِّيُّ)

Hiz. Peygamber'in ahlâkî vasıflarını ve huylarını anlatan, bu özelliklerine delâlet eden rivâyetlere hulkî hadis denir. Resûl-i Ekrem'in ahlâkî vasıflarına ve yaratılıştan gelen fizikî özelliklerine "Ŗemâil" de denilmektedir.¹⁷

Ŗu rivâyetler hulkî hadise örnektir:

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، دَائِمَ الْبِشْرِ، سَهْلَ الْخُلُقِ لَيْنَ الْجَانِبِ، لَيْسَ بِفَظٍّ، وَلَا غَلِيظٍ، وَلَا سَخَّابٍ، وَلَا عَيَّابٍ، وَلَا مَدَّاحٍ.

"Resûlullah (s.a.) daima güler yüzlü, güzel huylu, halim selimdi. Kaba ve katı kalpli değildi. Bağırıp çağırılmaz, çirkin söz söylemez, kimseyi ayıplamaz ve aşırı derecede övmezdi."¹⁸

¹⁵ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Salâtü'l-havf 4; Megâzî 32; Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Cihâd ve Siyer", 23; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2: 58; Ebû Ya'lâ, *el-Mu'cem*, 182, nr. 209; Taberî, *Tefsîrü't-Taberî*, 20: 245; Ebû Avâne, *Müsnedü Ebî Avâne*, 4: 264, nr. 6722; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 4: 320, 11: 19, nr. 1462, 4719, Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10: 203.

¹⁶ Ahmed, *el-Müsned*, 41: 88-89, 218, 480; Buhârî, "İdeyn", 2, 3, 25; "Cihâd", 79; "Menâkıb", 15; Müslim, "İdeyn", 16, 17, 18, 19, 20; İbn Mâce, "Nikâh", 21; Nesâî, "İdeyn", 32, 35.

¹⁷ Geniş bilgi için bk. Kandemir, "Ŗemâil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38: 497-500,

¹⁸ Tirmizî, *eŖ-Ŗemâil*, 290-291; Âcurrî, *eŖ-Ŗer'â*, 3: 1513; Taberânî, *el-Kebîr*, 22: 158; Ebu'Ŗ-Ŗeyh,

لَا يَتَكَلَّمُ فِي غَيْرِ حَاجَةٍ، طَوِيلَ السَّكَّةِ، يَفْتَحُ الْكَلَامَ وَيَخْتِمُهُ بِأَشْدَاقِهِ، وَيَتَكَلَّمُ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ، فَصْلٌ لَا فُضُولَ وَلَا تَقْصِيرَ، دَمِثَ لَيْسَ بِالْجَافِي، وَلَا الْمُهِينِ.

"(Hz. Peygamber) gerekmedikçe konuşmaz, çoğu zaman sükût ederdi. Sözünün başından sonuna her kelimenin hakkını vererek konuşurdu. Az sözle çok manalar ifade eder, açık seçik konuşurdu. Sözünde fazlalık ve eksiklik bulunmazdı. Kibar ve yumuşak huyluydu. Etrafındakilere kaba davranmaz ve onları hor görmezdi."¹⁹

Hişkî Hadis (الحديث الحشكى)

Resûl-i Ekrem'in yaratılıştan gelen özelliklerini, diğer ifadeyle fizikî niteliklerini anlatan ve bunlara delalet eden hadisler hıskî hadisleri oluşturur.

Şu rivâyet hıskî hadise örnektir:

سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ، يَصِفُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «كَانَ رُبْعَةً مِنَ الْقَوْمِ لَيْسَ بِالطَّوِيلِ وَلَا بِالْقَصِيرِ...»

Enes b. Mâlik'ten işittim, Nebî'yi (s.a.) şöyle vafediyordu: "Hz. Peygamber kavminin orta boylusu idi, ne uzun ne de kısıydı."²⁰

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخْمًا فَخْمًا يَتَأَلَّأُ وَجْهُهُ تَلَأُلُو الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ أَطْوَلَ مِنَ الْمَرْبُوعِ وَأَقْصَرَ مِنَ الْمَشْدَبِ عَظِيمِ الْهَامَةِ رَجُلٍ الشَّعْرُ إِنْ انْفَرَقَتْ عَقِيقَتُهُ فَرَقَ وَإِلَّا فَلَا يُجَاوِزُ شَعْرُهُ شَحْمَةَ أُذُنَيْهِ إِذَا هُوَ وَفْرَةٌ.

"Hz. Peygamber irice yapılı ve heybetliydi. Yüzü ayın on dördü gibi parlardı. Uzun ve kısa olmayıp orta boylu, büyükçe başlı, saçları hafif dalgalıydı. Saçı bazen kulak memesini geçirdi."²¹

Ahlâku'n-Nebî, 1: 110; Ebû Nu'aym, *Ma'rîfetü's-sahâbe*, 5: 2754; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 3: 31.

¹⁹ Tirmizî, *eş-Şemâil*, 184; İbn Ebû Âsım, *el-Âhâd ve'l-meşânî*, 2: 437; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1: 411; Âcurrî, *eş-Şerî'a*, 3: 1510; Taberânî, *el-Kebîr*, 22: 156; Ebu's-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî*, 2: 9; Ebû Nu'aym, *Delâilü'n-nübüvve*, 629; İbn Bîşrân, *el-Emâlî*, 31; Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, 3: 29.

²⁰ Mâlik, *el-Muvatta'*, "Sıfatu'n-Nebî", 1; Buhârî, "Menâkıb", 23; Müslim, "Fezâil", 82, 113; Tirmizî, "Libâs", 21; "Menâkıb", 6.

²¹ Tirmizî, *eş-Şemâil*, 35; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1: 410; Âcurrî, *eş-Şerî'a*, 3:1509; Taberânî, *el-Kebîr*, 22: 155; İbn Şâzân, *Meşyehatü İbn Şâzân es-Suğrâ*, thk. İsmâ Musa Hâdî, (Medine: Mektebetü'l-Gurebâil-Eseriyye, 1419/1998), 45; Ebû Nu'aym, *Delâilü'n-nübüvve*, 628; Beyhakî, *Şu'abu'l-*

Hadisin Unsurları

Hadis denildiğinde ilk akla gelen, hadisin metnidir. Aslında hadis sened ve metin olmak üzere iki unsurdan oluşur. Bunlar bir bütünü oluşturan ayrılmaz parçalar gibidir. Hadis ilmine göre, metni aynı fakat senedleri farklı iki rivayet, tek hadis değil, iki hadis kabul edilir. Burada her bir hadisi oluşturan sened ve metin hakkında bilgi verilecektir.

Sened/İsnâd (السَّنَدُ، الإِسْنَادُ)

Sened sözlükte dağın eteğinden yukarı olan kısmı, bir kimsenin güvendiği biri, sığınak ve dayanak manalarına gelir.²² Dilimizde kullanılan sened de verilen borcun ya da sözün yerine getirilme garantisi olarak sözlük anlamına uygun düşmektedir. Hadis terimi olarak sened, hadisin ilk kaynağına kadar ulaşan yolu teşkil eden raviler zincirine denir. Diğer bir ifadeyle hadisi son olarak rivayet eden muhaddis ile Hz. Peygamber arasında bulunan râvilerin isimlerinden oluşan zincire "sened" denir.

İsnâd, dağa çıkmak veya çıkarmak, yaslamak veya yaslanmak, desteklemek, dayanak yapmak anlamlarında kullanılır.²³ Hadis terimi olarak isnad, kısaca bir hadis veya haberi söyleyenine nispet etmeye denir. Bir hadisi başkasına nakleden ravi, onun kimden işittiğini veya kimden aldığını, aldığı kimsenin kimden naklettiğini bazı özel tabirler kullanarak muhakkak belirtir. Böylece hadisin ilk kaynağı olan Hz. Peygamber'e ulaşmaya kadar kesintisiz bir nakil zinciri kurulur. Böyle bir nakil zinciri kurmaya "isnad" adı verilir.²⁴

Sened ve isnâdı hadis üzerinde gösterelim.

قَالَ الْبُخَارِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو التَّيَّاحِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «يَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا، وَيَسِّرُوا وَلَا تُنْفِرُوا»

Buhârî şöyle dedi. Bize Muhammed b. Beşşâr anlattı, dedi ki; bize Yahya b. Saîd anlattı, dedi ki; bize Şu'be anlattı, dedi ki; bana Ebu't-Teyyâh anlattı. O, Enes b. Mâlik'ten, o da Nebî'den (s.a.) şöyle buyurduğunu rivayet etti: "Kolaylaştırın zorlaştırmayın, sevdiren

²² İmân, 3: 27.

²³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "سند" maddesi; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, "سند" maddesi; Müctebâ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 357

²⁴ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, "سند" maddesi;

²⁵ Küçük, "İsnâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: 2001), XXIII, 154.

nefret ettirmeyin!"²⁵

Bu rivayette, Hz. Peygamber'in sözünden önce hadisi hocasından alarak nakleden isimlerden oluşan bölüme "sened" denilmektedir. Senedde yer alan "haddesenâ", "kâle", "haddesenî" ve "an" gibi rivayete mahsus özel sözcüklere "rivâyet lafzı" veya "edâ sığası" denmektedir. Edâ sığasıyla birlikte anarak hadisin metnini Resûlullah'a kadar ulaştırma ve râvileri sırasıyla zikretme işlemine "isnâd" denilmektedir.

Bu rivayetin senedi şöyledir: Buhârî: Muhammed b. Beşşâr → Yahya b. Saîd → Şu'be → Ebu't-Teyyâh → Enes b. Mâlik.

Muhaddisler sened ile isnâdı ilk dönemlerde, burada belirtildiği gibi farklı anlamlarda kullanmışlarsa da zamanla yaygın biçimde eş anlamlı olarak kullanmaya başlamışlardır.

Senede tarîk (çoğulu turuk) ve vecih (çoğulu evcuh) de denir. Hadisciler bir hadisi çeşitli senedlerle naklederler. Bu senedler sıhhat bakımından aynı düzeyde olmayabilir. Bunu belirtmek üzere muhaddislerin sık sık "bu hadis bu senedle sahihtir", "bu tarikten illetlidir, şu vecihten şöyledir" gibi ifadeler kullandıkları görülür.²⁶ Senedle tarik birlikte kullanıldığında biri ana senedin yan kolunu veya ana senedin bir râviden sonra kollara ayrılışını ifade eder.²⁷

Hadis tarihiyle ilgili araştırmalar, isnâdın Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonraki süreçte meydana gelen siyasî ve itikadî bölünmelerin akabinde ortaya çıktığını ve hicri birinci asrın sonlarına doğru yaygınlaştığını ortaya koymaktadır. Özellikle fitnelerden sonra siyasî fırkaların ortaya çıkması ve taraftarlarının hadis uydurmaya başlaması, âlimleri isnad üzerinde daha dikkatle durmaya, haber kaynaklarını araştırmaya, râvilerin kimlik ve kişiliklerini soruşturmaya, tenkit usulünü geliştirmeye sevk etti ve isnadın kullanılması bir zorunluluk haline aldı. Isnâdın yaygınlaşıp hadisin ayrılmaz bir parçası haline gelmesinde tâbiîn âlimlerinden Şa'bî (ö. 103/722), Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729) ve İbn Şihâb ez-Zührî'nin (ö. 124/742) önemli katkıları olmuştur.²⁸

İslâm âlimleri, dinin temelini oluşturan naklî ilimlerde isnâdın vazgeçilmezliği üzerinde durmuş, hadis ilminin de ayrılmaz bir parçası kabul etmişlerdir. Hz. Peygamber'den nakledilen;

²⁵ Buhârî, "İlim", 11; "Cihâd", 162; "Edeb", 79; Müslim, "Cihâd", 6, 7; Ebû Dâvûd, "Edeb", 20.

²⁶ Müctebâ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 357.

²⁷ Küçük, "İsnâd", DİA, 23: 155.

²⁸ Bk. Yücel, *Hadîs Usûlü*, 33; Küçük, "İsnâd", DİA, 23: 155.

"سَيَكُونُ فِي آخِرِ أُمَّتِي أَنْاسٌ يُحَدِّثُونَكُمْ مَا لَمْ تَسْمَعُوا أَنْتُمْ، وَلَا آبَاؤُكُمْ، فَإِيَّاكُمْ وَإِيَّاهُمْ"

"Ümmetimin son dönemlerinde birtakım insanlar çıkacak, size sizin ve babalarınızın duymadığı hadisler nakledecekler, siz onlardan sakının"²⁹ gibi hadisler isnâdın delili sayılmıştır. Ancak bir hadis veya haberin isnâdlı olarak rivayet edilmiş olması, tek başına onun sahih olduğuna delil sayılmayacağını bilmek gerekir.

İsnâdın incelenmesine hadisi en son rivayet eden râviden başlanır. Hadisi son nakleden râvi isnâdın başlangıcı (ibtidâsı) kabul edilir. Hz. Peygamber'den nakleden râvi de isnâdın sonu (müntehâsı) sayılır. İsnâdın sonuna "aslı" veya "menşei" de denilir. İsnâdın ibtidâsı ile sonu arasında kalan kısma ise "esnâ" denilmektedir. Bunu bir örnek üzerinde gösterelim:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو النَّيَّاحِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ...

İsnâdın ibtidâsı: Muhammed b. Beşşar,

İsnâdın müntehâsı (aslı, menşei): Enes b. Mâlik,

İsnâdın esnâ: Yahya b. Saîd → Şu'be → Ebu't-Teyyâh.

Hadisler isnâdda bulunan bu râvilerin sayısına göre "sülâsî, rubâî, humâsî, sūdâsî..." şeklinde adlandırılır. Bir hadisin birden fazla isnâdı var ise, râvi sayısı daha az olana "âlî isnâd", râvi sayısı fazla olana ise "nâzil isnâd" denilir. Âlî isnâda sahip olan hadis diğerine göre daha çok tercih edilir. Ancak bu tercih râvilerin güvenilir olması durumunda geçerlidir.

(الْمَتْنُ) Metin

Sözlükte "sırt, dağın yamacı, okun yeleği ile ortasının arası, güçlü ve dayanıklı kişi, yazıyla kaydedilen ifade"³⁰ demektir. Metin, hadisin yapısında ikinci ve asıl kısmı oluşturur. Hadis denildiğinde kastedilen aslında hadisin metnidir. Terim olarak metin; senedin ardından gelen, sünnet veya hadis tarifinin kapsamına giren Hz. Peygamber'le ilgili bir

²⁹ İbn Râhûye, *el-Müsned*, 1: 339-340; Ahmed, *el-Müsned*, 14: 19; Müslim, "Mukaddime", 6; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 11: 270; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 15: 168-169; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1: 184.

³⁰ Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî, *Tehzîbü'l-luğa'*, thk. Muhammed İvaz Mir'ab, (Beyrût: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, 2001), "متن" md.; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "متن" md.; Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcû'l-arûs*, "متن" md..

konuyu anlatan lafızlar demektir.

Hadis ilminde metin denilince öncelikle lafzı ve manası Resûl-i Ekrem'e ait olan ve Müslümanlar için bağlayıcı nitelik taşıyan nebevî hadis anlaşılır. Muhtevası itibariyle hadis Hz. Peygamber'in peygamberlik görevine bağlı olarak verdiği haber, uyulması gereken emir, sakınılması gereken haram, mubah veya mekruh bir hükümdür. Bununla beraber metin sadece Resûlullah'a isnat edilen sünnet ve hadis malzemesinden ibaret değildir. Eğer Resûl-i Ekrem'in sözü ise "kavlî merfû", davranışının anlatımı ise "fiilî merfû", bir başkasının söz veya tavrını onaylamasının bilgisi ise "takrîrî merfû" adını alır.

Bir metin sahâbeye isnat ediliyorsa ona "mevkuf" denir. Fakat o metnin Resûl-i Ekrem ile hiçbir şekilde ilgili olmaması gerekir. Hz. Peygamber ile bir şekilde alâkalı ise ona "hükmen merfû" adı verilir. Sahâbeden sonraki nesle nisbet edilen metinlere ise "maktû" denir. Merfû bir metin sahih, zayıf, hatta uydurma olabilir. Sahih metinlerin her biri aynı değeri taşımayacağı gibi dinî veya dünyevî bir konuda aynı ölçüde delil sayılmaz. Özellikle mevkuf ve maktû metinler İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre bir hükmün yegâne dayanağı olamaz. Bundan dolayı ahkâm hadislerini ihtiva eden kitaplardaki rivayetlerin çoğu merfû, pek azı mevkuf ve maktûdur. Mevkuf ve maktû rivayetlerin ekserisi de merfû hadislerle sabit olan hükümlerin uygulanması ve daha iyi anlaşılmasını sağlamak için nakledilmiştir.

Hadis ya da sünnete ait metinlerin sıhhatinin araştırılması gereği, Kur'ân'dan ve Hz. Peygamber'in sözlerinden çıkarılmıştır. Bazı ayetler:

وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ

"Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız dahi olsa adaletli olun." (el-En'âm 6/152).

Bu buyruk, çeşitli konularla ilgili bilgi, haber, hüküm, övgü, yergi, sözleşme, yemin, vaat, vasiyet, öğüt, eleştiri, emir, istek, istişare gibi her türlü sözlü ilişkilerde adaletli, dürüst ve doğru olmayı; haksızlık, zulüm, incitme, eziyet, hakaret gibi ahlâka aykırı amaçlar güden sözler sarf etmektan sakınmayı kapsamaktadır. İnsanların yakınlarına duydukları sevgi ve acıma gibi sübjektif sebeplerle haksızlık yapmaları sıklıkla karşılaşılan beşerî zaafılardan olduğu için âyetteki "yakınlarınız bile olsa" kaydıyla bu hususta özellikle uyarıda bulunulmuştur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ

"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin ki, Allah sizin işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın." (el-Ahzâb, 33/70-71).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ
نَادِمِينَ

"Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın." (el-Hucurât 49/6).

Bu ayetler, hakkında konuşulan yahut bilgi verilen kişi her kim olursa olsun doğru sözlü olmayı, yalan ya da yanlış bilgi ve haber getirmesi muhtemel kişilerin sözlerine dikkat edilmesi ve araştırılmasını Müslümanlara emretmektedir. Doğru sözlü olmak, Resûl-i Ekrem'in hadisleri için öncelikle söz konusudur. Bu hususa Hz. Peygamber bizzat dikkat çekmiş ve söylemediği bir sözün kendisine nispet edilmesinden şiddetle sakındırmıştır. Başka bir hadiste ise, kendi sözlerini dinleyerek doğru anlayan ve duyduğu gibi başkalarına aktaran kimselere dua ederek bunu teşvik etmiştir.³¹

مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا، فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ

"Her kim söylemediğim bir sözü kasten benim adıma uydurursa, cehennemdeki yerine hazırlansın!"³²

نَضَرَ اللَّهُ امْرَأً سَمِعَ مِنَّا حَدِيثًا فَلَبَّغَهُ كَمَا سَمِعَهُ، فَإِنَّهُ رَبُّ مُبْلَغٍ أَوْعَىٰ لَهَا مِنْ سَامِعٍ

"Bizden bir hadis işiten, sonra onu işittiği gibi başkalarına ulaştırmanın yüzünü Allah ak etsin! Şu bir gerçek ki, kendisine hadis ulaştırılan nice kimseler, onu (benden) işiten den daha iyi kavrarlar."³³

Hız. Peygamber'in bu uyarısını başta etrafındaki sahabîler olmak üzere sorumluluk sahibi bütün Müslümanlar bir düstur belleyerek uygulamışlar, hadisin metnini ve manasını muhafaza için üstün bir çaba göstermişlerdir. Böylece bugün elimizde bulunan hadis eserleri vücuda gelmiştir.

³¹ Küçük, "Metin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları), 29: 411-414.

³² Ahmed, *el-Müsned*, 2: 24, 323; 3: 30; Dârimî, "Mukaddime", 25, 45, 49; Buhârî, "İlim", 37; "Cenâiz", 33; "Enbiyâ" 48; "Menâkıb", 6; "Edeb", 108; Müslim, "Mukaddime", 2, 3, 4; "Zühd", 72; İbn Mâce, "Mukaddime", 4; Ebû Dâvûd, "İlim", 4; Tirmizî, "Fiten", 70; "İlim", 8, 13; "Edeb", 13; "Tefsîr", 1; "Menâkıb", 20; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4: 192; 5: 393, 394.

³³ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 1: 200; Ahmed, *el-Müsned*, 7: 221; 35: 467; Dârimî, "Mukaddime", 24; İbn Mâce, "Mukaddime", 18; Ebû Dâvûd, "İlim", 10; Tirmizî, "İlim", 7; Bezzâr, *el-Müsned*, 5: 382, 385; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5: 363; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 9: 198.

Hadis metinlerinin, sahabe tarafından nakledilirken kullandıkları ifadeler dikkate alınarak yapılan öncelik sıralaması:

Sıra	Sahâbinin hadis metnini rivayet ederken kullandığı ifade
1.	Peygamber'i şöyle söylerken işittim, Peygamber bana şöyle anlattı, Peygamber bana şöyle haber verdi. سَمِعْتُ النَّبِيَّ/رَسُولَ اللَّهِ يَقُولُ... حَدَّثَنِي النَّبِيُّ/رَسُولُ اللَّهِ... أَخْبَرَنِي/أَنْبَأَنِي النَّبِيُّ/رَسُولُ اللَّهِ...
2.	Resûlullah şöyle buyurdu, Resûlullah bize şöyle anlattı, Resûlullah bize şöyle haber verdi. قَالَ النَّبِيُّ/رَسُولُ اللَّهِ... حَدَّثَنَا النَّبِيُّ/رَسُولُ اللَّهِ... أَخْبَرَنَا/أَنْبَأَنَا النَّبِيُّ/رَسُولُ اللَّهِ...
3.	Peygamber şöyle emretti, Peygamber şundan nehyetti. أَمَرَ النَّبِيُّ/رَسُولُ اللَّهِ بِكَذَا... نَهَى النَّبِيُّ/رَسُولُ اللَّهِ عَنْ كَذَا...
4.	Böyle emrolunduk, Bundan nehyolunduk, Bize bu şekilde vâcip kılındı, Bize bu mubah kılındı, Bundan sakındırıldık, Sünnette böyledir. أَمَرْنَا بِكَذَا نُهَيْنَا عَنْ هَذَا وَجِبَ عَلَيْنَا كَذَا أُيِّحَ لَنَا هَذَا مُنِعْنَا عَنْ هَذَا كَذَا فِي السُّنَّةِ
5.	Biz böyle yapageldik, Biz böyle yapardık. ما زال نفعل كذا كنا نفعل كذا

Dinimizin ikinci önemli kaynağı kabul edilen sünnet ve hadis metinlerinin aslî şeklinin muhafazası için büyük bir çaba gösterilmiş; hıfz, kitâbet, tedvîn ve tasnîf birbirini takip etmiştir. Hadis metinlerinin aslî lafızlarını muhafaza için gösterilen onca çaba ve gayrete rağmen, bunların büyük bir çoğunluğu lafzen değil manen rivayet edilerek günümüze ulaştırılmıştır.

Bir hadisin senedi, metni ve muhtevası incelenerek onun sahih, hasen veya zayıf olduğu söylenir. Bu inceleme sonucunda hadis sıhhat derecesine göre dinî ve ilmî açıdan bir değer ifade eder veya etmez. Hadis âlimleri hadisleri değerlendirip derecelere ayırırken sadece senedin veya metnin tetkikiyle yetinmez, çok yönlü inceleme ve araştırma yaparlar. Bir hadisin senedinin çok sağlam oluşu metnin sahihliğinin yegâne ölçüsü sayılmadığı gibi muhtevasının akla ve mantığa uygun oluşu da onun sahihliğini göstermeye yeterli değildir.

Hadislerde metin tenkidi yapıp yapılmadığı tartışmaları hakkında bir **literatür**

oluşmuş olup bu eserlerin başlıcaları şunlardır:

M. Mustafa el-A'zamî, *Menhecü'n-nağd 'inde'l-muḥaddiṣîn* (Riyad 1975);

Nûreddin İtr, *Menhecü'n-nağd fî 'ulûmi'l-ḥadîṣ* (Dimaşk 1972);

Salâhuddîn el-Edlebî, *Menhecü nağdi'l-metn 'inde 'ulemâ'î'l-ḥadîṣi'n-nebevî* (Beyrut 1983);

Misfir Gurmullah ed-Dümeynî, *Meḳâyisü nağdi mütûni's-sünne* (Riyad 1984);

Hüseyin el-Hâc, *Nağdü'l-ḥadîṣ fî 'ilmi'r-rivâye ve'd-dirâye* (Riyad 1985);

Muhammed Lokmân es-Selefî, *İhtimâmü'l-muḥaddiṣîn bi-nağdi'l-ḥadîṣ seneden ve metnen* (Riyad 1987);

Muhammed Tâhir el-Cevâbî, *Cühûdü'l-muḥaddiṣîn fî nağdi metni'l-ḥadîṣi'n-nebeviyyi's-şerîf* (Tunus 1991);

Mustafa Ertürk, *Metin Tenkidi Prensipleri Açısından Sahîh-i Buhârî'deki Bazı Fiten Hadislerinin Değerlendirilmesi* (doktora tezi 1995, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü);

Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi* (doktora tezi 1996, UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü),

Salih Karacabey, *Hadis Tenkidi* (İstanbul 2001).³⁴

Salahattin Polat, *Metin Tenkidi*, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.

Haber (الْخَبَرُ)

Sözlükte haber vermek demektir. Herhangi bir olay, konu ve nesne hakkında elde edilen bilgiyi haber vermektir. Çoğulu "ahbâr: الْأَحْبَارُ" olarak gelir. Hadis terimi olarak: Hz. Peygamber, sahâbe, tâbiîn ve daha sonrakilerden nakledilen bilgi demektir. Buna göre haber, hadisten daha geniş bir anlama sahiptir. Bazıları haber terimini hadisin eş anlamlısı olarak kullanmıştır. Horasan fakihleri ise Hz. Peygamber'den gelene *haber*, sahâbeden gelene ise eser derler.

Nebevî sünnetle meşgul olanlara "muḥaddis" denilirken, fakat tarih, kıssa, hikâye ve benzeri nakille gelen bilgilerle uğraşanlara ise "ahbârî" adı verilmiştir. Bazı alimler hadis ile haber arasında umum husus ilişkisi olduğunu söylemiş; *her hadisin haber*

³⁴ Raşit Küçük, "Metin", *DİA*. (İstanbul, 2004), 29: 411-414

olduğunu ama her haberin hadis olmadığını belirtmişlerdir.³⁵

Haberin çoğulu olan ahbâr, muhaddisler tarafından hadis anlamında da kullanılmıştır. Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*'in içinde haber-i vâhidin delil olduğunu ispatlamak için yazdığı bölümün başlığını "Kitabu ahbârî'l-âhâd" koymuş, Kelâbâzî (ö. 380/990) de yazdığı hadis eserine "*Ma'âni'l-ahbâr*" ismini vermiştir. Hicri üçüncü asırdan itibaren "ahbâr" kelimesini hadis anlamında yaygın olarak kullananlar ise usûl ve kelâm âlimleri ile Şia olmuştur.³⁶

Eser (الأثر)

Bir şeyin geri bıraktığı iz ve kalıntısına sözlükte "eser" denilmektedir. Çoğulu "âsâr: الأثر" gelir. Hadis ve habere eser denilmesi bu manadadır. Hz. Ali, Havâric fırkasındaki-
lere; "وَلَا بَقِيَ مِنْكُمْ آثَرٌ أَيُّ مُحَرَّرٍ يَرْوِي الْحَدِيثَ": İçinizde hadis rivayet edecek biri kalmamış, yani hadisi rivayet edip haber veren kimse"³⁷ derken bu anlamda kullanmıştır. Bu açıklamalardan, "eser" kelimesinin "haber" anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bunun terim anlamına baktığımızda iki farklı görüşün bulunduğu görülmektedir:

1. Eser ile hadis müradiftir, terim olarak ikisi de aynı anlamdadır.
2. Eser ile hadis birbirinden farklıdır. Eser sahâbe ve tâbiîne izâfe edilen söz ve fiillerden ibarettir.

Eser kelimesi, hadis ilminde nesillerden beri nakledile gelen haber anlamında kullanılmaktadır. Eser kelimesiyle kastedilen, elbette öncelikle Hz. Peygamber, sahâbe ve tâbiîn olmak üzere onlardan sonra gelen âlimlerden aktarılan haberler, fiil ve görüşlerdir. Hicri ikinci asırda "el-Âsâr" adıyla telif edilmiş olan eserlere bakıldığında, bunlarda Hz. Peygamber'in hadislerinin yanında sahâbe ve tâbiînin görüşlerine de yer verildiği görülmektedir. İmâm Ebû Hanîfe'nin talebelerinden ve Hanefi fıkıh ekolünün önde gelen temsilcilerinden İmâm Ebû Yûsuf'un (ö. 182/798) *el-Âsâr* ve İmâm Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805) *el-Âsâr* isimli eserleri bulunmaktadır.³⁸ Tahâvî (ö. 321/) aynı türden hadisleri topladığı eserine *Şerhu Ma'âni'l-âsâr* adını vermiştir. Bu eserlerde Hz. Peygamber'in hadisleri dışında sahâbe ve tâbiîne ait rivayetler bulunmaktadır. Merfû,

³⁵ İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar fî tavzîhi Nuhbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*, thk. Abdullah b. Duyfullah er-Ruhayî, (Riyâd: Matbaatü Sefîr, 1422/2001), 35-36; Ayrıca bk. Koçyiğit, *Hadis İstılahları* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1980), 118.

³⁶ Bk. Yücel, *Hadîs Usûlü*, 43.

³⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 5: 6; Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 10: 16.

³⁸ Bk. Yücel, *Hadîs Usûlü*, 43-44.

mevkûf ve maktû her türlü rivayete "eser" diyen hadis âlimleri, muhaddise de "eserî" demeyi uygun görmüşlerdir.³⁹

Sünnet (السُّنَّةُ)

Sünnet sözlükte yol, usul, örf, adet, gelenek ve bir kimsenin ister iyi değer ister kötü olsun tuttuğu yol, alışkanlık haline getirdiği davranış biçimi demektir. Kelimenin kökeninde, süreklilik ve alışkanlık haline getirme anlamı bulunmaktadır.⁴⁰ Sünnet kelimesi sözlükteki bu anlamıyla Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde kullanılmıştır.

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا

"Kendilerine hidayet geldiğinde insanları iman etmekten ve Rablerinden mağfiret talep etmekten alıkoyan şey, sadece, öncekilerin başına gelenlerin kendi başlarına da gelmesini yahut azabın göz göre göre kendilerine gelmesini beklemeleridir!" (el-Kehf 18/55).

«مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَعَمِلَ بِهَا، كَانَ لَهُ أَجْرُهَا وَمِثْلُ أَجْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا، لَا يَنْقُصُ مِنْ أَجْوَرِهِمْ شَيْئًا، وَمَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً فَعَمِلَ بِهَا، كَانَ عَلَيْهِ وَزْرُهَا وَوِزْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا، لَا يَنْقُصُ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْئًا»

"Her kim iyi bir yol/âdet edinir ve o da uygulanırsa, onun sevabı ile onu uygulayacak olanların sevabı o kişiye ait olur. Onunla amel edenlerin sevabından da hiçbir şey eksilmez. Her kim de kötü bir yol/âdet edinir ve o da uygulanırsa, onu işlemenin günahı ile birlikte onu işleyenlerin günahı o kişiye ait olur. Onu işleyenlerin günahlarından da bir şey eksilmez."⁴¹

فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ بَعْدِي، فَسِيرَىٰ اخْتِلَافًا كَثِيرًا، فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ.

"İyi bilin ki, içinde benden sonra yaşayacak olan kimseler, yakında pek çok ihtilâf

³⁹ Bk. Said Abdurrahman Musa el-Gazefî, "Eser", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, 1995), 11: 372.

⁴⁰ Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, 399.

⁴¹ Ahmed, *el-Müsned*, 31: 494, 510, 519, 536; Dârimî, "Mukaddime", 43; Müslim, "Zekât", 69; "İlim", 15; İbn Mâce, "Mukaddime", 14; Tirmizî, "İmân", 15; Nesâî, "Zekât", 62.

görecekler. Öyleyse siz benim sünnetime; hidayete erdirilmiş Hulefâ-i Râşidîn'in sünnetine sarılın."⁴²

فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي.

"Sünnetimden yüz çeviren benden değildir."⁴³

Yukarıda verilen ayet ve birinci hadiste, sünnet kelimesi "önceki ümmetlerin başına gelen olaylar, tuttukları yol, gelenek" anlamında kullanılmıştır. Sonraki hadislerde ise; "Resûlullah'ın peygamberlik vasfıyla öğrettiği davranış ve esaslar" anlamında kullanılmıştır. Buna benzer kullanımlar hadislerde çok sayıda bulunmaktadır.

Sünnet kelimesinin kazandığı terim anlamı hadis, fıkıh, fıkıh usulü ve kelam ilimlerinde farklılık göstermekle birlikte, bunların hepsi Hz. Peygamber'le ilişkili olması ve onun yolunu izleme noktasında birleşir. Bu ilmî disiplinlerin sünnet tanımları şöyledir.

1. Hadis âlimlerine göre sünnet; peygamberliğinden önce veya sonra Resûl-i Ekrem'den söz, fiil, takrir, fiziki ve ahlakî vasıf olarak nakledilen her şeydir. Bu tarife göre sünnet ile hadis eş anlamlıdır.

2. Fıkıh usulüne göre sünnet; Hz. Peygamber'den Kur'ân dışında nakledilen ve şer'î hükme delil olabilecek söz, fiil ve takrirlerdir.

3. Fakihlere göre sünnet; kesin ve bağlayıcı (farz, vacip) olmaksızın Hz. Peygamber'den nakledilen hükümlerdir.

4. Kelamcılara göre sünnet; Hz. Peygamber ve ashâbının itikad ve amelde izlediği yoldur. Onlar sünneti bidatin karşıtı olarak kullanmışlardır. Buna göre Hz. Peygamber ve ashâbının yolunu izleyenler "Ehl-i sünnet", bunun dışında kendi görüş ve düşüncelerine uyanlar da "Ehl-i bidat" sayılmıştır.⁴⁴

⁴² Dârimî, "Mukaddime", 16; İbn Mâce, "Mukaddime",

⁴³ Ahmed, *el-Müsned*, 11: 9; 21: 169, 273, 437; Dârimî, "Nikâh", 3; Buhârî, "Nikâh", 1; Müslim, "Nikâh", 5; Nesâî, "Nikâh", 4.

⁴⁴ Bk. Yücel, *Hadîs Usûlü*, 37; Murteza Bedir, "Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38: 150.

2. Hafta

ÜNİTE I: Temel Kavramlar

KONULAR

1. Râvî
2. Rivâyet
3. Buhârî
4. Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahîh'i*

Amaçlar

1. Hadisi oluşturan sened ve metni ayırabilmek,
2. Râvi, rivâyet ve mervî kavramlarını anlayabilmek
3. Buhârî ve Sahih'in hadis tarihi ve edebiyatı açısından önemini kavramak

Hazırlık Soruları

1. Hadis deyince ne anlıyorsunuz, araştırınız.
2. Hz. Peygamber'in sözleri, davranışları ve onayları bizim için ne anlam ifade eder?
3. Hz. Peygamber'in ahlakı ve fiziksel özellikleri hadis sayılabilir mi?
4. Sened, hadis için bir gereklilik midir?
5. Râvilerin hadisler için önemi nedir?

TEMEL KAVRAMLAR

İslâmî ilimlerin bütününde kendine özgü kavramlar bulunduğu gibi hadis ilminin de kendine özel kavramları ve terimleri bulunmaktadır. Burada, hadis ilminin en temel kavramları sözlük ve terim anlamları dikkate alınarak incelenecek ve bilgi verilecektir.

Ravi (الرَّوِي)

Râvi kelimesi Arapça رَوَى - يَرْوِي fiilinden türeyen ism-i fâil olup çoğulu "ruvât: الرُّوَاة" şeklinde gelir. Sözlükte su başına giden, su içen, nakleden, ileten anlamlarına gelmektedir.⁴⁵ Hadisi oluşturan sened ve metin unsurlarından, metinden önce yer alan isimlerdir. Terim olarak; hadis öğrenim metotlarından (tahammülül-hadîs: تَحْمُلُ الْحَدِيث) biri ile hadisi öğrendikten sonra, bu metoda delâlet eden bir lafızla hadisi başkasına nakleden (edâ: الْأَدَاء) kişi demektir. Buna aynı zamanda, hadisi senediyle rivayet eden kişi anlamına gelen "müsnid" denir.

Hadis ilmiyle meşgul olan âlimler, bu alandaki ilmi seviyelerine göre farklı ünvanlarla anılır. Hadisi isnadıyla rivayet eden kişiye râvi yahut "müsnid: الْمُسْنِدُ" tabiri kullanılır. Önemli hadis kitaplarındaki hadisleri isnâdlarıyla ve bu isnâdlarda bulunan râvilerin cerh ve ta'dîl durumlarıyla birlikte bilen kişiye "muhaddis: الْمُحَدِّث" ünvanı verilir. Yaygın kabile göre 100.000 hadisi isnadıyla ezberleyen, isnâdındaki râvilerin cerh ve ta'dîl durumlarını bilen âlime "hâfiz: الْحَافِظ" denilir. 300.000 hadisi isnâdlarıyla ezberleyen, isnâdlardaki râvilerin cerh ve ta'dîl durumlarını bilen âlime "hüccet: الْحُجَّة", hadislerin tamamını bilen âlim ise "hâkim: الْحَاكِم" ünvanıyla anılır. Hâkim ünvanı alanlar arasında en üstün olan âlime de "emîrü'l-mü'minîn fi'l-hadîs: أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ فِي الْحَدِيث" ünvanı verilir.⁴⁶

Râvi kelimesinden fıkhu'r-râvî, adâletu'r-râvî, bid'atu'r-râvî, fısku'r-râvî, cehâletu'r-râvî; çoğulu olan ruvâtta da tesmiyetu'r-ruvât, tabakâtu'r-ruvât, hâlu'r-ruvât (ahvâlu'r-ruvât), buldânu'r-ruvât (evtânu'r-ruvât ve buldânuhum) gibi terimler ortaya çıkmıştır. Râvi kelimesi, "Hz. Peygamber'den duyup öğrendiklerini başkalarına öğreten ve aktaran kişi" mânasında İslâm'ın ilk günlerinden itibaren kullanılmıştır.⁴⁷ Hadisi öğrenip başkasına nakletme anlamındaki râvinin yerine getirdiği bu görevinin, Hz. Peygamber'in kendi sözünü dinleyip başkalarına da öğretmeyi teşvik eden hadisinde⁴⁸ mana olarak bulunduğunu söyleyebiliriz.

⁴⁵ Bk. Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, "رَوَى" maddesi; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 15: 345 "رَوَى" maddesi.

⁴⁶ Yücel, *Hadîs Usûlü*, 95.

⁴⁷ Efendioğlu, "Râvi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34: 472.

⁴⁸ Bu anlamdaki hadis için bk. Dârimî, "Mukaddime", 24; İbn Mâce, "Mukaddime", 18; Ebû Dâvûd, "İlim", 10; Tirmizî, "İlim", 7.

Bir hadis veya haberin doğruluğunu araştırmanın ilk aşamasını oluşturması nedeniyle, râvilerle ilgili geliştirilmiş olan kural ve kaideler önem arz etmektedir. Bir hadis ya da haberin sahibine aidiyetini tespit, yani onun sahih olup olmadığını belirlemede öncelikle dikkat edilmesi gereken husus, onu nakleden kişilerin güvenilirlik ve ehliyetlerinin araştırılmasıdır. Her bir râvinin, hadisi kabul edilen kimselerden olması ve belli bazı sıfatları taşıması gerekir.

Râvîler arasında, özellikle aynı veya yakın dönemlerde yaşayıp akran veya aynı hocanın öğrencisi olmak bakımından dönem arkadaşı olup isim, künye lâkab ve nisbe gibi adlandırma unsurlarının yazılışları veya hem yazılışları hem okunuşları aynı ya da benzer olan birçok râvî vardır. İşte, çoğu zaman farklı güvenilirlik veya zayıflık derecelerinde bulunan böyle râvîler birbirinden ayırt edilmek suretiyle sahih hadislerin zayıflardan ayıklanmasında tabaka bilgisinin rolü büyüktür. Ayrıca bu bilgi, râvînin yaşadığı dönem ile hoca ve talebelerini belirleme açısından da önemlidir.⁴⁹

Hadis ilminde “hadis ricâlinin ilk tabakasını oluşturan sahâbeden başlayarak daha sonraki dönemlerde birbirine yakın yaşlardaki râvilerin teşkil ettiği gruplar” anlamında kullanılan tabakat terimi hadis âlimlerinin geliştirdiği ve diğer ilim dallarının da benimsediği bir telif türüdür. Muhaddislerin üzerinde durduğu râvî tabakatı hadisin mürsel, münkatı‘, mu‘dal ve müdelles olanını belirlemeye imkân vermesi, an‘ane ile nakledilen rivayetlerin hocadan hangi yolla alındığını göstermesi, isimleri, nisbeleri veya künyeleri birbirine benzeyen râvîlerin karıştırılmasını önlemesi, ayrıca bir yerde belli dönemlerde hadisle ilgili yapılmış faaliyetlerin tespitine yardımcı olması bakımından önem taşımaktadır.⁵⁰ Râvîler güvenilirlik ve ehliyetleri açısından incelenmeye tabi tutulmalarının yanında, ait oldukları tabakalar yönünden de incelenmişlerdir. Hadis âlimleri bu amaçla râvîlerin tabakatını ortaya koyan eserler telif etmişlerdir. Bu eserlerde râvîler, müellif tarafından esas alınan kıstaslara göre farklı biçimlerde tabakalara ayrılabilir. Sözelimi sahâbe, Hz. Peygamber ile mülâkatları açısından tek bir tabaka sayılırken, bunlar İslâm'a giriş önceliği, fazilet, Hz. Peygamber'e yakınlık gibi ölçülere göre alt tabakalara ayrılabilir.

Bir hadisin sıhhatini tespit, en önemli unsur râvidir. Senedde yer alan râvîlerden biri veya birkaçı güvenilir değilse sıhhat için gerekli sayılan diğer ölçülere bakılmaksızın hadisin sahih olmadığına hükmedilir. Râvîlerin güvenilir olması kendilerinde bazı

⁴⁹ Aşıkutlu, "Tarihsel Süreçte Hadis Eğitimi Öğretimi ve Âdâbı", *Hadis Tarihi ve Usulü*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013), 170.

⁵⁰ Efendioğlu, "Tabakat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 291.

özelliklerin bulunmasıyla mümkündür, bunlar da adâlet ve zabt sıfatlarıdır. Adâlet ve zabt özelliklerine sahip olan râviye “sika” (güvenilir) denir ve rivayet ettiği hadislerle amel edilir. Râvinin hadisine itibar edilebilmesi için güvenilirliği yanında rivayet ettiği hadisleri muhaddislerce belirlenmiş olan sekiz muteber hadis alma ve nakletme yollarından biriyle almış olması gerekir. Bu usullerden biriyle hadisi alıp nakletmeyen râvinin rivayeti değersiz kabul edilir.⁵¹

Hadis rivayetinde hicri birinci asrın sonlarından itibaren isnâdın yaygınlaşmasıyla birlikte, isnâdda yer alan râvilerin rivayete ehliyetini ortaya çıkarmayı amaçlayan cerh ve ta’dîl faaliyeti de başlamış oldu. Cerh ve ta’dîl ameliyesi, râvinin rivayete ehil olup olmadığının tespit etmektir. Bu yolla râvi, eğer rivayete ehil ise ta’dîl (tezkiye) edilmekte, ehil değilse cerh edilmektedir. Cerh ve ta’dîl faaliyeti, râvilerin tezkiye edilmesi yani âdil sayılması ya da cerh edilmesi için gerekli vasıfların tespitini de zorunlu kıldı. Buna bağlı olarak hadis âlimleri tarafından adâlet ve zabt vasıfları ile bunların şartları oluşturuldu. Tespit edilen bu şartlara uyup uymaması bakımından cerh ve ta’dîl işlemi sonunda râviler "güvenilir, zayıf ve metrûk" şeklinde üç guruba ayrılmıştır.⁵²

Muhaddisler, II. (VIII.) yüzyıldan itibaren râvilerin hayatını ve güvenilirlik derecesini ele alan eserler yazmışlardır. III. (IX.) yüzyılın başından itibaren râvilerin çeşitli tasniflere tâbi tutulmasıyla birlikte pek çok eser meydana getirilmiş olup bunları şöylece gruplandırmak mümkündür:

1. Tabakat Türü Eserler

Bunlar râvileri sadece sahâbe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn gibi gruplara ayırarak ele alan çalışmalardır. Heysem b. Adî'nin (ö. 207/822) *Kitâbü Tabakâti men revâ 'ani'n-nebî min aşhâbih*, Ebû Hâtim er-Râzî'nin (ö. 277/890) *Tabakâtü't-tâbiîn*, Müslim b. Haccâc'ın (ö. 261/875) *Tabakâtü's-şahâbe ve't-tâbiîn* adlı eserleri bunlar arasında sayılabilir. Bazı müellifler de sahâbeden başlayarak kendi zamanlarına kadar yaşamış olan râvileri tabakalar halinde incelemiştir. Bunlardan İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *e't-Tabakâtü'l-kübrâ'sı*, Halîfe b. Hayyât'ın (ö. 240/854) *e't-Tabakât* ve Berdîcî'nin (ö. 301/914) *Tabakâtü'l-esmâ'il-müfrede mine's-şahâbeti ve't-tâbiîn ve aşhâbi'l-hadis*'i günümüze ulaşan çalışmalardır.

2. Sika Râvileri Tanıtan Eserler

⁵¹ Efendioğlu, "Rivâyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: 136-137.

⁵² Bk. Yücel, *Hadîs Usûlü*, 110.

Ebü'l-Hasan el-İclî (ö. 261/875) ve İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *eş-Şikâf*ı, İbn Şâhin'in (ö. 385/996) *Târîhu esmâ'î's-şikâf*ı ve Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Tezkiretü'l-huffâz*'ı bu türün zamanımıza intikal eden örnekleridir.

3. Zayıf Râvileri Tanıtan Eserler

Buhârî, Ebû Zur'a er-Râzî (ö. 264/878) ve Nesâî'nin (ö. 303/915) az sayıdaki zayıf râviyi tanıtan *eḍ-Ḍu'afâ'* adlı muhtasar eserlerinden sonra İbn Hibbân (ö. 354/965) *Kitâbu'l-Mecrûhîn*, İbn Adî (ö. 365/976) *el-Kâmil fî ḍu'afâ'ir-ricâl*, İbn Şâhin (ö. 385/996) *Târîhu esmâ'î'd-ḍu'afâ'* adıyla daha hacimli eserler kaleme almış, Zehebî (ö. 748/1348) *Mîzânü'l-i'tidâl* ve *el-Muḡnî fî'd-ḍu'afâ'* sında, İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) *Lisânu'l-Mîzân*'ında zayıf râvileri toplamayı hedeflemiştir.

4. Sika ve Zayıf Râvileri Tanıtan Eserler

Yahyâ b. Maîn'in (ö. 233/848) *Kitâbü't-Târîh*'i, Buhârî'nin *et-Târîhu'l-kebîr*'i, Fe-sevî'nin (ö. 277/890) *el-Ma'rife ve't-târîh*'i ve İbn Ebû Hâtim'in (ö. 327/938) *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*'i bunlar arasında en çok bilinenlerdir.

5. Belli Bölgelerin Râvilerini Tanıtan Eserler

Bunların en önemlileri Eslem b. Sehl Bahşel'in (ö. 292/905) *Târîhu Vâsiṭ*, Ebû's-Şeyh'in (ö. 369/979) *Ṭabaḳâtü'l-muḥaddisîn bi-İşbahân*, Ebû Nu'aym el-İsfahânî'nin (ö. 430/1038), *Aḥbâru İsbahân*, Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *Târîhu Bağdâd* ve İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) *Târîhu medîneti Dimaşḳ* adlı kitaplarıdır.

6. Belli Kitapların Râvilerini Tanıtan Eserler

Bu alanda Dârekutnî (ö. 385/995) *Ricâlü'l-Buḥârî ve Müslim*, İbn Mencûye (ö. 428/1036) *Ricâlü Şaḥîḥi Müslim* adlı eserlerinde bir veya iki kitabın râvilerini, Cemmâ'îlî (ö. 600/1203) *el-Kemâl*, Zehebî (ö. 748/1348) *el-Kâşif*, İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) *Tehzîbü't-Tehzîb*'de *Kütüb-i Sitte* râvilerini tanıtmışlardır.⁵³

Rivayet (الرِّوَايَةُ)

Sözlükte “sulamak, su başına gidip kana kana su içmek; nakletmek” manalarındaki rivâyet kelimesi, terim olarak “hadisi vb. haberleri senediyle nakletmek, onları söyleyene veya yapana isnat etmek” anlamında kullanılır. Her rivayeti kendinden öncekilerden nakleden bir şeyh (hoca, mervî anı) ve o şeyhten bu rivayeti alıp nakleden bir râvi bulunur.

⁵³ Efendioğlu, "Râvi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, TDV Yayınları, 2007), 34: 472-474.

Hocanın bir rivayeti râviye aktardığını ifade etmek için genellikle “revâ lehû: رَوَى لَهُ” (ona rivayet etti), râvinin hocadan rivayette bulunduğunu belirtmek için de “revâ anhu: رَوَى عَنْهُ” (ondan rivayette bulundu) tabirleri kullanılır. Rivayetin şeyhten alınıp öğrenilmesine “haml veya tahammül: التَّحْمُلُ، الحَمْلُ”, başkalarına öğretilmesine “nakl: النَّقْل” veya “edâ: الْأَدَاء” denir.⁵⁴

Rivâyetin tarihsel sürecine baktığımızda, bunun Hz. Peygamber döneminden başlayarak temel hadis kaynaklarının tasnif edildiği döneme kadar belli bir gelişim gösterecek devam ettiği görülür. Sahâbe, hadisleri bizzat Hz. Peygamber’den işiterek (müşâfehe: الْمُشَافَهَة), onun davranışlarını görerek (müşahede: الْمُشَاهَدَة) veya diğer sahâbîler vasıtasıyla (semâ: السَّمَاع) öğrenmekteydi.⁵⁵ Öğrenilen bu hadisler hafızalarda muhafaza edilmekteydi. Hz. Peygamber’in vefatından sonra da şifahi nakil geleneği uzunca bir süre devam etti. Yazılı rivayete geçildiğinde de hadisleri ezberleme geleneği önemini kaybetmeksizin sürdürüldü. İşte hadislerin belli usuller çerçevesinde öğrenilerek başkalarına öğretilmesine “rivâyet” denilmektedir.

Hadis rivayetinin kendine has birtakım yol ve yöntemleri, âdâb ve erkânı vardır. Hadis öğrenimine “tahammül”, öğretimine ise “edâ” ismi verilmektedir. Tahammül ile meşgul olan öğrencinin ihlası, iyi niyeti, gayreti, muhaddise hürmeti ve öğrendiğiyle amel etmesi yanında, eda sorumluluğunu üstlenen hocanın da ahlakı, ilmî ehliyeti, halisane tavrı gayet önemlidir. Zira hadis, Hz. Peygamber’in şerefli mirasıdır ve nakli de her türlü hürmeti ve özeni hak etmektedir.⁵⁶

Bir rivayetin makbul sayılması için sened ve metin açısından bazı şartları taşıması gerekir. Senedinin muttasıl, râvilerinin adâlet ve zabt sahibi olması, sika râvilerin rivayetine muhalif bulunmaması ve illetli olmaması şeklinde özetlenebilecek bu şartlar yanında rivayet, muhaddislerce belirlenen hadis nakletme yollarından biriyle alınmış olmalıdır. Bu yollar semâ, kıraat, icâzet, münâvele, mükâtebe, i’lâm, vasiyet, vicâde olmak üzere sekiz çeşittir. Her rivayet türünde râvinin hadisi hocadan hangi rivayet yoluyla aldığını gösteren özel lafızlar kullanılmaktadır.⁵⁷

Hadis rivayetlerinin kitaplara geçerek yazıyla sabitlendiği döneme kadar, dilden dile nakledilirken anlam kaymasına uğramamaları için azami çaba gösterilmiştir. Sahabe

⁵⁴ Efendioğlu, "Rivâyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: 135.

⁵⁵ Yücel, *Hadîs Usûlü*, 73.

⁵⁶ Martı, "Rivâyet", *Hadis El Kitabı*, Ed. Zişan Türcan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 229-230.

⁵⁷ Bk. Efendioğlu, "Rivâyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 136-137.

ve tabî'n döneminde yoğunlaşan bu çaba, hadisi Hz. Peygamber'in dilinden döküldüğü biçimde, eksiksiz ve fazlasız, aynıyla nakletme çabasıdır. Ancak aynıyla nakilden neyin kastedildiği, ashab arasında bile farklı görüşlere kapı aralamıştır. Bir diğer ifadeyle, Allah Resûlü (s.a.) "*Benim sözlerimi işitip de ezberleyip anladıktan sonra duyduğu gibi bir başkasına nakleden kimsenin Allah yüzünü ak eylesin.*" (Ebû Dâvûd, İlim, 10) buyururken kelimesi kelimesine nakil mi istemiştir, yoksa kelimelerde ufak değişiklikler olsa da anlamın bozulmasına izin vermeyen bir nakil titizliğini mi kastetmiştir? Mana üzere rivayet meselesi en baştan beri süregelen bir tartışma konusu olmuştur. Ashab-ı kirâm arasında hadis nakli esnasında Hz. Peygamber'e ait lafızları aynen korumayı şart görenler bulunmakla beraber, haramı helal-helali haram kılmadıkça yani Hz. Peygamber'in mesajını çarpıtmadıkça mana ile rivayeti uygun bulanlar çoğunluktadır. Dolayısıyla hadis usûlünde lafzen rivayet ve mana ile rivayet şeklinde bir taksimle ele alınan konunun ilk izlerine sahabe döneminde rastlamak mümkündür.⁵⁸

Lafzen rivayet tercih ve takdir edilse de zor olduğu aşîkârdır. İnsanoğlu unutmakla malûldür. Aradan yılların geçmesi, nesilden nesle aktarımda hadisleri korumanın kelime muhafazasından ziyade anlam muhafazasına dönüşmesine sebep olmuştur. Lafzı unutsa da manayı hatırlayan sahabîler, anlamın muhafazasını en az lafzın muhafazası kadar önemsemiştir. Dolayısıyla şifahî naklin getirdiği zorluklar ve zorunluluklar karşısında hadisin yıpranmaması için an gelmiş, sözün korunması "mesajın korunması" olarak değerlendirilmiş ve mana ile rivayete izin verilmiştir. Mana ile rivayet, hadislerin Hz. Peygamber'den işitildiği kelimeler yerine onların eş anlamlısı olan kelime ve ifadelerle nakledilmesidir.⁵⁹

Tahvîl

Sözlükte "dönüştürmek, durumunu veya yerini değiştirmek" anlamındaki **tahvîl**, terim olarak "bir hadisi farklı isnadlarıyla birlikte rivayet ederken bir isnaddan diğerine geçmek" anlamına geldiği gibi isnadların birleştiği isimden sonra konulan özel işaretin de adıdır. Bir hadisin ayrı ayrı isnadlarının, bu isnadların her birinde bulunan müşterek râviden itibaren birleştirilerek zikredilmesi, isnadın ve metnin her seferinde tekrarlanmasını engelleme kolaylığı sağlar. Bu uygulama ilk döneme ait muteber hadis kaynaklarında görülmekle birlikte (meselâ bk. Buhârî, "İmân", 8; "İlim", 2; Müslim, "İmân", 8; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 12; Tirmizî, "Tahâret", 1; Nesâî, "Tahâret", 60; İbn Mâce, "Sünne", 2) özellikle isnadların uzadığı ve sayıca arttığı sonraki dönemlerde yaygınlaşmıştır. Tahvil, en yaygın şekliyle isnadların her birinde bulunan ortak râviden sonra senedler arasına

⁵⁸ Martı, "Rivâyet", (2017), 234.

⁵⁹ Martı, "Rivâyet", (2017), 235.

konulan ve “hâû’t-tahvîl” yahut “hâû’l-havâle” olarak adlandırılan noktasız bir hâ (ح) harfiyle gösterilir. Mutlak anlamda tahvil denilince bu harf kastedilir. Tirmizî’nin *el-Câmi’u’s-şahîh*’indeki şu isnad (“Ṭahâret”, 1) bir tahvil örneğidir:

”حدثنا قتيبة بن سعيد حدثنا أبو عوانة عن **سماك بن حرب** ح وحدثنا هناد حدثنا وكيع عن إسرائيل عن **سماك** عن مصعب بن سعد عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم قال:...”

Bu senedlerdeki ortak râvi Simâk b. Harb’dır.

Tahvil işareti olan “hâ”nın hangi kelime veya ifadenin kısaltması olduğu konusunda bilgi bulunmadığı gibi rivayet sırasında okunup okunmayacağı, okunacaksa nasıl telaffuz edileceği de tartışmalıdır. En yaygın görüşe göre tahvil işareti “tahvîl” veya “tahavvûl” kelimelerinden alınmış olup “hâ” şeklinde uzatılarak okunur.

Mağribli muhaddislere göre tahvil işareti, “Hadisi sonuna kadar oku” mânasına gelen “el-hadîse” ibaresinin kısaltması olup “el-hadîs” diye okunur. Öte yandan bu işaretin iki isnadı birbirinden ayırması itibarıyla “ayıraç, engel” anlamına gelen “hâil” veya “hâciz” kelimelerinin kısaltması olduğu, hadisten sayılmadığı için rivayet sırasında okunmayacağı da söylenmiştir.⁶⁰

Lakab

Arapça bir kelime olan lakabı (çoğulu elkāb) dilciler “nebez” ile açıklarlar. Nebez, “bir kimseye gizli kalmasını istediği bir ayıbyla hitap etmek” anlamına gelir. Ancak sonradan aslında “sıfat, vasıf” demek olan, genellikle “kişinin severek aldığı, onu toplum içinde yücelten ad” anlamındaki na’t da lakap karşılığında kullanılmaya başlanmış, böylece lakap “övgü veya yergi ifade eden isim ve sıfat” manası kazanmıştır.

Kur’an’da geçen Zülkifl (nasip veya kefalet sahibi) ve Zülkarneyn (iki boynuz sahibi) gibi bazı isimler aslında birer lakaptır. Ayrıca “Mesîh”⁶¹ Hz. İsmâ’nın, “Zünnûn/Balık Sahibi” Hz. Yûnus’un, “İsrâil/Allah’ın Kulu” Hz. Ya’kûb’un lakabıdır. Resûl-i Ekrem’e ise gençlik çağında dürüstlüğünden, güvenilirliğinden dolayı kavmi tarafından “el-Emîn” lakabı takılmıştı. Resûlullah’ın ashâbı içinde Hz. Ebû Bekir “el-atîk/soylu, (Servetini Allah yolunda harcayıp eski elbiseler giydiği için) zü’l-hilâl, evvâh/şefkatli, es-sıddîk, şeyhülislâm”; Hz. Ömer “el-fârûk” ve Hz. Ebû Bekir ile birlikte “şeyhân”; Hz. Osman “zünnûreyn”; Hz. Ali

⁶⁰ Emin Aşıkutlu, “Tahvîl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 39/440).

⁶¹ Terim olarak “yağ sürülmüş, yani yağla meshetmek suretiyle bir işe hasredilmiş, dinî bir görevi ifaya elverişli hale getirilmiş, dinî bir görevle vazifelendirilmiş, Tanrı’nın bir görev tevdi etmek üzere el koyduğu kişi” anlamına gelmektedir.

“haydar/erkek aslan, el-murtazâ/Allah’ın razı olduğu kişi, ebû türâb”; Hz. Hamza “esedul-lah” ve “seyyidüşşühedâ”; Hâlid b. Velîd “seyfullah”; Hz. Âişe “ümmü’l-mü’mînîn, es-sıddîka” gibi bir kısmı Resûl-i Ekrem tarafından verilen lakaplar almışlardır.

Geleneğin yaygın olduğu kültürlerde çok defa lakap ismin yerini alır; hatta isimler unutulup üzerlerinde ihtilâf edilir. İslâm tarihinde bunun örneklerine sık sık rastlanmaktadır. “Eşec” (el-Abdî/yara izli), “Ahnef” (b. Kays) (çarpık bacaklı), “A’reç” (topal, aksak), “A’meş” (bulanık gören), “Tâvûs” (b. Keysân) (erkek güzeli), “Sefîne” (gemi, bir seferde çok yük taşıdığı için bu lakap verilmiştir) bunlardan bazılarıdır.

Hadiste, özellikle ricâl ilminde lakap bilgisinin büyük önemi vardır. Hadis âlimleri râvilerin tanınması, bilhassa isim ve künyelerinde benzerlik olanların birbirine karıştırılmaması için lakap bilgisine önem vermişlerdir; İbnü’s-Salâh bunu bir muhaddisin bilmesi gereken konular arasında sayar. “A’meş”, “ecla” (dişlek), “akra” (kel), “a’ver” (tekgöz), “ahvel” (şası), “tavîl” (uzun), “kasîr” (kısâ) gibi fizikî kusurlara dayanan sıfatlar lakap olarak çokça kullanılmış ve bu durum genellikle kötü lakap sayılmayıp cerh gibi zaruretten dolayı câiz görülmüştür.

Râviler arasında sadece lakaplarıyla tanınanlar oldukça fazladır. Bazı lakapların hangi sebeplerle alındığının bilinmemesi, sahipleri hakkında yanlışlara sebep olabilir. Abdullah b. Muhammed ed-Daîf’in (zayıf) lakabı rivayette değil vücutça zayıflığından dolayı takılmıştır; bunu bilmeyen bazı kimseler onun zayıf bir râvi olduğuna hükmetmişlerdir. Çok kullanılan lakapların sahipleri birbirlerinden ancak isim, künye veya eserleriyle ayırt edilebilirler.

Lakap hakkında Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, İbnü’l-Faradî, Hâkim en-Nîsâbü’rî, Ebû Bekir Ahmed b. Abdurrahman eş-Şîrâzî, İbnü’l-Felekî, İbn Hacer el-Askalânî, Şeyh Abbas el-Kummî ve Süyûtî gibi âlimler müstakil eserler yazmışlardır.⁶²

Künye

Sözlükte “maksadı üstü kapalı ve dolaylı şekilde anlatma, kinayeli söz söyleme” mânasındaki kinâye ile aynı kökten gelen künye; Ebü’l-Kâsım, Ebû Bekir, Ümmü Seleme, Ümmü Zeyneb gibi kişinin daha çok ilk çocuğuna izâfetle anılmasını ifade eder. Kişinin İbn Uleyye, İbn Ömer, İbn ammi Resûlillah, İbn Abdülmuttalib, Uhtü Hârûn, Ammü Resûlillah gibi anne, baba, dede, kardeş, amca, hala, dayı, teyze vb. yakınlarından birine izafesinin künye olup olmadığında ihtilâf edilmiştir. Bu tür izafeler daha çok bir yakınıyla

⁶² Nebi Bozkurt, “Lakap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27/65-66.

anılmanın kişiyi daha iyi tanıttacağı veya ona bir şeref kazandıracağı düşüncesiyle yapılır. Medih, zem ve vasıf ifade eden izafeler künye değil lakap sayılır. Künye, yazım geleneğinde lakaptan sonra ve isimle nisbeden önce yazılır. Ancak farklı kullanımları da vardır.

Künye; kız veya erkek ayırımı yapılmaksızın en büyük çocuğa göre verildiğinden Resûl-i Ekrem, Ebû'l-Kâsım künyesini ilk çocuğu olan Kâsım'dan alırken sahâbeden Temîm ed-Dârî, kızının adıyla Ebû Rukayye şeklinde künyelenmiştir. Çocuksuz kimseleri ve küçük çocukları künyelemek câiz görülmüştür. Nitekim Resûl-i Ekrem, Abdullah b. Zübeyr'i henüz bebekken dedesinin künyesiyle (Ebû Bekir) künyelemiş, çocuğu olmadığı halde Hz. Âişe künyelenmek isteyince de ona yeğeni Abdullah'ın (Abdullah b. Zübeyr) adıyla Ümmü Abdullah künyesini vermiştir.

Hadis ilminde II. (VIII.) yüzyıldan sonra râvi sayısının artıp benzer isimlerin çoğalması, râvilerin birbirine karıştırılmasına yol açmış, buna bağlı olarak künye bilgisine ihtiyaç duyulmuştur.

Künye konusunda Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, Nesâî, Ali b. el-Medîni, İbn Ebû Hâtim, İbn Hibbân, Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Bişr ed-Dûlâbî, İbn Adî, Halîfe b. Hayyât, Muhammed b. Habîb, Ebû İsmâ et-Tirmizî, İbn Abdülber en-Nemerî, Zehebî, Süyûtî, Murtazâ ez-Zebîdî gibi muhaddisler tarafından çeşitli eserler kaleme alınmıştır.⁶³

Nisbe

Sözlükte “ilgi kurmak, nisbet etmek, atfetmek; akraba olmak, yakınlık kurmak” gibi anlamlar taşıyan neseb kökünden gelen nisbe kelimesi (çoğulu niseb), “bir şeyin bir yere, bir aile, kabile veya topluluğa, bir din yahut mezhebe, bir meslek ya da sanata, bir sığata vb. bağlanması, onunla ilişkilendirilmesi” demektir. Arapçada genellikle ismin sonuna mâkabli kesreli olan şeddeli bir yâ harfi (yâ-ı nisbet) getirilmek suretiyle yapılır ve nisbet “yâ”sı almış olan isme ism-i mensub denir. Nisbeler ma'rife olur (el-Halebî, el-Mısrî, el-Mâlikî, el-Hanbelî, et-Temîmî, el-Abbâsî).

Nisbet “yâ”sı ile yapılan ism-i mensublardan başka “fa“âl” ve “fâ“il” vezninde ism-i mensublar da vardır. Bunlardan “fa“âl” daha çok meslek ve sanat erbabını ifade etmek için kullanılır (attâr, bezzâz, cerrâh, hallâc, hammâl, bevvâb, serrâc, sayyâd, kassâb, bakkâl).

Kendisine nisbet yapılan isimler birkaç grupta ele alınabilir:

⁶³ Nebi Bozkurt, "Künye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26/558-559.

1. Şahıs, aile, kabile, kavim isimleri (Hâşimî, Esedî, Himyerî, Arabî). Bu isimlerle irtibat genellikle nesep bağı gibi doğrudan yapılmakla birlikte bir kabilenin mevlâsı, bir emîrin memlûkü olmak gibi dolaylı sebeplerle de olabilmektedir.

2. Köy, kasaba, şehir, bölge, ülke gibi yer adları (Buhârî, Bağdâdî, Dimaşkî, Kûfî, Hicâzî, Mağribî, Mısırî, Endelüsî, Rûmî). Şahıslara ait nisbelerde çok defa kişinin doğduğu veya bir süre yaşadığı yerler kastedilir. Bazı nisbeler kişinin ailesinin geldiği memleketi gösterir.

3. Din, mezhep, tarikat ismi (Nasrânî, Şâfiî, Mu'tezilî, Hâricî, Kâdirî).

4. Sanat, meslek veya bir ilim dalı (sükkerî, attâr, nahvî). Bazı şahıslar nisbelerinin işaret ettiği sanatla meşgul olmadıkları halde babalarının nisbeleriyle bilinir.

5. Durum, keyfiyet vb. bildiren isimler (tecribî, ma'nevî, fevkânî, kisâî, kalânîsî).

Nisbe bir şahsın tanınması, aynı künye, lakap ve adı taşıyanlardan ayırt edilmesi açısından önem taşımaktadır. İslâm dünyasında birçok âlim isminden çok nisbesiyle meşhur olmuştur (Aclûnî, Buhârî, Belâzürî, Bâkılânî, Fîrûzâbâdî, Gazzâlî, Hücvîrî, İstahrî, Kalkaşendî, Kâsânî, Kindî, Nevevî, Makrîzî, Mâtürîdî, Safedî, Sem'ânî, Serahsî, Şâtıbî, Şevkânî, Taberî, Tirmizî, Vâkıdî, Zehebî, Zemahşerî).

Biyografi kaynaklarında ve çeşitli ilim dallarına ait kitaplarda şahısların künye ve lakapları yanında nisbelerine de yer verildiği gibi sadece nisbeler esas alınarak telif edilen eserler de vardır.

Endülüslü tarihçi ve muhaddis Ruşâtî'nin (ö. 542/1147) *İktibâsü'l-envâr ve iltimâsü'l-ezhâr fî ensâbi's-şahâbeti ve ruvâti'l-âşâr*'ı, Sem'ânî'nin (ö. 562/1166) *el-Ensâb*'ı, bu eseri özetleyen tarihçi İzzeddin İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *el-Lübâb fî tehzîbi'l-Ensâb*'ı ve onun eserini yeniden telhis eden Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Lübbü'l-Lübâb fî tahrîri'l-Ensâb*'ı bu alandaki çalışmaların en meşhurlarıdır.

İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî'nin (ö. 643/1245) *Nesebü (Ensâbü)'l-muhaddişîn ile'l-âbâ' ve'l-büldân* adlı eseri günümüze ulaşmamıştır.⁶⁴

⁶⁴ Casim Avcı, "Nisbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/142-144.

BUHÂRÎ VE SAHÎH'İ

KONULAR:

- I. Giriş
- II. BUHÂRÎ
- III. SAHÎH

AMAÇLAR

1. İmam Buhârî'yi tanımak.
2. Buhârî'nin Sahih adlı eserini tanımak.
3. Buhârî ve Sahih'in hadis tarihi ve edebiyatı açısından önemini kavramak.

HAZIRLIK SORULARI

1. Buhârî denince aklınıza ilk olarak ne gelmektedir?
2. Sahih kavramı hakkında neler biliyorsunuz.
3. Buhârî'nin *Sahîh* adlı eserinin özelliklerini araştırınız.
4. Hadis tarihinde Buhârî ve eserinin önemi neden kaynaklanmaktadır?

ÜNİTE II

BUHÂRÎ VE SAHİH'İ

I. GİRİŞ

Bir eseri, müellifini tanımadan tam ve doğru anlamının mümkün olmadığı düşüncesiyle Buhârî'yi; okunacak metnin daha kolay, iyi ve doğru anlaşılabilmesi için de *Sahîh*'ini ana hatlarıyla tanıtmayı uygun bulduk.

II: BUHÂRÎ

İslâm ilim tarihinde "Buhârî" diye şöhret bulmuş Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî, 194/810 yılında Buhâra'da doğmuştur.⁶⁵ Daha 10 yaşlarında hadise ilgi duymaya ve yöresinin muhaddislerinden hadis dinleyip ezberlemeye başlamıştır. Daha sonra, döneminin belli başlı ilim merkezleri olan Bağdat, Basra, Kûfe, Şam, Hicaz ve Mısır'a giderek oralardaki hadis bilginlerinden hadis öğrenmiştir. Kendi ifadesine göre, binden fazla şeyhten hadis yazmış, yüz bini sahîh olmak üzere üç yüz bin hadis ezberlemiştir. Hocaları arasında Ubeydullah b. Mûsa (ö. 210/825), Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî (ö. 212/827), Mekî b. İbrahim (ö. 215/830), Ebû Nu'aym el-Fadl b. Dükeyn (ö. 219/834), Süleyman b. Harb (ö. 224/838) ve İshak b. Râhûye (ö. 238/852) meşhurdur.

Çok güçlü bir hâfızaya sahip olan Buhârî, Bağdat muhaddislerinin düzenlediği bir mecliste, sened ve metinleri birbirine karıştırılarak (*maklûb*) on kişi tarafından onar onar kendisine arz edilen yüz hadisi ezbere düzeltmiş ve böylece hâfıza gücünü ispat etmiştir.

Hadislerden hüküm çıkarmadaki maharetiyle, fıkıh sahasında da otorite olduğunu kanıtlayan Buhârî, ilmini zühd, takva ve mürüvvetle birleştirerek ideal bir ilim adamı hüviyetine ulaşmıştır. Sürgün edilme pahasına da olsa devlet ricalinin arzularına göre hareket etmeyi reddedecek kadar ilim haysiyetine düşkün bir şahsiyetti.

Buhârî, kırk yıl kadar süren ilim yolculuklarının sonunda Nişapur'a yerleşmek istemişse de şöhretine gölge düşürüp unutulmasına yol açtığı Muhammed b. Yahya ez-Zühîlî'nin (ö. 268/871) haksız iddia ve kışkırtmalarıyla karşı karşıya kalmış ve buradan ayrılarak Buhâra'ya dönmüştür. Bu kez Buhara valisi Halid b. Ahmed ez-Zühîlî'nin (ö. 269/882), saraya gelip ders verme teklifini reddetmesi, aralarının açılmasına ve oradan da sürülmesine sebep olmuştur. Ömrünün son günlerini Semerkand'a bağlı bir kasaba olan Hartenk'de geçiren Buhârî, 256/869 yılının Ramazan Bayramı gecesinde burada

⁶⁵ Buhârî ve hayatı hakkında daha geniş bilgi için bkz. el-A'zamî, "Buhârî", *DİA*, VI, 368-376; Ayrıca bkz. Çakan, İ. Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul, 1985, 47-48; Koçyiğit, Talât, *Hadis Tarihi*, Ankara, 1981, 251-253.

vefat etmiştir.

Buhârî, elli yılı aşkın ilim hayatı boyunca *Sahîh*'inin dışında, önemli eserlere imza atmış verimli bir müelliftir. Bunlar arasında "*el-Edebu'l-müfred*", "*Ref'ul-yedeyn fi's-salât*", "*el-Kirâe halfe'l-imam*", "*Halku efâli'l-ibâd*", "*et-Târîhu'l-kebîr*", "*Kitâbul-ilel*", "*Kitâbu'l-künâ*" ve "*Kitâbu'd-du'afâ*" sayılabilir.

III. SAHÎH

Kısaca "*el-Câmi'u's-sahîh*"⁶⁶, "*Sahîhu'l-Buhârî*", hatta bazen müellifiyle özdeşleştirilerek sadece "*Buhârî*" diye şöhret bulan eserin tam adı; "*el-Câmi'u'l- müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillahi (s.a.s.) ve sünenihi ve eyyâmihî*"dir.⁶⁷ Eserin telifinde, hocası İshak b. Râhûye'nin (ö. 238/8527) bir gün, "*Resûlullah'ın sahih sünnetini muhtasar bir kitapta toplasanız.*" tavsiyesi ve rüyasında Resûlullah'ın önünde durmuş, elindeki yelpaze ile onu koruduğunu görmesi sebep olmuştur.

Kendisinden nakledildiğine göre *Sahîh*'ini altı yüz bin hadis içerisinden, çok sıkı ve titiz bir elemeye seçtiği sahih hadislerden, on altı yılda oluşturmuştur. *Concordance*'a göre 97 kitap (ana bölüm) ve 3730 babdan (alt başlık) müteşekkildir. İbnu's-Salâh'a (ö. 643/1245) göre Buhârî'nin *Sahîh*'inde, tekrarlarla birlikte 7275, tekrarsız 4000 kadar hadis vardır. Nevevî de (ö. 676/1277) bu konuda İbnu's-Salâh'ı destekler, ancak bu rakamı, "*müsned*" kelimesi ile kayıtlandırır. Ne var ki bu sayımı eleştiren İbn Hacer'in (ö. 852/1448) tespitine göre, *muallâk* ve *mütâbî*⁶⁸ hadisler dışında mükerrerlerle birlikte 7397 hadis ihtiva eden *Sahîh*'te 1341 *muallâk*, 341 *mütâbî* hadis vardır. Bu hesaba göre *Sahîh*'te, mevkûf⁶⁹ ve *maktû*⁷⁰ rivayetler hariç olmak üzere tekrarlara birlikte toplam 9079 hadis mevcuttur. Tekrarsız *mevsûl*⁷¹ metinlerin toplamı 2602, başka bir yerde *mevsûl* olarak geçmeyen *merfu'-muallâk* rivâyetler 159, toplamı 2761'dir. Eserde, *sülâsî*⁷² nitelikli

⁶⁶ Geniş bilgi için bkz. "*el-Câmiu's-sahîh*", *DİA*, 7: 114-128. Ayrıca bkz. Çakan, a.g.e., 48-52; Koçyiğit, a.g.e., 253-257.

⁶⁷ İbnu's-Salâh ve Nevevî, *Sahîh*'in tam adını böyle verirken İbn Hacer, "*el-Câmiu's- sahîhu'l-müsnedü'l-muhtasar min hadîsi Resûlillah (s.a.s.) ve sünenihî ve eyyâmihî*" şeklinde vermektedir. Bkz. İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, 1; İbn Hacer, *Fethul-bârî*, *Mukaddime (Hedyü's-sârî)*, 6.

⁶⁸ Bir hadisin lâfızlarına uygun (veya benzer) olan ve senedleri en azından aynı sahâbîde birleşmek üzere başka bir râvî tarafından rivâyet edilen hadise denir. Aynı veya farklı sahâbîden gelen fakat manaları aynı ya da benzer olan rivayetlere de şâhid denir. bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 119,143.

⁶⁹ Sahabenin söz, fiil ve takrirlerine denir. Bkz. Aydın, a.g.e., 99.

⁷⁰ Tâbiün ve sonrakilerin söz ve fiillerine denir. Bkz. Aydın, a.g.e., 93.

⁷¹ Senedin kesintisiz olması anlamında muttasıl ile aynı manana kullanılır. Bkz. Aydın, a.g.e., 101.

⁷² Senedinin başı ile sonu arasında (başı ve sonu hâric) üç râvî bulunan hadise denir.

22 hadis mevcuttur.

Buhârî, kitabına verdiği adla, aslında onun genel hatlarıyla özelliklerini ifade etmiştir. "el-Câmi" ismi, kitabın belli bir veya birkaç konu ile sınırlı olmayıp vahyin geliş şeklin-den başlayıp gelecekle ilgili olaylara (*fiten ve melâhim*) kadar dinin çok değişik konularına dair hadisler ihtiva ettiğini; 'es-sahîh' kelimesiyle eserine yalnızca sahîh hadisleri aldığını; 'el-müsned' sözüyle kitabına aldığı hadislerin isnadının muttasıl olduğunu; 'el-muhtasar' ifadesiyle de bütün sahih hadisleri kitabında toplamak amacında olmadığını, dolayısıyla sahih olduğu halde, ihtisar düşüncesiyle kitabına almadığı başka sahih hadislerin de bulunduğunu anlatmak istemiştir.

İhtisar düşüncesiyle, kitabına almadığı sahih hadislerin, aldıklarından daha çok olduğunu belirten Buhârî, "Gusledip iki rek'at namaz kılmadan Sahîh'e tek hadis koymadım." diyerek maddî kontrol esaslarına göre titizlikle seçtiği hadisin sıhhatinden mutmain olmak için manevî kontrol yoluna da başvurması, ilimde niyet ve ilmî emanete riâyet açısından önemlidir.

Buhârî, eserini önce 'kitap' adı altında ana bölümlere, sonra da 'bab' dediği alt başlıklara ayırmıştır. Bablar arasında ve bablar içindeki hadislerin sıralanışında bir ilginin bulunmasına gayret etmiştir. Hatta Ebû Hafs Ömer el-Bulkînî (ö. 805/1402), kitapların sıralanışında da böyle bir insicamın bulunduğunu ispat etme gayretinde bulunmuştur.⁷³

'Terceme' de denilen bab başlıklarında, o başlık altında zikredeceği hadislerin konularına uygun olmak üzere, bazen âyetlerden, bazen hadislerden alıntılar yapar; bazen de o konuda kendi fikrini yansıtan ifadeler yer verir. Böylece o, Nevevî'nin dediği gibi, hadisleri peş peşe sıralamakla yetinmeyip onlardan hüküm çıkarma amacında olduğunu da göstermiş olur. Bu durum, *فقه البخاري في تراجمه* "Buhârî'nin fikhî görüşleri, bab başlıklarındadır." denilmesine sebep olmuştur.

Buhârî'deki bazı bab başlıklarında ya hiç hadis yoktur veya sadece muallâk rivayetlere yer verilmiştir. Bu durum değişik şekillerde yorumlanmıştır. Bazılarına göre Buhârî, o konuda şartlarına uygun hadis bulamadığı için bilinçli olarak bu bablara başlık (ünvan) koymamıştır.

Buhârî'nin bir başka özelliği de, bir hadisi hüküm çıkarmak amacıyla ilgili olduğu birden çok yerde bölerek (*taktîr*) tekrarlamasıdır. Bir hadisi Sahîh'in 13 yerinde tekrarladığı olmuştur. Fakat bunu yaparken, hadisi her tekrarında ayrı bir sened ve -varsa- değişik lâfızlarla vermeye gayret eder. Böylece hem hadisin sıhhatini güçlendirir hem de

⁷³ İbn Hacer, *Fethul-bârî (Mukaddime)*, 470-474.

aynı hadisin farklı sened ve lâfızlarıyla daha iyi anlaşılmasına, yorumlanmasına dolayısıyla değişik hükümlerin çıkarılmasına imkân verir.

Buhârî, *Sahîh*'ini onbinlerce talebeye bizzat okutmuştur. Bunlardan bin kadarı da *Sahîh*'in râvîsi olmuştur. Ne var ki bu râvîlerden Firebrî'nin (ö. 320/932) rivayeti, Buhârî'nin *Sahîh*'ini sonraki nesillere intikal ettiren ve özellikle VI. asırdan sonra *Sahîh* ile ilgili araştırmaların dayandığı yegâne nüsha olmuştur. Bu nüshayı esas alan Ebûl-Hasen Ali b. Muhammed el-Yûnînî (ö. 701/1302), Firebrî'den gelen farklı '*Sahîh*' nüshaları arasındaki farkları gidermeye çalışmış ve günümüzde mevcut *Sahîh-i Buhârî* baskılarının çoğunun esas alındığı bir nüsha meydana getirmiştir.

Sahîh, ilk defa Sultan II. Abdülhamîd'in emriyle ve Yûnînî nüshasına dayanılarak 1313/1895 yılında 9 cilt halinde Mısır'da basılmıştır. Daha sonra Hacı Mehmed Zihni Efendi'nin harekelemesiyle 1315/1897 yılında 8 cilt halinde tekrar basılmıştır. Memleketimizde bu baskı yaygındır. Bu baskıya Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan tarafından Hadis Mu'cemi'nin (*Concordance*) kitab ve bab numaraları işlenmiş, merhum Muhammed Fuâd Abdülbâkî'nin (ö. 1373/1953) *Teyşîru'l-menfe'a* adlı eserinden yararlanılarak fihrist eklenmiş ve bu haliyle 1981 yılında İstanbul'da Ofset usulüyle İslâmî Kitabevi tarafından basılmıştır. Ayrıca aynı işlemlere ilâve olarak sonuna hadislerin alfabetik fihristi de konmak suretiyle Çağrı yayınları tarafından yine ofset usûlüyle İstanbul'da (1992) basılmıştır.

Sahîh, gördüğü rağbete paralel olarak onlarca şerh çalışmasına konu olmuştur. Ne var ki, bunlardan önemli bir kısmı ya günümüze ulaşamamış veya tamamlanamamış ya da itibar görmediği için unutulup gitmiştir. Bununla birlikte, günümüzde yaygın olarak kullanılan *Buhârî* şerhleri, sayıca çok olmasa da mütekaddimûn dönemine ait pek çok bilgiyi ihtiva edecek şekilde müteahhirûn âlimler tarafından kaleme alınmış olmaları bakımından hadis şerhçiliğinin önemli örneklerini oluşturur. Bunlar arasında, kronolojik olarak şöyle bir sıralama yapılabilir:

1. Kirmânî (ö. 786/1384): *el-Kevâkibu'd-derârî*
2. İbn Receb el-Hanbelî (ö. 795/1393): *Fethu'l-Bârî*
3. İbn Hacer el-Askalanî (ö. 852/1448): *Fethu'l-Bârî*
4. Aynî (ö. 855/1451): *Umdetu'l-kârî*
5. Kastallânî (ö. 923/1517): *İrşâdü's-sârî*.

Değerlendirme Soruları

1. Aşağıdakilerden hangisi Buhârî'nin hocalarından birisi olamaz?

- A) İshak b. Râhûye
- B) Mekkî b. İbrahim
- C) Ubeydullah b. Mûsa
- D) Yûnînî
- E) Ebû Nu'aym el-Fadl b. Dükeyn

2. Aşağıdakilerden hangisi Buhârî'nin eserlerinden birisi değildir?

- A) *Risâle İlâ Ehli Mekke*
- B) *el-Edebu'l-müfred*
- C) *Raful-yedeyn fî's-salât*
- D) *el-Kırâe halfe'l-imam*
- E) *et-Târîhu'l-kebîr*

3. Buhârî'nin *Sahîh*'iyle ilgili aşağıdaki bilgilerden hangisi doğru değildir?

- A) Buhârî'nin *Sahîh*'i 97 kitap (ana bölüm) ve 3730 bab (alt başlık) tan müteşekkildir.
- B) *Sahîh*'te tekrarlarla birlikte 7275, tekrarsız 4000 kadar hadis vardır.
- C) Buhârî kendisinden önceki sahih hadis kitaplarını örnek alarak eserini oluşturmuştur.
- D) *Sahîh*'te 1341 *muallâk*, 341 *mütâbî* ve rivayet farklılıklarına ilişkin hadis vardır.
- E) 'Terceme' de denilen bab başlıklarında bazen âyetlerden, bazen hadislerden alıntılar bulunmaktadır.

4. Aşağıdakilerden hangisi *Buhârî* şarihlerinden değildir?

- A) Kirmânî
- B) İbn Receb el-Hanbelî
- C) İbn Hacer
- D) Kastallânî
- E) Ahmed b. Hanbel

5. Aşağıdakilerden hangisi *Buhârî* şerh kitaplarından değildir?

- A) *Umdetü'l-kârî*
- B) *İrşâdü's-sârî*
- C) *Tenvîru'l-havâlik*
- D) *Fethu'l-bârî*
- E) *el-Kevâkibu'd-derârî*

3. HAFTA

ÜNİTE III: İMÂNIN TANIMI ve BUHÂRÎ'NİN BU TANIMDAKİ YERİ

Konular

- I. İmanın Tanımı
- II. İmanın Artıp Eksilmesi
- III. Buhârî'nin İman Görüşü
- IV. BİRİNCİ ve İKİNCİ BAB İSLÂM'IN BEŞ ESASI

Amaçlar

1. İmanın tanımını ve mahiyetini bilmek
2. İmanın Artıp Eksilmesi meselesini izah edebilmek
3. Buhârî'nin iman görüşünü ifade edebilmek
4. İslâm'ın beş esasını iman-amel ekseninde açıklayabilmek

Hazırlık Soruları

1. İman ne demektir? Kısaca izah ediniz.
2. İman artıp eksilebilen bir şey midir?
3. Buhârî'nin iman konusuna yaklaşımı nasıldır?
4. İslâm'ın beş esasının iman-amel ilişkisi içerisinde nasıl yorumlarsınız?

GENEL OLARAK İMÂNIN TANIMI ve BUHÂRÎ'NİN BU TANIMDAKİ YERİ

I. İmanın Tanımı ⁷⁴

İf'âl vezninde bir masdar olan ve sözlükte inanmak, güvenmek, doğrulamak, tasdik etmek anlamına gelen îman kelimesinin ıstılâhî manası üzerinde İslâm bilginleri değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşlerden her biri etrafında farklı itikadî gruplar teşekkül etmiş ve dinî olaylara kendilerine özgü bir açıdan yorum getirmeye çalışmışlardır.

İmanın dinî bir kavram olarak tanımı hakkında ileri sürülen belâ başlı görüşler şöyle sıralanabilir:

1. İman, marifetten ibaret (marifetullah) olup, tasdik olmaksızın Allah'ı ve Resûlullah'ın Allah'tan haber verdiği şeyleri kalben bilmek demektir. Cehmiyye, Mürcie ve Râfızîyye'nin bir kısmı ile ilk Eş'arîlerden bazı kelimciler bu görüştedir.

2. İman, kalbin tasdikinden ibarettir. Eş'arî ve Mâturidîlerin muhakkik âlimleri bu görüştedir. Başta Eş'arî (ö. 324/936) ve Mâturidî (ö. 333/944) olmak üzere Bâkîllânî (ö. 403/1013), Cüveynî (ö. 478/1085), Gazâlî (ö. 505/111), Şehristânî (ö. 548/1153) ve Âmidî (ö. 631/1233) bu görüşü benimsemiştir.

3. İman, dilin ikrarından ibarettir. Bu tanıma göre kalben tasdik etmemek veya dinî vecibeleri yerine getirmemek imana zarar vermez. Mürcie ve Kerrâmîyye bu görüştedir.

4. İman, kalb ile tasdik, dil ile ikrardır. Ebû Hanîfe (ö. 150/767) başta olmak üzere, içlerinde Pezdevî (ö. 482/1089) ve Serahsî'nin (ö. 490/1097) de bulunduğu Hanefîlerin cumhuru bu görüştedir.

5. İman, kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve dinin esası olan rükünleri ifa etmektir. Bu tanıma göre imanın üç boyutundan biri ameldir; yani amel imanın bir parçasıdır. Hâricîyye, Mutezile, Zeydiyye, İmam Mâlik (ö. 179/795) ve Ehl-i Medîne, Evzâî (ö. 157/774), İmam Şâfiî (ö. 204/819), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), İshak b. Râhûye (ö. 238/853), Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/966), Buhârî, Müslim (ö. 261/874), İbn Hazm (ö. 456/1064) ve İbn Teymiyye (ö. 728/1328), kısaca 'Selefiyye' diyebileceğimiz ehl-i hadis ekolü bu görüştedir. Ancak ameli imanın bir parçası olarak kabul edenler, hangi tür amellerin imana dahil olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Hâricîler, Zeydîler ve Hişam el-Fuatî (ö. 226/840), Abbâd b. Süleyman (ö. 250/864) ve Kâdî Abdülcebbar (ö. 415/1025) gibi bazı mutezîlî âlimlere göre farz ve nafîle bütün taatlar îmandandır. Nazzâm (ö. 231/845), Cübbâî (ö. 303/916) ve Basra mutezîlîlerine göre ise sadece farz olan taatlar imandandır.

⁷⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Kılavuz, Ahmet S., *İman-Küfür Sınırı*, İstanbul, 1982, s. 19-58.

Selefiyye, Hâriciyye ve Mutezile, ameli imandan bir cüz saymada ittifak etmelerine rağmen ameli terk eden müminin durumu hakkında ihtilaf etmişlerdir. Ameli imanın ayrılmaz bir parçası olarak gören Hâricîler'e göre büyük günah işleyen veya taat türü bir ameli terk eden mümin, imandan çıkar ve küfre girer. Mutezile'ye göre de büyük günah işleyen mümin imandan çıkar fakat küfre girmeyip iman ile küfür arasında bir yerde (*el-Menzile beynel-menzileteyn*) bulunur. 'Fısk' denilen bu mertebede yer alan fâsık, işlediği günah-tan tövbe etmeden ölürse ebedî cehennemlik olur. Selefiyye ise büyük günah işleyen veya taatları yerine getirmeyen mümini tekfir etmeyip onun günahkâr olduğunu, dünyada kâmil mümine uygulanan hükmün günahkâr mümine de uygulanacağını, ancak âhirette Allah Teâlâ dilerse, cezasını çektikten sonra yine de cennete gireceğini savunurlar.

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığına göre Selefin ameli imandan sayması ile Hâricîyye veya Mu'tezile'nin ameli imanın ayrılmaz bir parçası kabul etmesi arasında nitelik farkı vardır. Buna göre Selef âlimleri ameli imanın aslî bir unsuru olarak değil, onun olgunlaşıp kemâle ulaşması için gerekli bir faktör olarak görmektedirler. Buna karşılık diğerleri ameli, imanın 'olmazsa olmaz' bir parçası olarak kabul etmekte ve taati terk veya günahı irtikâp etmeyi küfür saymaktadırlar.

II. İmanın Artıp Eksilmesi

İslâm bilginleri, farklı şekillerde tanımladıkları imanın artıp-eksilmesi meselesinde de farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İmanı yalnızca tasdik, yalnızca ikrar veya yalnızca kalb ile tasdik ve dil ile ikrar diye tarif edenler, Hz. Peygamber'in vefatından sonra iman edilmesi gereken hususlarda bir artma ve eksilme söz konusu olamayacağı için, imanda artma ve eksilmenin mümkün olmadığı kanaatine sahip olmuşlardır. Cüveynî gibi bazı Eş'arî kelamcılar ile Ebû Hanîfe ve Mâturîdî bu kanaattedir.

İmanın tanımında, tasdik ve ikrarla birlikte amele de yer verenler ise amelle imanın artıp eksilebileceğini söylemişlerdir. Bunlar, başta Mutezile ve Hâriciyye olmak üzere Eş'arîlerin çoğunluğu, Buhârî gibi Selefiyye mensupları ve Zâhirî İbn Hazm gibi âlimlerdir. Ancak imandaki artma ve eksilmenin keyfiyet bakımından mı yoksa kemiyet bakımından mı olduğu konusu da tartışılmıştır. Bazıları, iman esasları bakımından imanda artma ve eksilme olamayacağını, ancak za'f-kuvvet, tam-eksik gibi keyfiyet bakımından artıp eksilebileceğini söylemişlerdir. Bu nedenle ilme'l-yakîn, aynel-yakîn ve hakka'l-yakîn gibi imanın farklı mertebeleri olduğu söylenmiştir.

İmanın kemiyet olarak artıp eksildiğini söyleyenler, Ebû Hüreyre ve İbn Abbas'a isnad edilen "iman artar ve eksilir" sözüne dayanmışlardır. Ancak Süyûtî, imanın artıp eksildiğine dair rivayetlerin uydurma olduğunu söylemiştir.

Yukarıda verilen bilgilerden anlaşıldığına göre amelî imandan sayanlar amelî, iman edilmesi gereken aslî bir unsur olarak mı yoksa iman edildikten sonra onu keyfiyet olarak etkileyen ferî bir unsur olarak mı kabul etmek gerektiği hususunda ayrılmışlardır. Hâricîyye ve Mutezile, amelî imanı kemiyet olarak artıp eksilten, yani imanın 'olmazsa olmaz' şartı olan bir faktör gibi görüp taatları yerine getirmemeyi veya günah işlemeyi küfür sebebi sayarken, diğerleri bu artma ve eksilmenin imanın keyfiyeti ile ilgili olduğunu, dolayısıyla imanın aslının artıp eksilmeyeceği noktasında Eş'arîlerin geneli ve Buhârî'nin de içinde bulunduğu ehl-i hadis ile Ebû Hanîfe ve Mâturîdîlerin aynı görüşte birleştiklerini söylemek mümkündür.

III. Buhârî'nin İman Görüşü

Buhârî, eserinin iman bölümünün hemen başında "İman, söz ve fiilden ibarettir, artar ve eksilir." diyerek iman görüşünü özetlemiştir. Bölüm içindeki alt başlıklarda ve bu başlıklar altında yer verdiği hadislerde ise bu tanımın detaylarına ilişkin ipuçları vermiştir. Buna göre 'Kitâbu'l-İman'daki hadisler bir bütün olarak ele alındığında Buhârî'ye göre iman, kalbteki imanı (**tasdik**) dil ile ifade etmek (**ikrar**) ve âyet ve hadislerde imanla irtibatlandırılan fiilleri yerine getirmekten (**amel**) ibarettir. Yani 'kâmil' manada imandır. İdeal iman da diyebileceğimiz bu iman kalitesi, sahibini cehenneme girmekten korur. 'Aslî' manada iman ise, amel etmese bile sahibini ebedî cehennemde kalmaktan kurtarır. Dolayısıyla imanla amel (fil, eylem) arasında, imanın aslını olgunlaştırması bakımından çok sıkı bir münasebet vardır. Bu nedenle müminin imanı, amel etmesiyle doğru orantılı olarak artar veya azalır. Hatta öyle ki, bazı ayetlerde ve hadislerde, Allah'ı zikretmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, cihad etmek, kadir gecesini ihya etmek, selâm vermek, yemek yedirmek gibi bir takım kalbî, bedenî veya maddî ibadetlerin imanı artırdığı veya olgun imanın göstergesi olduğu belirtilmektedir. Ancak Buhârî'ye göre amelin imandan olması, Hâricîyye veya Mutezile'nin anlayışı ile şu noktada ayrılmaktadır: O'na göre amel, imanın aslî değil ferî bir parçasıdır. Bu nedenle imandaki artma ve azalma, tasdik noktasında olmayıp tasdik gereklerini (taatlar) yerine getirmekle ilgilidir. Bunu şöyle ifade etmek de mümkündür: İmandaki artma ve eksilme, inanılması zarurî olan prensiplerin sayısı, yani kemiyet açısından değil, prensiplere olan imanın gücünü göstermesi bakımından, yani keyfiyet açısındandır. Bu nedenle Buhârî'nin iman tanımı, 'kâmil iman' tanımıdır. Dolayısıyla kâmil mümin, imanla ilgili taatları yerine getirdiği ölçüde imanı artırır; ihmal ettiği ölçüde de iman gücünü zayıflatır; fakat imandan çıkmaz, sadece günahkâr mümin olur. Çünkü Allah, kendisine şirk koştak dışındaki günahları affedebileceğini bildirmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber, kalbinde zerre kadar imanı olanın, sonunda cennete gideceğini haber vermektedir.

Görüldüğü gibi Buhârî, ameli imandan bir cüz saymakla birlikte, amelsizliğin veya isyanın imana etkisi konusunda Hâriciyye, Mutezile, Mürcie, Cehmiyye ve Kerrâmiyye'ye muhalefet etmiş ve iman bölümünde yer verdiği hadisleri, bu fırkalara birer cevap niteliğinde derlemiştir.

Bismillâhirrahmanirrahîm

Birinci Bab: "İslâm Beş Esas Üzerine Kurulmuştur..."

1- بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ»

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) "İslam, beş esas üzere bina edilmiştir" sözü babı.

وَهُوَ قَوْلٌ وَفِعْلٌ، وَيَزِيدُ وَيَنْقُصُ

İman, söz ve fiilden ibarettir; artar ve eksilir.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى {لِيَزِدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ} [الفتح: 4]

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: 'İmanlarını bir kat daha artırsınlar diye müminlerin kalplerine güven indiren O'dur.' (Fetih (48), 4)

{وَزِدْنَاهُمْ هُدًى} [الكهف: 13]

"Biz de onların hidayetini artırdık." (Kehf (18), 13)

{وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى} [مريم: 76]

"Allah, doğru yola gidenlerin hidayetini artırır." (Meryem (19), 76)

{وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَآتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ} [محمد: 17]

"Doğru yolu bulanlara gelince, Allah onların hidayetlerini artırır ve sakınmalarını sağlar." (Muhammed (47), 17)

وَقَوْلُهُ: {وَيَزِدَادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا} [المدثر: 31]

"...İman edenlerin imanını artırsın diye..." (Müddessir (74), 31)

وَقَوْلُهُ: {أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَرَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا} [التوبة: 124]

"Herhangi bir sûre indirildiği zaman onlardan bir kısmı der ki; bu, sizin hanginizin imanını artırdı? İman edenlere gelince, bu sûre onların imanlarını artırır." (Tevbe (9), 124)

وَقَوْلُهُ جَلَّ ذِكْرُهُ: {فَاخْشَوْهُمْ فَرَازَادَهُمْ إِيمَانًا} [آل عمران: 173]

"...'Onlardan korkun' dediklerinde, bu onların imanlarını bir kat daha artırdı." (Âl-i İmrân

وَقَوْلُهُ تَعَالَى: {وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا} [الأحزاب: 22]

"Bu, onların ancak imanlarını ve bağlılıklarını artırdı." (Ahzab (33), 22).

Buhârî'nin, 'imanın artıp eksilmesi' konusunda zikrettiği bu ayetler, yalnız imanın artmasıyla ilgili gibi görünse de *Sahîh-i Buhârî* şârihi Kirmânî'nin dediği gibi, artması mümkün olan bir şeyin azalması da zorunlu olarak mümkün olacağı mantığına göre, imanın azalmasına da delildir.

وَالْحُبُّ فِي اللَّهِ وَالْبُغْضُ فِي اللَّهِ مِنَ الْإِيمَانِ "

"Allah için sevmek ve Allah için buğzetmek imandandır."

Bu söz, Ebû Dâvûd tarafından Ebû Ümâme ve Ebû Zerr'e varan iki isnadla rivayet edilen bir hadisten alınmıştır. Ebû Ümâme'nin rivâyetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Her kim Allah için sever, Allah için buğzeder ve Allah için verir, Allah için vermezse, imanını kemale erdirmiş olur." Ebû Zerr'in rivâyetinde ise bu hadis şöyledir: "En faziletli amel, Allah için sevmek ve Allah için buğzetmektir." İbn Ebî Şeybe de İbn Mes'ûd ve Berâ b. Âzib'den gelen iki ayrı tarikle benzer bir hadisi "En sağlam iman bağı, Allah için sevmek ve Allah için buğzetmektir." lâfzıyla rivâyet etmiştir. Özellikle Ebû Ümâme'nin rivâyetinde açıkça görüldüğü gibi Buhârî bu hadisi, imânın artıp eksilmesine delil olarak zikretmiştir.

وَكَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ إِلَى عَدِيٍّ بْنِ عَدِيٍّ: «إِنَّ لِلْإِيمَانِ فَرَائِصَ، وَشَرَائِعَ، وَحُدُودًا، وَسُنَنًا، فَمَنْ اسْتَكْمَلَهَا اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ، وَمَنْ لَمْ يَسْتَكْمِلْهَا لَمْ يَسْتَكْمِلِ الْإِيمَانَ، فَإِنْ أَعِشَ فَسَابِقَتُهَا لَكُمْ حَتَّى تَعْمَلُوا بِهَا، وَإِنْ أَمُتَ فَمَا أَنَا عَلَى صُحْبَتِكُمْ بِحَرِيصٍ»

Ömer b. Abdülaziz,⁷⁵ Adî b. Adî'ye⁷⁶ yazdığı mektupta şöyle demiştir:

⁷⁵ Ömer b. Abdülaziz, Mervan b. Hakem'in oğlu, ana tarafından da Hz. Ömer'in torunudur. Emevî hânedânına mensup, adaleti ile ünlü râşid halîfelerdendir. Mısır'da doğmuş, 99/717 yılında halîfe olmuş, iki buçuk yıla yakın halifelik yaptıktan sonra 101/719 yılında Humus'ta vefat etmiştir.

⁷⁶ Adî b. Adî, İbn Amîra el-Kindî el-Cezerî'dir. Tâbiündan olup Ömer b. Abdülazîz'in Cezire ve Musul valiliğini yapmıştır. 120/738 yılında vefat etmiştir. Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Mâce'de hadisi mevcuttur. Cezire valisi iken Ömer b. Abdülazîz'in kendisine yazdığı ve Buhârî'nin yukarıda muallâk olarak aldığı rivayeti, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, Kitâbu'l-îman'larında İsa b. Âsım tarihiyle mevsûl

"İmanın birtakım farzları, esasları, yasakları ve sünnetleri vardır. Kim bunları tamamlarsa imanını kemale erdirmiş olur; kim tamamlamazsa imanını kemale erdirmiş olmaz. Yaşarsam onları size açıklayacağım, ölürsem aranızda kalmaya hevesli değilim."

Buhârî burada, Ömer b. Abdülazîz'in bu mektupta kullandığı "...kemâle erdirir (veya erdirmez)" ifadesinden, onun da imanın artıp eksildiği görüşünü benimsediği sonucuna vardığı için yukarıdaki sözüne yer vermiştir.

وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَلَكِنْ لِيُطْمَئِنَّ قَلْبِي» [البقرة: 260]

Hiz. İbrahim⁷⁷ (a.s.), Allah'ın ölüleri nasıl dirilteceğini görmek istemesinin sebebini, "...fakat kalbimin tatmin olması için..." (Bakara, 260) diyerek ifade etmiştir.

Buhârî, bu âyetteki لِيُطْمَئِنَّ قَلْبِي sözünü, Saîd b. Cübeyr ve Mücâhid'in tefsir ettikleri gibi, kalpteki ilme'l-yakînün ayne'l-yakîn mertebesine çıkması anlamında, "artmak, imanını güçlendirmek" şeklinde yorumlamıştır. Hiz. İbrahim, Allah'ın ölüleri dirilteceğine dair haberine bir peygamber olarak şüphesiz inanmıştı; ancak bu konuda, imanını müşahadeye dayalı olarak pekiştirmek istemiştir ki bu, imanın en üst ve kemal derecesidir. Bunun için Hiz. Peygamber'in "*Haber, gözle görmek gibi değildir*."⁷⁸ dediği rivâyet edilir.

Buhârî'nin, bu âyeti yukarıdaki âyetler arasında zikretmeyip buraya almasının sebebi, o âyetlerin îmanın artmasına açıkça, bu âyetin ise örtülü bir biçimde delâlet etmesidir.

وَقَالَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ: «اجْلِسْ بِنَا نُؤْمِنُ سَاعَةً»

Mu'âz b. Cebel,⁷⁹ "oturup bir müddet iman edelim." demiştir.

Muaz'ın burada muallak olarak yer alan sözünü Ruste, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, ravi Esved b. Hilâl'e varan sahih isnadla vasletmişlerdir.

Mu'âz'ın "bir müddet iman edelim" sözünden maksadı, Allah'ı zikretmektir. Çünkü

olarak rivâyet etmişlerdir.

⁷⁷ Harranlı Âzer'in oğlu olan İbrâhim, Irak'ta doğmuş, rivayete göre 175 yıllık bir ömür sürmüştür. Kudüs'te, günümüzde el-Halîl denilen semtte defnedilmiştir.

⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, X, 271.

⁷⁹ Mu'âz b. Cebel b. Amr, Ensardan bir sahâbîdir. Oniki yaşında Müslüman olmuş, ikinci akabe bey'atında bulunmuş, Bedir ve diğer savaşlarda Hiz. Peygamberle birlikte olmuştur. 12/633 yılında otuz üç yaşında vefat etmiştir. Resûlullah'tan rivâyet ettiği hadis sayısı 157'dir. Bunlardan ikisi 'müttetekun aleyh'tir. Üçünde Buhârî, birinde de Müslim infirad etmiştir.

eğer نُوْمِنُ kelimesi hakîkî manada alınır, bu sözü söylerken Mu'âz 'ın mümin olmadığı sonucuna varılır ki, Mu'âz b. Cebel gibi imanı güçlü bir sahabî için böyle bir şey söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla bu sözden maksat, imanın artmasını sağlayacak zikir türünden olan ibadetlerdir. Nitekim İbn Ebî Şeybe'nin, aynı sözü Esved b. Hilâl'den rivayetinde bu anlam açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu rivâyete göre Mu'âz, İslâm kardeşlerinden birine (ki, bir rivayete göre Esved b. Hilâl'in kendisidir.) "Oturup bir müddet iman edelim." dediğinde oturur, Allah'ı zikreder ve O'na hamd ederlerdi.

Diğer taraftan Muaz'ın sözüne benzer ifadeler başka sahâbîler tarafından da söylenmiştir. Meselâ Hz. Ömer, arkadaşlarına "*Gelin imanımızı artıralım.*" der ve Allah'ı zikrederlerdi. Yine sahâbî Umeyr b. Habîb b. Humâşe, "iman artar ve eksilir" deyince "imanın artması ve eksilmesi ne demektir?" sorusuna muhatap olmuş ve şu cevabı vermiştir: "Allah'ı zikretmemiz ve ona saygı göstermemiz imanımızın artması; gaflette olmamız, unutmamız ve kaybetmemiz ise azalması demektir."

وَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: «الْيَقِينُ الْإِيمَانُ كُلُّهُ»

İbn Mes'ûd,⁸⁰ "*Yakîn, imanın tamamıdır.*" demiştir.

Bu muallak rivayeti Ruste (250/864) ve Taberânî (360/971), sahih senedlerle mevsûl olarak rivâyet etmişlerdir. Ebû Nu'aym'ın (430/1039) *Hilye*'sinde tahrîc ettiği bu söz, Beyhakî (458/1066) tarafından da *Kitabu'z-züh'd*'de merfû olarak rivâyet edilmekte ise de ref'i sabit değildir. Sözün tamamı şöyledir: "*Sabır imanın yarısı; yakîn tamamıdır.*"

Yakîn, delil ve gözleme dayalı olarak kalpte meydana gelen ve şüpheye yer bırakmayan kesin bilgi demektir ki, kısaca tasdikten ibarettir. Tasdik ise imanın aslıdır. Dolayısıyla İbn Mes'ûd, imanın aslı olan yakîn ile tamamını kastetmiştir. Nitekim "**Hac Ara-fat'tır**" sözü de bu türden bir ifadedir ve "Haccın aslı ve en önemli rüknü Arafat'tır." anlamında söylenmiştir. "**iman, sırf tasdikten ibarettir.**" diyenlerin anlatmak istedikleri de budur. Ancak İbn Mes'ûd'un bu sözü, amelleri imandan saymama anlamına gelmez, onun söylemek istediği, tasdiki gerektiren yakîn bilginin imanın özünü teşkil ettiği; Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe bu şekilde iman eden bir kalp sahibinin bütün uzuvlarının Allah'ın huzuruna çıkmaya her an hazırlıklı olmak için daima

⁸⁰ İbn Mes'ûd'un adı Abdullah'tır. Mekke'de Müslüman olmuş, Habeşistan ve Medîne hicretine katılmış, Hz. Peygamberle birlikte Bedir ve diğer savaşlarda bulunmuş ve onun ayakkabı hizmetini üstlenmiş (sahibu na'l) bir sahâbîdir. 32/652 yılında Medine'de vefat etmiştir. Resûlullah'tan naklettiği hadislerin sayısı 848'dir. Bunlardan 64'ü müttefekun aleyh, 21'i Buhârî'nin, 35'i de Müslim'in infirad ettiği hadislerdir.

iyi ameller yapacağı hususudur.

Yakîn derecesindeki imanın ameller üzerindeki etkisini Hasan el-Basrî, "*Cennete ancak yakîn ile varılır; cehennemden de ancak yakîn sayesinde kaçınılır. Farzlar ancak yakîn ile yerine getirilir; haktan ayrılmamaya tahammül etmek de ancak yakîn ile olur.*"⁸¹ sözüyle ifade etmiş, Süfyan es-Sevrî (161/778) de yakîn'in önemini şöyle dile getirmiştir: "Eğer yakîn gereği gibi kalbe yerleşse, kalpler cennet arzusundan ve cehennem korkusundan uçardı."⁸²

İbn Hacer, Buhârî'nin İbn Mes'ûd'un sözünden, imanın artıp eksileceği görüşüne net bir biçimde delâlet eden "Sabır imanın yarısıdır." sözünü bırakıp delâleti net olmayan (zımnî) kısmı zikretmesini, onun bir adeti olarak yorumlamakta fakat sebebine değinmemektedir. Hâlbuki İbn Mes'ûd'un bu sözü bir bütün olarak ele alındığında, imanın yakîn merkezi etrafında kümelenmiş cüzlerden müteşekkil bir bütün olduğuna, dolayısıyla bu cüzlere nisbetle îmanın artıp eksileceğine delâlet ettiği anlaşılır.

وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: «لَا يَبْلُغُ الْعَبْدُ حَقِيقَةَ التَّقْوَى حَتَّى يَدَعَ مَا حَاكَ فِي الصَّدْرِ»

İbn Ömer, "Kul, kalbini kemiren şüpheleri terk etmeden takvanın hakikatine ulaşamaz." demiştir.

Buhârî'nin rivâyeti dışında İbn Ömer'in bu sözüne herhangi bir kaynaktan rastlanmamıştır. Ancak benzer anlamdaki bir sözü Müslim, Nevvâs b. Sem'ân'dan; Tirmizî ve İbn Mâce, Atıyye es-Sa'dî'den; Ahmed b. Hanbel, Vâbisa'dan merfu olarak rivayet etmiştir.⁸³

Takva; korkmak, sakınmak, saygı göstermek anlamına gelir. Hakiki anlamda takva, kişinin nefsinin bazı fiilleri yapmak, bazılarını da terk etmek suretiyle cezayı hak etmekten koruması, başka bir deyişle, başta şirk olmak üzere kötü amellerden kaçınıp daima iyi ameller işlemesidir. Kur'an'da, iman, tevbe, taat ve ihlas gibi çeşitli anlamlarda bol miktarda geçmektedir. Buhârî, takvayı burada iman anlamında kullanmıştır. Çünkü takvanın özellikleri, aynı zamanda imanın da özellikleridir. Diğer taraftan takvanın hakikatine ulaşmak, imanın zirvesine çıkmak demektir. Dolayısıyla bu zirveye çıkamayan müminlerin imanı, diğerlerine göre eksiktir. O halde imanın artması ve azalması mümkündür.

⁸¹ İbn Ebî'd-Dünya, *el-Yakîn*, s. 102.

⁸² Ebû Nu'aym, *Hilye*, VII, 17.

⁸³ Müslim, *Birr*, 5; Tirmizî, *Sıfatü'l-kıyâme*, 19; İbn Mâce, *Zühd*, 24; Ahmed b. Hanbel, IV, 227-228.

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: «شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ» "أَوْصَيْنَاكَ يَا مُحَمَّدُ وَإِيَّاهُ دِينًا وَاحِدًا"

Mücâhid,⁸⁴ "Allah size din kıldı." (Şûrâ (42), 13) ayetini, "Yâ Muhammed, sana ve O'na bir din tavsiye ettik." şeklinde tefsir etmiştir. Bu söz Abd b. Humeyd'in *Tefsir*'inde sahih bir senedle Ebû Nüceyh kanalıyla tahriç edilmiştir.

Bu sözün anlamı şudur: Bütün peygamberlerin dinleri bir tek dine dayanır; o da Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe imanı esas alan Allah'ın birliğini, dini yalnızca O'na has kılmayı, namaz kılıp zekât vermeyi emreden genel manadaki İslâm, yani hanîf dinidir (Beyyine (98), 4,5).

Buhârî'nin bu sözü zikretmekten maksadı, kitap ve sünnet delillerinin ortaya koyduğu imanın artması ve eksilmesi hususunun, Hz. Peygamberin şeriatinde olduğu gibi ondan önceki peygamberlerin şeriatlerinde de mevcut olduğunu ortaya koymaktır

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: «شَرَعَهُ وَمِنْهَا جَاءَ» [المائدة: 48] سَبِيلًا وَسُنَّةً

İbn Abbas,⁸⁵ "Her birinize bir şeriat ve yol verdik." (Mâide (5), 48) âyetini, "yol ve gidiş" olarak yorumlamıştır.

İbn Abbas'dan muallak olarak nakledilen bu sözü Abd b. Humeyd, Firyâbî, Taberî, İbnü'l-Münzir ve Abdürrezzak, *Tefsir*lerinde muttasıl olarak rivâyet etmişlerdir.

İKİNCİ BAB

(2) باب دُعَاؤُكُمْ إِيْمَانُكُمْ لِقَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: {قُلْ مَا يَغْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ} [الفرقان: 77] وَمَعْنَى الدُّعَاءِ فِي اللُّغَةِ الْإِيْمَانُ

دُعَائُكُمْ إِيْمَانُكُمْ ifadesinin başında yer alan 'bab' lâfzı, Nevevî'nin belirttiğine göre Buhârî'nin pek çok nüshasında olmakla birlikte bu yanlıştır ve doğrusu burada 'bab' lâfzının bulunmamasıdır. Bu durumda yukarıda geçen ifade İbn Âbbas'a aittir. Nitekim İbn Cerîr, bu tefsiri İbn Abbas'ın sözü olarak vasletmiş ve onun **دُعَائُكُمْ** kelimesini **إِيْمَانُكُمْ** diye tefsir ettiğini belirtmiştir. Diğer taraftan İbn Hâcer ise **دُعَائُكُمْ إِيْمَانُكُمْ** ifadesini ikinci babın başlığı olarak koymuş ve Ebû Zer el-Herevî (ö. 354/965) rivâyetinde olduğu gibi müellife varan muttasıl rivâyetlerin çoğunda "bab" lâfzının bulunduğunu söylemiştir. Buhârî'nin, 1981 yılında Türkiye'de yapılan dört ciltlik baskısında da buna uyulduğu için biz de burada bir bab olduğunu takdir ederek babların numaralandırılmasında ikinci bab olarak

⁸⁴ Mücahid b. Cebr; İbn Abbas, İbn Ömer, Ebû Hüreyre ve Câbir gibi sahâbîlerden hadis almış olup kıraat, tefsir, hadis ve fıkıh âlimidir ve 'hüccet' derecesinde güvenilir bir tabî'dir. 100/718 yılında Mekke'de vefat etmiştir. Kütüb-i sitte müellifleri onun hadislerini eserlerine almışlardır.

⁸⁵ Resûlullah'ın amcasının oğludur. Binden fazla hadis rivâyet edenlerden (müksirûn) biridir. Hz. Peygamber'in duasının bereketiyle engin görüşlü büyük bir âlim olmuştur. 68/687 yılında vefat etmiştir.

kabul ettik.

Buhârî'nin burada aslında bir amel olan duayı iman olarak tefsir eden İbn Abbas'ın sözüne yer vermesi, amel ile iman kavramı arasında anlam birliğı kurarak ameli imandan bir cüz kabul ettiğini, bu tür amellerin artıp eksilmesiyle imanın da artıp eksileceğini ispatlamak içindir.

Değerlendirme Soruları

1. Aşağıdakilerden hangisi imanın tanımıyla ilgili değildir?

- A) Marifetullah
- B) Tasdik
- C) İkrar
- D) Amel
- E) Haşyetullah

2. Aşağıdakilerden hangisi imanda artma olmayacağını söyleyenlerden birisi değildir?

- A) Buhârî
- B) Cüveynî
- C) Eş'arî kelamcılarının bazıları
- D) Ebû Hanîfe
- E) Mâturîdî

3. Aşağıdaki tanımlardan hangisi Buhârî'nin iman görüşünü özetler?

- A) Kalbteki îmanı tasdik'ten ibarettir.
- B) İman dil ile ifade etmek/ikrar'dan ibarettir.
- C) İman, sözden ibarettir.
- D) İman, söz ve fiilden ibarettir, artar ve eksilir.
- E) İman, fiilden ibarettir.

4. " قَالَ اللَّهُ تَعَالَى {لِيَزِدُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ} [الفتح: 4] " Buhârî'nin *İslâm Beş Esas Üzerine Kurulmuştur* babında zikrettiği yukarıdaki âyetin gerekçesi sizce ne olabilir?

- A) İman, sözden ibarettir, görüşünü savunmak için.
- B) İman, amelden ibarettir, görüşünü temellendirmek için.
- C) İman, söz ve fiilden ibarettir, görüşünü desteklemek için.

D) İman, artar ve eksilir, görüşünü desteklemek için.

E) İman, tasdik'ten ibarettir, görüşünü savunmak için.

5. " **وَهُوَ قَوْلٌ وَّفَعْلٌ، وَيَزِيدُ وَيَنْقُصُ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى {لِيَزِدَّادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ} [الفتح: 4]** " Yukarıdaki metnin doğru tercemesi aşağıdakilerden hangisidir?

A) "...İman edenlerin imanını artırsın diye..." (Müddessir (74), 31), "Her hangi bir sûre indirildiği zaman onlardan bir kısmı der ki; bu, sizin hanginizin imanını artırdı? İman edenlere gelince, bu sûre onların imanlarını artırır.." (Tevbe (9), 12

B) İman, söz ve fiilden ibarettir; "...'onlardan sakının' dediklerinde, bu onların imanlarını bir kat daha artırdı." (Âl-i İmrân (3), 173), İman edenlere gelince, bu sûre onların imanlarını artırır.." (Tevbe (9), 12

C) İman, söz ve fiilden ibarettir; artar ve eksilir. Şu âyet-i kerîmeler, imanının artıp eksileceğinin delilidir: Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: 'İmanlarını bir kat daha artırsınlar diye mü'minlerin kalplerine güven indiren. O'dur." (Fetih (48), 4. "Biz de onların hidayetini artırdık.." (Kehf (18), 13).

D) "Allah, doğru yola gidenlerin hidayetini artırır." (Meryem (19), 76), "Doğru yolu bulanlara gelince, Allah onların hidayetlerini artırır ve sakınmalarını sağlar." (Muhammed (47), 17),

E) "...'onlardan korkun' dediklerinde, bu onların imanlarını bir kat daha artırdı." (Âl-i İmrân (3), 173), "Bu, onların ancak imanlarım ve bağlılıklarını artırdı.." (Ahzab (33), 22).

4. HAFTA

ÜNİTE IV: İSLÂM'IN BEŞ ESASI ve İMANIN ÖZELLİKLERİ

Konular

- I. İslâm'ın Beş Esası
- II. Hadis Metninin Tercümesi
- III. Hadisle İlgili Açıklamalar
- IV. Metin ve Metin Farklılıkları
- V. Şerh
- VI. Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar
- VII. Üçüncü Bab İmanın Özellikleri
- VIII. Hadis Metninin Tercümesi
- IX. Hadisle İlgili Açıklamalar
- X. Metin ve Metin Farklılıkları
- XI. Şerh
- XII. Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar

Amaçlar

1. İslâm'ın beş esasının tanımını ve mahiyetini bilmek
2. Hadis metinlerini okuyup tercüme edebilmek
3. Hadislerin yorumunu anlamak ve bunu ifade edebilmek
4. Hadislerden sonuçlar çıkarabilmek

Hazırlık Soruları

1. İslâm'ın beş esası hakkında neler biliyorsunuz?
2. İslâm'ın beş esasıyla ilgili hadislerin tahririni yapınız?
3. İslâm'ın beş esasıyla ilgili hadislerin metinlerinde herhanbi bir lafız farkı dikkatinizi çekti mi?
4. İslâm'ın beş esasıyla ilgili hadislerin isnadını inceleyiniz.

İSLÂM'IN BEŞ ESASI

8 - حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، قَالَ: أَخْبَرَنَا حَنْظَلَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ عِكْرِمَةَ بْنِ خَالِدٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَإِقَامِ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَالْحَجِّ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ "

Tercüme

8. Buhârî dedi ki: "Bize Ubeydullah b. Mûsa anlattı, dedi ki, bize Hanzala b. Ebî Süfyan haber verdi. O İkrime b. Hâlid'den, o da İbn Ömer'den (r.a.) şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

"İslâm şu beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in, O'nun Resûlü olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve ramazan orucunu tutmak."⁸⁶

Hadisle İlgili Açıklamalar

Sened dört râvîden oluşmaktadır, dolayısıyla rubâ'îdir.

1. Ubeydullah b. Mûsa b. Bâzâm el-Absî el-Kûfî (ö. 213/828).

عبيد الله بن موسى بن باذام العبسي، أبو محمد -بواحدة، وبالسين المهملة-، مولا هم الكوفي

سمع: هشام بن عروة، والأعمش، وابن جريج، وسفيان الثوري، وشعبة بن الحجاج، وإسرائيل بن يونس وغيرهم. روى عنه: أحمد بن حنبل، وإسحاق بن راهويه، وأبو بكر بن أبي شيبة، ومحمد بن يحيى الذهلي، والبخاري، ومحمود بن غيلان وجماعة.

قال ابن أبي خيثمة: سمعت يحيى بن معين يقول: هو ثقة. وقال أبو حاتم: صدوق، ثقة، حسن الحديث، وكان عالماً بالقرآن رأساً فيه. وقال أحمد بن عبد الله: ما رأيت عبید الله رافعاً رأسه، ما رئي ضاحكاً قط. وقال البخاري، ومحمد بن سعد، وخليفة بن خياط: مات سنة ثلاث عشرة ومئتين. روى له الجماعة.

2. Hanzala b. Ebî Süfyan el-Cümahî el-Kuraşî el-Mekkî (ö. 151/768).

حنظلة بن أبي سفيان بن عبد الرحمن بن صفوان بن أمية الجمحي المكي. روى عن سالم بن عبد الله بن عمر وطاووس وعكرمة بن خالد ونافع مولى ابن عمر وعطاء بن أبي رباح ومجاهد وجماعة. وعنه الثوري وابن المبارك ووكيع

⁸⁶ Buhârî, İman, 1, Tefsir, Sûre (2), 30; Müslim, İman, 5; Tirmizî, İman, 3; Nesâî, İman, 13,

والقطن وجماعة. قال أحمد كان ثقة ثقة وقال ابن معين ثقة حجة. وقال أبو زرعة وأبو داود والنسائي ثقة قال أحمد عن يحيى بن سعيد كان حياً سنة "إحدى وخمسين ومائة" وذكره ابن حبان في الثقات وقال اسم أبي سفيان الأسود.

3. İkrime b. Hâlid b. el-Âs b. Hişam el-Kuraşî el-Mekkî (ö. 114/732'den sonra)

عكرمة بن خالد بن العاص بن هشام بن المغيرة بن عبد الله بن عمر بن مخزوم المخزومي القرشي المكي، أخو الحارث بن خالد الشاعر. يروي عن أبي هريرة وابن عباس وابن عمر وغيرهم، وهو غير عكرمة البربري مولى ابن عباس، وكلاهما من التابعين. روى عنه: عمرو بن دينار، وقتادة بن دعامة، وابن جريج، وعباد بن منصور وغيرهم.

قال يحيى بن معين: هو ثقة. وسئل أبو زرعة الرازي، فقال: مكي، ثقة. مات بعد عطاء، مات عطاء سنة أربع عشرة أو خمس عشرة ومائة. روى له الجماعة.

4. Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb el-Kuraşî el-Adevî el-Mekkî (ö. 73/692).

عبد الله بن عمر بن الخطاب أبو عبد الرحمن من صغار الصحابة. كان ابن عمر من أكثر الناس اقتداءً بسيرة النبي. أسلم بمكة مع أبيه، ولم يكن قد بلغ الحلم يومئذ، ثم هاجر مع أبيه إلى المدينة المنورة. روى عن: النبي وأبي بكر الصديق وأبيه عمر بن الخطاب وعثمان بن عفان وأبي ذر الغفاري ومعاذ بن جبل وعائشة بنت أبي بكر وأبي هريرة وغيرهم. روى عنه: عبد الله بن عباس وجابر بن عبد الله وأبو سلمة بن عبد الرحمن بن عوف ومصعب بن سعد بن أبي وقاص ومولاه نافع وبنوه سالم وعبد الله وعلقمة بن وقاص وغيرهم.

كان ابن عمر من المكثرين في الرواية عن النبي وقد أحصى له بقي بن مخلد في مسنده ألفين وستمائة وثلاثين حديثاً بالمكرر، واتفق البخاري ومسلم له على ثمانية وستين ومائة حديثاً، وانفرد له البخاري بواحد وثمانين حديثاً، ومسلم بواحد وثلاثين حديثاً، كما روى له الجماعة في كتبهم. كانت وفاة ابن عمر سنة أربعة وسبعين وقيل سنة ثلاث وسبعين.

Görüldüğü gibi, hadisin senedinin başı (ibtidası) ile sonu (müntehası)⁸⁷ arasında yer alan râvî sayısı dört olduğundan hadis, râvî sayısı açısından rubâîdir.

Senedde, hoca-talebe münasebeti içinde hadisi öğrenip (ahz, tahammül) başkasına öğretme (edâ) şeklini gösteren rivayet lâfızlarından tahdîs, ihbar ve 'an'ane kullanılmıştır. Bu lâfızlardan tahdis ve ihbar lafızları, yukarıdaki hadiste olduğu gibi mutlak

⁸⁷ Bir hadis senedinin başı (ibtidâ), hadisi bize ulaştıran ve zaman bakımından bize en yakın olan râvîdir. Daha basit bir ifadeyle kitabını okuduğumuz müellifin kendisidir. Senedin sonu (intihâ) ise, söz, fiil ve takrir olarak hadisin isnad edildiği ve bize en uzak olan kimsedir.

olarak kullanıldıkları zaman râvînin (talebe) şeyhinden (hoca) 'sema' yoluyla hadisi aldığı ifade eder. 'An' lâfzı ise, senedin ittisaline de inkıtına da ihtimali olan bir lâfızdır. Ancak müdellis⁸⁸ olmamak şartıyla, râvî (talebe) ile merviyyun an'ın (hoca) ömürlerinde bir defa da olsa karşılaştıkları (likâ) biliniyorsa, 'an'ane ittisale hamledilir. Buhârî'nin de içinde bulunduğu hadis imamlarının çoğu bu görüşü benimsemişlerdir. Müslim ise bu konuda fiilî karşılaşmayı şart koşmayıp, karşılaşma imkânını (muâsarât) yeterli görür. Diğer taraftan Buhârî'nin *Sahîh*'ine aldığı hadislerin senedinin muttasıl olmasını şart koştuğu dikkate alınır, *Sahîh*'inde toplamayı amaçladığı asıl metin kısmındaki hadislerin senedlerinde yer alan 'an'anelerin de ittisale delâlet ettiği anlaşılır. Bu nedenle hadis, muttasıldır.

Hadis metni, Hz. Peygamber'e aidiyeti açık bir söz olduğu için "**Sarahaten merfû kavî bir hadistir.**"

Metin Farklılıkları

Buhârî, Tefsir bölümünde (sûre, 2/30) aynı hadisi, "Allah'a ve Resûlüne iman etmek, beş vakit namaz kılmak, ramazan orucunu tutmak, zekât vermek ve Beyt'i haccetmek" şeklinde rivâyet etmiştir. Müslim, dört ayrı tarikle İbn Ömer'den rivayet ettiği bu hadisin bir tarikinde "Allah'ı birlemek, namaz kılmak, zekât vermek, ramazan orucunu tutmak, haccetmek"; bir tarikinde "Allah'a ibadet edip O'ndan başkasını inkâr etmek, namaz kılmak, zekât, vermek, Beyt'i haccetmek ve ramazan orucunu tutmak"; başka bir tarikle "Allah'dan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve Resûlü olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Beyt'i haccetmek ve oruç tutmak" ve bir tarik ile de "Allah'dan başka ilâh olmadığına şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, ramazan orucunu tutmak ve Beyt'i haccetmek" şeklinde rivâyet etmiştir.

Tirmizî, hadisi Buhârî gibi rivâyet etmiş, fakat ramazan orucunu hacdan önce zikretmiştir. Nesâî'nin rivâyeti ise yine Buhârî'deki gibidir; ancak şehâdeteyn'in sadece "Allah'dan başka ilâh olmadığına şehâdet etmek" kısmını zikretmiştir.

Şerh

Buhârî, adeti olduğu üzere bab başlığını hadisin bir kısmından oluşturmuştur. Ayrıca İslâm'ın beş esasını ihtiva eden bu hadisi iman konusunda zikretmesi, 'İslâm' kavramı ile 'iman' ve 'fiil (amel)' kavramları arasındaki yakın ilgiye dikkat çekmek amacına

⁸⁸ Tedlis, bir râvînin, gizli bir yönü veya kusuru olduğunu bildiği bir hadisi, kusursuzmuş gibi zannettirecek şekilde rivâyet etmesidir. (Bkz. Aydın, a.g.e., s. 152). Mesela görüşüp hadis almadığı kişiden hadis almış gibi rivayet etmesi gibi.

yönelik olduğu söylenebilir.

بني fiili fiilin mâzî-mechûl sığasıdır Bina veya bünyan kökünden gelmektedir. Hadiste faili gizlenerek meçhul olarak kullanılması, fail olan Allah Tealâ'nın herkesçe malûm olmasından dolayıdır. Diğer taraftan İslâm için bu fiilin kullanılmasında teşbih sanatı vardır. Çünkü İslâm, direkler üzerinde duran bir binaya benzetilmiştir. Binanın temelinde onu ayakta tutan sütunlar bulunur. Bu sütunlar tam ve sağlam olursa binanın sağlam ve mükemmel, sütunlar eksik veya sakat olursa binanın dayanıklılığı o ölçüde zayıf olur. O halde îman, amellerle desteklendiği ölçüde güçlü olur. Bu da **'îmanın artması'** demektir. Diğer taraftan bir bütünü ifade eden bina, oda veya daire şeklinde bir takım alt bölümlerden oluştuğu gibi, îman da birtakım fiillerden (**tâat, amel**) oluşan bir bütündür. Bu bütünün tam (kâmil) olması, bölümleri niteliğindeki fiillerin tam olarak yerine getirilmesi ile mümkündür. Bu fiillerin ifa edilmemesi, üstelik masiyet sayılan davranışların yapılması îmanı zayıflatır, o halde bu hadis, Buhârî'ye göre **"îman, kavl ve fiilden müteşekkildir; artar ve eksilir"** iddiasını desteklemektedir.

'Hams' kelimesi muzafun ileyi hazfedilmiş bir muzaf durumundadır. **Hamsi a'mîdetîn** (veya hisalin vb.) şeklinde takdir edilmesi mümkündür. Nitekim hadisin böyle rivayetleri de vardır.

'Şehâdet' kelimesi, **hamse**'den **bedel** olarak mecrûr okunabileceği gibi **'hiye'** mahzûf mübtedasının haberi olarak **merfu** da okunabilir.

'Namazı ikâme etmek' demek, şartlarına ve rükünlerine uyarak aksatmadan kılmak; **'zekât vermek'** ise, her yıl nisab miktarına ulaşan malın bir kısmını hak edenlere dağıtmaktır.

Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar

a. Hadisin zahirinden anlaşıldığına göre İslâm'ın bu beş esasından birini terk eden kimse Müslüman olmaz. Ancak Ehl-i sünnet İslâm bilginleri, bu konu ile ilgili âyet ve hadisleri bir bütün olarak değerlendirmiş ve bu beş şeyden birini terk eden kimsenin kâfir olmayacağı hususunda ittifak etmişlerdir.

b. Bu beş esas, tek tek kişilere özel (farz-ı ayn) olup bir kısmının yapması diğerlerinin yerine geçmez.

c. İslâm'ın beş olarak sınırlandırılan esaslarından **kelime-i şehâdet** kavli, diğerleri fiilî ibadetlerdir, Fiilî olanlar da ya belli fiilleri terk etmek veya yapmak şeklinde yerine getirilir. Oruç belli fiilleri terk etme esasına dayalı **terkî** bir ibadettir. **Fiilî** olanlar ise, ya kelime-i şehâdet gibi **kalbî** ve **kavlî**, ya namaz gibi **bedenî**; ya zekât gibi **mâlî** veya hac

gibi hem mâlî hem de bedenî ibadetlerdir. Böylece bu beş İslâm şartı kulluğun bütün yönlerini ifade etmektedir.

d. İslâm'ın özü kelime-i şehâdet getirmekten ibaret olduğuna göre, diğer dört unsurun zikredilmesinin sebebi, onların İslâm'ın en önemli ibadetleri ve en belirgin sembolleri ve tamamlayıcı unsurları olmalarındandır.

e. Beş İslâm esasının bir sıraya göre zikredilmesi, aralarında bir tertibin olduğuna delâlet etmez. Çünkü aynı hadisin başka tariklerle gelen rivâyetinde oruç, hacdan önce gelmiştir. Bununla birlikte hadisin bu şekilde tertibinde hikmet arayanlar, İmanın bütün ibadetlerin temeli olduğu için ilk sırada yer aldığını, sonra sırasıyla namaz dinin direği olduğu, zekât pek çok âyet-i kerîmede hemen namazın ardından geldiği, hac ise terk edenler hakkında güçlü tehditler varid olduğu için oruçtan önce zikredildiğini söylemişlerdir.

f. İman, söz ve fiilden ibarettir. Yapılması istenen fiiller yerine getirildiği ölçüde İman artar; terk edildiği veya terki istenen fiiller yapıldığı ölçüde azalır. Dolayısıyla "İman, Allah'ı bilmekten ibarettir" diyen Cehmiyye, "yalnızca dil ile ikrardır (sözdür)" diyen Kerrâmiyye, "taat veya isyan İmanı etkilemez" diyen Murcie, "masiyyet mümini İmandan çıkarıp kâfir yapar ve ebedî cehenneme götürür" diyen Hâriciyye ve "isyan mümini İmandan çıkarır fakat kâfir yapmaz; ikisi arasında bir konuma sokar" diyen Mu'tezile'ye karşı cevap teşkil etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BAB: İmanın Özellikleri

3- بَابُ أُمُورِ الْإِيمَانِ

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: {لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ، وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ، وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ، وَأَقَامَ الصَّلَاةَ، وَآتَى الزَّكَاةَ، وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا، وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ} [البقرة: 177] وَقَوْلِهِ: {قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ} [المؤمنون: 1] الْآيَةُ

"Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz erdemlilik değildir. Asıl erdemli kişi

Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; namazı kılıp zekâtı verendir. Böyleleri anlaşma yaptıklarında sözlerini tutarlar; darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler. İşte doğru olanlar bunlardır ve işte takvâ sahipleri bunlardır." (Bakara (2), 177) ve "Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir... " (Mü'minûn (23). 1) âyetleri ışığında imanın özellikleri

9 – حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُعْفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ «الْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسِتُّونَ شُعْبَةً، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ»

Tercüme

9. Buhârî dedi ki: Bize Abdullah b. Muhammed anlattı, dedi ki, bize Ebû Âmir el-Akadî anlattı, dedi ki, bize Süleyman b. Bilâl anlattı. O Abdullah b. Dinar'dan; o Ebû Sâlih'den, o Ebû Hüreyre'den, o da Nebî'den (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

"İman, altmış küsur şubedir. Haya, imanın bir şubesidir."⁸⁹

Hadisle İlgili Açıklamalar

Bu haliyle senedi sūdâsî olan hadis, "**sarahaten merfû, kavfî bir hadis**"tir.

Abdullah b. Dînar'ın Ebû Sâlih'den rivâyeti, her ikisi de tâbiî olduğu için 'tabiînin tabiînden rivâyeti' (rivayetu'l-akrân) olarak adlandırılır.⁹⁰ Senedde rivayet lâfızlarından tahdis ve an'ane kullanılmıştır.⁹¹

Altı râvîden oluşan senedde şu râvîler yer almaktadır:

1. Abdullah b. Muhammed. b. Abdullah el-Cu'fî el-Buhârî el-Müsnedî (ö. 229/843-844).

⁸⁹ Buhârî, Edeb, 77; Müslim, İman, 12; Ebû Dâvûd, Sünne, 14; Tirmizî, İman, 6; Birr, 56,80; İbn Mâce, Mukaddime, 9; Nesâî, İman, 16; Ahmed b. Hanbel, III, 414, 442; Mâlik, Husnu'l-hulk, 10.

⁹⁰ Akrân olan iki râvînin karşılıklı olarak birbirinden rivâyet ettiği hadise 'müdebbec' hadis denir. (Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 105)

⁹¹ En üstün tahammül lâfızlarından olan, 'tahdis' sigası, râvînin hadisi sema' yoluyla aldığına, dolayısıyla kullanıldığı yerde senedin ittisalına; 'an' lâfzı ise, karşılaştıkları bilinmeyen veya aralarında hadis alış-veriş bulunmayan râvîler arasında kullanılırsa inkıtaa delâlet eder.

أبو جعفر عبد الله بن محمد بن عبد الله بن جعفر الجعفي البخاري المسندي أحد العلماء ومن كبار رواة الحديث وعُرف بالمسندي لأنه كان يطلب المسندات ويرغب عن المراسيل. سمع من: سفيان بن عيينة، ومروان بن معاوية، وإسحاق الأزرق، والفضيل بن عياض، وعبد الله بن نعيم، وعبد الرزاق الصنعاني، وطبقته. حدث عنه: البخاري في صحيحه، ومحمد بن يحيى الذهلي، وأبو زرعة الرازي، وغيرهم. قال الخليلي: ثقة متفق عليه. وذكره ابن حبان في الثقات وقال: كان متقناً. توفي عام تسعة وعشرين ومائتين .

2. Ebû Âmir, Abdûlmelik b. Amr el-Kaysî el-Basrî el-Akadî (ö. 204/819).

الإمام، الحافظ، أبو عامر عبد الملك بن عمرو القيسي العقدي البصري. حدث عن قرة بن خالد، وعكرمة بن عمار، وشعبة، ومالك، وإبراهيم بن طهمان، وحمام بن سلمة، وطبقته. حدث عنه أحمد وابن راهويه، وعباس الدوري، ومحمد بن يحيى الذهلي، وعبد بن حميد، وخلق كثير.

وكان من مشايخ الإسلام ، وثقات النقلة. ذكره النسائي فقال: ثقة مأمون. وقال غيره: كان من حفاظ أهل البصرة. وكان لا يخضب. قال محمد بن سعد ونصر الجهمي: مات في سنة أربع ومائتين.

3. Ebû Muhammed Süleyman b. Bilâl et-Teymî el-Kuraşî (ö. 172/788)

الإمام الملقب بالحافظ أبو محمد سليمان بن بلال القرشي التيمي مولاهم المدني، مولده في حدود سنة مائة. حدث عن: عبد الله بن دينار، وزيد بن أسلم، وربيعة الرأي، وسهيل بن أبي صالح، وهشام بن عروة، وخلق سواهم ، وكان من أوعية العلم.

روى عنه خالد بن مخلد، وأبو عامر العقدي، وعبد الله بن المبارك وخلق غيرهم. وثقه أحمد، وابن معين، والنسائي. قال ابن سعد: توفي بالمدينة سنة اثنتين وسبعين ومائة.

4. Ebû Abdirrahman Abdullah b. Dînar el-Kuraşî el-Adevî (ö. 127/745)

الإمام المحدث الحجة عبد الله بن دينار أبو عبد الرحمن العدوي العمري مولاهم المدني. سمع ابن عمر، وأنس بن مالك، وسليمان بن يسار، وأبا صالح السمان، وجماعة. حدث عنه شعبة، ومالك، وسفيان الثوري، وسليمان بن بلال، وابنه عبد الرحمن بن عبد الله بن دينار، وسفيان بن عيينة وخلق كثير. وقد وثقه جماعة. توفي سنة سبع وعشرين ومائة. قال الحافظ أحمد بن علي الأصبهاني: حديثه نحو مائتي حديث.

5. Ebû Sâlih Zekvân es-Semmân el-Medenî (ö. 101/719)

الحافظ الحجة أبو صالح السمان ذكوان بن عبد الله، مولى أم المؤمنين جويرية الغطفانية. كان من كبار العلماء بالمدينة. سمع من سعد بن أبي وقاص، وعائشة، وأبي هريرة، وابن عباس، وأبي سعيد، وعبد الله بن عمر، وطائفة سواهم، ولازم أبا هريرة مدة. حدث عنه ابنه سهيل بن أبي صالح، والأعمش، وسمي، وزيد بن أسلم، وعبد الله بن دينار، والزهرى، ويحيى بن سعيد الأنصاري، وخلق سواهم. ذكره الإمام أحمد فقال: ثقة ثقة، من أجل الناس وأوثقهم، وقيل: كان عظيم اللحية. وروى أبو خالد الأحمر عن الأعمش قال: سمعت من أبي صالح السمان ألف حديث. وقال أبو حاتم: ثقة، صالح الحديث، يحتج بحديثه. توفي سنة إحدى ومائة.

6. Ebû Hüreyre (ö. 59)

أبو هريرة اختلف في اسمه واسم أبيه على نحو ثلاثين قولاً. وأقربها عبد الله أو عبد الرحمن بن صخر الدوسي. وهو أول من كني بهذه الكنية لهرة كان يلعب بها. كناه النبي بذلك. أسلم عام خيبر بالاتفاق وشهدها مع رسول الله. كان يسمى في الجاهلية عبد شمس. وسمي في الإسلام عبد الرحمن. وهو أكثر الصحابة رواية، روي له خمسة آلاف و ثلاثمائة و أربعة و سبعون حديثاً. اتفقا على ثلاثمائة وخمسة عشر. وانفرد البخاري بثلاثة وتسعين ومسلم بمائة وتسعين. روى عنه أكثر من ثمانمائة رجل من صاحب وتابع. مات بالمدينة سنة تسع وخمسين، ودفن بالبقيع وهو ابن ثمان وسبعين سنة.

Metin Farklılıkları

Hadisteki '**altmış**' rakamı, başka rivayetlerde farklılık arz etmektedir. Bu lâfız Müslim'in Süheyl tarihiyle Abdullah b. Dinar'dan yaptığı rivâyette '**yetmiş küsur veya altmış küsur**' şeklinde tereddütlü; Süleyman tarihiyle Abdullah b. Dinar'dan rivâyetinde ise '**yetmiş küsur**' olarak tereddütsüz rivâyet edilmiştir. Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce de '**yetmiş küsur**' şeklinde şeksiz rivâyette bulunmuşlardır. Tirmizî, Umâra b. Gaziyeye'nin Ebû Sâlih'den rivâyetinde bu rakamı, '**altmış dört**' olarak rivâyet ettiğini söylemiştir.

Müslim'in Süheyl tarihiyle rivâyetinde hadisin lâfzı,

"فافضلها قول لا اله الا الله وادناها اماطة الاذى عن الطريق وارفعها قول لا اله الا اله"

Tirmizî'de ise

" ادناها اماطة الاذى عن الطريق وارفعها قول لا اله الا اله "

Şerh

Buhârî bu babın başlığında '**İman ile ilgili işler (ameller)**' ifadesini kullanmakta, ikinci ve daha sonraki bablarda da yine ameli imanla (veya İslâmı ile) irtibatlandıran hadislerle yer vermektedir. İşte bu babda imanın bir parçası ve göstergesi olduğu belirtilen '**hayâ**'dan bahsetmekle birlikte aslında **Kitabu'l-îman**'ın başında açıkladığı ve döneminin en önemli fikrî tartışmaları arasında yer alan iman tanımı ve artıp eksilmesi meselesi ile ilgili kendisinin de benimsediği ehl-i sünnetin görüşü lehine, bu konuda farklı fikirler ileri süren Hâricîyye, Mutezile, Kerrâmiyye ve Mürcie⁹² gibi düşünce akımlarının

⁹² Hâricîlere göre masiyet imana zarar verir ve kişiyi imandan çıkarıp küfre sokar. Mu'tezile'ye göre de masiyet imana zarar verir ancak kişiyi imandan küfre düşürmez. İman ile küfür arasında bir mertebeye indirir ki, buna '**el-Menzile beyne'l-menzileteyn**' derler. Mürcie ise Hâricîye'nin tam aksine, masiyetin imana zarar vermeyeceği görüşünü benimsemiştir. Ehl-i sünnet düşüncesine göre amel, iman gücünü

aleyhine delil göstermektedir.

Bab başlığında zikrettiği âyetlerin konu ile ilgisi, Abdürrezzâk'ın Ebû Zerr'den rivâyet ettiği şu hadisten anlaşılmaktadır: Ebû Zerr, Hz. Peygamber'e imandan sordukça ona Bakara Sûresi'nde geçen yukarıdaki âyeti okumuştur.⁹³ Ayette takva; Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitaba, nebîlere îman eden; yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere, mal sevgisine rağmen yardımda bulunan; namaz kılan, zekât veren, yaptığı anlaşmalara bağlı kalan, sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabredenlere tahsis edilmekte ve bu sıfatlara sahip olanlar 'müttakîler' olarak adlandırılmaktadır. Takvayı kâmil iman ile aynı manada kullanan Buhârî, böylece müminin bir kısmı kavî, bir kısmı fiilî olan bu sıfatlara sahip olduğu ölçüde artan veya eksilen, başka bir deyişle güçlü veya zayıf bir imana sahip olacağını belirtmektedir.

Aynı şekilde Mü'minûn Sûresi'nin ilk âyetlerini bab başlığında zikretmesi, iman ile amel arasındaki yakın ilgiyi ortaya koymak, kişiyi kurtaracak imanın, hangi özellikleri taşıması gerektiğini belirtmek gayesine yöneliktir.

Hadisteki "بضع" kelimesi, tercih edilen görüşe göre üç ile dokuz arasındaki sayılar (üç ve dokuz dâhil) için kullanılan bir küsur ifadesidir.

"شعبة" kelimesi parça, kısım, bölüm demektir. Fakat hadis şârihleri burada, tabîî olan huy ve özellikler anlamında 'haslet' demek olduğunu söylemişlerdir. Bu durumda imanın her şubesi, onun tabîî yapısından kaynaklanan bir özelliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Hadiste, 'atmış küsur veya yetmiş küsur' diye ifade edilen sayıların ne manaya geldiği konusunda iki temel görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan birincisine göre bu rakamlar mecazî olup çokluktan kinayedir ve "imanın şubeleri sayılamayacak kadar çoktur" demektir. Çünkü Arapça'da 'yetmiş' rakamı, çoğu zaman mübalâğa için kullanılır. Nitekim bu rakam "... Onlar için yetmiş kere mağfiret dilesen de Allah onları kesinlikle affetmeyecektir"⁹⁴ âyetinde kesretten kinâye olarak kullanılmıştır.

İkinci görüşe göre bu rakamlar hakiki anlamda kullanılmış olup imanın şubelerinin

artıran veya azaltan bir etkiye sahip olmakla birlikte masiyet, mümini imandan çıkarıp ebedî kalacak şekilde cehenneme sokmaz. Allah dilerse kişi, günahının cezasını çektikten sonra cennete girer.

⁹³ Aslında âyet-i kerîme, doğuya doğru namaz kılan Hristiyanlarla batıya (Kudüs'e) doğru namaz kılan Yahudilerin, kiblenin Kâbe'ye çevrilmesiyle aralarında çıkan derin tartışmalara girmeleri ve her birinin, iyiliği sadece kendi kiblesine yönelmekten ibaret görmesi sebebiyle nâzil olmuştur. (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 107.)

⁹⁴ Tevbe (9), 80.

sayısını vermektedir. Bu görüşü savunanlardan İbn Hibban, konuya dair '*Vasfu'l-îman ve şu'abuh*' adlı eserinde⁹⁵ bu hadisle ilgili araştırmasının sonucunu şöyle özetlemektedir: "Taata cinsinden olan şeyleri saydığımda bu rakamı çok aştığımı gördüm. Sadece sünnette Hz. Peygamber'in imandan saydığı taatları hesaplardım; bunlar da yetmiş küsurun altında kaldı. Allah'ın kitabına dönüp orada imandan sayılan taatları ele aldım, onlar da yetmiş küsura ulaşmadı. Bu kez Kur'an'dakilerle sünnettekileri toplayıp 'me'âd'ı (ahireti) dışarıda bırakınca baktım ki, Allah ve Resûlü'nün imandan saydığı hususlar tam yetmiş küsur, ne çok ne az. Anladım ki, Nebî'nin (s.a.s.) bu sayıdan maksadı, Kur'an ve sünnetteki taatlardır."⁹⁶

Kâdî İyâd (ö. 544/1149), bu konuda belli bir rakama ulaşma çabalarını zorlama olarak nitelendirir ve elde edilen sayının Hz. Peygamber'in maksadını ifade ettiği hükümüne varmanın zor olduğunu, üstelik bunu detay ile bilmemenin imana bir zarar vermeyeceğini belirtir.⁹⁷ Hattâbî, İbnu's-Salâh ve İbn Receb de bu görüşü paylaşarak Hz. Peygamber'in bu sayıyla Kitap ve Sünnet'te sayılan hasletleri kastettiğini kesin olarak söylemenin güç olduğunu, bu hususların Allah ve Resûlü'nün bilgisi dâhiline girdiğini, tafsilâtını bilmemenin de imana zarar vermeyeceğini söylemişlerdir.⁹⁸

İbn Hacer, imanın şubelerini tespit etmeye çalışanların ortak bir metot bulamadıklarını belirtir ve İbn Hibban'ın metodunun daha doğru olduğunu söyler ve bu metotla elde edilen sonucu şöyle özetler: İmanın şubeleri kalp, dil ve bedenle ilgilidir. Bunlardan kalp ile ilgili olanlar itikad ve niyete dair olup 24 tanedir. Dil ile ilgili olanlar 7 tane; bedenle ilgili olanlar da 38 tanedir. Böylece imanın altmış dokuz özelliği bulunmuş olur.

Özetlemek gerekirse, Aynî'nin de belirttiği gibi bu konuda ileri sürülen görüşlerin hiçbirisi doyurucu olmayan, zorlama yorumlardır.

Hayâ, kişiyi kötü ve çirkin davranışlardan uzaklaştıran tabîî bir huy ve duygudur. Hz. Peygamber'in onu imanın bir parçası ve göstergesi sayması, insan hayatındaki önemini ifade etmeye kâfidir. İnsanoğluna yaratılıştan bahşedilen bu duygu, insanlık tarihi boyunca önemini korumuş, bu nedenle ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'den (a.s.) itibaren daima gündemde kalmış ve bütün peygamberler tarafından tavsiye edilmiştir. Hatta "**utanmazsan istediğini yap**."⁹⁹ sözü, ilk nübüvvetten bu yana söylenegelen bir

⁹⁵ Bu konuda Ebû Abdillâh el-Halîmî'nin (ö. 403/1012) "*Fevâidü'l-minhac*", Beyhakî ve Şeyh Abdülcelîl'in "*Şuabu'l-îman*", İshak b. el-Kurtubî'nin de "*Kitâbu'n-nasâih*" adlı eserleri vardır.

⁹⁶ Aynî, a.g.e. I, 144.

⁹⁷ İbn Hacer, a.g.e. I, 44-45, Aynî, a.g.e. I, 144.

⁹⁸ İbn Receb, *Fethu'l-bârî*, I, 33; Aynî, a.g.e. I, 144.

⁹⁹ Buhârî, Enbiya, 54; Edeb, 78; Ebû Dâvûd, Edeb, 6; İbn Mâce, Zühd, 17; Mâlik, Sefer, 46; Ahmed b.

söz olarak rivâyet edilir. Bu durum, hayânın bütün peygamberlerin ortak tavsiyesi olarak bize kadar intikal ettiğini gösterir.

Resûlullah (s.a.s.), başka hadislerde de hayânın önemine işaret etmiştir. Fazla utangaç olduğu için kardeşini azarlayan kimseye "*Onu bırak, çünkü hayâ imandandır.*"¹⁰⁰ diyerek hayadan zarar gelmeyeceğini söylemek istemiştir. Başka bir hadislerinde bunu, "*Hayâ, bütününü hayırdır.*"¹⁰¹ ve "*Haya ancak iyilik getirir.*"¹⁰² buyurarak ifade etmiştir.

Hayâ iki türdür. Birincisi, yaratılıştan gelen, kişiyi kötü ve çirkin işlerden alıkoyan, iyi ve güzel davranışlara yönelten utanma duygusudur. Hadiste ifade edildiği gibi imanın bir parçası ve tabîî bir özelliğidir. İkincisi, Allah'ı, onun büyüklüğü, kullarına olan yakınlığı, gizli ve aşikâr bütün fiil ve niyetlerinden daima haberdar olduğu bilinci ile kazanılan hayâdır. Bu, imanın en üstün özelliklerindendir. Hatta ihsanın en yüksek derecesidir. Bu aynı zamanda Allah'tan hayâ etmektir. Bu konuda rivâyet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber, "*Akrabandaki saygıdeğer bir kimseden çekinip utandığın gibi Allah'tan utan.*"¹⁰³ buyurmuştur. Başka bir rivâyette ise "*Allah'tan utanmak, başını ve başında bulunanları, karnını ve karnında bulunanları koruman; ölüm ve hesabı düşünmendir. Kim ahiret hayatını tercih ederse dünya ziynetini terk etsin. Kim böyle yaparsa Allah'tan utanmış olur.*"¹⁰⁴ buyurmuştur.

Kişi tabîî veya kesbî hayâdan sıyrıldığı zaman artık kötü ve aşağılık davranışlardan kendisini alıkoyacak direnci kaybeder ve sonunda imanını yok olma derecesine düşürebilir. Ancak, hadiste övülen ve imandan kaynaklanan hayâ ile acziyetten kaynaklanan çekingenliği birbirine karıştırmamak gerekir. Hayâlî olmak, onurlu yaşamaya engel değildir. Hayâ adına yapılan çekingenlik, kişinin en tabîî haklarını bile savunup koruyamaması ve şahsiyetini yitirmesi gibi sonuçlara götürür. Buna hayâ değil, ancak za'f, acziyet, korkaklık ve uyuşukluk denir ki, bunlar, Hz. Peygamber'in Allah'a sığındığı¹⁰⁵ ve bir Müslümanın şahsiyetinde asla bulunmaması gereken özelliklerdir.

Hanbel, IV, 161; V, 273.

¹⁰⁰ Buhârî, İman, 16; Edeb, 77; Müslim, İman, 57-59; Ebû Dâvûd, Sünne, 14; Tirmizî, Birr, 56, İman, 7; Nesâî, İman, 16; İbn Mâce, Mukaddime, 9, Zühd, 17; Mâlik, Husnül-Hulk, 10; Ahmed b. Hanbel, II, 56, V, 269.

¹⁰¹ Müslim, İman, 61.

¹⁰² Buhârî, Edeb, 77; Müslim, İman, 60.

¹⁰³ İbn Receb, *Câmiu'l-ulûm*, s. 244.

¹⁰⁴ Tirmizî, Kıyâme, 24; Ahmed b. Hanbel, I, 387; İbn Receb, a.g.e., s. 244.

¹⁰⁵ Buhârî, Cihad, 74; Müslim, Zikir, 50.

Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar

a. İmanın pek çok ayırt edici özellikleri vardır. Utanma duygusu olan hayâ da bunlardan biridir.

b. Haya, imanın göstergesi olacak kadar önemli bir duygudur. Ancak, Hz. Peygamber'in Allah'a sığındığı korkaklık ve acziyet ile karıştırılmamalıdır.

c. Haya duygusu, dışa yansıması açısından uzvî olsa da esas itibariyle kalbî bir fiildir.

d. Ameller, imanı artıran veya eksiltten unsurlardır.

e. Hayadan yoksun olan müminin imanı, hayalî olana göre eksiktir.

Değerlendirme Soruları

1. " حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، قَالَ: أَخْبَرَنَا حَنْظَلَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ عِكْرِمَةَ بْنِ خَالِدٍ، " - İsnadı verilen hadis sizce kaç râviden oluşmaktadır?

- A) Humâsî
- B) Rubâî
- C) Sûdâsî
- D) Sülâsî
- E) Sübâî

2. " بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَإِقَامَ الصَّلَاةِ، " " بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَإِقَامَ الصَّلَاةِ، وَحَجَّ، وَصَوْمَ رَمَضَانَ " Aşağıdakilerden hangisi hadis metninin doğru tercümesini vermektedir?

- A) İslâm'ın şartı beş tanedir: Allah'dan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in, O'nun Resûlü olduğuna inanmak, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve ramazan orucunu tutmak.
- B) İslâm'ın şartı beştir: Allah'dan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in, O'nun Resûlü olduğuna iman etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve ramazan orucunu tutmak.
- C) Müslümanlığın şartı beştir: Allah'dan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in, O'nun Resûlü olduğuna yürekten iman etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve ramazan orucunu tutmak.
- D) İslâm olmanın artı beş tanedir: Allah'dan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in, O'nun Resûlü olduğuna yürekten inanmak, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve ramazan orucunu tutmak.
- E) İslâm şu beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'dan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in, O'nun Resûlü olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve ramazan orucunu tutmak.

3. Aşağıdakilerden hangisi râvileri ta'dîl eden tabirlerden biri değildir?

- A) Sikatün

B) Sikatün hucetün

C) Lâ be'se bih

D) İmâm

E) Metrûk

4. " الْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسِتُّونَ شُعْبَةً، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ " Hadisine dayanarak aşağıdaki sonuçlardan hangine ulaşamaz?

A) İmanın pek çok ayırtedici özellikleri vardır. Utanma duygusu olan haya da bunlardan biridir.

B) Haya duygusu, dışa yansıması açısından uzvî olsa da, esas itibariyle kalbî bir fiildir

C) Hayâ duygusu, dışa yansıması açısından uzvî olsa da, esas itibariyle kalbî bir fiildir.

D) Ameller, imanı artıran veya eksilten unsurlardır.

E) Hayâ'dan yoksun olan müminin imanı yoktur.

5. " حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُعْفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، " عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ

Yukarıdaki isnadda kullanılan rivayet sigaları hangileridir?

A) Tahdîs-An'ane

B) İhbar-Tahdîs

C) An'ane- Kırâat

D) Kırâat-Tahdîs

E) İcâzet-İhbar

5. Hafta

Güvenilir Olmak, Üstün İman ve Yemek ikramı

Konular

- 5.1. Müslümanların elinden ve dilinden güvende olduğu kişi güvenilir kişidir,
- 5.2. Müslümanlıkta üstün haslet,
- 5.3. Yemek ikramı İslâm'dandır.

Amaçlar

1. Güvenilir olmayı anlamak.
2. Güvenilir olmanın unsurları.
3. Hicretin anlamını ve amacını kavramak.
4. İnsanlar arası ilişkide güven oluşturmayı temin.
5. Toplumun gündelik sorunları ile ilgilenmeyi sağlamak.
6. İçinde bulunduğu toplum ile kaynaşmayı sağlayacak faaliyetler icra etmek.

Hazırlık Soruları

1. Güvenilir olmak ne demektir?
2. Ahlak ilkeleriyle iman arasında ne gibi bir ilişki olabilir?
3. Allah'a karşı yükümlü olduğumuz ibadet görevini yerine getirmekle iyi ve güvenilir bir Müslüman sayılır mıyız?
4. Amellerin imana ne gibi bir etkisi olabilir?
5. Başkalarına sözle zarar vermek mi yoksa fiili zarar vermek mi daha kalıcıdır?
6. Hicret nedir, insanlar doğup büyüdüğü yeri neden terkeder?
7. Günümüz Müslümanları için hicret mefhumu nasıl tecelli edebilir?
8. Diyalog kurmak istediğiniz birine güven vermek için neler yaparsınız?
9. Kişinin iyi Müslüman olduğuna işaret sayılabilecek ne gibi hasletler vardır?

10. İkranda bulunmak ile israf arasındaki çizgi nasıl olmalıdır?
11. Müslümanlar arasında güven, sevgi ve dayanışmayı artırmak için ne gibi faaliyetler yapılabilir?

DÖRDÜNCÜ BÂB: Müslüman, elinden ve dilinden (diğer) Müslümanların güvende olduğu kimsedir

4- بَابُ: الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ

10- حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي السَّفَرِ، وَإِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ، وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللَّهُ عَنْهُ» قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: وَقَالَ أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا دَاوُدُ هُوَ ابْنُ أَبِي هِنْدٍ، عَنْ عَامِرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ يَعْني ابْنَ عَمْرٍو، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ عَبْدُ الْأَعْلَى، عَنْ دَاوُدَ، عَنْ عَامِرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Tercüme

10. Buhârî dedi ki; bize Âdem b. Ebû İyâs anlattı, dedi ki; bize Şu'be anlattı. O, Abdullah b. Ebu's-Sefer ve İsmail b. Ebû Hâlid'den, o ikisi Şa'bî'den, o Abdullah b. Amr'dan (r.anhümâ), o da Nebî'den (s.a.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

"(Gerçek) Müslüman, (diğer) Müslümanların elinden ve dilinden güvende olduğu kimsedir. (Gerçek) Muhâcir ise, Allah'ın yasakladıklarını terk eden kimsedir."¹⁰⁶

Ebû Abdullah (Buhârî) dedi ki: "Ebû Muâviye şöyle dedi: 'Bize Dâvûd (ki o İbn Ebû Hind'dir) anlattı. O, Âmir'den şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah'ı yani İbn Amr'ı işittim, o da Nebî'den (s.a.) rivayet etti."

Abdûla'lâ dedi ki: Dâvûd'dan, o Âmir'den, o Abdullah'tan, o da Nebî'den (s.a.) rivayet etti.

Buhârî'nin *muallak*¹⁰⁷ senedleri zikretmesinin sebebi, birincisiyle Şa'bî'nin hadisi

¹⁰⁶ Humeydî, *el-Müsned*, I, 506; Ahmed, *el-Müsned*, XI, 66, 410, 511, 564, 565, 658; Dârimî, "Rikâk", 8; Buhârî, "İmân", 4; "Rikâk", 26; Müslim, "İmân", 64; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 2; Abdullah b. Ahmed, *es-Sünne*, I, 330; Mervezî, *Ta'zîm*, II, 594, 595; Nesâî, "İmân", 9.

¹⁰⁷ Muallak hadis, senedinin baş tarafından (müellif tarafından) bir veya sırasıyla daha fazla râvînin atlanarak bir sonraki râvîden rivayet edilen hadistir. Hadisi bu şekilde rivâyet etmeye '*ta'lik*' denir. Müslim'in aksine, Buhârî bu tür rivâyetlere bolca yer verir. Buhârî'nin böyle yapması bir fantezi değil, ihtisar, tekrardan kaçınmak, rivayetleri pekiştirmek veya yukarıda olduğu gibi hadislerdeki kapalı kısımlara açıklık getirmek gibi gayeler taşır. Buhârî'deki muallak rivâyetleri, 'asıl metin içinde bulunanlar' ve 'istişhad

Abdullah b. Amr'dan bizzat işiterek (semâ' yoluyla) aldığını,¹⁰⁸ ikincisiyle yani Ebû Mu'âviye tarikiyle de Abdüla'lâ'nın rivâyetinde mübhem kalan Abdullah'ın "Abdullah b. Amr" olduğunu göstermektedir.¹⁰⁹

Sened

Buhârî bu hadisi, beş râviden oluşan (humâsî: حُمَاسِي) isnâd ile rivâyet etmiştir.

1. Âdem b. Ebû İyâs (ö. 220/835):

آدم بن أبي إياس ناهية بن شعيب، الإمام الحافظ القدوة، شيخ الشام أبو الحسن الخراساني العسقلاني، محدث عسقلان. ولد سنة اثنتين وثلاثين ومائة. حدث عن: ابن أبي ذئب، ومبارك بن فضالة، وشعبة بن الحجاج، والمسعودي، والليث وخلق.

وعنه: البخاري في "صحيحه"، وأبو زرعة الدمشقي، وأبو حاتم الرازي وخلق سواهم. قال أبو حاتم الرازي: ثقة، مأمون، متعبد، من خيار عباد الله. قال محمد بن سعد: مات آدم في جمادى الآخرة، سنة عشرين ومائتين وهو

veya istidlal amacıyla bab başlıklarında yer alanlar' diye iki kısımda incelemek gerekir. Çünkü Buhârî'nin sıhhat iddiasında bulunduğu hadisler, metin kısımlarındaki hadislerdir. Bu nedenle Buhârî'de bab başlığında yer alan bazı hadisleri öne sürerek, 'Buhârî'de zayıf hadisler vardır' iddiasında bulunmak yanlıştır. Diğer taraftan Buhârî'deki muallak rivâyetlerin büyük bir kısmı metin kısmında tahrîc edilmiş olup kitabının başka bir yerinde mevsul (muttasıl) olarak da yer almaktadır. Başka bir yerde vasletmediği muallak rivâyetlerin sayısı 160'tır. Bunların da sadece muallak olarak zikredilmiş olmalarına rağmen ذَكَرَ، رَوَى، حَدَّثَ، قَالَ gibi kesinlik ifade eden (cezm) sığalar ile rivayet edilmek şartıyla, senedde adı zikredilmeyen râvîlerden rivâyetlerinin kesin yani senedlerinin muttasıl olduğu sonucuna varılmıştır. Nitekim İbnu's-Salâh; Buhârî ve Müslim'in 'cezm' sığasıyla zikrettikleri muallak rivâyetlerin onlar nezdinde müsned, muttasıl ve sahih olduklarını, aksi halde bu tür hadislere eserlerinin asıl metninde yer vermemelerinin, kitaplarının adları ile bağdaşmayacağını söylemiştir. Nevevî de bu durumu, "Buhârî'nin cezm sığasıyla zikrettiği ta'likler ma'rûftur. Böylece o, bu suretle gelen hadisin, isnad edildiği kimseden sahih bir şekilde geldiğini kabul etmiş demektir." sözüyle ifade etmiştir. Diğer taraftan İbn Hacer, bu konuda kaleme aldığı "Tağlîku't-ta'lik" adlı eserinde, söz konusu 160 muallak rivâyetin mevsûl olduğunu göstermiştir. (bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, Mukaddime, s. 14-16, 465-470; Suyûtî, *Tedrib*, I, 117; Aynî, *Umde*, I, 150; Kâsımî, *Kavâidü't-tahdîs*, s. 124).

¹⁰⁸ Çünkü Şa'bî Kufeli, Abdullah b. Amr ise aslen Hicazlı olup Mısır'a yerleşmiştir. Bu durum Şa'bî'nin Abdullah'ı görüp ondan hadis almış olamayacağı şüphesine yol açabilir. Çünkü hadisçiler, yaşadıkları dönemin ulaşım ve iletişim şartlarını dikkate alarak, birbirlerinden uzak ülkelerde bulunan râvîlerin birbirlerinden 'sema' yolu ile hadis nakletmelerine daima şüphe ile bakmışlardır. Hâlbuki Abdullah b. Amr, bir defasında Muaviye ile Kûfe'ye gelmiş ve bu esnada Şa'bî'nin de içinde bulunduğu Kûfeliler ondan hadis dinlemiştir. (İbn Receb, *Fethu'l-bârî*, I, 37).

¹⁰⁹ Aksi takdirde, İslâm ilim örfünde bilindiği gibi bu şahsın Abdullah b. Mes'ûd (veya başka bir Abdullah) ile karıştırılması mümkün olabilirdi. Böyle bir yanlışlığa meydan vermemek için Buhârî, pek çok yerde olduğu gibi ilmî emanetin gereği olarak durumu aydınlatmıştır. Buhârî gibi güvenilir hadis imamlarının eserlerinde sıkça görülmesi mümkün olan bu tür incelikler, râvîlerin rivâyet işinde ne kadar titiz ve ilmî emanete uygun davrandıklarını göstermesi ve rivâyet işinin rasgele yapılan bir dedikodu faaliyeti olarak zannedenlerin yanlışlığını ortaya koyması açısından da dikkate değerdir.

ابن ثمان وثمانين سنة.

2. Şu'be b. el-Haccâc b. el-Verd el-Ezdî (ö. 160/777):

شعبة بن الحجاج بن الورد، الإمام الحافظ، أمير المؤمنين في الحديث أبو بسطام الأزدي العتكي، مولاهم الواسطي. وحدث عن: أنس بن سيرين، وإسماعيل بن رجاء، وسلمة بن كهيل، وأيوب السختياني، ومنصور بن المعتمر، وخلق كثير سواهم .

حدث عنه: أيوب السختياني، وسعيد الجريري، ومنصور بن المعتمر، ومطر الوراق، ومنصور بن زاذان -وهؤلاء هم أحد شيوخه- وابن إسحاق، وسفيان الثوري، وإبراهيم بن طهمان، وأمم سواهم. وكان أبو بسطام إماماً ثبته حجة، ناقدًا، جهيدًا، صالحًا، زاهدًا، قانعًا بالقوت، رأسًا في العلم والعمل. وقال الشافعي: لولا شعبة لما عرف الحديث بالعراق. وكان أثنى سنة ستين ومائة.

3. Abdullah b. Ebu's-Sefer (ö. 127-132/744-749):

عبد الله بن أبي السّفر واسم أبي السّفر سعيد بن كثير وقيل سعيد بن يحمّد من أهل الكوفة يروي عن الشّعبيّ روى عنه الثّوريّ وشعبة. توفّي في خلافة مروان بن محمّد. وكان ثقة وليس بكثير الحديث.

4. İsmail b. Ebû Hâlid el-Ahmesî (ö. 146/763):

إسماعيل بن أبي خالد الحافظ، الإمام الكبير أبو عبد الله البجلي، الأحمسي، مولاهم الكوفي. واسم أبيه هرمز. كان محدث الكوفة في زمانه مع الأعمش. حدث عن عبد الله بن أبي أوفى، وعمرو بن حريث المخزومي، وأبي كاهل قيس بن عائذ، ولهم صحبة، وعداده في صغار التابعين، وروى أيضا عن قيس بن أبي حازم، وزر بن حبيش، وسلمة بن كهيل، وخلق.

ويروي عن أبيه وأخيه خالد، وأخيه سعيد، وكان من أوعية العلم. روى عنه شعبة، وسفيان، وشريك، وجريير ووکیع، ويحيى القطان، وخلق. وقال يحيى بن معين: ثقة. وكذا وثقه ابن مهدي وجماعة. قال أبو نعيم: مات سنة ست وأربعين ومائة.

5. Şa'bî, Âmir b. Şurahbîl b. Abd el-Himyerî (ö. 104/722):

عامر بن شراحيل بن عبد بن ذي كبار. الإمام، علامة العصر، أبو عمرو الهمداني ثم الشعبي. حدث عن سعد بن أبي وقاص، وسعيد بن زيد، وأبي موسى الأشعري، وعدي بن حاتم، وأسامة بن زيد، وأبي هريرة، وعائشة وغير هؤلاء من الصحابة.

روى عنه داود بن أبي هند، وابن عون وإسماعيل بن أبي خالد، وعاصم الأحول، ومكحول الشامي وابن أبي ليلى، وأبو حنيفة، وأمم سواهم. عن مكحول قال: ما رأيت أحدا أعلم من الشعبي. توفّي الشعبي سنة أربع ومائة.

6. Abdullah b. Amr b. el-Âs (ö. 65/684):

عبد الله بن عمرو بن العاص بن وائل أبو محمد القرشي السهمي الزاهد الصحابي ابن الصحابي. وكان بينه وبين أبيه في السن اثنتي عشرة سنة. رُوي له سبع مائة حديث اتفقا منها على سبعة عشر وانفرد البخاري بثمانية ومسلم بعشرين. مات بمكة أو بالطائف أو بمصر في ذي الحجة من سنة خمس وستين عن اثنتين وسبعين سنة.

Bab başlığı altındaki hadisin hemen sonunda geçen dörder râvîli iki *muallak* is-nadda yer alan ve yukarıda tanıtılmayan şu râvîleri de kısaca tanıyalım:

7. Ebû Muaviye Muhammed b. Hâzim et-Temîmî el-Kûfî (ö. 195/810):

محمد بن خازم التميمي السعدي أبو معاوية الضرير الكوفي. روى عن: إبراهيم بن طهمان، وأبي بردة بريد بن عبد الله بن أبي بردة بن أبي موسى الأشعري، وداود بن أبي هند وسليمان الأعمش وغيرهم. روى عنه: ابنه إبراهيم بن أبي معاوية الضرير، وأحمد بن حنبل، وإسحاق بن راهويه وغيرهم. وقال النسائي ثقة. وذكره ابن حبان في كتاب "الثقات" وقال: كان حافظاً متقناً، ولكنه كان مرجئاً خبيثاً. قال علي ابن المديني وغير واحد: مات سنة خمس وتسعين ومائة. روى له الجماعة.

8. Dâvûd b. Ebû Hind (ö. 139/756):

داود بن أبي هند دينار بن عذافر، الإمام الحافظ الثقة، أبو محمد الخراساني ثم البصري، من موالي بني قشير فيما قيل. حدث عن سعيد بن المسيب، وأبي عثمان النهدي، وعامر الشعبي وعدة. ورأى أنس بن مالك. حدث عنه: سفيان، وشعبة، وحماد بن سلمة وخلق. قال النسائي، ويحيى بن معين، وغيرهما: ثقة. وقال حماد بن زيد: ما رأيت أحداً أفقه من داود. مات داود بن أبي هند سنة تسع وثلاثين ومائة.

9. Abdûla'lâ b. Abdûla'lâ b. es-Sâmî (ö. 189/804):

عبد الأعلى بن عبد الأعلى السامي، الإمام المحدث الحافظ أبو محمد القرشي البصري. حدث عن: حميد الطويل، والجريري، وداود بن أبي هند، ويونس بن عبيد، وسعيد بن أبي عروبة، وطبقته، ومن بعدهم. روى عنه: إسحاق بن راهويه، وأبو بكر بن أبي شيبة، ونصر بن علي وعدة.

قال يحيى بن معين: ثقة. وأما ابن سعد فقال: لم يكن بالقوي. قلت: بل هو صدوق قوي الحديث، لكنه رمي بالقدر، فالله أعلم. توفي في شعبان سنة تسع وثمانين ومائة وله نحو من سبعين سنة.

Şerh

Hadisin her iki kısmının başında yer alan kelimelerdeki lââm-ı ta'rifler (el-Müslimu ve el-Muhaciru) zahiren hasra delâlet etse de zımnen mükemmellik, olgunluk ifade eder. Bu nedenle müslim ve muhacir kelimeleri, "Gerçek, olgun, mükemmel, ideal müslüman ve muhacir" şeklinde tercüme edilmelidir. Başka bir deyişle burada anlatılmak istenen müslüman, İslâm'ın bütün özelliklerini yani şubelerini şahsında toplayan kimsedir. Aksi halde, "dil ve el güvenliği" İslâm'ın şartı haline getirilmiş olur ki, bu da dilinden ve elinden emin olunmayan kimsenin İslâm dairesi dışına çıkarılması demektir. Hâlbuki bu yanlıştır. Hadiste vücut organları arasından özellikle el ve dilin zikredilmesinin sebebi, dövme,

yaralama ve öldürme gibi maddi fiillerin genellikle elle; sövme, yerme ve gıybet gibi sözlü saldırıların da dille gerçekleştirilmesidir. Böylece Resûlullah (s.a.s.), "cevâmiu'l-kelim"¹¹⁰ bir peygamber olarak, bu iki sözcükle insandan kaynaklanan bütün zararlı fiilleri ifade etmiş olmakta, ideal bir müslümanın her türlü zararlı söz ve fiilden uzak durması gerektiğini vurgulamaktadır. Zaten bu durum, "müslim" kelimesi ile "selime" fiilinin aynı kökten gelmesinden de anlaşılmaktadır. Kişi Müslüman olmakla, başkalarıyla barış içinde yaşamayı ve onların güvenliğine saygılı olmayı garanti etmiş olduğunun bilincinde olmalıdır.

Ancak hukuk gereği had, ta'zir ve te'dib gibi amaçlarla verilen cezalar, hadisin kapsamına girmez. Çünkü bu cezaların amacı, insanları birbirlerinin zulmünden korumak, caydırmak ve ıslah etmek, kısaca toplumsal barışı sağlamaktır.

Dilin elden önce zikredilmesi, karşı tarafa yapılan saldırının, daha kolay, kapsamlı ve risksiz olduğu için genellikle sözlü olarak başlayıp devam etmesi, sonuçta muhtemelen fiilî saldırıya dönüşmesi, kısaca el yarasından daha derin ve kalıcı izler bırakması sebebiyle olabilir. Diğer taraftan dilden gelebilecek saldırılar, elden gelebilecek zararlardan daha kapsamlıdır. Çünkü dil ile bir kişinin geçmişine, bugününe ve geleceğine yönelik saldırılarda bulunmak mümkün iken, el ile ancak içinde olunan zaman diliminde zarar vermek mümkündür.

Peygamberimiz (s.a.s.), "اهْجُوا قُرَيْشًا، فَإِنَّهُ أَشَدُّ عَلَيْهَا مِنْ رَشْقٍ بِالنَّبْلِ" *"Kureyş'i hicvedin. Çünkü hiciv, onlara ok atmaktan daha ağır gelir."*¹¹¹ buyurmasının sebebi de bu olsa gerek. "El yarası geçer, dil yarası geçmez" atasözü de bu gerçeği anlatır.

Hadiste "söz" değil de "lisan" kelimesinin kullanılmasındaki incelik, başkalarının taklidini yaparak alaya almanın, onların manevî şahsiyetlerine yönelik saldırıları da kapsamına almasıdır.

Hadisin ikinci bölümünde gerçek muhacirin tanımı yapılmaktadır. "Hicret" kelimesi, sözlükte terk etmek, ayrılmak anlamına gelir. İslâmî istilâhta ise Hz. Peygamber'in önderliğinde Müslümanların Mekke'den Medine'ye göçmesi olayıdır. Rivâyet edildiğine göre bu hicret, Mekke'nin fethi ile sona erip Hz. Peygamber; "لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ" *"Fetihten sonra hicret yoktur"*¹¹² buyurunca, herhangi bir nedenle hicret edemeyen Müslümanlar,

¹¹⁰ 'Az lâfızda çok mana taşıyan söz' demektir. Resûlullah'ın (s.a.s.) özelliklerindendir. 'Câmi'u'l-kelim' de aynı anlama gelir. (Bkz. Aydın, a.g.e., s. 42, 44).

¹¹¹ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, V, 273; Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 157; Taberânî, *el-Kebîr*, IV, 38; Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, V, 50; Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, II, 846.

¹¹² Abdürrezzâk, *el-Musannef*, V, 309; VIII, 474; Said b. Mansûr, *es-Sünen*, II, 170; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, VII, 407; Ahmed, *el-Müsned*, III, 448; V, 360; VII, 258; XXXV, 495; Dârimî, "Siyer", 68; Buhârî, "Cihâd ve's-siyer", 1, 26; "Menâkıbu'l-ensâr", 44; "Meğâzî", 54; Müslim, "Hac", 445; "İmâre", 83,

kaçtırdıkları hicret sevabına çok üzölmüşlerdi. Hz. Peygamber onlara, esas hicretin Allah'ın yasakladığı davranışlardan uzaklaşmak olduğunu belirterek maddî hicrete bedel, hatta daha fazla sevap ve üstünlük kazandırabilecek manevî hicret yolunu göstermiştir. Diğer taraftan maddî hicretin kazandırdığı sevap ve üstünlüğe güvenerek davranışlarında Allah'ın koyduğu hudutların dışına çıkma temayülü gösterebileceklerle de sadece hicrete katılmış olma üstünlüğüne güvenmemelerini ihtâr etmiş olmaktadır.

Hadisten Çıkarılabilecek sonuçlar

1. Müslüman, güzel davranışlarla imanını olgunlaştırmalıdır.
2. Kişinin, çevresinin güvenini kazanmış olması, Müslümanlığının (îmanının) olgunluğunu gösterir.
3. Sözlü saldırı, fiilî saldırıdan daha etkili ve kalıcıdır.
4. Hicret, sözlükte olduğu gibi sadece maddi anlamda bir konum değıştirme değil, gerçekte bir gönöl değıştirme olayıdır. Dolayısıyla "gönölsüz" bir toplum/mekân değıştirmenin Allah katında değeri yoktur.
5. Allah Teâlâ, maddî hicrete katılamayıp muhacir ünvanı ve sevabı alamayanlara, yasaklarından kaçıp emirlerine sığındıkları taktirde, bütün zaman ve mekanlarda "gerçek muhâcir" şerefini ve sevabını elde etme imkânı vermiştir. Bu da Allah'ın "adalet" sıfatının bir tecellisidir.
6. Müslüman ameline güvenip dinin emir ve yasaklarına karşı duyarsız kalmamalıdır.
7. Buhârî bu hadisle aynı zamanda, "İman artmaz ve eksilmez" diyen mürciilere karşı, imanın amellerle artıp eksileceğine dair görüşüne delil getirmektedir.

85, 86; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 2; Tirmizî, "Siyer", 33; Nesâî, "Bey'at", 15.

BEŞİNCİ BÂB: Hangi İslam (Müslüman) Daha Üstündür?

5- بَابُ: أَيُّ الْإِسْلَامِ أَفْضَلُ؟

11 - حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْقُرَشِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بُرْدَةَ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيُّ الْإِسْلَامِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: «مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ، وَيَدِهِ»

Tercüme

11. Buhârî dedi ki; bize Saîd b. Yahya b. Saîd el-Kureşî anlattı, dedi ki; bize babam (Yahya b. Saîd) anlattı, dedi ki; bize Ebû Bürde b. Abdullah b. Ebû Bürde anlattı. O, (dedesi) Ebû Bürde'den, o da Ebû Musa'dan (r.a.) şöyle dediğini rivayet etti:

"(Sahâbe-i kirâm) şöyle sordular:

- Ey Allah'ın Resûlü! Hangi İslâm (Müslüman) daha üstündür? Buyurdular ki:

- Müslümanların, dilinden ve elinden güvende olduğu kimse."¹¹³

Sened

Humâsî olan seneddeki râvîlerin kısa hal tercemeleri (biyografi) şöyledir:

1. Saîd b. Yahya b. Saîd el-Kureşî (ö. 249)

روى عن أبيه وعمه محمد وعيسى بن يونس ووکیع وابن المبارك ومسلم بن خالد الزنجي وجماعة. وعنه الجماعة سوى ابن ماجة وروى عنه أيضا عبد الله بن أحمد وأبو زرعة وأبو حاتم وبقي بن مخلد والحمالي وهو آخر من حدث عنه وغيرهم.

قال علي بن المديني هو أثبت من أبيه وقال يعقوب بن سفيان هما ثبتان الأب والابن. وقال النسائي ثقة وقال أبو حاتم صدوق. قال محمد بن إسحاق السراج مات للنصف من ذي القعدة سنة تسع وأربعين ومائتين قلت وكذا أرخه البخاري وابن قانع وغير واحد.¹¹⁴

2. Yahya b. Saîd b. Ebân el-Kureşî (ö. 194)

¹¹³ Buhârî, "Îmân", 5; Müslim, "Îmân", 66; Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 50; "Îmân", 12; Bezzâr, *el-Müsned*, VIII, 34, 150; Nesâî, "Îmân", 11; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, XIII, 272, 274; Taberânî, *el-Evsat*, II, 323.

¹¹⁴ Bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 104-105; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 97-98.

الإمام، المحدث، الثقة، النبيل، أبو أيوب القرشي، الأموي، الكوفي. وهو والد سعيد بن يحيى الأموي؛ صاحب (المغازي). مولده: سنة بضع عشرة ومائة.

رَوَى عَنْ: يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيِّ، وَهَشَامِ بْنِ غُرُورَةَ، وَالْأَعْمَشِ، وَسُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ، وَخَلْقٍ كَثِيرٍ. وَحَمَلُ الْمَغَازِي عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ. حَدَّثَ عَنْهُ: أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، وَسُرَيْجُ بْنُ يُونُسَ، وَوَلَدُهُ سَعِيدُ بْنُ يَحْيَى، وَخَلْقٌ.

قَالَ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ: عَنْهُ عَنِ الْأَعْمَشِ غَرَائِبٌ، وَلَيْسَ بِهِ بَأْسٌ قَالَ ابْنُ مَعِينٍ: ثِقَةٌ. وَقَالَ غَيْرُ وَاحِدٍ: لَا بَأْسَ بِهِ. وَيُلَقَّبُ: بِالْحَمَلِ، مَاتَ سَنَةَ أَرْبَعٍ وَتِسْعِينَ وَمِائَةً.¹¹⁵

3. Ebû Bürde Büreyd b. Abdullah b. Ebû Bürde Âmir b. Ebû Musa el-Eş'ârî (ö. 141-150)

رَوَى عَنْ: الْحُسَيْنِ الْبَصْرِيِّ، وَأَبِيهِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَرْدَةَ، وَعَطَاءَ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ، وَأَبِي أَيُّوبَ صَاحِبَ أَنْسَ بْنَ مَالِكٍ، وَجَدَهُ أَبِي بَرْدَةَ بْنُ أَبِي مُوسَى. رَوَى عَنْهُ: إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكْرِيَا، وَحَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، وَسُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، وَسُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، وَعَبْدُ اللَّهِ ابْنُ الْمُبَارَكِ.

قَالَ يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ: ثِقَةٌ. وَكَذَلِكَ قَالَ أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْعَجَلِي. وَقَالَ أَبُو حَاتِمٍ: لَيْسَ بِالْمُتَيْنِ، يَكْتُبُ حَدِيثَهُ. وَقَالَ النَّسَائِيُّ: لَيْسَ بِهِ بَأْسٌ.¹¹⁶

4. Ebû Bürde Âmir/el-Hâris b. Ebû Musa Abdullah el-Eş'ârî (ö. 104)

اسمه: الحارث، ويُقال: عامر بن عبد الله بن قيس، ويُقال: اسمه كنيته. تابعي فقيه من أهل الكوفة، وولي القضاء بها. رَوَى عَنْ: الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، وَحَذِيفَةَ بْنِ الْيَمَانِ، وَالزَّيْبِرِ بْنِ الْعَوَامِ، وَعَبْدَ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ، وَعَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ، وَأَبِيهِ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ، وَعَائِشَةَ أُمَ الْمُؤْمِنِينَ.

رَوَى عَنْهُ: إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ السَّكْسَكِيِّ، وَابْنُ ابْنِهِ أَبُو بَرْدَةَ بَرِيدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَابْنُهُ بِلَالُ بْنُ أَبِي بَرْدَةَ بْنِ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ، وَابْنُهُ سَعِيدُ بْنُ أَبِي بَرْدَةَ، وَعَامِرُ الشَّعْبِيِّ وَهُوَ مِنْ أَقْرَانِهِ.¹¹⁷

¹¹⁵ Zehebî, Siyer, IX, 139-140. Ayrıca bk Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 137; Moğultay b. Kılıç, *İkmalü Tehzîb*, XII, 310-311; İbn Kesîr, *et-Tekmil*, II, 203-204.

¹¹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 50-51.

¹¹⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIII, 66-67.

5. Ebû Musa Abdullah b. Kays el-Eş'arî (ö. 42/662-63)

هَاجَرَ إِلَى الْحَبْشَةِ، ذُو الْمَجْرَتَيْنِ، هَجْرَةَ الْحَبْشَةِ وَالْمَدِينَةِ، مُخْتَلَفٌ فِي وَفَاتِهِ وَقَبْرِهِ، أَحَدُ عُمَّالِ النَّبِيِّ، وَعُلَمَاءِ الصَّحَابَةِ وَفُقَهَائِهِمْ، بَعَثَهُ النَّبِيُّ مَعَ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ عَلَى الْيَمَنِ، دَعَا لَهُ النَّبِيُّ يَوْمَ أُوطَاسٍ،¹¹⁸ فَقَالَ: «اغْفِرْ لَهُ ذَنْبَهُ وَأَدْخِلْهُ مَدْخَلًا كَرِيمًا» وَبَعَثَهُ عَلِيٌّ عَلَى تَحْكِيمِ الْحَكَمَيْنِ.

رَوَى عَنْهُ مِنَ الصَّحَابَةِ: أَبُو سَعِيدٍ، وَأَبُو هُرَيْرَةَ، وَأَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، وَأَبُو الدَّرْدَاءِ، وَأَبُو أُمَامَةَ، وَأُسَامَةُ بْنُ شَرِيكٍ، وَطَارِقُ بْنُ شَهَابٍ، وَمِنَ التَّابِعِينَ: سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ، وَطَاوُوسٌ، وَأَبُو عُثْمَانَ النَّهْدِيُّ.¹¹⁹

Hadis, *tahdis* ve *an'ane* lafızları kullanılarak rivâyet edilmiştir. *Sarahaten merfû kavî* bir hadistir.

Şerh

Hadisin konu başlığı, kendisinden alınmıştır. Bir önceki hadisle benzer olan bu hadis, olgun Müslümanın bir özelliğinden bahsetmektedir. Hâlbuki Buhârî, daha önceki bablarda bu tür vasıfları imanın tamamlayıcı özellikleri olarak takdim etmişti. Böylece o, hadislerin ışığı altında iman ile İslâm kavramlarının birbirinin müteradifi olarak aynı anlama geldiğini ve muhtevalarının da aynı olduğunu isbat etmeye çalışmaktadır. Ayrıca hadisteki 'efdal' ism-i tafdilini de kişilerin müslümanlıkları arasında farklılık olduğunun göstergesi saymakta, böylece imanın artıp eksileceğini savunmaktadır.

Hadisteki "hangi İslâm" ifadesi, Müslim'in bir rivayetinden anlaşıldığı üzere "hangi Müslüman" anlamındadır. Kirmânî ise "İslâm" kelimesini değiştirmeksizin cümleyi, "İslâm'ın hangi özelliği" şeklinde takdir etmiştir.

ALTINCI BÂB: Yemek Yedirmek İslam'dandır

6- بَابُ: إِطْعَامُ الطَّعَامِ مِنَ الْإِسْلَامِ

12 - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يَزِيدَ، عَنْ أَبِي الْخَيْرِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيُّ الْإِسْلَامِ خَيْرٌ؟

¹¹⁸ Evtas: Hz. Peygamber ile Hevâzinliler arasında yapılan Huneyn Gazvesi'nde (8/630) müşriklerin savaştan önce toplandıkları ve savaşın son merhalesinin cereyan ettiği vadi.

¹¹⁹ Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, IV, 1749.

قَالَ: «تُطْعِمُ الطَّعَامَ، وَتَقْرَأُ السَّلَامَ عَلَى مَنْ عَرَفْتَ وَمَنْ لَمْ تَعْرِفْ»

Tercüme

12. Buhârî dedi ki; bize Amr b. Hâlid anlattı, dedi ki; bize Leys anlattı. O Yezîd'den, o Ebu'l-Hayr'dan, o da Abdullah b. Amr'dan (r.anhümâ) rivayet ettiğine göre; Adamın biri Nebî'ye (s.a.); 'Hangi İslâm daha hayırlıdır?' diye sordu. (Allah Resûlü) şöyle buyurdu: - *Yemek yedirmek, tanıdığına ve tanımadığına selam vermek!*¹²⁰

Sened

Beş râvîli (humâsî) olan senedde şu râvîler yer almaktadır:

1. Amr b. Hâlid b. Ferrûh el-Harrânî el-Cezerî (ö. 229)

أبو الحسن عمرو بن خالد بن فروخ الحراني انفرد البخاري بالرواية عنه دون أصحاب الكتب الخمسة وروى ابن ماجه عن رجل عنه توفي بمصر سنة تسع وعشرين ومائتين.

2. Leys b. Sa'd el-Misrî (ö. 175)

الليث بن سعد المصري الإمام المشهور المتفق على جلالته وإمامته ويكنى بأبي الحارث. وكان سخيا، له ضيافة. مات يوم الجمعة النصف من شعبان سنة خمس وسبعين ومائة.

3. Yezîd b. Ebû Habîb (ö. 128)

يزيد ابن أبي حبيب واسم أبي حبيب سويد المصري أبو رجاء تابعي جليل وكان حليما عاقلا. وقال ابن سعد مات سنة ثمان وعشرين ومائة روى له الجماعة.

4. Ebu'l-Hayr Mersed b. Abdullah el-Misrî (ö. 90)

أبو الخير مَرَّئِد بن عبد الله اليزني المصري عالم الديار المصرية ومفتيها ويزن بطن من حمير. حدث عن أبي أيوب الأنصاري، وزيد بن ثابت، وعمرو بن العاص، وابنه عبد الله بن عمرو وجماعة. توفي سنة تسعين روى له الجماعة.

5. Abdullah b. Amr b. Âs (ö. 65)

¹²⁰ Ahmed, *el-Müshed*, X, 146-147; Buhârî, "Îmân", 6, 20; "İsti'zân", 9; İbn Mâce, "Et'ime", 1; Ebû Dâvûd, "Edeb", 131; Nesâî, "Îmân", 12; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, II, 258; Taberânî, *el-Kebîr*, XIII, 60; XIV, 112; İbn Mende, *el-Îmân*, I, 453; Ebû Nu'aym, *Hilye*, I, 287; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, V, 56; XI, 184.

Şerh

Hadisin bir kısmını bab başlığı yapan Buhârî, bu babda imanla (veya İslamla) ilgili davranışlardan ikisine işaret etmektedir: Yemek yedirmek ve selâm vermek. Bundan önceki bab ise "dilinden ve elinden diğer Müslümanların güven içinde olduğu kimsenin faziletine" dairdi. Bu iki bab birlikte ele alındığında aralarında şöyle bir ilgi kurulabilir: Yemek yedirmek veya daha genel bir ifade ile bir kimseyi doyurmak, dostluğun alametidir. Kişi, karnını doyurduğu bir kimseye bu hareketiyle aynı zamanda dilinden ve elinden doğabilecek zararlara karşı güvence vermiş olmaktadır. Aynı şekilde selâm verilen bir kimseye adeta "sana, benim tarafımdan zarar gelmeyeceğini garanti ediyorum" denilmiş olduğu için selâm verenin maddi ve manevi zararlarından güven içinde olur.

Hadiste 'adamin biri' diye geçen şahsın kimliği tam olarak belli olmamakla birlikte Ebû Zerr olduğu söylenmiştir.¹²¹ 'Ekl' yerine 'taam'; 'Selâm' yerine 'ikra' kelimesinin kullanılması, yemek ve selâm fiillerinin kapsamını geniş tutmak içindir.

Hadisin muhtevası, söylendiği dönemde Müslümanların içinde bulundukları ekonomik ve sosyal duruma da işaret etmektedir. Hz. Peygamber, beslenme ihtiyacının aciliyeti karşısında yemek yedirmeyi, Müslümanların birlik, beraberlik ve dayanışma içinde olma ihtiyacı karşısında selâm vermeyi ön plana çıkarmış olabilir. Nitekim Hz. Peygamber, Medine'ye ilk geldiğinde söylediği ilk sözlerden biri şu olmuştur:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَفْشُوا السَّلَامَ، وَأَطْعِمُوا الطَّعَامَ...»

"Ey insanlar, selâmı yayınız ve yemek yediriniz."¹²²

Tanıdık-tanımadık herkese selâm verilmesi, selâmı yaymanın en ideal olanıdır. Çünkü sadece tanıdıkları selâm verilmesi, kıyamet alâmeti olarak (*إِنَّ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ*) bildirilmektedir.¹²³ Bununla birlikte âlimlerin çoğunluğu, bu hadisi "Yahûdî ve Hristiyanlara önce siz selam vermeyin."¹²⁴ hadisi ile tahsis ederek ehl-i

¹²¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, 156.

¹²² İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, V, 217; VII, 257; Ahmed, *el-Müsned*, XXXIX, 201; Abd b. Humeyd, *el-Müntehab*, s. 179; Dârimî, "Salât", 154; "İsti'zân", 4; İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 174; "Et'ime", 1; Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 42; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, II, 242; Taberânî, *el-Evsat*, V, 313; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 14; VI, 176.

¹²³ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, III, 155, 156; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, I, 152; Ahmed, *el-Müsned*, VI, 179, 398; Bezzâr, *el-Müsned*, V, 80.

¹²⁴ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, V, 250; Ahmed, *el-Müsned*, XXVIII, 526-527; İbn Mâce, "Edeb", 13; Tahâvî, *Şerhu ma'âni'l-âsâr*, IV, 341; Taberânî, *el-Kebîr*, XXII, 290, 291.

kitaba selâm vermenin caiz olmadığı sonucuna varmışlardır. Ne var ki, hadisimizi tahsis ettiği söylenen yukarıdaki hadis, ehl-i kitaba selâm vermeyi değil, Hz. Peygamber'e karşı yaptıkları gibi kelime oyunları ile Müslümanlara selâm yerine hoş olmayan sözler söyleme ihtimaline karşılık, "önce selâm verme"yi yasaklamıştır. Diğer taraftan selâmın insanlar arasında güvene dayalı diyalogun parolası olduğu dikkate alınırsa, sağlıklı bir tebliğin ilk adımı olan selâmın Müslümanlara tahsis edilmesi tutarlı değildir. O halde herkese, anlayabileceği şekilde bir ifadeyle selâm verme alışkanlığı kazanmak ideal olan bir davranıştır.

Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar

1. İman ile amel arasında yakın bir ilişki vardır. İyi davranışlar imanı güçlendirir ve olgunlaştırır. O halde davranışlar, imanın kemâle ulaşmasını sağlayan besleyici unsurlardır.
2. İman, güzel davranışlarla mutlak imandan kemal mertebesine çıkabildiğine göre artan bir duygudur. Artan bir nicelik eksilmeye de müsait olduğuna göre iman aynı zamanda eksilebilen bir olgudur. Buhârî'nin iddiası da zaten budur.
3. Yemek yedirmek, güzel ahlâkın ve cömertliğin bir göstergesi olarak imanı olgunlaştıran bir davranıştır. Bu davranışı kazanmaya ve sürdürmeye gayret etmelidir.
4. Müslümanlar arasında güven, eşitlik, dayanışma ve birliğin oluşması ve pekişmesi, ayrıca başarılı bir tebliğ faaliyetinin ilk şartı olan güvene dayalı bir diyalogun olabilmesi için insanlar arasında fark gözetmeksizin selâmın yaygınlaştırılmasına gayret edilmelidir.

6. HAFTA

ÜNİTE VI: İMANIN MAHİYETİ VE ALAMETLERİ

Konular

- I. Yedinci Bab Kendisi İçin İsteddiğini Başkası İçin de İstemek İmandandır
- II. Hadis Metninin Tercümesi
- III. Hadisle İlgili Açıklamalar
- IV. Metin
- V. Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar
- VI. Sekizinci Bab Resûlullah'ı Sevmek İmandandır
- VII. Hadis Metninin Tercümesi
- VIII. Hadisle İlgili Açıklamalar
- IX. Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar
- X. Dokuzuncu Bab İmanın Tadı
- XI. Hadis Metninin Tercümesi
- XII. Hadisle İlgili Açıklamalar
- XIII. Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar
- XIV. Onuncu Bab İmanın Göstergesi Ensar Sevgisidir
- XV. Hadis Metninin Tercümesi

Amaçlar

1. 'Kendisi için istediğini başkası için de istemek imandandır' cümlesinin esasını kavramak.
2. Hadis metinlerini okuyup tercüme edebilmek
3. Hadislerin yorumunu anlamak ve bunu ifade edebilmek
4. "Resûlullah'ı Sevmek İmandandır" yargısını kavramak.
5. *İmanın Tadı* Kavramının Ne Anlama Geldiğini Açıklayabilmek

6. Ensar Sevgisinin İmandan Olduğunun Farkına Varabilmek

Hazırlık Soruları

1. İmanın belirtileri nelerdir? Araştırınız.
2. “*Resûlullah'ı Sevmek İmandandır*” konusuyla ilgili âyet ve hadisleri yazınız.
3. *İmanın tadı* ifadesinden ne anlıyorsunuz. Kısaca belirtiniz.
4. “*İmanın Göstergesi Ensar Sevgisidir*” hadisinin sebab-i vürûdûnu araştırınız.

YEDİNCİ BAB: Kendisi İçin İstedliğini Kardeşi İçin de İstemek İmandır

7- بَابُ: مِنَ الْإِيمَانِ أَنْ يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ

13 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَنْ حُسَيْنِ الْمُعَلِّمِ، قَالَ: حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ، حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ»

Tercüme

13. Buhari dedi ki: Bize Müsedded anlattı, dedi ki; bize Yahya anlattı. O Şu'be'den, o Katade'den, o Enes'den (r.a.), o da Nebî'den (s.a.) rivâyet etti. Ayrıca Hüseyin el-Muallim'den rivayet edildiğine göre o şöyle dedi: Bize Katade anlattı. O Enes'den, o da Nebî'den (s.a.) şöyle buyurduğunu rivayet etti: "Sizden biriniz, kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe gerçekten iman etmiş olmaz."¹²⁵

Sened

Buhârî'nin burada iki senedle rivâyet ettiği hadisin birinci senedi humasi olup mutasıldır. Hüseyin el-Muallim ile başlayan ikinci sened ise muallaktır.

بيان رجاله وهم ستة:

الأول مُسَدَّدُ بْنُ مَسْرُودٍ، بَنُ مَرْعَبِلَ بْنِ أَرْنَدَلٍ، بَنُ سَرْنَدَلٍ، بَنُ غَرْنَدَلٍ الْأَسَدِيِّ مِنْ ثَقَاتِ أَهْلِ الْبَصْرَةِ. وَقَالَ أَحْمَدُ وَيَحْيَى بْنُ مَعِينٍ صَدُوقٌ. تَوَفَّى فِي رَمَضَانَ سَنَةِ ثَلَاثٍ وَعِشْرِينَ وَمِائَتَيْنِ.

الثاني يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ بَنُ فَرْوَحٍ الْقَطَّانِ الْأَحْوَلِ التِّيمِيِّ مَوْلَاهُمُ الْبَصْرِيُّ يَكْنَى أَبَا سَعِيدٍ قَالَ يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ أَقَامَ يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عِشْرِينَ سَنَةً يَخْتِمُ الْقُرْآنَ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ. تَوَفَّى سَنَةَ ثَمَانٍ وَتِسْعِينَ وَمِائَةً. رَوَى لَهُ الْجَمَاعَةُ.

الثالث شُعْبَةُ بْنُ الْحَجَّاجِ بَنُ الْوَرْدِ أَبُو بَسْطَامٍ الْأَزْدِيُّ مَوْلَاهُمُ الْوَاسِطِيُّ قَالَ سَفْيَانُ الثَّوْرِيُّ: شُعْبَةُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ فِي الْحَدِيثِ مَاتَ بِالْبَصْرَةِ أَوَّلَ سَنَةِ سِتِينَ وَمِائَةٍ. وَكَانَ أَثْنًا.

الرابع قَتَادَةُ بْنُ دِعَامَةَ بَنُ قَتَادَةَ بَنُ عَزِيزٍ السَّدُوسِيُّ الْبَصْرِيُّ التَّابَعِيُّ. أَجْمَعَ عَلَى جَلَالَتِهِ وَحَفَظَهُ وَتَوَثَّقَهُ

¹²⁵ Müslim, İman, 17; Tirmizî, Kıyâme, 59; Nesâî, İman, 19, 33; İbn Mâce, Mukaddime, 9; Dârimî, Rikak, 29; Ahmed b. Hanbel, III, 176, 177.

واتقانه وفضله. ولد أعمى. توفي بواسط سنة سبع عشرة ومائة. روى له الجماعة.

الخامس حسين بن ذكوان المعلم البصري توفي سنة خمس وأربعين ومائة. روى له الجماعة

السادس أنس بن مالك بن النضر الأنصاري يكنى أبا حمزة خادم رسول الله خدمه عشر سنين رُوي له عن رسول الله ألفا حديث ومائتا حديث وست وثمانون حديثا وكان أكثر الصحابة ولدا. فقال لقد دفنت من صليبي مائة إلا اثنين وهو آخر من مات من الصحابة بالبصرة سنة ثلاث وتسعين زمن الحجاج روى له الجماعة.

Şerh

Hadiste üzerinde durulması gereken iki kavram vardır: İman ve sevgi. İmanın anlamı ve niteliği üzerinde daha önce durulmuştu. Burada sevgiyi tanımlamaya çalışacağız. Sevgi, kişinin maddi veya manevi bir sebeple gönlünün bir şeye meyletmesidir. Sevginin, tabîî ve ihtiyârî olmak üzere iki boyutu vardır. Anne-babanın çocuğuna, çocuğun anne-babasına duyduğu sevgi tabîîdir. İhtiyârî sevgi ise bazı sebeplere dayanır. Bu sebepler, bazen dış güzellik, bazen güzel ahlâk ve bazen de bir çıkar sağlama veya bir zarardan korunma şeklinde ortaya çıkabilir.

Başka bir ifade ile bu tür sevginin temelinde maddî veya manevî güzelliklere ulaşma arzusu yatar. İnsanın doğasında ise, bütün bu güzellik ve faydaların kendisine ait olma bencilliği vardır. Yüce Allah (c.c.) bu durumu şöyle belirtir: **"Gerçekten insanoğlu çok cimri yaratılmıştır. Kendisine bir kötülük dokunduğunda sızlanır, feryad eder; bir iyilik dokunduğunda ise, pinti kesilir."**¹²⁶ İşte İnsan, doğasındaki bu cimriliğe rağmen kendisi için arzuladığı maddî ve manevî iyilikleri diğer mümin kardeşleri için de arzu etmelidir. Bunu başardığı ölçüde imanının kalitesi artar ve olgunlaşır.

Hadiste geçen '**kardeş**' kelimesi, soy kardeşliğinden öte iman kardeşliğidir. Dolayısıyla hadisin ana teması olan diğerkâmlık, bütün müminleri kapsar. Hadiste anlatılmak istenen iyilikler, sadece dünyaya mahsus değildir. Ebedî olan uhrevî güzelliklere başkalarının da erişmesini arzu etmek ve bunun için gayret göstermek, mümine tebliğ sorumluluğunu yükler. Çünkü müminler, birbirlerinin dostlarıdır; iyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar.¹²⁷ O halde ahiret mutluluğuna ulaşmayı arzu eden olgun mümin, başkasının da bu mutluluğa erişmesi için; başka bir deyişle Allah Teâlâ'nın azabından sakınan bir mümin başkalarını da sakındırmak için tebliğ görevini yerine getiren kimsedir.

¹²⁶ Meâric (70), 19, 20,21.

¹²⁷ Tevbe (9), 71.

Hadise başka bir açıdan bakacak olursak, imanın kemaline ulaşmış mümin, ulaştığı bir güzelliğe başkalarının da ulaşmasını ister fakat başına gelen bir kötülüğün başkalarının başına gelmesini istemez. Hz. Peygamber'in anlatmak istediği ideal iman seviyesi işte budur. Gelecek menfaatler bir tarafa, ellerindeki varlıklarını bile Mekkeli muhacirlerle paylaşan, kendileri muhtaç olsalar bile onlara verilenler karşısında hiçbir burukluk duymaksızın onları kendilerine tercih eden Medineli Ensar'ın bu ideal iman kalitesi, Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ'nın tesciline mazhar olmuştur.¹²⁸

Peki, böyle olmayı başaramayan kimsenin imanı yok mudur? Elbette vardır. İmanın asgarî (aslî) şartlarını yerine getiren herkes mümindir. Bunda şüphe yoktur. Ancak iyi amellerle bu yapıyı destekleyen kimsenin imanı, desteklemeyene oranla daha güçlüdür. Bu nedenle Buhârî, "amel imandan bir cüzdür; amelle iman artar ve eksilir." diyenlerin görüşünü desteklemek, buna karşı ileri sürülen iddiaları da çürütmek için bu tür hadisleri Kitabu'l-îman bölümünde delil olarak kullanmıştır.

Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar

1. Mümin, imanını olgunlaştırabilmesi için hayırlı işler yapmalıdır.
2. Müminler birbirlerinin kardeşidir.
3. Kendisi için arzuladığını mümin kardeşi için de arzulamak veya kendisi için arzulamadığını mümin kardeşi için de istememek olgun imanın göstergesidir.
4. Güzellikleri paylaşma veya çirkinliklerden korunma arzusu tebliği gerekli kılar.
5. İmanın olgunlaşması, kişinin hased, hile, kin ve düşmanlık gibi duygulardan arınmasıyla mümkündür.
6. İman, amellerle artabilen veya azalabilen bir keyfiyettir.

SEKİZİNCİ BAB: Resûlullah'ı (s.a.s.) Sevmek İmandandır

8- بَابُ: حُبُّ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْإِيمَانِ

14 - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَا

¹²⁸ Haşr (59), 9.

يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ»

Tercüme

14. Bize Ebü'l-Yeman anlattı, dedi ki: Bize Şuayb haber verdi, dedi ki: Bize Ebü'z-Zinad anlattı. O el-Arec'ten, o da Ebû Hüreyre'den rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, sizden biriniz beni, (anne) babasından ve çocuğundan daha çok sevmedikçe, (tam anlamıyla) iman etmiş olmaz."¹²⁹

Sened

بيان رجاله وهم خمسة

الأول أبو اليمان واسمه الحَكَم بن نافع الحمصي البهراني. عن أبي زرعة الرازي قال: لم يسمع أبو اليمان من شعيب إلا حديثاً واحداً، والباقي إجازة قال أبو حاتم وهو ثقة نبيل صدوق. توفي سنة إحدى وعشرين ومائتين.

الثاني شعيب بن أبي حمزة دينار القرشي الأموي مولا هم أبو بشر الحمصي وهو ثقة حافظ متقن مات سنة اثنتين وستين ومائة وهذا الاسم مع أبيه من أفراد الكتب الستة ليس فيها سواه.

الثالث أبو الزناد وهو عبد الله بن ذكوان المدني القرشي وكان الثوري يسميه أمير المؤمنين في الحديث. قال الواقدي مات أبو الزناد فجأة في مغتسله سنة ثلاثين ومائة وقال البخاري أصح أسانيد أبي هريرة أبو الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة. روى له الجماعة.

الرابع الأعرج وهو أبو داود عبد الرحمن بن هرمز تابعي مدني قرشي واتفقوا على توثيقه. وكان يكتب المصاحف. وكان أعلم الناس بأنساب قريش. مات بالإسكندرية سنة سبع عشرة ومائة على الصحيح روى له الجماعة.

الخامس أبو هريرة وقد مضى ذكره

15 - حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ عُليَّةَ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ، عَنْ

¹²⁹ Müslim, İman, 16.

أَنَسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ح وَحَدَّثَنَا آدَمُ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ، حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ»

15. Bize Yakub b. İbrahim anlattı, dedi ki: Bize İbn Uleyye anlattı. O Abdülaziz b. Suheyb'ten, o Enes'den, o da Nebî'den (s.a.s.) rivâyet etti. H Ayrıca bize Âdem anlattı, dedi ki: Bize Şube anlattı. O Katade'den, o da Enes'ten şöyle dediğini rivayet etti: Nebî (s.a.s.) buyurdu ki:

"Sizden biriniz benî, (anne) babasından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe, (tam anlamıyla) iman etmiş olmaz."

Sened

بيان رجالهما وهم سبعة

الأول أبو يوسف يعقوب بن إبراهيم بن كثير الدورقي العبدى صنف المسند. مات سنة اثنتين وخمسين ومائتين.

الثاني ابن علية (بضم العين المهملة وفتح اللام وتشديد الياء) وهو إسماعيل وعلية أمه وأبوه إبراهيم بن سهل بن مقسم البصري الأسدي. وقال أحمد إليه المنتهى في التثبت بالبصرة توفي ببغداد سنة أربع وتسعين ومائة وكانت أمه علية نبيلة عاقلة روى له الجماعة.

الثالث عبد العزيز بن صهيب البناني مولا هم تابعي اتفق على توثيقه روى له الجماعة.

الرابع آدم بن أبي إياس. الخامس شعبة بن الحجاج. السادس قتادة بن دعامة. السابع أنس بن مالك رضي الله عنه وقد ذكروا فيما مضى.

Hadisle İlgili Açıklamalar

Buhârî'nin burada iki tarikten rivâyet ettiği hadis, Nesâî'nin rivâyetinde, " حتى أكون " şeklinde " أحب اليه من ماله واهله والناس اجمعين "

Hadiste sadece 'baba' ve 'erkek çocuk' ifadelerinin kullanılması anlamı daraltmaz. Çünkü Arap örfündeki kullanımda baba, anneyi; erkek çocuk da bütün çocukları ifade eder. Zaten hadisin sonundaki, 'bütün insanlar' tabiri ile de bu anlatılmaktadır.

Her iki rivayette de Hz. Peygamber'in yeminle vurgulamak istediği şey, peygamber sevgisinin derecesidir. Bu sevginin boyutlarını ortaya koyması bakımından kısa fakat anlam yönünden geniş olması nedeniyle bu hadisin '**cevâmiu'l-kelim**' türünden olduğu söylenmiştir.¹³⁰

Her şeyden önce peygamber sevgisinin imanla irtibatlandırılması, imanın göstergesi açısından taşıdığı önemi ortaya koymaktadır. Bu açıdan Buhârî, Peygamberi her şeyden çok sevmeyi imanın şubelerinden biri saymıştır. Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ, Peygamber sevgisini kendi sevgisi ile yan yana zikrederek şöyle buyurmuştur:

"De ki, eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım ve akrabanız, kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız meskenler size, Allah'tan, Resûlünden ve Allah yolunda cihad etmekten daha sevimli ise, artık Allah, emrini getirinceye kadar bekleyin. Allah, fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez."¹³¹

Bu ayet-i kerîme ile yukarıdaki hadisler, farklı rivayetleriyle karşılaştırıldığında birbiriyle ne kadar örtüştüğü açık bir şekilde anlaşılır. Buradan bir şey daha anlıyoruz ki, Hz. Peygamber, kendisini sevmemizi istemesi, onun şahsî bir istek ve ihtiyacı olduğu için değil, Allah'ın emri olduğu içindir ve bize bu emri tebliğ etmiştir.

Peygamber sevgisinin mahiyetiyle ilgili en çarpıcı örnekleri, onu görme ve tanıma bahtıyarlığına ermiş sahabede bol miktarda görmekteyiz. Hz. Ömer, Hz. Peygamber'e "Seni, kendim hariç, her şeyden daha çok seviyorum." deyince Resûlullah;

"Hayır, ya Ömer, beni nefsimden de daha çok sevmedikçe olmaz." buyurur. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Vallahi, şimdi ben seni, kendimden de daha çok seviyorum." deyince Allah'ın Resûlü, *"Şimdi oldu ey Ömer!"* buyurdu.

Büyük sahâbî Amr b. el-Âs: *"Benim gözümde Resûlullah'dan daha sevimli ve ondan daha değerli hiçbir kimse yoktur. Hayranlığımdan dolayı ona bakmaya doyamıyorum."*¹³² diyerek peygamber sevgisinde ulaştığı noktayı ifade etmiştir.

Hadiste Peygamber sevgisinin, kişinin dünyada en çok değer verdiği ve aziz bildiği anne-baba, çocuk, eş-dost ve mal sevgisiyle mukayese edilmesi oldukça anlamlıdır. Çünkü saygı, şefkat, merhamet ve menfaat elde etme arzusu, sevgiyi kamçılayan önemli

¹³⁰ Aynî, a.g.e., I, 163.

¹³¹ Tevbe (9), 24.

¹³² Aynî, a.g.e., I, 164.

etkenlerdir. Anne-baba sevgisi, aynı zamanda saygıdan, çoluk- çocuk sevgisi şefkat ve merhametten, başkalarına duyulan sevgi de ya bu ikisinden veya bir çıkar sağlama ümidinden kaynaklanır. İşte Resûlullah'ı sevmek bütün bu sevgi çeşitlerini kapsayan fakat onların ötesinde bir özellik arz eder. Kısaca, müminin Resûlullah'ı dünyada en çok değer verdiği şeylerden de fazla sevmesi, imanının ulaştığı kemal mertebesinin bir göstergesidir.

Bizler için Resûlullah'ı sevmenin en müşahhas belirtisi ise, onun emir ve yasaklarına uymak, kısaca sünnetine sarılmaktır. Maddi veya manevî menfaatlerle onun sünneti çakıştığı zaman, tereddüt etmeden sünneti tercih etmektir. Bu aynı zamanda Allah sevgisinin gereğidir. Çünkü Yüce Allah **"De ki, eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki, Allah da sizi sevsin."**¹³³ buyurarak kendi sevgisini Resûlü'ne uymaya bağlamıştır. O halde kişi, Allah'ı seviyor ve Allah tarafından seilmeyi istiyorsa, Resûlü'nün sünnetine uymalıdır.

Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar

1. Kişinin, Resûlullah'ı en değerli maddî ve manevî varlıklarından daha çok sevmesi, kâmil bir mümin olduğunun göstergesidir.
2. Allah ve Resûlü'nden sonra en çok sevgiye lâyık olanlar, anne-baba ve çocuklardır.
3. İmanın olgunluğu, Resûlullah'ı sevmekle doğru orantılıdır. Kalbî bir amel olan sevgi arttıkça iman da artar. O halde amel, imandandır.

DOKUZUNCU BAB: İmanın Tadı

9- بَابُ خَلَاوَةِ الْإِيمَانِ

16 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ الثَّقَفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ خَلَاوَةَ الْإِيمَانِ: أَنْ يَكُونَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا، وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ، وَأَنْ يَكْرَهُ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقَذَفَ فِي النَّارِ "

¹³³ Âl-i İmran (3), 31.

Tercüme

16. Bize Muhammed b. el-Müsenna anlattı, dedi ki: Bize Abdülvahhab es-Sakafi anlattı, dedi ki: Bize Eyyûb anlattı. O Ebû Kılabe'den, o Enes b. Malik'den (r.a.), o da Nebî'den (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

"Şu üç şey her kimde bulunursa, îmanın tadını alır: Allah ve Resûlü'nü, onların dışındaki her şeyden çok sevmek, sevdiğini sadece Allah için sevmek ve küfre dönmeyi, cehenneme atılmak kadar kötü görmek."¹³⁴

Sened

بيان رجاله وهم خمسة

الأول محمد بن المثنى (بلفظ المفعول من التثنية بالمثلثة) ابن عبيد أبو موسى العنزي البصري المعروف بالزمن (الزمن بفتح الزاي وكسر الميم وفي آخرها نون - هذه علة معروفة في الرجلين) مات بالبصرة سنة اثنتين وخمسين ومائتين روى عنه الجماعة وروى الترمذي أيضا عن رجل عنه.

الثاني عبد الوهاب بن عبد المجيد بن الصلت الثقفي البصري. توفي سنة أربع وتسعين ومائة وقال خليفة بن خياط اختلط قبل موته بثلاث سنين روى له الجماعة.

الثالث أيوب بن أبي تيممة واسمه كيسان السخثياني البصري رأى أنس بن مالك وسمع السفينان والحمدان وروى عنه الإمام أبو حنيفة رضي الله عنه أيضا مات بالبصرة سنة إحدى وثلاثين ومائة روى له الجماعة

الرابع أبو قلابة واسمه عبد الله بن زيد بن عمرو الجرمي البصري اتفق على توثيقه توفي بالشام سنة أربع ومائة روى له الجماعة.

الخامس أنس بن مالك رضي الله تعالى عنه وقد مر ذكره

Hadisle İlgili Açıklamalar

Enes'ten gelen bu rivayet **humâsî** senedli, **sarahaten merfû kavî** bir hadistir. "وجد طعم الايمان وحلاوته" bir rivâyetinde ise " فقد وجد طعم الايمان " Müslim'in bir rivâyetinde farklılığı vardır.

Bir önceki babda, Resûlullah'ı diğer bütün yaratılmışlardan çok sevmenin, imanın olgunlaşmasının belirtisi olduğu anlatılmıştı. Bu babta ise peygamber sevgisinin, imanın

¹³⁴ Buhârî, İkraḥ, 1; Edeb, 42; Müslim, İman, 66; Nesâî, İman, 2-4; İbn Mâce, Fiten, 23; Ahmed b. Hanbel, III, 103,114.

tadına varmanın sebeplerinden biri olduğu anlatılmaktadır.

Hadiste olgun îmanın benzetildiği 'halâvet' kelimesi, sözlükte 'acı olmak'ın zıddı olan 'tatlı olmak' anlamına gelir. Hz. Peygamber, mücerred bir kavram olan olgun imanı tatlıya benzetmek suretiyle konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sunmuştur. Vücudun gıdası olan yemeğin tadı ve lezzeti ancak ağızda belli olduğu gibi, kalbin gıdası olan imanın tadı da kalbe nüfuz etmekle ortaya çıkar.

Aynı şekilde yemeğin gerçek tadını ve lezzetini nasıl ki ancak sıhhatli olanlar tadabilirse, imanın gerçek tadına da ancak kalplerini onu hasta eden kötü davranışlardan arındıranlar varabilir. Kalbin bozulmasına sebep olan davranışlarsa Allah ve Resûlü'nün yasakladığı hususlardır. "*Zânî, mümin olduğu halde zina yapmaz.*"¹³⁵ hadisinde anlatılmak istenen de budur. Çünkü gerçek mümin, imanın tadını alır ve bu durum onu günah işlemekten alıkoyar. Vüheyb b. el-Verd, değil günah işleyen, günah işlemeye niyet edenin bile imanın tadını alamayacağını söylemiştir.¹³⁶ Zünnûn el-Mısırî de "Hasta vücut, yemeğin tadını alamayacağı gibi, günahkâr kalb de ibadetin tadını alamaz."¹³⁷ demiştir.

Hadiste imanın tadına varmanın en önemli üç şartından biri olan Allah ve peygamber sevgisinin her şeyden üstün olması üzerinde durulmuştur. Sevdiğini Allah için sevmek, Hz. Peygamber'in ayrıca üzerinde durduğu bir husustur. O, en üstün imanı, '*Allah için sevmek, Allah için buğzetmek ve dili Allah'ı zikretmeye alıştırmak*' diye tarif etmiş, en sağlam iman bağının, Allah için sevmek ve Allah için buğzetmek olduğunu vurgulamıştır. Başka bir hadiste, '*kul Allah için sevmeyip Allah için buğzetmedikçe, imanının aydınlığına varamaz*' denilmiştir. Bu iman prensibi, kişinin hal ve hareketlerini duygularına göre değil, hayatını dinin emir ve yasaklarına göre düzenlemesini gerektirir.

Kâmil mümin, toplumsal hayatta sevgi ve dostluğu hısımlık, akrabalık ve çıkar kriterlerine göre değil, Allah ve Resûlü'nün rızâsı ve sevgisine göre belirler. Haksız dostuna karşı haklı olan düşmanın hakkını verebilecek kadar âdil olur. Gerekğinde sadist duygularını tatmin etmek için değil, adaleti yerine getirmek için cezalandırır. Allah'ı seven ve Allah'ın da sevdiği müminler, birbirlerine şefkatli, fakat inanmayanlara karşı zâlim değil, onurlu olan ve bundan dolayı da kınamalara aldırış etmeyenlerdir.¹³⁸ Hz. Peygamber de "*Allah'ım! Senden seni sevmeyi, seni sevenleri sevmeyi ve senin sevgine ulaştıracak*

¹³⁵ Buhârî, Eşribe, 1; Hudûd, 1, 6, 14; Müslim, İman, 100, 104; Ebû Dâvûd, Sünne, 15; Tirmizî, İman, 11; Nesâî, Kasâme, 49; İbn Mâce, Fiten, 3; Dârimî, Eşribe, 1.

¹³⁶ İbn Receb, *Fethu'l-bârî*, I, 51.

¹³⁷ İbn Receb, a.g.e., I, 51.

¹³⁸ Mâide(5), 54.

amelleri sevmeyi dilerim."¹³⁹ diye dua etmiştir.

Hadisin birinci kısmında ifade edildiği gibi, Allah ve peygamber sevgisini her şeye tercih eden mümin, sevip sevmeyeceği şeyleri de Allah ve Resûlü'nün rızasına göre ayarlar. Dolayısıyla, olgun müminin bu özelliği kazanması, birinci özelliğe sahip olmasına bağlıdır.

İmandan sonra küfre dönmeyi iğrenç görmek, imanın kalbin derinliklerine nüfûz edip bir daha sökülmecek şekilde yerleşmesiyle mümkündür. Böylece imanın tadına ve lezzetine varan kimse, artık bu tad ve lezzetten ayrılmayı en büyük kayıp olarak tasavvur edecektir. Çünkü "Allah (c.c.), müminlere imanı sevdirmiş ve onu kalplerinize zinet yapmıştır. Küfrü, fıskı ve isyanı da onlara çirkin göstermiştir."¹⁴⁰ Peygamber efendimiz de bir defasında imanı tarif ederken "...Allaha şirk koştuktansa, cehennemde yarmayı tercih etmek... Böyle olursa, sıcak bir yaz gününde susuz bir kimsenin suya olan özlemi gibi, iman aşkı kalbine girer."¹⁴¹ buyurmuştur. Muaz b. Cebel'e de "Parçalansan ve yıkılsan da Allah'a hiçbir şeyi eş koşma."¹⁴² tavsiyesinde bulunmuştur. Kur'an'da, Allah'a imanlarından vazgeçemedikleri için içi ateşle dolu hendeğe atılıp yakılarak öldürülen müminlerin (Büruc, 4-10/ashâbu'l-uhdûd) imanı ateşe tercih etmeleri¹⁴³ ancak imanın tadını alanların yapabileceği bir davranıştır.

Hiz. Yûsuf'un "Ey rabbim, bana zindan, bunların benden istediklerinden iyidir."¹⁴⁴ demesi de böyle bir imanın tezahürüdür.

Görülüyor ki, Hiz. Peygamber'in gösterdiği ideal iman hedefi bir hayal değil, imanda en üst makamdır. Bu makama ulaşan iman tadını alır, küfrün, fıskın ve isyanın acısını hisseder.

Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar

1. Amel, imanı güçlendiren bir etkidir.
2. İman ettikten sonra iyi amellerle onu olgunlaştırmak gerekir.
3. Allah ve Resûlü'nü her şeyden çok sevmek, sevdiğini sadece Allah için sevmek

¹³⁹ Tirmizî, Da'avât, 73; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 89.

¹⁴⁰ Hucûrât (49), 7.

¹⁴¹ Ahmed b. Hanbel, IV, 11-12.

¹⁴² Ahmed b. Hanbel, V, 238.

¹⁴³ Bürûc (85), 4,5,6,7, 8, 9.

¹⁴⁴ Yûsuf (12), 33.

ve küfre dönmektense en acıklı azaba razı olmak iman olgunluğunun en güçlü belirtisidir.

4. Eğitimde mücerred kavramların müşahhas örneklerle verilmesi, bilgiyi kavramak ve korumak açısından önemlidir.

5. سواهما sözündeki zamirle Allah ve Resûlü kastedildiğine göre, Allah'ın adı ile bir mahlûkun adını aynı terkipte kullanmak caizdir.

ONUNCU BAB: İmanın Göstergesi Ensar Sevgisidir

10- بَابُ: غَلَامَةُ الْإِيمَانِ حُبُّ الْأَنْصَارِ

17 - حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَبْرِ، قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسًا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «آيَةُ الْإِيمَانِ حُبُّ الْأَنْصَارِ، وَآيَةُ الْتَّفَاقِ بُغْضُ الْأَنْصَارِ»

Tercüme

17. Bize Ebü'l-Velid anlattı, dedi ki: Bize Şube anlattı, dedi ki: Bana Abdullah b. Abdullah b. Cebr haber verdi, dedi ki: Enes'i (r.a.) işittim, o Nebî'den (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etti: "İmanın alâmeti Ensar'ı sevmek; münaflıklığın alâmeti Ensar'a buğzetmektir."¹⁴⁵

Sened

بيان رجاله وهم أربعة

الأول أبو الوليد الطيالسي هشام بن عبد الملك البصري وكانت الرحلة بعد أبي داود الطيالسي إليه ومات سنة سبع وعشرين ومائتين روى عنه البخاري وأبو داود وروى الباقر عن رجل عنه.

الثاني شعبة بن الحجاج وقد مر ذكره.

الثالث عبد الله بن عبد الله بن جبر الأنصاري المدني روى له البخاري ومسلم والترمذي والنسائي.

الرابع أنس بن مالك رضي الله عنه وقد مر ذكره.

¹⁴⁵ Buhârî, Menâkıb, 4; İman, 33; Nesâî, İman, 19; Ahmed b. Hanbel, III, 70.

Hadisle İlgili Açıklamalar

Bir önceki babda, sevdiğini yalnızca Allah için sevmekten bahsedilmişti. Bu babda ise, Ensar'ı da sırf Allah için sevmenin, imanın belirtisi olduğu anlatılmaktadır. O halde iki bab arasında, muhteva bakımından bir ilgi söz konusudur.

Buhârî bir hadisten iktibas ederek oluşturduğu bab başlığında, **'îmanın alâmeti'** sözünü öne alıp (tahsîs) isim vererek Ensar sevgisinden bahsetmesi, Ensar'ın Allah katındaki değerinin ve İslâm açısından arz ettiği önemin büyüklüğünü anlatmak içindir. Ancak bu hadisteki tahsis, *'Ensar'ı sevmeyen imansızdır'* anlamında gerçek bir tahsis (tahsis-i hakîkî) değil, *'Ensar'ı sevmek ancak mümin olandan beklenen bir davranıştır'* anlamında, mübalâğa belirten (iddiâî) bir tahsistir.

'Ensar' kelimesi, **'nâsır'** kelimesinin çoğulu olarak “yardım edenler”, “yardımcılar” anlamına gelir. İslâmî terminolojide ise, gerek hicretten önce gerekse hicretten sonra, İslâm dininin ve Müslümanların Medine’de yerleşip kökleşmesinde, gelişip güçlenmesinde Hz. Peygamber’e gösterdikleri sınırsız destek ve yardımları sebebiyle Evs ve Hazrec kabilesine mensup Medînelilere, Hz. Peygamber tarafından verilen ve Allah Teâlâ’nın da Kur’an’da kullanarak onayladığı kutlu ve özel bir isimdir.¹⁴⁶ Daha önce **'Kayle oğulları'** olarak anılan bu topluluğun çocukları, köleleri hatta müttefikleri de daha sonra bu adla anılır olmuştur.

Ensar'ı sevmenin gereği sadece hadislerde vurgulanmış değildir. Kur’ân’ın birçok âyetinde Muhacirlerle birlikte, onlara kucak açan, barındıran, fakru zaruretlerine rağmen, içlerinde bir burukluk duymadan onları kendilerine tercih eden Ensar’dan övgü ile bahsedilmekte, gerçek mümin oldukları ve Allah’ın onlardan, onların da Allah’dan razı oldukları belirtilmektedir. Allah indinde böyle bir mevkiye ulaşmış kimseleri sevmenin imanın bir emaresi olmasından daha tabii ne olabilir? Dolayısıyla Hz. Peygamber’in yukarıdaki hadisi, aslında Ensar’la ilgili Kur’an âyetlerinin te’kidinden başka bir şey değildir. Çünkü Allah’ın sevdiği ve hoşnut olduğu kimseleri sevmek, olgun imanın bir gereğidir.

Ensar’a buğzetmenin münafıklık alâmeti olmasına gelince; nifak, dinî bir terim olarak mümin görünmekle birlikte gerçekte içinde küfrü gizlemektir. Ensar; her şeylerini onlarla paylaşmak ve hatta onlara öncelik vermek suretiyle muhâcirleri bağırılarına basınca, Müslüman olmayan diğer kabilelerin şimşeklerini üzerlerine çektiler. Bu durum, çevre kabilelerin Ensar’a kin, haset ve düşmanlık beslemesine yol açmıştır. İşte böyle bir ortamda Ensar’a buğzedenler, İslam’ı içine sindiremeyen, fakat açıktan açığa da karşı

¹⁴⁶ Tevbe (9), 100. Ayrıca Enfal (8) sûresinin 72. ve 74. âyetlerinde de Ensar’dan ‘yardım edenler’ diye bahsedilmektedir.

gelemeyen münafıklardır. Çünkü Ensar'a buğzetmek, onların şahsında İslam'a düşman olmak demektir.

Hız. Peygamber, bab içinde geçen hadisin benzerini genel olarak sahabe hakkında da kullanmış ve şöyle buyurmuştur: "...Benden sonra ashabıma kin beslemeyin. Onları seven, beni sevdiği için sever; buğzeden de bana buğzettiği için buğzeder."¹⁴⁷ Fakat sahâbe içinde bazılarını ayrıca zikre değer görmüştür. Meselâ O, Ensar'ı sevmeye teşvik eden ve onlara buğzetmeyi yeren birçok hadis söylemiştir. Müslim'in rivayetine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Allah'a ve âhiret gününe iman etmiş bir kimse Ensar'a buğzetmez."¹⁴⁸ Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde bu konuda şu rivâyetlere yer verilir; "Bana iman etmeyen Allah'a iman etmiş olmaz. Ensar'ı sevmeyen de bana iman etmiş olmaz."¹⁴⁹ "Ensar'ı sevmek iman; buğzetmek nifaktır."¹⁵⁰

Ehl-i beyt'i hakkında da "Size bahşettiği nimetlerden dolayı Allah'ı; Allah sevgisinden dolayı beni, beni sevdiğiniz için de ehl-i beytimi sevin."¹⁵¹ buyurmuştur. Hız. Ali, "Mü'minden başkası beni sevmez; münafıktan başkası da bana buğzetmez." sözünü, Hız. Peygamber'in kendisine verdiği bir ahid olarak nitelendirir.¹⁵² Bu nedenle münafıkların, Hız. Ali'ye buğzetmekle ayırt edildiği rivayet olunur.¹⁵³ Yine Resûlullah (s.a.s.), Hız. Hasan ve Hüseyin hakkında "Onları seven beni sevmiş; onlara buğzeden de bana buğzetmiş olur." buyurmuştur.¹⁵⁴

Hız. Peygamber'in bazı grup ve şahıslar hakkındaki sevgi ve buğzu özellikle zikretmesi, duygusalıktan kaynaklanan bir ayırım olarak algılanmamalı, iman olgunluğunun farklı tezahürünün bir sonucu olarak görülmelidir. Aksi halde; gerektiğinde en yakınlarıyla ölüm kalım mücadelesine girişmesi anlamsız olurdu. Çünkü O, "Ey iman edenler! Küfrü imana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi dost edinmeyin."¹⁵⁵ buyuran Allah'ın elçisidir.

Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar

¹⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, a.g.e. V, 54, 55, 57.

¹⁴⁸ Müslim, İman, 33.

¹⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 382.

¹⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, a.g.e. III, 70.

¹⁵¹ Tirmizî, Menakib, 32.

¹⁵² Müslim, İman, 33.

¹⁵³ İbn Receb, Fethu'l-bârî, I, 66.

¹⁵⁴ İbn Mâce, Mukaddime, 11; Ahmed b. Hanbel, a.g.e. II, 288, 440, 531.

¹⁵⁵ Tevbe(9), 23.

1. Her mümin, bir bütün olarak sahabeye karşı sevgi ve saygı duymalı, onlara kin beslemekten kaçınmalıdır.

2. Hz. Peygamber'e sahâbî, akraba veya yardımcı olma şerefine erişen kimselere buğzedip hakarete varan sözler sarf etmek, Allah ve Resl'nün rızasına aykırı olduğu ve imanla bağdaşmadığı için münafıklık alâmetidir.

3. İslâm dininin yücelmesine katkıda bulunanları daha fazla sevmelidir.

4. Sahâbe içinde bazılarının özellikle zikre değer görülmesi, iman olgunluğuunda farklı mertebelerde olduklarını gösterir. Bu durum, kişide imanın amelle bağlantılı olarak artıp eksilebileceğini gösterir.

Değerlendirme Soruları

1. " حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ " صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَنْ حُسَيْنِ الْمَعْلَمِ، قَالَ: حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "

Yukarıda isnadı verilen hadiste Buhârî'nin hocası ve hadisi rivayet sigası nedir?

- A) Müsedded- Tahdîs
- B) Enes- An'ane
- C) Katâde- Kırâat
- D) Şu'be- İhbar
- E) Yahya- İcâzet

2. Aşağıdaki şıklardan hangisi metni verilen hadisin tercümesidir?

"فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ"

- A) Sizden biriniz, kendisi için sevdiğini başkası için de sevmedikçe gerçekte iman etmiş olmaz.
- B) Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, sizden biriniz beni, babasından ve çocuğundan daha çok sevmedikçe, (tam anlamıyla) iman etmiş olmaz.
- C) Sizden biriniz beni, babasından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe, (tam anlamıyla) iman etmiş olmaz."
- D) Allah'a yemin olsun ki, sizden biriniz ben, kendisine babasından ve çocuğundan daha çok sevimli olmadıkça cennete giremez.
- E) Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, sizden; biriniz, kendisi için sevdiğini benim için de sevmedikçe gerçekte iman etmiş olmaz.

3. Aşağıdaki sonuçlardan hangisinin îmanın tadıyla doğrudan ilgisi yoktur.

- A) Amel, imanı güçlendiren bir etkidir.
- B) İman ettikten sonra, iyi amellerle onu olgunlaştırmak gerekir.
- C) Allah ve Resûlünü herşeyden çok sevmek, îman olgunluğunun en güçlü belirtisidir.

D) Sevdiğini sadece Allah için sevmek îman olgunluğunun belirtisidir.

E) İslâm beş temel esas üzerine kurulmuştur.

4. "Şu üç şey her kimde bulunursa, îmanın tadını alır: Allah ve Resûl'ünü, onların dışındaki her şeyden çok sevmek..." Aşağıdakilerden hangisi tercümesi verilen hadisin metnidir?

" ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ: أَنْ يَكُونَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا، وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ، وَأَنْ يَكْرَهُ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقَذَّفَ فِي النَّارِ "

A) ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ، وَأَنْ يَكْرَهُ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ

B) " ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ، وَأَنْ يَكْرَهُ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقَذَّفَ فِي النَّارِ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ

C) " ثَلَاثٌ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا، وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ، وَأَنْ يَكْرَهُ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقَذَّفَ فِي النَّارِ

D) ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ: أَنْ يَكُونَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا

E) " ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ وَأَنْ يَكْرَهُ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقَذَّفَ فِي النَّارِ الْإِيمَانِ

5. Aşağıdakilerden hangisi İmam Buhârî'nin " بَابُ: عَلَامَةُ الْإِيمَانِ حُبُّ الْأَنْصَارِ " koyduğu bu başlıkla doğrudan alakalı değildir?

A) Her mümin, bir bütün olarak sahabeye karşı sevgi ve saygı duymalı, onlara kin beslemekten kaçınmalıdır.

B) Ashaba buğzedip hakarete varan sözler sarfetmek, Allah ve Resulü'nün rızasına aykırı olduğu ve imanla bağdaşmadığı için münafıklık alâmetidir.

C) İman, söz ve fiilden ibarettir. Yapılması istenen fiiller yerine getirildiği ölçüde îman artar; terkedildiği veya terki istenen fiiller yapıldığı ölçüde azalır.

D) İslâm dininin yücelmesine katkıda bulunanları daha fazla sevmelidir.

E) Sahâbe içinde bazılarının özellikle zikre değer görülmesi, îman olgunluğunda farklı mertebelerde olduklarını gösterir.

7. Hafta

FİTNELER, MARİFET-KALP İLİŞKİSİ, KÜFRÜN ÇİRKİNLİĞİ VE AMEL BAKIMINDAN MÜMİNLER

Konular

- 7.1. İman ettikten sonra yapılması ve terkedilmesi gerekli fiiller,
- 7.2. İman etmek ile fitnelerden kaçınmanın gerekliliği,
- 7.3. Allah ve Resûlü'nün ruhsat ve azimetlerine uymak ve bunların dışına çıkmamak,
- 7.4. İmandan sonra küfre dönmey ateşe atılmaktan beter görmek,
- 7.5. Amel bakımından Müslümanların farklılıkları ve üstünlükleri.

Amaçlar

1. İman esaslarından sonra yapılması ve terkedilmesi gereken fiilleri kavramak,
2. İmanın selameti ve toplum düzeni için fitnelerden kaçınmanın önemini ve gerekliliğini bilmek,
3. Allah ve Resûlü'nün müminler için öngördüğü ibadet esaslarını kavrayarak uygulamaya çalışmak,
4. İmanın kıymetini ve imandan sonra küfre dönmenin çirkinliğini anlamak,
5. Müslümanların ibadet ve amel bakımından birbirlerinden farklı yönlerinin bulabileceğinin farkında olmak.

18 - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو إِدْرِيسَ عَائِدُ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ عُبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَكَانَ شَهِيدَ بَدْرًا وَهُوَ أَحَدُ النَّقَبَاءِ لَيْلَةَ الْعَقَبَةِ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ، وَحَوْلَهُ عَصَابَةٌ مِنْ أَصْحَابِهِ: «بَايَعُونِي عَلَى أَنْ لَا تُشْرِكُوا بِاللَّهِ شَيْئًا، وَلَا تَسْرِقُوا، وَلَا تَزْنُوا، وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ، وَلَا تَأْتُوا بِبُهْتَانٍ تَفْتَرُونَهُ بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَأَرْجُلِكُمْ، وَلَا تَعْصُوا فِي مَعْرُوفٍ، فَمَنْ وَفَى مِنْكُمْ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ، وَمَنْ أَصَابَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا فَعُوقِبَ فِي الدُّنْيَا فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ، وَمَنْ أَصَابَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا ثُمَّ سَتَرَهُ اللَّهُ فَهُوَ إِلَى اللَّهِ، إِنْ شَاءَ عَفَا عَنْهُ وَإِنْ شَاءَ عَاقَبَهُ» فَبَايَعْنَاهُ عَلَى ذَلِكَ

Tercüme

18. Buhârî dedi ki; bize Ebû'l-Yemân anlattı, dedi ki; bize Şuayb haber verdi. O Zührî'den şöyle dediğini rivayet etti: Bana Ebû İdrîs 'Âizullâh b. Abdullah haber verdiğine göre Ubâde b. Sâmit (r.a.), -ki o, Bedir savaşına katılan ve Akabe gecesinde hazır bulunan (Ensâr) temsilcilerden biri idi- Resûlullah'ın (s.a.s.), çevresinde bir grup ashabı olduğu halde şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarınızı öldürmemek, elleriniz ve ayaklarınız arasında uydurduğunuz bir iftirada bulunmamak ve iyiliğe isyan etmemek üzere bana bey'at ediniz. Her kim, bey'atına bağlı kalırsa ecri Allah'a aittir. Her kim bu hususlardan birini işler ve dünyada cezalandırılırsa, bu ceza onun için keffaret olur. Her kim bunlardan birini yapar fakat Allah onu örterse, onun cezası Allah'a kalmıştır; isterse onu bağışlar, isterse cezalandırır." Biz de bu söz üzere Resûlullah'a bey'at ettik.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Buhârî'nin bütün nüshalarında burada 'bab' kelimesi var, fakat bab başlığı (terceme) yoktur. Belki de bunun sebebi, burada zikredeceği hadisin bir önceki babın devamı niteliğinde olmasıdır. Çünkü önceki babda Ensar adı geçince burada da ilk defa Ensar lakabını almalarının nedeni olan akabe bey'atinden bahsedilmektedir.

¹⁵⁷ Ma'mer, *el-Câmi'*, XI, 464; Tayâlisî, *el-Müsne'd*, I, 472-473; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, VI, 3; Humeydî, *el-Müsne'd*, I, 375; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, V, 462; Ahmed, *el-Müsne'd*, XXXVII, 341, 351-352,

Sened

Buhârî'nin bu rivâyeti humâsî olup senedinde şu raviler bulunmaktadır:

1. Ebu'l-Yemân el-Hakem b. Nâfi el-Behrânî (138-221/755-834):

أبو اليمان الحكم بن نافع البهراني وقد مضى ذكره

2. Şuayb b. Ebû Hamza el-Umevî (ö. 162/779):

أبو بشر شعيب بن أبي حمزة الأموي وقد مضى ذكره

3. Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydullâh b. Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742):

محمد بن مسلم بن عبيد الله بن عبد الله بن شهاب بن عبد الله بن الحارث بن زهرة بن كلاب. حافظ زمانه أبو بكر القرشي الزهري المدني نزيل الشام. قال الليث بن سعد: ما رأيت عالما قط أجمع من ابن شهاب. قال أبو الزناد: كنا نطوف مع الزهري على العلماء ومعه الألواح والصحف، يكتب كلما سمع. مات سنة ثلاث أو أربع وعشرين ومائة.

4. Ebû İdrîs 'Âizullah b. Abdullah el-Havlânî (ö. 80/699):

أبو إدريس عائذ الله بن عبد الله بن عمرو الخولاني قاضي دمشق وعالمها وواعظها ولد عام الفتح قال النسائي وغير واحد: أبو إدريس ثقة وقال خليفة بن خياط وابن معين مات أبو إدريس الخولاني سنة ثمانين.

5. Ebu'l-Velîd Ubâde b. es-Sâmit b. Kays el-Ensârî el-Hazrecî (ö. 34/654):

أبو الوليد عبادة بن الصامت بن قيس بن أصرم بن فهر الأنصاري أحد النقباء ليلة العقبة، ومن أعيان البدرين سكن بيت المقدس. كان عبادة رجلا طويلا جسيما جميلا. مات بالرملة سنة أربع وثلاثين وهو ابن اثنتين وسبعين سنة.

Şerh

Hadisin râvîsi Ubâde b. es-Sâmit, Hicretten önce Mekke yakınlarında Mina denilen yerde yapılan birinci ve ikinci Akabe bey'atına katılan, Hicretten sonra Hudeybiye'de ağaç altında akdedilen Rıdvan Bey'atı'nda da hazır bulunan ve Bedir savaşına iştirak etmiş Ensarlı bir sahâbîdir. Hadiste sözü edilen bey'atın hangi bey'at olduğu tartışılmıştır. Ebû Hüreyre'den merfu olarak rivâyet edilen "*Bilmiyorum, hadler, uygulanan kimseler için bir kefarete olur mu, olmaz mı?*"¹⁵⁸ hadisine ve Mümtehine sûresinde kadınların

401, 402, 407; Dârimî, "Siyer", 17; Buhârî, "Menâkıbü'l-ensâr", 41; "Tefsîr", Mümtehine 12; "Hudûd", 9, 15; "Ahkâm", 48; "Tevhîd", 30; Müslim, "Hudûd", 41, 43, 44; Müzenî, *es-Sünenü'l-me'sûra*, 437, 438; İbn Mâce, "Hudûd", 33; Tirmizî, "Hudûd", 12; İbn Ebû Âsım, *es-Sünne*, II, 466; Mervezî, *Ta'zîm*, II, 612, 614, 615; Nesâî, "Bey'at", 9, 17, 38; "İmân", 14.

¹⁵⁸ Hâkim, 1, 36; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, VI, 265. Hâkim, "Bu hadis, Buhârî ve Müslim'in şartına uygun

bey'atinden bahseden âyetin¹⁵⁹ Medine'de Hudeybiye'den sonra nazil olmasına dayanılarak 'Ubâde hadisi'nde bahsedilen bey'atin, bu âyetin nüzûlünden hatta Mekke'nin fet-hinden ve de Ebû Hüreyre'nin Müslüman olmasından sonra, kısaca Hz. Peygamber'in hayatının son yıllarında gerçekleşen bir bey'at olduğu iddia edilmiştir.

Ünlü sîret yazarı Muhammed b. İshak'ın (ö. 151/768), Zührî ve Sünâbihî kanalıyla naklettiği rivayete göre bu bey'at, birinci Akabe gecesinde gerçekleşmiştir. Bu rivâyete göre cihad farz olmadan önce birinci Akabe gecesine katılan Medîneli on iki kişinin, ka-dınların bey'atında olduğu gibi şirk koşturmak, hırsızlık ve zina yapmamak vb. konularda Resûlullah'a söz verdikleri belirtilmektedir.¹⁶⁰ Kâdî İyâd ve Aynî gibi hadis şârihleri, Ubâde hadisi'nin, Ebû Hüreyre hadisi'ne göre daha sahîh olmasına, son dönemde müs-lüman olan Ebû Hüreyre'nin bu hadisi önce başka bir sahâbîden duymuş olabileceği ih-timaline ve Ubâde hadisinin lafzî delâletlerine dayanarak hadiste geçen bey'atın, birinci Akabe bey'atı (m. 621, ikincisi m. 622) olduğunu kesin olarak söylemişlerdir.¹⁶¹

Bedr, Medîne yakınlarında Hz. Peygamber'in müşriklerle yaptığı ilk savaşın cere-yan ettiği bir yerdir.

Akabe ise, Mina'da bulunan ve hac maksadıyla Mekke'ye gelen Medînelilerle ilk İslâmî diyalogun sağlandığı yerdir. Hz. Peygamber, hac için Mekke'ye gelen Medîneli-lerle burada görüşür, onlara İslâm'ı anlatır ve Kur'an okurdu. Onlar da Yahûdîlerden duy-dukuları 'yakında gelecek yeni peygamberin bu kişi olduğu düşüncesiyle Medine'ye dön-düklerinde Hz. Peygamber'i kavimlerine anlatırlardı. Böylece Resûlullah'ın namı çok ön-ceden Medine'de yayılmıştı. Ertesi yıl içlerinde Ubâde b. es-Sâmit'in de bulunduğu 12 kişilik Ensar heyeti, Hz. Peygamber'le Akabe'de buluşmuş ve yukarıdaki hadiste ifade edildiği şekilde O'na bey'at ederek Medine'ye dönmüşlerdi. İslâm tarihinde '**Birinci Akabe Bey'atı**' olarak bilinen bu olay İslâm'ın Medine'ye geçişinde, yerleşip yayılma-sında bir dönüm noktası olmuştur.

""İsâbe" (عَصَابَة) kelimesi, sayıları on ile kırk arasında olan topluluğu ifade eden bir

sahîh bir hadistir. Bir illetinin olduğunu da bilmiyorum fakat onu *Sahîh*lerine almamışlardır." derken Buhârî, bu hadisin Nebî'den (s.a.s.) sâbit olmayıp Zührî'nin mürsel rivâyetlerinden olduğunu -ki, bu Mürsellerin de zayıf olduğunu-, Abdürrezzak'ın da bu hadisi mevsûl rivâyet etmekle hata ettiğini, aksine Hz. Peygamber'den gelen "Hadler kefârettir." hadisinin sahih olduğunu belirterek bu rivâyeti reddetmiş (Bkz. Buhârî, *Târih*, I, 153; İbn Receb, *Câmi'u'l-ulûm*, s. 208), *Sahîh*'inde de "Hadler kefârettir" sözünü bab başlığı yapmıştır. (Hudûd, 10).

¹⁵⁹ el-Mümtehine 60/12.

¹⁶⁰ İbn Hişam, *es-Sîre*, II, 433-434.

¹⁶¹ Buhârî şârihi Aynî, bu konudaki farklı görüşleri, delilleriyle birlikte zikrederek tartışmıştır. Bkz. *Umde*, I, 179-181.

çoğul ismidir. Hadisin birinci Akabe bey'atı ile ilgili olduğunu söyleyenlerin delillerinden biri de, bu bey'ata katılan Medînelilerin sayısı olan 'oniki' rakamının 'isâbe' kelimesinin ifade ettiği rakamın kapsamına girmesidir. Bey'at, sözlükte satma, satış (veya satın alma, satın alış) anlamına gelir. Dinî bir ıstılâh olarak bey'at, en geniş anlamda, Hz. Peygamber'in Müslüman olmak isteyenlerden, O'nun nübüvvetini kabul edip O'na itaat edeceklerine dair söz alması' olarak tarif edilebilir. Tevbe sûresinin 111. âyetindeki ifadeyle Resûlullah'ın (s.a.s.) Allah adına onlardan, cennet karşılığında canlarını satın almasıdır. Böylece onlar Hz. Peygamber'e bey'at etmekle gerçekte Allah'a bey'at etmiş¹⁶² ve taraflar arasında manevî bir alış-veriş (mübâya'a, mu'âhade, mu'âkade) meydana gelmiş olur.

Hz. Peygamber'in Müslüman olmuş kimselerden, dinî hassasiyetlerini canlı tutmak amacıyla olsa gerek, yeniden bey'at aldığı da vakidir. Akabe bey'atları ile Rıdvan bey'atında hazır bulunan hadîsimizin râvîsi Ubâde b. Sâmit, buna en güzel örnektir.¹⁶³

Hadiste geçen bey'at tarzının aslını, Mümtehone Suresi'nde yer alan ve 'kadınların bey'atı' olarak da bilinen âyetler teşkil etmektedir. Ümmü Atıyye'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber, Medine'ye gelince kadınları toplamış ve onlardan şu âyette belirtilen hususlarda bey'at almıştır.¹⁶⁴ *"Ey Nebî! İnanmış kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşturmak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek-, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, iyi işlerde sana karşı gelmemek üzere sana bîat etmeye geldikleri zaman bey'atlarını kabul et ve onlar için Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir."*¹⁶⁵

Konumuzun hadisi ile bu âyet karşılaştırıldığında, âyetteki bey'at şeklinin erkekler için de geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

Hadisteki "elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek" ifadesi, değişik şekillerde tefsir edilmiştir. Pek çokları bunu, kadının veya kocanın gayr-i meşrû çocuğunu birbirine nisbet etmesi şeklinde yorumlarken, bazıları da sihir, dedikodu, bozgunculuk ve iffete yönelik iftira vb. manalara almışlardır. Yukarıdaki ifadenin, temelde iftira eksenli

¹⁶² "Şüphesiz, sana bey'at edenler, gerçekte Allah'a bey'at etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir." (el-Feth 48/10) âyetinde buna işaret edilmektedir.

¹⁶³ İbn Abbâs'ın rivâyet ettiğine göre, bir bayramda Resûlullah'ın kadınların yanına gidip Mümtehone sûresinin 12. âyetini okuduktan sonra âyetteki bey'at maddelerine bağlılıklarını teyid etmesi (Buhârî, İdeyn, 19; Müslim, İdeyn, 1) veya Avf b. Mâlik'in anlattığına göre, daha yakında bey'at etmiş olmalarına rağmen Allah'a ibadet edip O'na hiçbir şeyi ortak koşturmak, beş vakit namaz kılma ve itaat etme konusunda onlardan yeni bir bey'at alması da böyledir (Müslim, Zekât, 35).

¹⁶⁴ Ahmed b. Hanbel. V, 85; VI, 408-409.

¹⁶⁵ el-Mümtehone 60/12.

olan bütün bu kötü davranışları kapsadığını söylemek hem uzlaştırmacı hem de oldukça isabetli bir açıklamadır.

Hiz. Peygamber, terkedilmesini istediği bey'at maddelerini sıraladıktan sonra *"iyilikte isyan etmemek"* şartını ayrıca zikretmesi, özelden sonra geneli zikretmek (zikru'l-âmm ba'de'l-hâss) türünden, az ve öz (vecîz) bir ifade olup kısaca, getirdiği emir ve yasaklarda O'na itaat edilmesi anlamına gelir.

Bu şartlara bağlı kalanların kazançlarının Allah'a havale edilmesi, ecrinin büyüklüğüne delâlet eder. Aynı hadisin Sunâbihî rivâyetinde bu ecrin cennet olduğu açıkça belirtilmektedir. Böylece yukarıda geçen Feth sûresinin 10. âyetinin devamında da Allah'a verdikleri söze bağlı kalanlara verilecek "büyük ecir"ın cennet olduğu anlaşılmış olur.

Hadiste geçen bey'at maddeleri, Câhiliyye dönemi Arabistan toplumunun hayat tarzı hakkında önemli ipuçları vermektedir. O dönemde, Arap toplumunda en yaygın olan kötü davranışların putlara tapma (şirk), hırsızlık, yağmalama, zina, kan davaları ve özellikle kız çocuklarını diri diri gömerek öldürme ve birbirlerinin namusunu lekeleme yarışı (iftira, bühtan) olduğu dikkate alınırsa, böyle bir bey'atın alınmasındaki gereklilik ve isabet çok daha iyi anlaşılır. Bu açıdan hadisimiz, toplumları ıslâh çabası içine girenlerin nereden işe başlamaları gerektiğini ve önceliklerini göstermesi bakımından, başarısı kanıtlanmış ilâhî bir yöntem olarak tebliğ stratejisinin temel ilkesini ortaya koymaktadır.

Hadisten Çıkarılabilecek sonuçlar

1. İman ettikten sonra yapılması gereken bazı ameller olduğu gibi terkedilmesi gereken bazı fiiller de vardır. Dolayısıyla imanla amel arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır.

2. Şirk, hırsızlık, zina, katl, iftira ve Resûlullah'a isyan veya bunların kapsamına giren davranışlar, daha dünyada iken ceza (had) gerektiren büyük suçlardır.

3. Şirk dışındaki suçlardan dolayı dünyada cezalandırılan kimse, ahirette aynı suçtan dolayı tekrar cezalandırılmaz. Başka bir deyişle had cezaları, ahirette, verildiği suç için kefarettir olur. Ancak, Allah kendisine şirk koşulmasını affetmeyeceğini buyurduğu Nisâ sûresinin 48. ve 116. âyetleri, genel (âmm) olan "Ubâde hadisi"ni tahsis ederek şirk koşanları af kapsamı dışında bırakmaktadır. Bu nedenle şirk veya -dinden dönmek (irtidat) suçlarından dolayı dünyada cezalandırılmış olmak, ahirette verilecek cezanın yerine geçmez. Bununla birlikte, kul haklarını ilgilendiren katl, kazf vb. suçlar dünyada cezalandırılmış olsa da bu suçları işleyenler ahirette ayrıca hesaba çekilecektir.

4. Bu suçlardan şirk dışında, birini veya birkaçını işlediği halde, dünyada durumu

gizli kalıp yargıya intikal etmeyen kimsenin ahiretteki durumu Allah'a kalmıştır. Dilerse affeder, dilerse cezalandırır. O halde günahkârı cezalandırmak Allah'a vacip olmadığı gibi, itaatkârı mükâfatlandırmak da Allah için zorunlu değildir. Her ikisi de O'nun dilemesine (meşiet) bağlıdır.

5. Bu ve benzeri günahları işlemek, Havâric ve Mu'tezile'nin iddia ettiği gibi kişiyi küfre götürüp ebedî cehennemlik yapmaz.

6. Ahirette gideceği yer konusunda hakkında nas bulunanlar dışındaki kimseler için "cennetlik" veya "cehennemlik" ayırımı yapmak doğru değildir.

7. Eğitimde önceliği ödüllendirmeye vermek üzere ceza ve mükâfat bilincinin yeri önemlidir.

ONİKİNCİ BÂB: Fitnelerden Uzaklaşmak İmandandır

12- بَابُ: مِنَ الدِّينِ الْفِرَارُ مِنَ الْفِتَنِ

19 – حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي صَعْصَعَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يُوشِكُ أَنْ يَكُونَ خَيْرَ مَالِ الْمُسْلِمِ غَنَمٌ يَتَّبِعُ بِهَا شَعَفَ الْجِبَالِ وَمَوَاقِعَ الْقَطْرِ، يَفِرُّ بِدِينِهِ مِنَ الْفِتَنِ»

Tercüme

19. Buhârî dedi ki; bize Abdullah b. Mesleme anlattı. O Mâlik'ten, o Abdurrahman b. Abdullah b. Abdurrahman b. Ebû Sa'sa'a'dan, o babasından (Abdullah b. Abdurrahman b. Ebû Sa'sa'a'dan), o da Ebû Said el-Hudrî'den (r.a.) şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.) buyurdu ki:

*"Yakın bir gelecekte Müslümanın en hayırlı malı, dinini fitnelerden uzaklaştırmak için, dağ başlarında ve yağmur birikintilerinin bulunduğu vadilerde güttüğü davar sürüsü olacaktır."*¹⁶⁶

¹⁶⁶ Mâlik, *el-Muvatta'*, "İsti'zân", 6; İbnü'l-Mübârek, *el-Müsned*, s. 161; Humeydî, *el-Müsned*, II, 6; Nuaym b. Hammâd, *el-Fiten*, I, 92, 256, 257; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, VII, 447; Ahmed, *el-Müsned*, XVII, 79; 356, 483; XVIII, 101; Abd b. Humeyd, *el-Müntehab*, s. 306; Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 15; "Menâkıb",

Sened

Buhârî'nin bu hadisi "humâsî" bir rivâyettir. Rivâyetin senedinde şu isimler yer almaktadır:

1. Ebû Abdurrahman Abdullah b. Mesleme (ö. 221):

عبد الله بن مسلمة بن قعنب أبو عبد الرحمن الحارثي البصري القعني الإمام الثبت القدوة، شيخ الإسلام نزيل البصرة، ثم مكة. قال أبو حاتم: ثقة حجة لم أر أخشع منه. وكان مجاب الدعوة. أثبت الناس في الموطأ القعني. ومات القعني في الحرم سنة إحدى وعشرين ومائتين.

2. Ebû Abdullah Mâlik b. Enes el-Asbahî (ö. 179):

هو شيخ الإسلام، حجة الأمة، إمام دار الهجرة أبو عبد الله مالك بن أنس بن مالك بن أبي عامر الأصبحي المدني. طلب مالك العلم وهو ابن بضع عشرة سنة. ويُعدُّ كتابه الموطأ من أوائل كتب الحديث النبوي وأشهرها وأصحّها، حتى قال فيه الإمام الشافعي: ما بعد كتاب الله تعالى كتاب أكثر صواباً من موطأ مالك. توفي سنة تسع وسبعين ومائة.

3. Abdurrahman b. Abdullah b. Abdurrahman b. Ebû Sa'sa'a (ö. 158):

عبد الرحمن بن عبد الله بن عبد الرحمن بن أبي صعصعة الأنصاري المازني. قال أبو حاتم والنسائي ثقة روى له البخاري، وأبو داود، والنسائي، وابن ماجه. توفي سنة ثمان وخمسين ومائة.

4. Abdullah b. Abdurrahman b. Ebû Sa'sa'a (ö. ? Bilinmiyor):

عبد الله بن عبد الرحمن بن أبي صعصعة الأنصاري المازني روى عن أبي سعيد وعنه ابنه عبد الرحمن ومحمد. وثقه النسائي.

5. Ebû Said el-Hudrî (ö. 74):

أبو سعيد سعد بن مالك بن سنان بن عبيد بن ثعلبة بن عبيد بن خدره بن عوف الخدري استشهد أبوه مالك يوم أحد، وشهد أبو سعيد الخندق، وبيعة الرضوان وحدث عن النبي - صلى الله عليه وسلم - فأكثر، وعن أبي بكر، وعمر، وطائفة، وكان أحد الفقهاء المجتهدين وقد روى بقى بن مخلد في "مسنده الكبير" لأبي سعيد الخدري بالمكرر ألف حديث ومائة وسبعين حديثاً قال الواقدي وجماعة: مات سنة أربع وسبعين.

Şerh

Bab başlığı altında zikredilen hadisin bir bölümünden oluşturulan bu bab ile bir önceki bab arasında anlam bakımından şöyle bir irtibat kurulabilir: Bir önceki babta Ensar heyetinin, dinlerini küfür ve dalâlet fitnesinden korumak için canlarıyla ve mallarıyla

25; "Rikâk", 34; "Fiten", 13; İbn Mâce, "Fiten", 13; Ebû Dâvûd, "Fiten", 4; Nesâî, "İmân", 29; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, II, 271; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, XIII, 285.

Resûlullah'ı desteklemeye ve onu koruyup kollamaya söz verdikleri anlatılmıştı. Bu babta ise, Müslümanın fitnelerden uzak durmak için gerekirse toplumdan ayrılarak tek başına (uzlet) yaşayabileceğinden bahsedilmektedir.

Hadisin Kitabı'l-iman ile alâkası, dinini korumak için gerektiğinde uzlete çekilmenin müminin dinine ne kadar düşkün olduğunun bir belirtisi sayılmasıdır. Nitekim Buhârî, Cihad bölümünde rivâyet ettiği bir hadiste Resûlullah (s.a.s.), vadide yaşayıp Allah'dan korkan ve bir kötülüğü dokunmasın diye insanlardan ayrılan kimseyi üstün insan olarak nitelendirmiştir. Bundan başka, fitne dönemlerinde insanların en hayırlısının uzlete çekilen kimse olduğuna dair rivâyetler de vardır.¹⁶⁷

Hiz. Peygamber, aslında bu hadiste, yakın bir zamanda toplumsal barışı bozacak birtakım olayların meydana geleceğini haber vermektedir. Genellikle hadis kaynaklarında 'Kitabu'l-fiten' adlı bölümlerde yer alan bu tür hadislerde Hiz. Peygamber, geleceğe yönelik bir¹⁶⁸ takım olaylardan bahsetmekte ve onlara ait bilgiler vermektedir. Bu bilgiler geleceğe yönelik olduğu için de **"Allah'dan başka hiçbir kimse gaybı bilemez"** anlamındaki mutlak âyetlere dayanılarak Hiz. Peygamber'e isnad edilen bu tür fiten hadislerinin uydurma olduğu iddiası ortaya atılmaktadır.

İlk bakışta makul gibi görünen bu iddia, yine âyetler ışığında incelendiği zaman, Hiz. Peygamber'in de kendisine bildirildiği ölçüde gaybı bilebileceğine mâni bir durumun olmadığı anlaşılacaktır. Burada, mutlak ve küllî gayb bilgisinin Allah'a ait olduğunda hiçbir ihtilafın olmadığını belirttikten sonra genelde peygamberlerin gaybı nasıl bilebileceklerini açıklayan ve yukarıdaki mutlak âyeti takyid eder nitelikteki şu âyetleri hatırlamak gerekir: Yüce Allah şöyle buyuruyor: **"...Ve Allah sizi gaybe muttali kılacak değildir. Fakat o, resullerinden dilediğini seçer ve onu gaybe muttali kılar..."**¹⁶⁹ **"O, bütün gaybı bilir. Gaybına kimseyi muttali kılmaz. Ancak dilediği peygamberler bunun dışındadır."**, **"(Resûlüm!) Bunlar, bizim sana vahiy yoluyla bildirdiğimiz gayb haberlerindendir..."**¹⁷⁰

Bu âyetlerden açıkça anlaşılacağı gibi, gayb bilgisi ve bu bilginin tasarrufu tamamen Allah'a aittir. Peygamberlerin gaybı bilmesi ise, Allah'ın seçmesi ve dilemesi ile mümkündür. Başka bir deyişle peygamberlerin gaybı bilmesi, Allah'ın bilgisine ortaklık anlamında değil; O'nun, 'dilediği peygamber için dilediği zaman ve dilediği kadar

¹⁶⁷ Müslim, İmare, 13.

¹⁶⁸ Tirmizî; Fiten, 15; Ahmed b. Hanbel, VI, 419; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 93/446, 464.

¹⁶⁹ Âl-i İmrân 3/179.

¹⁷⁰ Âl-i İmrân 3/44; Hûd, 11/49; Yusuf 12/102.

bildirmesi' manasındadır.

Müslümanın dinini fitneden kaçırmaması, fitneye düşme veya ona bulaşma endişesinden dolayı dinini korumasıdır. Çünkü fitneye düşen veya bulaşan kimsenin, masumu öldürme, malını telef veya gasp etme ya da en azından bu tür dini olgunluğa zarar verici olaylara yardımcı olmaktan veya seyirci kalmaktan uzak durması, imkânsız denecek kadar zordur. Aynı şekilde, insanları küfre dönmeye, günah işlemeye teşvik eden veya zorlayan kişi ve ortamlardan uzak durmak da bu kapsamda değerlendirilebilir.

Kehf sûresindeki şu âyet-i kerîmede, fitne endişesiyle dinlerini korumak üzere Ashâb-ı Kehf'in mağaraya sığınması emredilmektedir. **"(İçlerinden biri şöyle demişti:) Mademki siz, onlardan ve onların Allah dışında tapmakta oldukları varlıklardan uzaklaştınız, o halde mağaraya sığınınız ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın ve işinizde sizin için fayda ve kolaylık sağlasın."**¹⁷¹

Fitne zamanında, Müslümanın en hayırlı malının davar sürüsü olması, koyunun uysal ve kolay güdülebilir bir varlık olması yanında, tabiî ortamda, ot ve su gibi doğal kaynaklarla haram karıştırmadan beslenebilmesi ve ondan elde edilen et, süt, süt ürünleri, yün ve deri gibi ürünlerin insanın hayatını sürdürebilmesi için yeterli olması sebebiyledir.

İslâm bilginleri, genel olarak 'toplum içinde yaşamak mı (ihtilât), yoksa toplumdan ayrı yaşamak mı (inziva, uzlet) daha iyidir?' sorusuna farklı yaklaşımlar sonucu değişik cevaplar vermişlerdir:

1. İnsanın sosyal bir varlık olduğunu öne alanlar, İslam'ın büyük önem verdiği cemaatle namaz kılmaktan, ölenin defnedilmesine kadar pek çok sosyal olay için gerekli ortamın gerçekleşebilmesi açısından toplum içinde yaşamamanın gereğine işaret etmişlerdir.

2. Bazıları ise, toplum içinde yaşamamanın muhtemel bazı olumsuzluklarını dikkate alarak, özellikle bu olumsuzluklardan etkilenme riski yüksek olması halinde, uzlet hayatının daha iyi olduğunu savunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel gibi bazıları da fitne ortamında kişinin istediği yerde uzlete çekilmesinde bir sakınca görmemiş, ancak fitne endişesinin bulunmadığı zaman, toplum içinde yaşamayı tercih etmiştir.

Nevevî, yukarıdaki iki görüşü birleştirerek, günaha girmeyeceği kanaati hasıl olan kimse için toplumsal hayatın, bu konuda kendine güvenemeyen kimse için de uzlet

¹⁷¹ el-Kehf 18/f6.

hayatının daha iyi olduğunu söylemiştir.

Hız. Peygamber'in sözünü ettiği yakın gelecek, maalesef onun vefatından kısa bir süre sonra Hız. Osman'ın öldürölmesiyle patlak vermiş ve daha sonra Müslümanlar arasında cereyan eden Cemel (36/656) ve Sıffın (37/657) savaşlarıyla artarak devam etmiş ve bu arada pek çok Müslümanın canından ve malından olmasına yol açmıştır. İslâm tarihinde 'Büyük fitne' diye isimlendirilen bu olaylarda bazı sahâbiler, hadiste belirtildiği gibi bu kavga ve kargaşaya ortamından uzak durmak maksadıyla inzivaya çekilmişlerdir.

İslâm âlimleri, fitneye bulaşma endişesi olmaksızın, ibadet maksadıyla bile olsa, hayat boyu veya uzun süre toplumdan ayrı yaşamayı hoş karşılamamışlar ve bu konuda Hız. Peygamber'in "*Yahûdilik ve Hristiyanlıkla gönderilmedim; fakat mûsamahaya dayalı hak (din) ile gönderildim.*"¹⁷² ve "*İslâm'da ruhbanlık yoktur*"¹⁷³ hadislerini delil getirmişlerdir. Aynı şekilde, Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiğine göre, tatlı su pınarının bulunduğu bir vadide uzlete çekilmek için izin isteyen bir sahâbiye Resûlullah izin vermemiştir.¹⁷⁴ İbn Mes'ûd ise, Kûfe sırtlarında mescid yaptırıp burada kendilerini ibadete veren bir takım insanları Kûfe'ye getirdiği ve mescidlerini de yıktığı ve onlara "Siz, Muhammed'in ashabından daha mı doğru yoldasınız yoksa dalâletin kuyruğuna mı yapışmışsınız." dediği kaynaklarda yer almaktadır.¹⁷⁵ Abdullah b. Gâlib el-Huddânî de çölde yaşayan ve rızkının nereden geldiğini bilmeyen birine; "Bu ümmet bununla emredilmedi, fakat cum'a ve cemaate iştirak etmekle, hasta ziyaretinde bulunmakla, cenazelere katılmakla emredildi" deyince o kimsenin derhal oradan ayrıldığı, bütün bunları yapabileceği bir yere göçtüğu rivâyet edilmiştir.¹⁷⁶

Aynı şekilde vakit namazları bir yana, cuma namazlarına bile iştirak edemeyecek kadar uzak bir yerde ve uzun süreli toplum dışında kalmak da doğru görülmemiş, zamanla bunun, kalbin katılaşmasına, körelmesine ve nihayet mühürlenmesine sebep olabileceğinden endişe edilmiştir.¹⁷⁷

Yukarıda anlatılanlardan, şehir dışında ikamet etmenin mutlak olarak caiz

¹⁷² Ahmed, *el-Müsne'd*, V, 266.

¹⁷³ Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *el-Merâsil*, thk. Abdülaziz İzzeddin el-Sîrvân (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1406), 139.

¹⁷⁴ Tirmizî, "Fezâilü'l-cihâd", 17; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 68.

¹⁷⁵ İbn Receb, *Fethu'l-bârî*, I, 109-110.

¹⁷⁶ İbn Receb, *Fethu'l-bârî*, I, 111.

¹⁷⁷ Ebû Dâvûd, Sayd, 4; Ahmed b. Hanbel, V, 433-434

görülmeyişi sonucu çıkarılmamalıdır. Başta Hz. Peygamber olmak üzere, Hz. Aişe,¹⁷⁸ Ebû Hüreyre, Enes b. Mâlik,¹⁷⁹ Sa'd b. Ebî Vakkas, Saîd b. Zeyd¹⁸⁰ ve Seleme b. Ekva¹⁸¹ gibi pek çok sahâbînin dinlenmek, beslenmek veya tedavi maksadıyla bir süre şehir dışında ikamet ettiklerine dair pek çok bilgi mevcuttur.¹⁸²

Bütün bu rivâyetlerin bir arada değerlendirilmesinden çıkan sonuç şudur: İslâm dini, kişisel ve sosyal boyutu olan bir medeniyet dinidir. Medeniyet ise 'toplum düzenine dayalı şehir hayatı' demektir. Dolayısıyla bu dinde, kişinin toplumsal hayata katılması ve ona katkıda bulunması bir hak olduğu kadar bir görevdir de. Bu görevini görmezlikten gelerek meşru bir gerekçe yokken uzun süre kendisini toplumdan soyutlaması, sosyal bir kurum olan dinin tabiatına aykırıdır. Konumuzu teşkil eden hadiste bahsedilen uzlet, istisnai durumlara mahsustur, istisnalar ise kuralı değiştirmez.

Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar

1. Hz. Peygamber, Allah'ın dilediği kadar gelecekle ilgili bilgiler vermiştir.
2. Hz. Peygamber'in yakın gelecekte olacağından bahsettiği olaylar, Hz. Osman'ın öldürülmesiyle su yüzüne çıkmış ve sonrasında gelişen üzücü olayların dışında kalmak isteyen bazı sahabîler, bir süre toplumdan uzak kalmayı yeğlemiştir.
3. Kavga ve kargaşa ortamından uzaklaşmak için gerektiğinde toplum dışına çıkılabilir, ya da sokağa çıkma yasağı konabilir.
4. Hayvanlar ve özellikle koyun, insanların yaşamak için gerekli temel ihtiyaçlarını sağlamaya en elverişli, vazgeçilmez bir geçim kaynağıdır. Bu nedenle hayvancılığa önem verilmelidir.
5. Tabîî ortamda ve haram katkı olmadan beslenebilen bu hayvanlar, aynı zamanda en hayırlı mal niteliğindedir.

ON ÜÇÜNCÜ BÂB:

¹⁷⁸ Ebû Dâvûd, Edeb, 10.

¹⁷⁹ İbn Receb, *Fethu'l-bârî*, I, 114.

¹⁸⁰ İbn Receb, *Fethu'l-bârî*, I, 114.

¹⁸¹ Müslim, İmâre, 19; Ahmed b. Hanbel, IV, 55.

¹⁸² Toplu bilgi için bkz. İbn Receb, *Fethu'l-bârî*, I, 113-115.

Nebî'nin (s.a.) "*Ben Allah'ı en iyi bileninizim*" sözü ve Allah Teâlâ'nın; "... **fakat kalplerinizin kazandığı şeylerden dolayı sizi sorumlu tutar**" (el-Bakara 2/225) ayetine göre bilginin (ma'rifet) kalbî bir fiil oluşu.

13 - بَابُ: قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنَا أَعْلَمُكُمْ بِاللَّهِ». وَأَنَّ الْمَعْرِفَةَ فِعْلُ الْقَلْبِ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: {وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ} [البقرة: 225]

20 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُهُ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَمَرَهُمْ، أَمَرَهُمْ مِنَ الْأَعْمَالِ بِمَا يُطِيقُونَ، قَالُوا: إِنَّا لَسْنَا كَهَيْئَتِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ اللَّهَ قَدْ غَفَرَ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ، فَيَغْضَبُ حَتَّى يُعْرِفَ الْغَضَبُ فِي وَجْهِهِ، ثُمَّ يَقُولُ: «إِنَّ أَتَقَاكُمْ وَأَعْلَمَكُمْ بِاللَّهِ أَنَا»

Tercüme

20. Buhârî dedi ki; bize Muhammed b. Selâm anlattı, dedi ki; bize Abde haber verdi. O Hişâm'dan, o babasından, o da Âişe'den şöyle dediğini rivayet etti:

"Resûlullah (s.a.), onlara (ashâbına bir şey) emrettiği zaman, güçlerinin yeteceği işleri emrederdi. (Sahâbe-i kirâm): 'Ey Allah'ın Resûlü! Biz senin konumundaki gibi değiliz; Allah Teâlâ senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamıştır!' dediklerinde; kızgınlığı yüzünden anlaşılabilecek kadar öfkelenmiş, sonra da '*Sizin içinizde en takvâlı olanınız ve Allah'ı en iyi bileniniz benim!*' buyurmuştu."

Sened

İmam Buhârî'nin naklettiği bu hadisin isnâdı "humâsî" olup şu isimlerden oluşmaktadır:

1. Muhammed b. Selâm el-Bîkendî (ö. 225):

محمد بن سلام بن الفرَج، الإمام الحافظ الناقد أبو عبد الله السلمي مولا هم البخاري البيكندي رأى مالك بن أنس، ولم يتفق له السماع منه وكان من أوعية العلم، وأئمة الأثر قال البخاري : مات في سابع صفر سنة خمس وعشرين ومائتين.

2. Abde b. Süleyman el-Kûfî (ö. 188):

أبو محمد عبدة بن سليمان الكوفي الكلابي الحافظ الحجة القدوة قال أحمد بن حنبل: هو ثقة ثقة وزيادة، مع صلاح وشدة فقر. توفي في ثالث رجب سنة ثمان وثمانين ومائة بالكوفة.

3. Hişâm b. Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm el-Esedî (ö. 146):

هشام بن عروة بن الزبير بن العوام الأسدي القرشي الزبيري المدني الإمام الثقة، شيخ الإسلام أبو المنذر ولد سنة إحدى وستين وسمع من أبيه وعمه ابن الزبير وطائفة من كبار التابعين. حدث عنه شعبة، ومالك، والثوري، وخلق كثير. قال ابن سعد كان ثقة، ثبته، كثير الحديث، حجة. وضبط جماعة وفاة هشام ببغداد في سنة ست وأربعين ومائة وصلى عليه أبو جعفر المنصور.

4. Ebû Abdullah Urve b. Zübeyr b. el-Avvâm el-Esedî (ö. 93):

أبو عبد الله عروة بن الزبير بن العوام الأسدي الإمام، عالم المدينة، أبو عبد الله القرشي الأسدي، المدني، الفقيه، أحد الفقهاء السبعة. حدث عن أبيه بشيء يسير لصغره، وعن أمه أسماء بنت أبي بكر الصديق، وعن خالته أم المؤمنين عائشة، ولازمها وتفقه بها قال أحمد بن عبد الله العجلي عروة بن الزبير تابعي ثقة، رجل صالح، لم يدخل في شيء من الفتن. مات عروة سنة ثلاث وتسعين.

5. Ümmü Abdullah Âişe bt. Ebû Bekir es-Sıddîk (ö. 57):

أم عبد الله عائشة بنت أبي بكر الصديق هي حبيبة رسول الله - صلى الله عليه وسلم - وبنت خليفته أبي بكر الصديق - رضي الله عنه -، تزوجها النبي - صلى الله عليه وسلم - في شوال بعد وقعة بدر، فأقامت في صحبته ثمانية أعوام وخمسة أشهر حيث مات عنها النبي - صلى الله عليه وسلم - وهي بنت ثمانين سنة. كانت - رضي الله عنها - من أكبر فقهاء الصحابة، والمرجع الأول في الحديث والسنة. توفيت - رضي الله تعالى عنها - في رمضان سنة سبع وخمسين.

Şerh

Buhârî, bir önceki babta, fitnelerden uzaklaşmanın dinden olduğunu açıklamıştı. Bu ise, ancak kişinin din duygusunun güçlü olmasıyla mümkündür. Dinî duygunun güçlü olması dâ Allah'ı iyi tanımak (ma'rîfet) ile doğru orantılıdır. Bu görüşe uygun olarak Buhârî bu babta;

a. Allah'ı en iyi bilen ve tanıyanın Hz. Peygamber olduğunu, dolayısıyla herkesten daha dindar olduğunu,

b. İmanın aslı ve özü durumundaki kalbî bilginin (**ma'rîfet**), bazı kelâmcı ve tasavvufçuların görüşünün aksine, kulun iradesine bağlı (**kesbî**) olduğunu, böylece dış uzuvlarla (cevârih) iradeye bağlı olarak işlenen (**kesbî**) fiiller olduğu gibi, âyette de belirtildiği üzere, kalbin de irâdî (**kesbî**) fiilleri olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır.

Bab başlığı ilk bakışta imanla ilgili olmadığı sanılsa da Buhârî'nin iman tanımındaki "fiil" kalbî bir eylem olarak Allah'ı bilmeyi ve tanımayı da ihtiva ettiği için imanla irtibatlandırılmıştır. Böylece daha bab başlığını oluştururken, "İman dil ile ikrardan ibarettir" diyen Kerrâmîye'nin görüşünü reddetmiş olmaktadır.

Buhârî'nin "*Ben Allah'ı en iyi bileninizim!*" hadisinin ardından "ma'rifet, kalbin bir fiilidir" demesi, ilim ve marifet arasında, her iki fiilin de kalbî olması açısından bir benzerlik, hatta belki de bir anlam birliği bulunduğunu göstermek içindir.

Yeminler (eymân) ile ilgili âyetin iman konusunda yer alması, ilk anda garip gelebilir. Hâlbuki Buhârî, bu âyetin başında boşu boşuna yapılan ve herhangi bir niyete dayanmayan (yemin-i lâğv: Yanlışlıkla veya doğru olduğu sanılarak yapılan yemin. Borcunu ödediğini zannederek, "Vallahi borcumu ödedim" diye yemin etmek gibi) yeminlerin geçerli olmasını, kalbe yerleşmemiş ve kalben benimsenip akîde haline gelmemiş imanın da tam bir iman sayılamayacağına delil olarak kullanmıştır. Ayrıca bab başlığındaki "A'lemekum: *أَعْلَمَكُم*" ifadesi ile, insanların imanlarının farklı farklı olduğuna, dolayısıyla imanın artıp eksileceğine dikkat çekmiş olmaktadır.

Buhârî'nin, ferd (Müslim'den ayrı) olarak rivâyet ettiği ve *Sahîh*'indeki garîb (bu tarikten başka bir tariki bilinmeyen) hadislerinden olan¹⁸³ yukarıdaki hadisi üç temel açıdan ele almak mümkündür:

a. **Dinin kolaylığı.** İslâm dini, kolaylık ve müsamaha (hoşgörü) temeline dayalı, dünyevî ve uhrevî yönüyle yaşanabilir, insan merkezli bir dindir. Böyle bir dinin peygamberi, insanlara güç yetirebilecekleri ibadet ve davranışları emretmesi pek tabiidir. Bu, "**Allah her şahsa, ancak gücü yettiği kadar sorumluluk yükler...**" ve "**Ey rabbimiz, gücümüzün yetmediği işlerden bizi sorumlu tutma!**"¹⁸⁴ vb. âyetlerin bulunduğu Kur'an ahlâkının bir gereğidir.

b. **Sahabenin dinî duyarlılığı.** Sahâbenin Hz. Peygamber ile iç içe ve vahiy ortamında yaşaması, üstelik O'nun gibi, "geçmiş ve gelecekteki günahlarının bağışlanmış olması" gibi bir garantilerinin bulunmaması, tabiri caizse, Resûlullah ile neredeyse boy ölçüşebilecek derecede ibadet yapma isteklerini kamçulamıştır.

c. **Dinde de nimet-külfet dengesinin geçerliliği.** Bu ve benzeri hadislerden anlaşılmaktadır ki, sahâbe, bağışlanma garantisi olan bir peygamberin kendilerinden daha fazla ibadet yapmasını, konumlarına bakarak kendileri için bir eksiklik olarak kabul etmişlerdir. Hâlbuki "*Allah'ı en iyi bileniniz benim*" diyen ve bu bilgisi '*ayne'l-yakîn*'e dayalı olan Hz. Peygamber'in, Allah'ı ancak '*ilme'l-yakîn*' ile bilen sahâbeden daha fazla ibadet yapması, doğal hatta gereklidir. Burada Peygamberle sahâbe ve diğer insanlar arasında bir nimet-külfet (marifet-ibadet) dengesi söz konusudur. Nitekim "**Allah'dan ancak bilgili**

¹⁸³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 60.

¹⁸⁴ el-Bakara 2/286.

kulları korkar.¹⁸⁵ âyeti de buna işaret etmektedir.

Hız. Peygamber'in ashabın sözleri karşısındaki kızgınlığının sebebi, ayrıcalıklı olarak sahip olduğu bu bilgidir. Çünkü Allah katında garanti altında ve en yüksek derecelere sahip olmak, ibadetin eksilmesini değil, aksine nimeti verene daha fazla şükretmek gayesiyle artırılmasını gerektirir. Bunun sonucu olarak ayakları şişinceye kadar gece namaz kıldığı için; "*Geçmiş ve gelecekteki bütün günahların bağışlanmış olduğu halde niçin böyle yapıyorsun?*" diyenlere "*Çokça şükreden bir kul olmayayım mı?*"¹⁸⁶ cevabını vermiştir.

Resûlullah'ın Allah'dan en çok korkan insan olması, sahabilerden daha fazla ibadet yapması; Allah'ı en iyi bilmesi de diğer insanlardan üstün olduğu anlamına gelir. Allah'ı en iyi bilmesi, bu bilginin *ayne'l-yakîn*'e dayalı olması sebebiyle, O'nun isimlerini, sıfatlarını, fiil ve hükümlerini, yüceliğini, lâıyk olduğu saygıyı bilme konusundaki üstünlüğüdür.

Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar

1. İbadet ve davranışları iyi olan kimse, Allah katında yüksek mertebelere ulaşır.
2. Allah'ı bilmek, nimete karşı bir şükran borcu olarak daha çok ona ibadet etmeyi gerektirir.
3. En uygun ibadet tarzı, az da olsa devamlı olandır.
4. Şâriin (Allah ve Resûlü'nün) koyduğu ruhsat ve azimetlere uymalı ve bilinmelidir ki, dine uymayan en zoru benimsemek yerine, ona uygun olan en kolayı seçmek daha iyidir.
5. Sahâbe, ibadete düşkün ve hep daha fazla ibadet yapma arzusundaydı.
6. Resûlullah, ilim ve ameldeki üstünlüğü sebebiyle insânî olgunluğun zirvesindedir. O, "*Allah'ı en iyi bilenizim*" sözüyle ilmî; "*Allah'tan en çok korkanınızım*" sözüyle de amelî üstünlüğüne işaret etmektedir.
7. Dinî bir emre muhalefet öfkeye yol açabilir ve muhalefet eden kişi ikaz maksadıyla eleştirilebilir.
8. Hız. Peygamber'in emir veya yasakları bağlayıcıdır. Çünkü bağlayıcı olmayan davranışların, insan gücü dâhilinde olup olmamasının bir önemi yoktur.

¹⁸⁵ Fâtır 35/28.

¹⁸⁶ Buhârî, "Teheccüd", 6; "Tefsîr", Feth 2; "Rikâk", 20; Müslim, "Salâtü'l-münâfikîn", 79, 80, 81.

9. Kibir veya yanlış anlaşılma kaygısı yoksa kişi, gerektiğinde üstün özelliklerinden bahsedebilir.

10. Hadis metninde geçen munfasıl zamir (Ene: أَنَا), nahivcilerin çoğunluğuna göre zaruret dışında caiz olmamakla birlikte, muttasıl zamir yerine konmuştur. Bu durum, hadislerin Arap dili ve edebiyatı açısından da önem taşıdığını gösterir.

ON DÖRDÜNCÜ BÂB: Bir Kimsenin “Küfre Dönmeyi, Ateşe Atılmak Kadar Çirkin Görmesi” İmandandır

14- بَابُ: مَنْ كَرِهَ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُلْقَى فِي النَّارِ مِنَ الْإِيمَانِ

21 - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ: مَنْ كَانَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا، وَمَنْ أَحَبَّ عَبْدًا لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَمَنْ يَكْرَهُ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ، بَعْدَ إِذْ أَنْقَذَهُ اللَّهُ مِنْهُ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُلْقَى فِي النَّارِ"

Tercüme

21. Buhârî dedi ki; bize Süleymân b. Harb anlattı, dedi ki; bize Şu'be anlattı. O Katâde'den, o Enes b. Mâlik'ten (r.a.), o da Nebî'den (s.a.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

"Şu üç şey kimde bulunursa imanın tadını alır: Allah ve Resûlü, bu ikisi dışındaki her şeyden onun için daha sevimli olan kimse, bir kişiyi sırf Allah Azze ve Celle'nin rızası için seven kimse ve Allah Teâlâ kendisini küfürden kurtardıktan sonra küfre dönmeyi ateşe (cehenneme) atılmaktan daha kötü gören kimse!"¹⁸⁷

Sened

İmam Buhârî'nin bu rivâyeti "rubâî" isnâdlı olup sarih merfû ve kavî bir hadistir.

¹⁸⁷ Ma'mer, *el-Câmi'*, XI, 200; İsmâil b. Ca'fer, *Hadîsü Alî b. Hucr*, s. 203 İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühed*, 285 Tayâlisî, *el-Müsne'd*, III, 465 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, VI, 164; Ahmed, *el-Müsne'd*, XIX, 61, 176; XX, 181, 397; XXI, 97-98, 167, 214, 221, 455; Abd b. Humeyd, *el-Müntehab*, s. 394; Buhârî, "İmân", 9, 14; "İkrâh", 1 Müslim, "İmân", 67, 68; İbn Mâce, "Fiten", 23; Tirmizî, "İmân", 10; Bezzâr, XIII, 270; Mervezî, *Ta'zîm*, I, 451-452; Nesâî, "İmân", 3; Ebû Ya'lâ, *el-Müsne'd*, V, 440; VI, 35; Hallâl, *es-Sünne*, IV, 86; Ebû Avâne, *el-Müstahrec*, I, 116; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, I, 473, 474.

İsnâdında şu isimler bulunmaktadır:

1. Süleymân b. Harb (ö. 224):

سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ بن بَجِيل ، الإمام الثقة الحافظ ، شيخ الإسلام أبو أيوب الواشحي الأزدي ، البصري ، قاضي مكة. وقال النسائي ثقة مأمون وقال ابن سعد وغيره: مات بالبصرة في ربيع الآخر سنة أربع وعشرين ومائتين.

2. Şu'be (ö. 160): شُعْبَةُ بن الحجاج وقد مر ذكره:

3. Katâde (ö. 117): قتادة بن دعامة، وقد مر ذكره:

4. Enes b. Mâlik (ö. 93): أنس بن مالك وقد مر ذكره:

ON BEŞİNCİ BÂB: Müminlerin Amel Bakımından Birbirinden Üstün Oluşu

15- بَابُ: تَفَاضُلِ أَهْلِ الْإِيمَانِ فِي الْأَعْمَالِ

22 – حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى الْمَازِنِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يَدْخُلُ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ، وَأَهْلُ النَّارِ النَّارَ»، ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: «أَخْرِجُوا مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ إِيمَانٍ. فَيُخْرِجُونَ مِنْهَا قَدْ اسْوَدُّوا، فَيُلْقَوْنَ فِي نَهْرِ الْحَيَاةِ، أَوْ الْحَيَاةِ – شَكَّ مَالِكٌ – فَيَنْبُتُونَ كَمَا تَنْبُتُ الْحَبَّةُ فِي جَانِبِ السَّبِيلِ، أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ تَخْرُجُ صَفَرَاءَ مُلْتَوِيَةً» قَالَ وَهَيْبٌ: حَدَّثَنَا عَمْرُو: الْحَيَاةِ، وَقَالَ: خَرَدَلٍ مِنْ خَيْرٍ.

Tercüme

22. Buhârî dedi ki; bize İsmail anlattı, dedi ki; bana Mâlik anlattı. O Amr b. Yahya el-Mâzinî'den, o babasından o Ebû Said el-Hudrî'den (r.a.), o da Nebî'den (s.a.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

"Cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme girer. Sonra Allah Teâlâ; 'Kalbinde hardal tanesi ağırlığı kadar iman bulunan kimseyi cehennemden çıkarın!' buyurur. Oradan kararmış olarak çıkarılırlar. Sonra 'Hayâ' veya 'Hayat' nehrine –Mâlik burada (kelimenin 'Hayâ' mı yoksa 'Hayat' mı olduğunda) tereddüt etmiştir- atılırlar. Sonra da sel

birikintisinde tohumun (çabucak) bitmesi gibi bitiverirler. Onun sapsarı ve kıvrım kıvrım çıktığını görmez misin?"¹⁸⁸

Vüheyb (b. Hâlid b. Aclân el-Bâhilî ö. 165) dedi ki: "Bize Amr, 'hayat' diye anlattı ve 'hardal (tanesi) kadar hayır' dedi."

Sened

İmam Buhârî'nin naklettiği bu hadisin isnâdı "humâsî" olup şu isimlerden oluşmaktadır:

1. İsmail (ö. 226):

إسماعيل بن أبي أويس عبد الله بن عبد الله بن أويس بن مالك بن أبي عامر، الإمام الحافظ الصدوق أبو عبد الله الأصبحي المدني قرأ القرآن وجوده على نافع بن عبد الرحمن، فكان آخر تلامذته وفاة. وكان عالم أهل المدينة ومحدثهم في زمانه. قال ابن معين صدوق، ضعيف العقل، ليس بذلك. يعني أنه لا يحسن الحديث. مات في سنة ست وعشرين ومائتين.

2. Mâlik b. Enes (ö. 179):

3. Amr b. Yahya el-Mâzinî (ö. 140):

عمرو بن يحيى بن عمارة بن أبي حسن -واسم أبي حسن تميم- بن عبد عمرو الأنصاري المازني المدني. أخرج له البخاري ومسلم، وهو ثقة، توفي عمرو بن يحيى سنة أربعين ومائة.

4. Yahya el-Mâzinî (ö. Bilinmiyor):

يحيى بن عمارة بن أبي حسن الأنصاري المازني المدني، والد عمرو بن يحيى بن عمارة. وقال النسائي وابن خراش ثقة. وذكره ابن حبان في كتاب "الثقات" روى له الجماعة.

5. Ebû Said el-Hudrî (ö. 74):

Şerh

Bir önceki babta Buhârî, insanların farklılık gösterdiği üç özellikten bahseden hadisi zikretmişti. Bu üç hasleti tam anlamıyla taşıyan mümin, taşımayana göre üstündür. Bu babta da amelleri ölçüsünde müminlerin birbirlerinden farklı oldukları anlatılmaktadır.

Hadisin bab başlığı ile ilgisi, azıcık imanın dahi kişiyi cehennemden çıkaracağı ve azalıp artabilen niteliklerin tabîi olarak kişiden kişiye farklılık arz edeceği noktasındadır.

Hadis humâsî senedli olup sarahaten merfû, kavî bir hadistir. Hadisin metninde, Mâlik'in şüphe ettiği 'hayâ' kelimesi, bazı Buhârî nüshalarında med ile (الحَيَاء) şeklinde yazılmıştır. Ancak Hattâbî'ye göre kasr ile (الحَيَا) şeklinde olduğu kesindir. Çünkü med ile olursa, 'utanmak' anlamına gelir ki, burada böyle bir anlam yersizdir. Hâlbuki kasr ile olursa - ki, buna göre tercüme edilmiştir- 'bitkilere hayat veren yağmur' demektir. Zaten burada da içine batan kimseye hayat veren 'onu canlandıran su' anlamında kullanılmıştır.

Bu hadise göre, azlık-çokluk anlamında kalpteki iman kişiden kişiye farklıdır. Ancak bu farklılık, korku (haşyet), ümit (recâ), sevgi ve tevekkül gibi imanî davranışlar açısından dır. Çünkü mutlak tasdik açısından imanın değişkenliği tartışmalıdır.

Öyle anlaşıyor ki, bu hadise göre iman, müminde sürekli olarak kalabilen bir değerdir. Çünkü müminin, meselâ üzerindeki kul haklarına mahsûben amellerine el konabilmektedir. Ancak bu yetmeyip imanı da alınacak olsa, imansız kalacağı için ebedî cehennemde kalması gerekirdi. Hâlbuki böyle olmayıp cehenneme giren günahkâr mümini oradan kurtaracak şey, azıcık da olsa kalbindeki imandır. Dolayısıyla başkalarının günahlarını yüklenmek durumunda kalanların ancak uzvî amelleri taksim edilebilir. İbn Uyeyne (ö. 198/813) gibi âlimler "Uzvî amellerden sadece oruç, alacaklılar tarafından paylaştırılmaz."¹⁸⁹ derken herhalde bu hususa işaret etmişlerdir.

Hiz. Peygamber, bizler için soyut birer kavram olan imanı ve cehennem hayatını teşbih yoluyla somut ve nesnel hale getirerek zihinlerde daha belirgin ve kalıcı olmasını sağlamıştır. Önce kişiyi cehennemden çıkaracak olan iman miktarını, aynısı veya benzeri Kur'an'da da kullanılan¹⁹⁰ asgarîliği sembolize eden 'hardal tanesi'ne; cehennemden siyahlaşmış olarak çıkartılan müminin kısa zamanda yeniden genç, düzgün ve güzel hale getirilmesini de **"Allah, sizi (babanız Âdem'i) yerden (bitki bitirir gibi) bitirdi (yarattı)."**¹⁹¹ âyetinde işaret edildiği gibi, sel birikintisinde akşamdan sabaha bitiveren bitkiye benzetmiştir. Resûlullah'ın hitabetinde önemli bir yeri olan bu metodun, özellikle, nesnelliği ön planda tutan günümüz eğitim-öğretim anlayışı açısından iyi değerlendirilmesi gerekir.

Buhârî, hadisin sonunda Vuheyb'den yaptığı ta'lik ile şu noktalara açıklık getirmeyi amaçladığı söylenebilir:

a. Rikâk bölümünde müsned olarak verdiği bu ta'lik ile Amr (b. Yahya)'dan bu hadisi Vuheyb'in de rivâyet ettiğini, dolayısıyla birden fazla tarikinin bulunduğunu göstermek.

¹⁸⁹ İbn Receb, *Fethu'l-bârî*, I, 95.

¹⁹⁰ Lokman 31/16; ez-Zilzâl 99/7-8.

¹⁹¹ Nûh 71/17.

b. Asıl rivâyette, Mâlik ile Amr arasında, 'semâ'a yani ittisâle delâlet etmesi şüpheli olan 'an' lafzı kullanılmışken; ta'likte Vuheyb ile Amr arasında ittisâle delâleti açık ve kesin olan 'haddesenâ' lâfzının kullanıldığını belirterek olası böyle bir şüpheyi gidermek.

c. Yine Mâlik'in şek (şüphe) ile rivâyet ettiği 'Hayâ' kelimesinin Vuheyb'in rivâyetinde 'hayat' şeklinde tesbit edildiğini göstererek şekki izale etmek.

d. Mâlik'in rivâyetinde geçen 'hardal tanesi kadar iman' yerine, Vuheyb'in rivâyetinde 'hardal tanesi kadar hayır' ifadesinin kullanıldığını, bundan hareketle de iman ile hayr'ın; başka bir deyişle, iman ile amelin aynı anlama geldiği iddiasını delillendirmek.

Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar

1. Amelleri sebebiyle müminlerin imanları birbirinden farklıdır.
2. Kalbinde asgarî miktarda iman bulunan kimse, ebedî olarak cehennemde kalmayacaktır.
3. Günahkâr mümin cehenneme girebilir. Yani günah imana zarar verir, o halde amel ile iman arasında bir ilişki söz konusudur. 'Günah imana zarar vermez; bu nedenle günahkâr cehenneme girmez.' diyen bazı Mürciilerin bu görüşü yanlıştır.
4. Günahkâr mümin, cehenneme girse de orada sonsuza kadar kalmaz. Dolayısıyla, "*Tevbe etmeden ölen günahkâr (büyük günah işleyen kimse) ebedî cehennemlik-tir*" diyen Mu'tezile'nin görüşü de doğru değildir.
5. Hz. Peygamber, sözlerinin etkili ve kalıcı olmasını sağlamak için muhataplarının bildiği ve tanıdığı objeleri kullanarak soyut kavramları nesnelleştirmeye ve bu amaçla öncelikle Kur'an'daki kavram, deyim, teşbih vb. anlatım öğelerinden yararlanmaya özen göstermiştir.

23 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ شَهَابٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ بْنِ سَهْلٍ بْنِ حَنِيفٍ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ، رَأَيْتُ النَّاسَ يُعْرَضُونَ عَلَيَّ وَعَلَيْهِمْ قُمْصٌ، مِنْهَا مَا يَبْلُغُ الثُّدْيَ، وَمِنْهَا مَا دُونَ ذَلِكَ، وَعُرِضَ عَلَيَّ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ وَعَلَيْهِ قَمِيصٌ يَجْرُهُ». قَالُوا: فَمَا أَوْلَتْ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «الدِّينَ»

Tercüme

23. Buhârî dedi ki; bize Muhammed b. Ubeydullah anlattı, dedi ki; bize İbrahim b. Sa'd anlattı. O Sâlih'ten, o İbn Şihâb'dan, o da Ebû Ümâme b. Sehl b. Huneyf'ten rivayet ettiğine göre o, Ebû Said el-Hudrî'yi (r.a.) şöyle derken işitti: Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:

"Uyurken rüyamda üzerlerinde gömlekler olan insanların bana arz olunduğunu gördüm. Kiminin gömleği göğse kadar, kiminin daha altında idi. Bu esnada bana, üzerindeki gömleği (yerden) çekerek gelen Ömer b. Hattâb arz olundu." Sahâbe-i kirâm; "Ey Allah'ın Resûlü! Bunu neye yordunuz?" diye sordular. *"Dîne!"* buyurdu.

Sened

Hadis sarahaten merfû, kavî bir hadistir. Ayrıca senedde nâdir görülen bir özellik olarak önceki hadisin senedinde olduğu gibi, bütün râvîler Medînelidir. Bunlardan iki tâbiînin ve iki sahâbînin birbirinden rivâyeti söz konusudur. Bu hadiste olduğu gibi bazen aynı tabakadan olan raviler birbirinden rivayet edebilirler. Hadis terimi olarak akran sayılan kişilerden sadece birinin diğerinden rivayette bulunmasına "rivâyetü'l-akrân", karşılıklı olarak rivayette bulunmalarına müdebbec denir.

Seneddeki raviler şunlardır:

1. Muhammed b. Ubeydullah (ö. 227):

محمد بن عبيد الله بن محمد القرشي الأموي مولى عثمان بن عفان رضي الله عنه أبو ثابت المدني قال أبو حاتم صدوق مات سنة سبع وعشرين ومائتين.

2. İbrahim b. Sa'd (ö. 183):

إبراهيم بن سعد بن إبراهيم بن عبد الرحمن بن عوف. قال أبو زرعة كثير الحديث. توفي ببغداد سنة ثلاث وثمانين ومائة روى له الجماعة.

3. Sâlih (ö. 140):

صالح هو ابن كيسان أبو محمد الغفاري المدني التابعي لقي جماعة من الصحابة رضي الله عنهم ثم تلمذ بعد ذلك للزهري وتلقن منه العلم وابتدأ بالتعلم وهو ابن تسعين سنة ومات وهو ابن مائة وستين سنة قيل مات سنة أربعين ومائة.

4. İbn Şihâb (ö. 124):

ابن شهاب وهو محمد بن مسلم الزهري وقد تقدم.

5. Ebû Ümâme b. Sehl b. Huneyf (ö. 100):

أبو أمامة واسمه أسعد بن سهل بن حنيف بن واهب. أمه حبيبة بنت أبي أمامة أسعد بن زرارة فزوج رسول الله حبيبة سهل بن حنيف فولدت له أسعد هذا فسماه رسول الله وكناه باسم جده لأمه وكنيته وبرك عليه ومات سنة مائة وهو ابن نيف وتسعين سنة روى له الجماعة عن الصحابة وروى له النسائي وابن ماجه عن النبي والحاصل أنه مختلف في صحبته ولم يصح له سماع.

6. Ebû Said el-Hudrî:

أبو سعيد الخدري رضي الله عنه واسمه سعد بن مالك وقد مر بيانه

Şerh

Hadisin bab başlığı ile ilgisi, gömleğin 'din' diye yorumlanmasıdır. Üzerlerindeki gömleklerin birbirinden farklı olması gibi, müminler de din (iman) yönünden birbirlerinden farklıdır.

Hız. Peygamber'in gömleği din diye yorumlaması, gömlek ile din arasında örtme ve koruma yönünden yapılan bir teşbihtir. Nasıl ki gömlek insanı örter ve zararlı dış etkilerden korursa, din de kişiyi kötülöklere, dolayısıyla cehenneme karşı korur. Bu koruma, vücudun örtölmesinde gömleğin büyüklüğü-küçüklüğü, kısaca yeterliliği ile doğru orantılı olduğu gibi, müminin cehennemden korunması da imanın gücü, yani olgunluğu ile doğru orantılıdır. Başka bir deyişle gömleğin kısalığı veya uzunluğu, imanın azlığı veya çokluğu anlamındadır.

Arap edebiyatında elbise (libas); din, İslâm ve takva gibi manevî değerlerden kinaye olarak bâtinî bir kisve, örtü anlamında kullanılmıştır.¹⁹² Kur'an'da da bu anlamda Yüce Allah: "*Bu takva elbisesi daha hayırlıdır.*"¹⁹³ buyurmuştur. Bir hadiste de Hız. Peygamber: "*Zani, mümin olduğu halde zina edemez. (Ederse), iman elbisesi ondan çıkarılır.*" buyurmuştur. Ebü'd-Derdâ ise: "*İman gömlek gibidir; insan bazen giyer, bazen çıkarır.*" demiştir. Buhârî, Resûlullah'ın bir rüyasının anlatıldığı bu rivayetle, müminlerin amele bağlı olarak imanlarının birbirinden farklı olduğuna, ayrıca dinin iman, İslâm ve amel kavramları ile eş anlamlı olduğuna dikkat çekmektedir. Buhârî şârihlerinden İbn Battâl da Hız. Peygamber'in gömleği 'din' diye yorumlamasını delil göstererek söze dayalı (takrîrî) iman gibi amele dayalı iman da 'din' diye adlandırılabilceğini söylemiştir.¹⁹⁴

¹⁹² İbn Receb, *Fethu'l-bârî*, I, 100.

¹⁹³ el-A'râf 7/26.

¹⁹⁴ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, 199.

Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar

1. Müminlerin imanlarının farklı olması, imanının artıp eksildiğini gösterir.
2. Hz. Ömer, olgun bir mümin olarak sahabe arasında üstün bir yere sahipti.
3. Bbrlenmeye yol açma endişesi yoksa örnek şahsiyetlerin vlmesinde bir sakınca yoktur.
4. Rüyaların yorumlanması caiz olup bazı durumların belirtilerini taşıyabilirler.

8. HAFTA

ÜNİTE VIII: HAYÂ, İMAN, İSLAM VE SELAM

KONULAR:

I. On Altıncı Bab: Hayâ İmandandır

II. Hadis Metninin Tercümesi

III. Hadisle İlgili Açıklamalar

IV. Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar

V. On Yedinci Bab: "Eğer Tevbe Eder, Namazı Dosdoğru Kılar ve Zekâtı Verirlerse, Onları Serbest Bırak" Âyeti Hakkında

VI. Hadis Metninin Tercümesi

VII. Hadisle İlgili Açıklamalar

VIII. Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar

IX. Onsekizinci Bab: "İmân, Ameldir" Diyenler

X. Hadis Metninin Tercümesi

XI. Hadisle İlgili Açıklamalar

XII. Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar

XIII. On Dokuzuncu Bab: Gerçek Anlamda İslâm

XIV. Hadis Metninin Tercümesi

XV. Hadisle İlgili Açıklamalar

XVI. Çıkarılabilecek Sonuçlar

XVII. Yirminci Bab: Selâm Vermek İslâmındandır

XVIII. Hadis Metninin Tercümesi

XIX. Hadisle İlgili Açıklamalar

XX. Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar

Amaçlar

1. Hayâ'nın imandan olduğunu açıklayabilmek.
2. "İman ameldir" diyenlerin görüşünü izah edebilmek
3. Gerçek anlamda İslâm'ın ne olduğunu ifade edebilmek
4. Selam vermenin İslâm'dan bir amel olduğunu kavramak
5. Ünitede geçen âyet ve hadislerin bab başlığıyla alakasını kavrayabilmek.

Hazırlık Soruları

1. Sizce hayâ ile iman arasında nasıl bir bağ vardır?
2. İman-amel münasebetini nasıl izah edebilirsiniz?
3. Kâmil manada İslâm sözünden kastedilen ne olabilir?
4. Selamla ilgili âyet ve hadislerden neler biliyorsunuz?

ON ALTINCI BAB: Hayâ İmandandır

16- بَابُ: الْحَيَاءِ مِنَ الْإِيمَانِ

24 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ، وَهُوَ يَعْظُ أَخَاهُ فِي الْحَيَاءِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «دَعُهُ فَإِنَّ الْحَيَاءَ مِنَ الْإِيمَانِ»

Tercüme

24. Bize Abdullah b. Yusuf anlattı, dedi ki: Bize Malik b. Enes haber verdi. O İbn Şihab'tan, o Sâlim b. Abdullah'tan, o da babasından (Abdullah b. Ömer) rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.s), kardeşine hayâ konusunda öğüt veren Ensar'dan bir adama rastladı ve "Onu bırak; çünkü hayâ imandandır." buyurdu.

Sened

Hadisin isnadı beş ravilidir (**humâsî**). Rivâyet lâfızlarından tahdis, ihbar ve an'ane kullanılmıştır. Müntehası itibariyle sarahaten merfu, fiili ve kavî bir hadistir. İbn Râhûye'nin söylediğine göre, bu senedde olduğu gibi bütün senedlerin en sahîhi, Zührî → Sâlim (b. Abdullah) → Babası (Abdullah b. Ömer) tarikidir.¹⁹⁵

1. Abdullah b. Yusuf el-Mısri (ö. 218):

عبد الله بن يوسف المصري التنيسي وهو من أجل من روى الموطأ عن مالك رحمه الله تعالى وأكثر عنه البخاري في صحيحه ولم يخرج له مسلم مات بمصر سنة ثمان عشرة ومائتين.

2. Malik b. Enes (ö. 179): وقد تقدم ذكره

3. İbn Şihab ez-Zühri (ö. 124): وقد تقدم ذكره

4. Salim b. Abdullah b. Ömer (ö. 106):

سالم بن عبد الله بن عمر بن الخطاب القرشي العدوي التابعي الجليل أحد الفقهاء السبعة بالمدينة على أحد الأقوال وقال ابن راهويه أصح الأسانيد كلها الزهري عن سالم عن أبيه مات بالمدينة سنة ست ومائة.

¹⁹⁵ Aynî, a.g.e., I, 200.

5. Abdullah b. Ömer b. el-Hattab (ö. 73): وقد تقدم ذكره

Hadisle İlgili Açıklamalar

Bir önceki babda ameller sebebiyle imanın artıp eksileceğini beyan eden Buhârî, bu babda imanı artıran ve sahibini hem Allah katında hem de insanlar nezdinde çirkin duruma düşmekten koruyan amellerden 'hayâ'yı açıklamaktadır.

Aynı anlamda pek çok tarikten rivâyet edilen hadislerden biri olan "*Hayâ, imanın bir şubesidir.*" hadisi, İman bölümünün 3. babında geçmiş ve orada yeteri kadar açıklama yapılmıştı. Bununla birlikte Buhârî'nin burada ayrı bir bab başlığı altında benzer bir hadisi tekrar etmesinin sebebi ne olabilir?

Önceki babda 'imanla ilgili işler/*Bâbu umûri'l-îman*' başlığı altında farklı bir tarikten ve değişik lâfızlarla imanın birtakım şubelerden meydana geldiğini, bu şubelerden birinin de hayâ olduğunu göstermeye çalışan Buhârî, bu babda aynı manadaki hadisi farklı tarikten tahriç ederek hayânın marifet gibi kalbî ve aklî bir eylem olduğunu anlatmak istemiştir.

Hadiste Hz. Peygamber'in rastladığı kişinin ve bu kişinin uyardığı kardeşinin adı belirtilmemiştir. Hadisin siyakından anlaşıldığına göre bu kişi, kardeşini hayâlî olması için değil, çok hayâlî ve utangaç olduğu için '*bu kadar utangaç olma*' anlamında uyarmaktaydı. Nitekim Buhârî, Edeb bölümünde Abdülaziz b. Ebû Seleme → İbn Şihab (ez-Zührî) tarihiyle aynı hadisi şu lâfızlarla rivâyet etmiştir: "O kimse, hayâ konusunda kardeşini azarlıyor ve '*Sen çok utanıyorsun; bu kadar utanmak sana zarar verir.*' diyordu."

Bu rivâyetlerden anlaşıyor ki, adam çok utandığı için hakkını almaktan bile aciz kalan kardeşini, pısrıklık haline gelmiş utangaçlığından dolayı azarlamıştır. Buna rağmen Hz. Peygamber'in "*Onu bırak.*" demesinin sebebi, hayâ duygusunun Allah'ın, kullarına yaratılıştan bahşettiği ve onları kötü ve aşağılık söz ve davranışlardan uzaklaştırıp güzel ve iyi davranışlara yönelttiği tabî bir duygu olmasıdır. İşte bu da imanın göstergelerinden biridir.

İbn Kuteybe (ö. 276/889), bu hadisin açıklamasında der ki; "İman gibi hayâ da sahibini kötülük yapmaktan alıkor. Bu nedenle bir şey, onun yerine kaim olan diğer bir şeyin ismi ile isimlendirildiği gibi, hayâ da iman olarak isimlendirilmiştir."¹⁹⁶

Ancak hayânın imandan, iman hakikatinden olması, hayâsızlığın küfür olduğu

¹⁹⁶ İbn Hacer, a.g.e., II, 62.

anlamına gelmez. O halde "**hayâ imandandır.**" derken, imanın tamamlayıcı unsurlarından ve olgun müminin belirleyici özelliklerinden biri olduğu vurgulanmak istenmiştir.

Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar

1. Utanmak, imanın belirtisidir.
2. Utanmanın kötüsü olmaz. "*Hayâ, bütünüyle hayırdır; hayâ, iyilikten başka bir şey getirmez.*"¹⁹⁷ hadisi bunu ifade eder.
3. Yerli yerinde yapılan nasihate uyulur; aksi halde nasihat edeni uyarmak caizdir.

¹⁹⁷ Buhârî, Edeb, 77; Müslim, İman, 60, 61.

ON YEDİNCİ BAB: "Eğer Tövbe Eder, Namazı Kılar ve Zekâtı Verirlerse, Onları Serbest Bırakın" Âyeti Hakkında

17- بَابُ: {فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ} [التوبة: 5]

25 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمُسْنَدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو رَوْحٍ الْحَرَمِيُّ بْنُ عُمَارَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ وَاكِدٍ بْنِ مُحَمَّدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَمَرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ، وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّ الْإِسْلَامِ، وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ»

Tercüme

25. Bize Abdullah b. Muhammed el-Müsnedi anlattı, dedi ki: Bize Ebû Ravh el-Haramî b. Umâre anlattı, dedi ki: Biz Şube anlattı. O, Vâkîd b. Muhammed'den rivayet etti, dedi ki: Babamı işittim, İbn Ömer'den rivayet ederek Resûlullah'ın (s.a.s.) şöyle buyurduğunu anlattı:

"Allah'dan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in (s.a.s.) Allah'ın Resûlü olduğuna şahitlik edinceye, namazı kılincaya ve zekâtı verinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunları yaparlarsa, İslâm'ın hakkı hariç olmak üzere canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Onların bu konudaki hesabı Allah'a kalmıştır."

Sened

Hadisin senedinde altı ravi bulunduğu için sūdâsîdir. Râvîlerden Vâkîd b. Muhammed'in hadisi babası Muhammed'den nakletmesi, hadîs usûlünde *Rivâvetü'l-ebnâ 'ani'l-âbâ* (Oğulların, babalarından rivâyeti) olarak adlandırılır. Ayrıca Buhârî'nin hocası olan Abdullah b. Muhammed, müsned hadislerin rivâyetine gösterdiği düşkünlük sebebiyle *'el-Müsnedî* nisbesiyle anılmıştır.

1. Abdullah b. Muhammed el-Müsnedî (ö. 229)

عبد الله بن محمد بن عبد الله بن جعفر بن اليمان هو المسندي (بضم الميم وفتح النون) وقد تقدم.

2. Ebû Ravh el-Haramî b. Umâre (ö. 201)

أبو رَوْح وهو كنيته واسمه الحرمي وهو اسمه بلفظ النسبة توفي سنة إحدى ومائتين روى له الجماعة إلا الترمذي وقال يحيى بن معين صدوق.

3. Şu'be b. el-Haccac (ö. 160): شعبة بن الحجاج وقد تقدم

4. Vâkıd b. Muhammed (ö. 145 sonrası):

واقد بن محمد بن زيد بن عبد الله بن عمر بن الخطاب القرشي العدوي العمري المدني قال أبو حاتم لا بأس به ثقة، يحتج بحديثه. روى له البخاري ومسلم وأبو داود والنسائي. توفي بعد سنة خمس وأربعين ومائة.

5. Muhammed b. Zeyd (ö. 101 ile 110 arası bir tarihte):

محمد بن زيد بن عبد الله ابن أمير المؤمنين عمر بن الخطاب أبو عاصم العدوي العمري المدني. وثقه أبو حاتم وأبو زرعة وروى له الجماعة وهو قليل الحديث.

6. Abdullah b. Ömer (ö. 73): عبد الله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهما وقد تقدم.

Hadisle İlgili Açıklamalar

Buhârî burada bir âyeti konu başlığı yapmış, altında da âyetin manasına uygun bir hadis zikretmiştir. Hem âyet hem de hadis, iman eden kimsenin artık masûm (dokunulmaz) olduğunu, namaz kılmak ve oruç tutmanın da bu dokunulmazlığı sağlayan imanî unsurlardan sayıldığını ifade ettiği için onlara iman bölümünde yer vermiştir.

Hadiste Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e emrettiği '*mukatele*', savaşmak anlamına gelir. Savaşın amacı, ölümle sonuçlanması muhtemel olmakla birlikte, mutlaka düşmanı öldürmek değil, aksine caydırmaaktır. Bu nedenle hadiste geçen '*mukatele*'yi '*mücadele*' diye anlamak mümkün, hatta daha doğrudur. Çünkü İslâm, insanları öldürmeyi değil, Müslüman olarak yaşatmayı gaye edinmiştir. Mukatele, hadiste sayılan hususları benimsemeyenlerle savaşıp onları öldürmek şeklinde algılanacak olursa, pek çok sahâbînin Müslüman oluşunda görüldüğü gibi, zamanla Müslüman olması umulan insanların kâfir veya müşrik olarak ölmelerine sebebiyet verilmiş olur. Hâlbuki mücadelede, ikna yoluyla insanların İslâma girmesi için gösterilen kararlı ve yoğun bir çaba söz konusudur. Dolayısıyla bu hadisin, kelime-i şehâdet getirmeyen, namaz kılmayan ve zekât vermeyenlerin öldürülmesi gerektiği şeklinde değil, bilgi (hikmet), güzel öğüt ve en güzel bir mücadele ile bu hükümlerin kabulünü sağlamaya çalışmak şeklinde anlaşılması daha uygundur.

Can ve mal güvenliği için şart koşulan hususların, kelime-i şehâdet' (*şehâdeteyn*)-

namaz-zekât şeklinde sıralanışı, onların dindeki önem sırasına da işaret etmekte ve bu durum, onların bedenî ve malî ibadetlerin sembolü olarak diğer ibadetler arasındaki üstünlüğünü göstermektedir.

Hadiste belirtilen davranışlar, can ve mal güvenliğinin sağlanmasında gerekli olmakla birlikte, dinin diğer emir ve yasaklarının ihmal edilmesi anlamına gelmez.

Bu nedenle dinin diğer gerekleri, 'İslâmın hakkı' olarak nitelendirilmiştir. O halde, namazını kılan, zekâtını veren bir Müslüman, İslâmın diğer hükümlerinden de sorumludur. Bu sorumluluğun hesabını Allah'a verecektir. Ya da hadiste belirtilen hususları kabul etmiş görünmekle birlikte, gerçekte kabul etmemiş olanlar, gerçek niyetlerinin hesabını Allah'a vereceklerdir.

Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar

1. Bir Şafiî olarak Nevevî (ö. 676/1277), bu hadisin zahirinden yola çıkarak vücûbuna inandığı halde kasıtlı olarak namaz kılmayanın öldürülmesi görüşünü benimsemiş ve âlimlerin genelinin de bu görüşte olduğunu söylemiştir. Hâlbuki hadiste öldürmek (katl) değil, savaşmak, mücadele etmek (mukatele kelimesi) geçmektedir ki, bu mutlak olarak öldürmek anlamına gelmez.

2. Özürsüz olarak namaz kılmayan, zekât vermeyen ve İslâmın diğer emir ve yasaklarının gereğini yapmayanlar, bilgi, öğüt ve en güzel bir mücadele çerçevesinde ikna edilmeye çalışılmalıdır.

3. Zahiren bile olsa, İslâmı benimsemiş görünüp şartlarını yerine getirene dokunulamaz.

4. İslâm'a girmek için kelime-i şehâdeti telâffuz etmek gerekir.

5. Kelime-i şehâdet getiren bid'atçı tekfir edilemez.

6. Kişi hakkında, dünya hayatında sergilediği (zâhirî) eylemlerine göre hükmedilir. İç (bâtînî) durumunun hesabı Allah'a kalmıştır.

7. Bu hadise göre, kelime-i şehâdet getiren, namaz kılıp zekât veren Müslüman, can ve mal güvenliği altına girmiş olsa da, 'İslâmın hakkı' kapsamında hukuka aykırı eylemlerinden dolayı sorgulanabilir, yargılanabilir ve hatta cezalandırılabilir.

8. Müslümanlar, ellerinden geldiğince insanları İslam'a davet etmeye gayret göstermelidirler.

ONSEKİZİNCİ BAB: "İmân Ameldir" Diyen Kimse Babı

18- بَابُ مَنْ قَالَ إِنَّ الْإِيمَانَ هُوَ الْعَمَلُ

لَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: {وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ} [الزخرف: 72] وَقَالَ عِدَّةٌ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَوَرَبِّكَ لَسَأَلْتَهُمْ أَجْمَعِينَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ} [الحجر: 93] عَنْ قَوْلٍ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَقَالَ: {لِمِثْلِ هَذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ} [الصفات: 61]

"İşte yaptıklarınıza karşılık, size miras verilen cennet budur." (Zuhuf 43/72) âyetinden dolayı "iman ameldir." diyenler.

Bir grup âlim, "Rabbine andolsun ki, onların hepsine yaptıklarından soracağız" (Hicr (19), 92, 93) âyetini, 'Lâ ilâhe illallah'dan soracağız.' diye tefsir etmişlerdir.

Yine Allah Teâlâ: "Böylesi (bir kurtuluş) için amel etsin amel edenler" (Sâffât (37), 61) buyurmuştur.

26 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، وَمُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَا: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ: أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ؟ فَقَالَ: «إِيمَانٌ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ». قِيلَ: ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: «الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ» قِيلَ: ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: «حُجٌّ مَبْرُورٌ»

Tercüme

26. Bize Ahmed b. Yunus ve Musa b. İsmail anlattı, dediler ki: Bize İbrahim b. Sa'd anlattı, dedi ki: Bize İbn Şihab anlattı. O Said b. el-Müseyyeb'den, o da Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiğine göre Resûlullah'a (s.a.s.) "*Hangi amel daha faziletlidir?*" diye soruldu. Resûlullah: "*Allah'a ve Resûlü'ne iman*" buyurdu. "*Sonra hangisidir?*" diye soruldu. "*Allah yolunda cihad*" dedi. "*Sonra hangisidir?*" diye sorulunca, "*Makbûl bir hac*" dedi.

Sened

Buhârî, konu ile ilgili hadisi, iki tarikten; Ahmed b. Yûnus ve Mûsâ b. İsmâîl tarîkin-den rivâyet etmiştir. Her iki tarik de 'humâsî' olup sarahaten merfû, kavî bir hadistir.

1. Ahmed b. Yunus (ö. 227):

أحمد بن يونس هو أحمد بن عبد الله بن يونس بن عبد الله اليربوعي التميمي يكنى بأبي عبد الله واشتهر بأحمد بن يونس منسوباً إلى جده قال أبو حاتم كان ثقة متقناً. توفي سنة سبع وعشرين ومائتين.

1. Musa b. İsmail (ö. 223):

أبو سلمة موسى بن إسماعيل المنقري البصري الحافظ الثبت الثقة توفي في رجب سنة ثلاث وعشرين ومائتين بالبصرة.

2. İbrahim b. Sa'd (ö. 183):

إبراهيم بن سعد سبط عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه وقد سبق ذكره.

3. İbn Şihab (ö. 124):

محمد بن مسلم بن شهاب الزهري وقد سبق ذكره.

4. Said b. el-Müseyyeb (ö. 93):

سعيد بن المسيب (بضم الميم وفتح الياء على المشهور وقيل بالكسر) ابن حزن القرشي المخزومي المدني إمام التابعين وفقه الفقهاء أبوه وجده صحابيَان أسلما يوم فتح مكة. سمع عمر وعثمان وعلياً وسعد بن أبي وقاص وأبا هريرة رضي الله عنهم وهو زوج بنت أبي هريرة وأعلم الناس بحديثه وقال ابن المديني لا أعلم في التابعين أوسع علماً منه مات سنة ثلاث وتسعين في خلافة الوليد بن عبد الملك بالمدينة.

5. Ebu Hüreyre (ö. 59):

أبو هريرة عبد الرحمن بن صخر رضي الله عنه وقد مر ذكره

Hadisle İlgili Açıklamalar

Buhârî, bir önceki babda Mürcie'ye reddiye olarak amellerin imandan olduğuna dikkat çeken bir hadis zikretmişti. Bu babta da yine onlara karşı (ki onlar, "*iman, dil ile ikrardan ibarettir.*" derler) imanın amel ile de ilgili olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır.

Birinci âyetin konu ile alâkası şu noktadadır: İman, kulun cennete giriş sebebidir. Bu âyette cennete giriş amel karşılığında bahşedildiğine göre, iman, amel demektir. Başka bir ifadeyle iman, amele denktir. Dolayısıyla iman, amelden ibarettir.

İkinci âyette de, "...**yaptıklarınızdan soracağız**" kısmını, '**Lâ ilâhe illallah (kelime-i tevhîd) dan soracağız**' diye tefsir eden Enes b. Mâlik, Abdullah b. Ömer ve Mücâhid

b. Cebr gibi alimlere dayanarak imanın özü olan '*Lâ ilahe illallah*'a amel denmesini "*iman, ameldir*" iddiasının delili olarak kabul etmiştir.

Üçüncü âyette ise, '*iman, ameldir*' başlığına uygun düşmesi için, 'amel' kelimesini 'iman' anlamında, yani '**Böylesi (bir kurtuluş) için iman etsin iman edenler**' şeklinde yorumladığı anlaşılmaktadır.

İbn Hacer, üç âyetten her birinin, Buhârî'nin iddiasının bir bölümüne delâlet ettiğini, birinci âyetteki amelin umumî olmakla birlikte, bazı müfessirlerce iman anlamında; ikinci âyetteki amelin '**lâ ilâhe illallah**' diye tefsir edilerek '*lisânî amel*' şeklinde tahsis edildiğini; üçüncü âyetteki amelin de umumî olduğunu söylemiştir.¹⁹⁸

Ancak Buhârî şârihi Aynî, mezkur âyetlerin iman ya da kelime-i tevhid ile tahsisini reddetmiştir. Bazı gerekçeler ileri sürerek bunu '*kabul edilemez, delilsiz bir iddia*' olarak nitelendirmiş ve bu tahsisleri tevil etmeye çalışan İbn Hacer'i de isim vermeden eleştirmiştir.¹⁹⁹

Hadisin bab başlığı ile alâkası, 'amel' kelimesinin, 'iman' anlamında kullanılması ve imanın söz ve fiilden ibaret olması noktasındadır.

Yine Buhârî'nin rivâyet ettiği benzer bir hadiste Hz. Peygamber'e, "*Hangi amel daha faziletlidir*" diye soran zat, Ebû Zerr el-Ğîfârî'dir.²⁰⁰ İman ve hac kelimelerinin nekre (harf-i tarifsiz), cihad kelimesinin ise marife olarak zikredilmiş olması, iman ve haccın vücûbiyetinin tekerrür etmeyip bir defa eda edilmesiyle ortadan kalkması, cihadın ise böyle olmayıp vücûbiyetinin tekerrür edebilmesiyle izah edilmiş ise de İbn Hacer, bu kelimelerin nekre veya marife oluşunun râvîlerin tasarrufundan kaynaklandığını, çünkü hadisin kaynağının tek olduğunu, bu nedenle böyle yerlerde bir farklılık aramanın faydasız olduğunu ifade etmiştir.²⁰¹

Zaman zaman sahâbîler Hz. Peygamber'e "En üstün amel veya en iyi Müslümanlık hangisidir?" şeklinde sorular sorar, çoğu kere de aynı sorulara farklı cevaplar alırlardı. Mesela İbn Mesûd hadisinde "En üstün amel nedir?" sorusuna, "*Vaktinde kılınan namaz, sonra ana-babaya iyilik, sonra cihad.*" cevabını vermişken, Ebû Zer hadisinde aynı soruya karşılık, "*Allah'a iman ve O'nun yolunda cihad.*" buyurmuştur. İbn Ömer hadisinde, "Hangi İslâm (Müslüman) daha iyidir?" sorusuna, "*Yemek yedirmen, tanıdığına ve*

¹⁹⁸ İbn Hacer, a.g.e., I, 65.

¹⁹⁹ Aynî, a.g.e., I, 210-212.

²⁰⁰ Buhârî, İtk, 2.

²⁰¹ İbn Hacer, a.g.e., I, 66.

tanımadığına selâm vermendir." cevabını vermişken, Ebû Mûsâ el-Eş'arî hadisinde aynı soruyu "*Müslümanların, dilinden ve elinden güven içinde oldukları kimse."* diyerek cevaplandırmıştır.

Benzer sorulara böyle farklı cevaplar vermesinin sebebi, muhtemeldir ki, sorulan konunun önemi, soru soranların durumları, ihtiyaçları ve soru sorulan zaman ve mekân şartlarının değişik olmasıdır. Başka bir ifadeyle, herkese ihtiyaç önceliğini dikkate alarak cevap vermiştir. Dolayısıyla imana girmek ve sebat etmenin önemine vurgu yapmak gerektiğinde iman, cihad zamanında, cihada ehil olanın sorusuna cihad; ana-babası bakıma muhtaç olan veya onlara gerekli ilgiyi göstermeyen birinin sorusuna ana-babaya iyiliği, namaz konusunda dikkati çekilmesi gereken birinin sorusuna namazı öne çıkarak cevap vermiştir.

Bu durum, Hz. Peygamberin, tebliğ ve tavsiyelerinde, kişi ve toplum psikolojisini dikkate alarak onların öncelikli ihtiyaçlarına göre hareket ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Bu hadiste İslâm'ın temel unsurlarından olduğunda şüphe bulunmayan namaz, zekât ve orucun zikredilmeyişinin sebebi sorulabilir. Buna şöyle cevap vermek mümkündür. Bazen, "*En iyi şey şudur."* denir fakat bununla daima, her yerde, her durumda, herkes için ve her yönden bu şeyin iyi olduğu kastedilmez; aksine bazı hallerde en iyi olduğu anlatılmak istenir. Bu gibi hadislerde geçen efdaliyetlere bu açıdan yaklaşmak uygun olur. Nitekim bu hadiste, İslâm'ın esaslarından sayılmayan cihadın, İslam'ın esaslarından olan hacdan önce yer alması, bu açıdan ele alındığında özellikle İslâm'ın ilk dönemlerinde cihada olan ihtiyaçtan kaynaklanan bir öncelik olduğu düşünülebilir.

Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar

1. En üstün amel, Allah'a ve Resûlü'ne iman etmektir; yani imandır.
2. İmandan sonra en üstün amel, gerektiğinde cihad etmektir.
3. Kötü söz ve davranışlardan uzak durarak yapılan hac da en üstün amellerdendir.
4. Amellerle, Allah katında yüksek mertebelere ulaşmak mümkündür.
5. Amellerin değeri Allah katında farklıdır. Dolayısıyla, müminler iman bakımından birbirlerinden farklıdır.
6. İman, söz ve amelden ibarettir.

ON DOKUZUNCU BAB: Gerçek Anlamda İslâm

19- بَابُ إِذَا لَمْ يَكُنِ الْإِسْلَامُ عَلَى الْحَقِيقَةِ، وَكَانَ عَلَى الْإِسْتِسْلَامِ أَوْ الْخَوْفِ مِنَ الْقَتْلِ

لِقَوْلِهِ تَعَالَى: {قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا} [الحجرات: 14] فَإِذَا كَانَ عَلَى الْحَقِيقَةِ، فَهُوَ عَلَى قَوْلِهِ جَلَّ ذِكْرُهُ: {إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ} [آل عمران: 19] {وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ} [آل عمران: 85]

İslâm, hakikî anlamda değil de 'boyun eğmek, teslim olmak' anlamında veya öldürülme korkusundan dolayı olursa, Allah Teâlâ'nın: "Bedeviler, 'iman ettik' dediler. (Habibim! Sen de ki, siz iman etmediniz, ama 'İslâm olduk' deyin." (Hucurât (49), 14) âyeti gereğince (ahirette sahibine bir faydası olmaz; onu kurtarmaz).

Fakat İslâm, eğer hakikî anlamda olursa o zaman da şanı yüce olan Allah'ın: "**Şüphesiz Allah katında din İslamdır.**" (Âl-İ İmran (3), 18.) âyetinde (belirtilen din anlamındaki İslâm olur ki, bu İslâm, ahirette sahibine fayda verir ve onu kurtarır). "**Her kim, İslam'dan başka bir din ararsa, asla kabul edilmeyecektir.**" (Âl-İ İmrân (3), 85).

27 - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَامِرُ بْنُ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، عَنْ سَعْدِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْطَى رَهْطًا وَسَعْدٌ جَالِسٌ، فَتَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا هُوَ أَعْجَبُهُمْ إِلَيَّ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لَكَ عَنْ فُلَانٍ فَوَاللَّهِ إِنِّي لَأَرَاهُ مُؤْمِنًا، فَقَالَ: «أَوْ مُسْلِمًا» فَسَكَتُ قَلِيلًا، ثُمَّ غَلَبَنِي مَا أَعْلَمُ مِنْهُ، فَعُدْتُ لِمَقَالَتِي، فَقُلْتُ: مَا لَكَ عَنْ فُلَانٍ؟ فَوَاللَّهِ إِنِّي لَأَرَاهُ مُؤْمِنًا، فَقَالَ: «أَوْ مُسْلِمًا». ثُمَّ غَلَبَنِي مَا أَعْلَمُ مِنْهُ فَعُدْتُ لِمَقَالَتِي، وَعَادَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ قَالَ: «يَا سَعْدُ إِنِّي لَأُعْطِي الرَّجُلَ، وَغَيْرُهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْهُ، خَشْيَةً أَنْ يَكْبَهُ اللَّهُ فِي النَّارِ» وَرَوَاهُ يُونُسُ، وَصَالِحٌ، وَمَعْمَرٌ، وَابْنُ أَخِي الزُّهْرِيِّ، عَنِ الزُّهْرِيِّ

Tercüme

27. Bize Ebu'l-Yemân anlattı, dedi ki: Bize Şuayb haber verdi. O Zühri'den rivayet etti, dedi ki: Bana Âmir b. Sa'd b. Ebî Vakkâs haber verdi. O da (babası) Sa'd'dan

naklettiğine göre Resûlullah (s.a.s.) bir grup insana mal verirken Sa'd da (orada) oturuyordu. Sa'd, dedi ki: "Resûlullah (s.a.s.), içlerinden biri benim daha çok beğendiğim biri olmasına rağmen ona mal vermedi. Bunun üzerine ben, "Yâ Resûlallah, niçin falana vermedin? Vallahi biliyorum ki o, mümindir." dedim. Resûlullah cevaben: "veya Müslümandır, (de)" buyurdu. Kısa bir müddet sustum, fakat o şahıs hakkındaki bilgim bana galip geldi ve "Yâ Resûlallah, niçin falana vermedin? Vallahi, biliyorum ki o, mümindir." diyerek sözümü tekrarlardım. Resûlullah yine "veya Müslümandır (de)" buyurdu. Yine kısa bir müddet sustum, fakat o şahıs hakkındaki bilgim bana galip geldi ve tekrar "Yâ Resûlallah, niçin falana vermedin. Vallahi biliyorum ki o, mümindir." deyince Resûlullah (s.a.s.) da sözünü tekrarladi ve "Yâ Sa'd! Şüphesiz ki ben, başkasını daha çok sevdiğim halde, bir kimseye, Allah'ın onu yüzüstü cehenneme atmasından endişe ettiğim için mal veririm." buyurdu.

Bu hadisi ayrıca Yûnus, Sâlih, Ma'mer ve İbn Ahî'z-Zührî (Zührî'nin yeğeni), Zührî'den rivayet etmişlerdir.

Sened:

Humâsî olan seneddeki raviler şunlardır:

1. Ebu'l-Yeman (ö. 221): أبو اليمان الحكم بن نافع الحمصي وقد مر
2. Şu'ayb (ö. 162): شعيب بن أبي حمزة الأموي وقد مر
3. ez-Zührî (ö. 124): محمد بن مسلم الزهري وقد مر
4. Âmir b. Sa'd b. Ebî Vakkâs (ö. 103):

عامر بن سعد بن أبي وقاص القرشي الزهري وكان ثقة كثير الحديث مات سنة ثلاث ومائة بالمدينة روى له الجماعة.

5. Sa'd (ö. 57):

أبو إسحاق سعد بن أبي وقاص واسمه مالك بن وهيب القرشي أحد العشرة المبشرة بالجنة أسلم قديما وهو ابن أربع عشرة سنة وشهد بدرا وما بعدها من المشاهد وكان مجاب الدعوة وكان من المهاجرين الأولين هاجر إلى المدينة قبل قدوم النبي إليها روى له الجماعة مات سنة سبع وخمسين ودفن بالبقيع وهو آخر العشرة موتا

Hadisle İlgili Açıklamalar

Buhârî, bundan önceki babda Allah katında en üstün amelin Allah'a ve Resûlü'ne

iman olduğunu belirtmişti. Bu babda ise iman ile İslâm'ın aynı anlama geldiği iddiasından hareketle böyle bir imanın gerçekte nasıl olması gerektiğini açıklamak istemektedir.

Bab başlığında zikrettiği âyetlere dayanarak, dinî anlamda hakikî olmayan İslâm'ın, Allah katında muteber ve faydalı olmadığını belirtmektedir.

Hadisin bab başlığı ile alakası, hakikî anlamda olmayan İslâm makbul olmadığı için, Hz. Peygamber'in "*veya Müslüman (de)*" sözü noktasındadır. Çünkü o, bu sözle İslâmın aksine bâtinî bir durum olan imana, Allah'dan başka hiçbir kimsenin kesin bir ifade ile hükmetmesinden nehyetmiş olmaktadır.

İbn Hacer, hadis ile başlık arasındaki münasebeti, "Her ne kadar batınî durumu bilinmese de zahiren Müslüman görünen kimseye 'müslim' denir, fakat 'mümin' denmez. Çünkü böyle bir kimsenin dinî anlamda gerçek durumu ispatlanamazsa da lügavî anlamdaki gerçek hali ortaya çıkar"²⁰² diyerek açıklamış ise de **Aynî** bunu kabul etmez ve yukarıda belirtilen münasebetin dışında, hadis ile bab başlığı arasında bir irtibatın bulunmadığını iddia eder.²⁰³

Rivâyete göre bab başlığında zikredilen âyetin nüzûl sebebi şudur:

Esed oğullarından bir bedevî topluluğu, kuraklığın hüküm sürdüğü bir yıl Medine'ye, Resûlullah'a gelerek kelime-i şehâdet getirmiş ve Müslüman olduklarını söylemişler, bu arada Medîne sokaklarını kirletmişler ve fiyatların yükselmesine sebep olmuşlar, Resûlullah'a da "Ailemiz ve eşyamızla sana geldik, falan oğullarının yaptığı gibi seninle savaşmadık. Dolayısıyla bize sadaka (zekât) ver." diyerek Müslüman oluşlarını Hz. Peygamber'in başına kakmaya başlamalardı.

Konumuz olan hadiste geçen olay (hadisin sebab-i vürûdu) kısaca şöyledir. Resûlullah (s.a.s.), Müslüman olduğunu söyleyenlere, kalplerini ısıdırmak (telif) için zekât verirken daha cömert davranırdı. İşte böyle bir topluluğa zekât dağıtırken, Muhâcirûn'dan olan ve zekât almak isteyen **Cu'ayl** adlı bir sahâbîyi ihmal etmesi, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın dikkatini çekmiş ve Cu'ayl'i iyi bir mümin ve zekât almaya daha layık birisi olarak görmesi, hadiste geçen sözleri söylemesine sebep olmuştur.

Hz. Peygamber'in, "*mümindir*" diyen Sa'd'a "*veya müslimdir*" diye ısrarla mukabelede bulunmasının sebebi, bir kimseyi, zahirî durumuna göre nitelemekle yetinip, ancak Allah'ın bilebileceği batınî sıfatlarla övmekten sakındırmak olabilir. Nitekim Resûlullah'ın, "*Eğer bir kimseyi mutlaka övecekseniz, ne söylemek istiyorsanız, onun şöyle şöyle*

²⁰² İbn Hacer, a.g.e., I, 66.

²⁰³ Aynî, a.g.e., I, 219.

olduğunu sanıyorum. Allah katında onu tezkiye edemem' desin."²⁰⁴ hadisi de bu görüşü desteklemektedir.

Sa'd'ın ısrarına rağmen Hz. Peygamber, *müellefey-i kulûb'a* verip daha lâîk olduğu halde Cu'ayl'a sadaka vermemesinin sebebi, İslam'la yeni tanışmış o insanların dinden dönmeleri halinde mürted olarak cehenneme atılmalarından duyduğu endişe olarak açıklanmaktadır.

Cu'ayl hakkında "mümin" diyen Sa'd'a cevaben "veya müslim" demesi, Cu'ayl'in mümin olduğunu inkâr anlamında değil, İslam'a girenler için umumî bir kural olarak 'müslüman' kelimesinin kullanmanın daha ihtiyatlı ve iyi olacağını belirtmeye yöneliktir. Nitekim Hz. Peygamber, davranışının gerekçesini açıklarken "Başkasını daha çok sevdiğim halde, bir kişiye sadaka veririm" ifadesi, Cu'ayl'in Hz. Peygamber nezdinde sevilen bir sahâbî olduğunu açıkça göstermektedir.

Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar

1. Kalben inanmaksızın, sadece dil ile ikrara dayanan iman faydasızdır.

2. İman, kalbî amel olarak bâtınîdir; İslâm ise uzvî bir amel olarak zâhîrîdir. Bu duruma göre her mümin Müslümandır; fakat her Müslüman, mümin olmayabilir. Hadis bu açıdan, iman ile İslam'ın ayrı ayrı şeyler olduğunu söyleyenlerin de delilidir.

3. Zan üzere yapılan yemin, 'yemin-i lâğv'²⁰⁵ olarak geçersizdir.

²⁰⁴ Ebû Dâvûd. Edeb, 9

²⁰⁵ Üç çeşit yemin vardır. Bunlar; yemîn-i lağv, yemîn-i ğamûs ve yemîn-i mün'akidedir:

a) **Yemîn-i lağv**; bir şeyin doğru olduğu zannedilerek veya ağız alışkanlığıyla yapılan yemindir. Kişinin birini görmediği hâlde gördüğünü zannederek "Vallahi gördüm." veya yemin kastı olmaksızın yemin sözlerini söylemesi, yemîn-i lağv olarak kabul edilmiştir. Bu şekilde yapılan yeminden dolayı keffâret gerekmez. Kur'an-ı Kerim'de, kasıtsız olarak ağızdan çıkıveren yeminlerden dolayı kişinin sorumlu tutulmayacağı bildirilmiştir (Bakara, 2/225; Mâide, 5/89). Bununla birlikte, ağız alışkanlığıyla konuşurken sıkça yemin edenlerin, bu alışkanlıklarından vazgeçmek için çabalamaları gerekir.

b) **Yemîn-i ğamûs**; yalan yere edilen yemindir. Bir kimsenin olmamış bir şey için bilerek olmuş diye veya olmuş bir şey için bilerek olmadı diye yemin etmesidir. Bu en büyük günahlardan biridir (Buhârî, Eymân, 16; Müslim, İman, 220). Böyle bir yemin Hanefîlere göre keffâretle telafi edilemez. Bu şekilde yemin eden kişinin, bilerek ve Allah'ın adını anarak yalan yere yemin ettiği için, pişman olarak, bir daha böyle bir hataya düşmemek üzere Allah'tan af dilemesi gerekir. Yalan yere yaptığı yemin sebebiyle başkasının hakkının zayi olmasına sebep olan kimse, bu zararı tazmin edip zarar verdiği kimselerden helallik istemelidir.

c) **Yemîn-i mün'akide**; mümkün olan ve geleceğe ait bir şeyi yapmak veya yapmamak üzere yapılan yemindir. Bir kimsenin şu işi yapacağım veya yapmayacağım diye yemin etmesi böyledir. Bu yeminin Allah'ın isimlerinden biriyle veya O'nun sıfatlarıyla ya da örfte yemin anlamına gelen sözlerle yapılmış

4. Yöneticilerin tasarruflarına, bozgunculuğa yol açmayacak şekilde itiraz edilebilir.
5. Meşru çerçevede, yönetenlerle yönetilenler arasında arabuluculuk yapılabilir.
6. Yönetilenler, maslahata daha uygun olacağını düşündükleri konularda, yönetenleri uyarmalı ve onlara yol göstermelidir.
7. Arabulucu konumundakiler, istekleri uygun bulunmadığında, hissi davranarak yöneticiyi suçlamaya kalkışmamalıdır.
8. Yöneticiler de arabulucuya, isteğinin niçin karşılanamadığını açıklamalıdır.
9. Yöneticiler, ellerindeki imkânları en önemli ve acil harcama alanlarından başlamak üzere, halkın menfaati doğrultusunda kullanmalıdır.
10. Cennetle müjdelenmiş (*aşere-i mübeşşera*) oldukları nasla sabit olanlar dışında, bir kimsenin kesin bir dille cennete gireceğini söylemekten kaçınmalıdır.

YİRMİNCİ BAB: Selâmı Yaymak İslam'dandır

20- بَابُ: إِفْشَاءُ السَّلَامِ مِنَ الْإِسْلَامِ

وَقَالَ عَمَّارٌ: "ثَلَاثٌ مَنْ جَمَعَهُنَّ فَقَدْ جَمَعَ الْإِيمَانَ: الْإِنْصَافُ مِنْ نَفْسِكَ، وَبَذْلُ السَّلَامِ لِلْعَالَمِ، وَالْإِنْفَاقُ مِنَ الْإِفْتَارِ"

Ammâr b. Yâsir şöyle demiştir: "Her kim şu üç şeyi bir araya getirirse imanı kendinde toplamış olur: Nefsine karşı da olsa insafli olmak, herkese selâm vermek, fakir iken de infakta bulunmak".

28 - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي الْحَيْرِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيُّ الْإِسْلَامِ خَيْرٌ؟ قَالَ: «تُطْعِمُ الطَّعَامَ، وَتَقْرَأُ السَّلَامَ عَلَى مَنْ عَرَفْتَ وَمَنْ لَمْ تَعْرِفْ»

olması gerekir (İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, V, 478, 481-486). Bu yemini eden kişinin, dinin yasakladığı bir şeyi yapmaya veya emrettiği bir şeyi terk etmeye yönelik olmadıkça ettiği yeminin gereğini yapması gerekir. Yeminini bozarsa keffâret öder (Merğînânî, *el-Hidâye*, IV, 13).

Tercüme

28. Bize Kuteybe anlattı, dedi ki: Bize Leys anlattı. O Yezid b. Ebû Habîb'ten, o Ebu'l-Hayr'dan, o da Abdullah b. Amr'dan rivayet ettiğine göre, adamın biri Resûlullah'a: "Hangi İslâm daha hayırlıdır?" diye sordu. Resûlullah: "*Yemek yedirirsin, tanıdığına ve tanımadığına selâm verirsin.*" buyurdu.

Sened

Humâsî olan seneddeki raviler şunlardır:

1. Kuteybe (ö. 240):

قتيبة بن سعيد بن جميل البغلاني منسوب إلى بغلان قرية من قرى بلخ وكنيته أبو رجاء وقال يحيى والنسائي ثقة وكان كثير الحديث توفي سنة أربعين ومائتين.

2. Leys (ö. 175): الليث بن سعد

3. Yezid b. Ebû Habîb (ö. 128): يزيد بن أبي حبيب المصري

4. Ebu'l-Hayr (ö. 90): أبو الخير مَرْتَد

5. Abdullah b. Amr (ö. 65):

عبد الله بن عمرو بن العاص وكلهم قد تقدموا. راجع الحديث رقم 12.

Hadisle İlgili Açıklamalar

Bir önceki babda Allah katında makbul dinin 'İslâm' olduğunu belirten Buhârî, bu babda İslâm'ın birtakım özellikleri olduğunu, bunları bir araya getirmeden imanın kemale ulaşamayacağını, yemek yedirmek, herkese selâm vermek ve kendi aleyhine de olsa insafı (adâleti) elden bırakmamanın bu özelliklerden olduğunu anlatmaktadır.

Buhârî'nin, Ammâr b. Yâsir'den muallâk bir senedle rivâyet ettiği mevkûf hadisi Şu'be (b. el-Haccâc) : "Şu üç şey her kimde bulunursa imânını kemale erdirmiş olur" şeklinde, aynı manada rivâyet etmiştir. Abdürrezzâk (b. Hemmâm), bu hadisi *Musannef*'inde Ma'mer (b. Râşid) tarikiyle merfû olarak rivayet etmişse de, Ebû Zür'a ve İbn Hacer gibi âlimler, hadisin ref'ini hatalı ve şüpheli görmüşlerdir.

Metinde yer alan hadisin bab başlığıyla ilgisi, bab başlığının hadisten iktibas edilmiş olmasıdır.

Ammâr b. Yâsir'in bu sözü, kâmil imânın bütün unsurlarını ihtiva eden bir vecîze gibidir. Hatta İbn Hacer, icazı nedeniyle bu sözün, 'cevâmi'u'l-kelim' bahşedilmiş bir zât-ı şâhâne'nin sözüne benzediğini, bu nedenle de merfû olma ihtimalinin kuvvetli olduğunu belirtir.²⁰⁶ Ebu'z-Zinâd b. Serrâc, Ammâr'ın bu sözüyle ilgili olarak şöyle demiştir: "Ammâr bu kelimelerde bütün hayırları toplamıştır. Eğer nefesine karşı da olsa insafı olursan, kendinle yaratanın ve kendinle insanlar arasındaki gayeye ulaşmış, Allah'a ve insanlara karşı görevlerinin hepsini yerine getirmiş olursun."²⁰⁷ Çünkü kişinin, nefesine karşı da olsa adâletli olması, Mevlâ'sına karşı olan bütün görevlerini yerine getirip yasaklarından da kaçınmasını gerektirir.

Aynî de bu kelimelerin ister bedenî ister mâlî olsun imanın bütün unsurlarını ve özelliklerini ihtiva ettiğini söyler.²⁰⁸ İnsaf, Allah'ın emirlerine saygı göstermek; selâm vermek, mahlûkata karşı şefkatli olmak şeklinde bedenî; fakirlere infakta bulunmak da, Allah'a güvenmek ve dünyaya gereğinden fazla önem vermemek (zühd) şeklinde mâlî unsurdur.

Ayırım yapmadan herkese selâm vermek, alçak gönüllülük ve ahlâkî güzellik demektir. Selam, insanlar arasında sevgi, saygı, güven, birlik ve dayanışmanın ilk adımı ve sembolüdür. Fakirlikte (azdan) verebilmek ise cömertliğin, Allah'a güvenin ve dünya malına bakışın bir göstergesidir.

Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar

1. Müslümanlığın kalitesi, olması gereken davranışların bir arada bulunup bulunmamasına göre kişiden kişiye farklılık arz eder. Dolayısıyla bu açıdan Müslümanların imandaki olgunlukları birbirinden farklıdır. Yani îman artar ve eksilir.

2. Yemek yedirmek, cömertliğin sembolüdür. Cömertlik ise Müslümanın ayırt edici özelliğidir.

3. Selâm vermek, İslam'ın şiarıdır. Onu sınırlandırmak doğru değildir. Selâmı yaygınlaştırarak İslam'ın bütün insanlar için bir güven kaynağı olduğunu göstermek gerekir.

²⁰⁶ İbn Hacer, a.g.e., I, 69.

²⁰⁷ Aynî, a.g.e., I, 226.

²⁰⁸ Aynî, a.g.e., I, 227.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ " أَلَلَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
göre sıraladığımızda en sondaki râvi kim olur?

- A) عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ
- B) مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ
- C) ابْنُ شِهَابٍ
- D) سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ
- E) أَبِيهِ

2. أُمِرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَيَقِيمُوا " الصَّلَاةَ، وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّ الْإِسْلَامِ، وَحَسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ "

Aşağıdakilerden hangisi yukarıdaki hadisin sonuçlarından birisi olamaz?

- A) Zahiren bile olsa, İslâmı benimsemiş görünüp şartlarını yerine getirene dokunulamaz.
- B) İslâm'a girmek için kelime-i şehâdeti telâffuz etmek gerekir.
- C) Kelime-i şehâdet getiren bid'atçı tekfir edilemez.
- D) Riya için namaz kılanlarla savaşılabılır.
- E) Kişi hakkında, 'dünya hayatında, sergilediği (zahirî) eylemlerine göre hükmedilir.

3. Aşağıdaki hadise göre en faziletli amel hangisidir?

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ: أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ؟ فَقَالَ: «إِيمَانٌ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ». قِيلَ: " ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: «الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ» قِيلَ: ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: «حَجٌّ مَبْرُورٌ»

- A) Ana-babaya iyilik etmek
- B) Allah'a ve Resûlü'ne îman
- C) Allah yolunda cihad
- D) Makbûl bir hac

E) Zekat vermek

4. " بَابُ إِذَا لَمْ يَكُنِ الْإِسْلَامُ عَلَى الْحَقِيقَةِ، وَكَانَ عَلَى الْإِسْتِسْلَامِ أَوْ الْخَوْفِ مِنَ الْقَتْلِ "

Buhârî yukarıdaki bab başlığıyla aşağıdaki sonuçlardan hangisini kastetmiş olamaz?

A) Kalben inanmaksızın, sadece dil ile ikrara dayanan îman faydasızdır.

B) İman, kalbî amel olarak bâtınîdir.

C) İslâm ise, uzvî bir amel olara zahiridir.

D) Her mümin, müslümandır, fakat her müslüman, mümin olmayabilir.

E) Selam vermek imandan bir cüzdür.

5. - بَابُ: إِفْشَاءُ السَّلَامِ مِنَ الْإِسْلَامِ "

وَقَالَ عَمَّارٌ: "ثَلَاثٌ مَنْ جَمَعَهُنَّ فَقَدْ جَمَعَ الْإِيمَانَ: الْإِنْصَافُ مِنْ نَفْسِكَ، وَبَذْلُ السَّلَامِ لِلْعَالَمِ، وَالْإِنْفَاقُ مِنَ الْإِفْتَارِ"

Yukarıdaki metinde bab başlığıyla metnin alakasını doğrudan sağlayan kısım hangisidir?

A) فَقَدْ جَمَعَ الْإِيمَانَ

B) : الْإِنْصَافُ مِنْ نَفْسِكَ

C) وَبَذْلُ السَّلَامِ لِلْعَالَمِ،

D) " وَالْإِنْفَاقُ مِنَ الْإِفْتَارِ "

E) "ثَلَاثٌ مَنْ جَمَعَهُنَّ"

9. HAFTA

KOCAYA KARŞI NANKÖRLÜK, KÜFRÜN DERECELERİ, GÜNAH CAHİLİYE İLİŞKİSİ, MÜMİNLERİN BİRBİRİYLE ÇATIŞMASI, ZULMÜN DERECELERİ, MÜNAFİĞİN ALAMETİ

Konular

- 9.1. Kocaya karşı nankörlük ve küfrün dereceleri,
- 9.2. Cahiliye alışkanlıkları ve günah ilişkisi,
- 9.3. Müminlerin birbiriyle çatışması, bunun iman ile ilişkisi,
- 9.4. Zulmün farklı mertebeleri,
- 9.5. Münafığın alametleri.

Amaçlar

1. Karı kocanın birbirine karşı anlayışlı olmaları, yapılan iyilikleri bir anlık öfkeyle yok saymalarının yanlışlığını ortaya koymak,
2. Küfrün birden çok anlamı ve dereceleri olduğunu kavramak,
3. Başkalarını kendi fiillerinden kaynaklanmayan doğal durumlarından dolayı kınamanın cahiliye huyu olduğunu bilmek,
4. Müslümanların birbiriyle çatışmalarının büyük günah olduğunu ve cehennemde yanmaya sebep olduğunu kavramak,
5. Şirk ve inkar durumu olmadıkça sadece günah işlemenin kişiyi küfre düşürmeyeceğini anlamak,
6. Münafıkta belli bazı alametler bulunduğunu bilmek.

YİRMİ BİRİNCİ BÂB: Kocaya Karşı Nankörlük ve Küfürden Öte Küfür

21- بَابُ كُفْرَانِ الْعَشِيرِ، وَكُفْرٍ دُونَ كُفْرٍ

فِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Bu konuda Ebû Said el-Hudrî'nin (r.a.) Resûlullah'tan (s.a.) rivayet ettiği bir hadis daha vardır.

29 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أُرِيتُ النَّارَ فَإِذَا أَكْثَرُ أَهْلِهَا النِّسَاءُ، يَكْفُرْنَ» قِيلَ: أَيَكْفُرْنَ بِاللَّهِ؟ قَالَ: " يَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ، وَيَكْفُرْنَ الْإِحْسَانَ، لَوْ أَحْسَنْتَ إِلَى إِحْدَاهُنَّ الدَّهْرَ، ثُمَّ رَأَتْ مِنْكَ شَيْئًا، قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ مِنْكَ خَيْرًا قَطُّ "

Tercüme

29. Buhârî dedi ki; bize Abdullah b. Mesleme anlattı. O Mâlik'ten, o Zeyd b. Eslem'den, o Atâ b. Yesâr'dan, o da İbn Abbâs'tan (r.a.) şöyle dediğini rivayet etti: Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu:

"Bana cehennem gösterildi. Bir de baktım ki, cehennemliklerin çoğu, nankörlük eden kadınlardır." Sahâbîler; "Allah'a karşı mı nankörlük ediyorlardı?" diye sorunca Resûlullah şöyle buyurdu:

- Kocalarına ve iyiliklere nankörlük ediyorlardı. Şayet onlardan birine ömür boyu iyilik etsen, sonra da senden birazcık kötülük görse, 'Senden hiçbir hayır görmedim' deyiverir."

Sened

Hadisin senedi humâsî olup sarahaten merfû, kavfî bir hadistir. Senedde şu raviler bulunmaktadır:

1. Abdullah b. Mesleme (ö. 221): وقد مر ذكره

2. Mâlik b. Enes (ö. 179): وقد مر ذكره

3. Zeyd b. Eslem (ö. 133):

أبو أسامة زيد بن أسلم القرشي العدوي مولى عمر بن الخطاب رضي الله عنه. قال ابن سعد كان ثقة كثير الحديث توفي سنة ثلاث وثلاثين ومائة روى له الجماعة.

4. Atâ b. Yesâr (ö. 103):

عطاء بن يسار القاضي المدني الهلالي مولى ميمونة أم المؤمنين رضي الله عنها وقال يحيى بن معين وأبو زرعة هو ثقة توفي سنة ثلاث ومائة روى له الجماعة.

5. İbn Abbâs (ö. 68):

عبد الله بن عباس بن عبد المطلب أبو العباس الهاشمي ابن عم رسول الله كان يقال له الخير والبحر لكثرة علمه وترجمان القرآن وتوفي النبي وهو ابن ثلاث عشرة سنة مات بالطائف سنة ثمان وستين وقد عمي في آخر عمره رضي الله تعالى عنه.

Şerh

Bu babın bir önceki babla, hatta imanın şubelerinin sayıldığı daha önceki bablarla alakası, benzerlik (paralellik) açısından değil zıtlık açısından dır. Müellif Buhârî'nin, imanla bağdaşan ve onun göstergesi olan davranışları sıralarken onunla bağdaşmayan ve ona ters düşen davranışları bu araya sıkıştırdıktan sonra tekrar imanla ilgili konulara dönmesinin sebebi, belki de kötü davranışların (masiyetlerin) imanla bağdaşmamasına rağmen, onları yapanların Allah'ı inkâr edenler gibi ebedî cehennemde kalmayacağına dikkat çekmek veya taatlarının "iman" olarak adlandırıldığı gibi, isyanlarının da "küfür" olarak adlandırıldığını göstermektir.²⁰⁹

Nitekim bir sonraki bab başlığında Buhârî, bu günahları işleyenlerin kâfir değil, âsî olduklarını açıkça belirtmektedir.

Hadisin bab başlığına uygunluğu, kocaya nankörlükten bahsetmesi ve "küfür" kelimesinin, Allah'ı inkâr anlamı dışında ve ondan daha yumuşak anlamda "nankörlük" manasına da geldiğini, bununla birlikte kişiyi dinden çıkarmasa da cehenneme sokacak kadar büyük bir günah olduğunu göstermesidir.

İbn Hacer, Buhârî'nin günahlar arasından "kocaya karşı nankörlüğü" tercih ederek bab başlığı yapmasını 'orijinal bir incelik' olarak nitelendirir ve bunun da Hz. Peygamber'in "Eğer bir kimsenin bir kimseye secde etmesini emretseydim, kadının kocasına secde etmesini emrederdim."²¹⁰ hadisi olduğunu belirtir ve bu hadiste kocanın karısına

²⁰⁹ İbn Hacer, a.g.e., I, 69; Aynî, a.g.e., I, 228.

²¹⁰ Ensar'dan birilerinin sakin bir devesi vardı. Ancak (hastalık vb. bir sebepten dolayı) deve azgınlaştı ve

olan hakkının, Allah'ın hakkı (secde) ile birlikte zikredilmesini, kadının kocasına nankörlük etmesini, Allah'ın hakkını umursamazlığın göstergesi kabul eder.

"Küfür, küfürden farklıdır" cümlesi, Ahmed b. Hanbel'in *Kitabu'l-îman* adlı eserinde, Ata b. Ebî Rebâh tarikiyle rivâyet edilmiş bir eser/haber olarak geçmektedir. Bu ifadeyle lâfızları aynı da olsa, iki kelimenin bazen Allah'ı inkâr bazen de iyiliğe karşı nankörlük olarak farklı anlamda kullanıldığını, birinci anlamda kişiyi dinden çıkarıp ebedi cehennemlik yaparken diğer anlamda kişiyi cehennemlik yapsa da dinden çıkarmadığını belirtmektedir.

Bab başlığında muallak olarak zikredilen Ebû Saîd el-Hudrî hadisi, Buhârî'nin Hayz bölümünde İyâz b. Abdullah tarikiyle Ebû Saîd el-Hudrî'den tahriç ettiği hadistir. Bu hadise işaret etmesinin sebebi, baktaki hadisin başka tariklerinin de bulunduğunu göstermek, böylece rivayetin sîhhatini pekiştirmektir.²¹¹

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için *Sahîh*'in muhtelif yerlerinde rivâyet edilen bu hadisin aynı isnadla tam metninin geçtiği Kûsûf namazı bölümündeki muhtevasını özetlemekte fayda var. Abdullah b. Abbas'ın söylediğine göre bir güneş tutulması olayında

kimseyi yanına yaklaştırmaz oldu. Durumu Peygamberimiz'e (s.a.) haber verdiler. Resûlullah (s.a.) devenin bulunduğu bahçeye gitti. Deve, Allah Resûlü'nü (s.a.) görünce O'na doğru yaklaştı ve önünde çöktü. Orada bulunanlar, "Akı şuuru olmadığı halde bu hayvan size secde ediyorsa, bizim secde etmemiz daha evladır" dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurdu: "*Bir beşerin bir başka beşere secde etmesi uygun olmaz. Eğer bir beşerin başka bir beşere secde etmesi uygun bir durum olsaydı, kocasının üzerindeki hakkının büyüklüğü sebebiyle kadına kocasına secde etmesini emrederdim...*". Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 158-9; en-Nesâî, *İşretü'n-Nisâ*, 225; el-Bezzâr, *el-Müsned*, XIII, 93. el-Heysemî *Mecma'u'z-Zevâid*'de (IX, 4) ravilerinin güvenilir kimseler olduğunu söylemiştir.

²¹¹ Burada İbn Hacer'in, Buhârî'nin tekrarları ile ilgili şu değerlendirmesini dikkatlere sunmayı faydalı görüyoruz. "Buhârî bir hadisi mutlaka bir faydadan dolayı tekrar eder. Bu fayda bazen metinde, bazen senedde, bazen de her ikisinde birden bulunur. Eğer fayda sadece metinde ise, metni aynen tekrar etmeyip tasarrufta bulunur. Şayet metnin tarikleri çoksa, her babta farklı bir tarik zikreder. Tarikler az olursa, metin veya senedde ihtisarda bulunur. İşte bu hadiste de böyle yapmış, Abdullah b. Mesleme'den gelen tarikte muhtasar ve tercemedeki maksadına yetecek kadarıyla zikretmiş; Namaz Bölümü'nde, 'önünde ateş olduğu halde namaza duran kimse' babında, aynı isnadla ve yine tercemedeki maksadına yetecek miktarını; sonra 'Kûsûf namazı'nda aynı isnadla fakat tam metniyle; "Bed'u'l-halk" Bölümü'nde, Abdullah b. Mesleme dışındaki bir hocasından fakat konunun gerektirdiği kadarıyla; "İşratü'n-nisâ'da yine başka bir hocadan, Mâlik kanalıyla rivâyet etmiştir. Buhârî'nin hadisleri zikretmedeki bütün tassarrufları böyle değerlendirilir. Bu nedenle *Sahîh*'inde, birden çok yerde aynı surette zikrettiği hiç bir hadis mevcut değildir. Bu durumun bir başka sonucu da, *Sahîh*'deki hadislerin sayımında ortaya çıkmaktadır. Ondaki hadisleri saymak isteyenler, yukarıdaki hadiste olduğu gibi, başlangıcı farklı olduğundan aynı hadisi iki veya daha fazla zannederler. İbnu's-Salâh, Nevevî ve daha sonrakilerde görüldüğü gibi, "Buhârî'deki hadisler, tekrarlar dışında dört bin kadardır" diyenler bu yanıla düşmüşlerdir. Hâlbuki durum böyle değildir. Ben onları 2513 olarak saydım ve tafsilatını da Mukaddime'de açıkladım." (Bkz. İbn Hacer, *Feth*, 1, 70.).

Resûlullah (s.a.), birinci rek'atı oldukça uzun, ikinci rekâtı birincisine göre daha kısa olmak üzere iki rekât namaz kıldıktan sonra "Şüphesiz güneş ve ay, Allah'ın birer âyetidir (delilidir). Herhangi bir kimsenin ölümü veya doğumundan dolayı tutulmazlar. Tutulduklarını gördüğünüzde Allah'ı zikredin." buyurmuş, orada bulunan sahâbîler, "Yâ Resûlallah! Bulunduğun yerde bir şeye el uzattığını, sonra da geri çekildiğini gördük." deyince Resûlullah: "Cenneti gördüm ve bir salkım üzüme el uzattım. Eğer onu alabilseydim, dünya durduğu müddetçe ondan yerdiniz. Ardından bana cehennem gösterildi. Bugünkü gibi hiç öyle feci bir manzara görmedim. Ve gördüm ki, cehennem ehlinin çoğu kadınlardır?" demiştir. Sahabe: "Niçin Yâ Resûlallah?" diye sorunca, "Kocalarına ve iyiliklere karşı nankörlük ediyorlardı. Eğer sen onlardan birine ömür boyu iyilik yapsan, sonra da senden azıcık bir kötülük görse, 'Senden hiç iyilik görmedim.' deyiverir." cevabını vermiştir.

Bu hadisin Hayz bölümünde geçen metninde, kadınların cehennem ehlinin çoğunluğunu oluşturma sebepleri arasında, 'çok lanet etmek' de sayılmaktadır.²¹²

Hadisin muhtelif tariklerden gelen metinlerine bir arada bakıldığında, bu babda geçen hadisin müstakil bir metin olmayıp bir güneş tutulması olayı sebebiyle Hz. Peygamber'in söylediği bir sözün son kısmından ibarettir. Konumuzu ilgilendiren bu kısımda belirtildiğine göre Hz. Peygamber, iman etmiş-etmemiş ayrımı yapmaksızın cehennemlikler arasında kadınların daha fazla olduğunu söylemiştir. Kadın-erkek eşitliğinin tartışıldığı, ön plana çıktığı ve ısrarla vurgulandığı çağımızda, bu tür hadislerle (hatta âyetlere) ön yargı ile yaklaşılarak karşı çıkılmakta, böyle ayırımcı sözler hangi hadis kaynağında yer alırsa alsın, Hz. Peygamber tarafından söylenmiş olamayacağı gerekçesiyle uydurma (mevzû) hadis olarak nitelendirilip reddedilmektedir.

Bu hadisi şu genel prensipler dâhilinde değerlendirmekte fayda olduğunu düşünüyoruz:

a. Allah katında üstünlük, cinsiyete göre değil takvaya göredir.²¹³

b. Herkes yaptığı iyiliğin veya kötülüğün karşılığını görecektir.²¹⁴

c. Erkek olsun kadın olsun, her kim mümin olarak iyi iş yaparsa, cennete girer ve zerre kadar haksızlığa uğratılmaz.²¹⁵

²¹² Buhârî, "Hayz", 6.

²¹³ el-Hucurât 49/13.

²¹⁴ ez-Zilzâl 99/7-8.

²¹⁵ en-Nisâ 4/24.

d. Allah, kullarına asla zulmetmez.²¹⁶

O halde niçin cehennemde kadın sayısı fazla? Bu sorunun cevabı, Câbir hadisinde şöyle verilmektedir: Hz. Peygamber'in cehennemde gördüğü kadınlar, kendilerine emanet edilen sırları ifşa eden, kendilerinden bir şey istendiğinde cimri davranan, fakat kendi isteklerinde ısrar eden ve verilenlere karşı şükretmeyenlerdir.

Hz. Peygamber'in saydığı bu davranışlar, kadın-erkek kim olursa olsun kişinin cehenneme girmesine sebep olabilir. Bu tür davranışların birer kişilik özelliği ve karakteri olduğu dikkate alınacak olursa, kadın kişiliğinin bu davranışlara daha yatkın olduğu da söylenebilir. Bu noktada Hz. Peygamber'in genelde insan psikolojisine ve özelde kadın psikolojisine nüfuzunu ve buna ait çok önemli bir tespitini görmekteyiz.

Sonuç olarak cennet veya cehennemdeki erkek ve kadınların sayısal eşitliğinden hareketle konuya bakılacak olursa, böyle bir eşitliğin bulunması, Allah için gerekli (vacip) olmadığı gibi, tarih boyunca yaşamış ve halen yaşamakta olan insan nüfusunun kadın-erkek dağılımı açısından farklılığı ve hatta erkek nüfusuna oranla kadın nüfusun fazlalığı dikkate alınacak olursa demografi tarihi açısından da ilmî ve aklî değildir. Dolayısıyla Allah'ın mutlak ve şaşmaz adaletine inanan bir kimsenin, böyle bir matematiksel eşitlik arayışı içinde âyet ve hadisleri değerlendirmeye çalışması, böyle bir eşitliği bulamadığı nasları da inkâr etmesi doğru değildir. Bu tür konulara taraflı ve duygusal açıdan değil, yaratılış özellikleri ve ilâhî adaletin gerçekliği dikkate alınarak tarafsız ve ilmî açıdan yaklaşmakta fayda vardır.

Hadisten Çıkarılabilecek sonuçlar

1. Hak ve nimetlere karşı nankörlük yapılmamalıdır.
2. Hak ve nimete karşı nankörlük, kişiyi cehenneme götürebilen bir günahtır.
3. Küfür kelimesi, nankörlük anlamında da kullanılmaktadır.
4. Günahlar imanı azaltır; fakat kişiyi ebedî cehennemlik yapmaz. Bu nedenle, Mu'tezile ve Hâricîlerin iman-amel anlayışı yanlıştır.
5. Kadınların hassas varlıklar olduğunu bilerek onlara karşı anlayışlı olmak gerekir.
6. Kocaların, eşleri üzerindeki hakları büyüktür.
7. Ehl-i sünnet anlayışına göre bu hadis, cennet ve cehennemin halen mevcut

²¹⁶ Âl-i İmrân 3/182; el-Fussilet 41/46; Kâf 50/29.

(yaratılmış) olduğunun bir delilidir.

8. Anlaşılmayan konularda, öğrenci öğretmene soru sorabilir.

YİRMİ İKİNCİ BÂB: Günahların Cahiliye Fiili Olduğu

22- بَابُ: الْمَعَاصِي مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ، وَلَا يُكْفَرُ صَاحِبُهَا بِإِتِّكَانِهَا إِلَّا بِالشِّرْكِ لِقَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّكَ أَمْرٌ فِيكَ جَاهِلِيَّةٌ» وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: {إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ} [النساء: 48]

Masiyetlerin cahiliye fiili olduğu ve bunu işleyenlerin, Hz. Peygamber'in (Ebû Zer'e) "Sen, kendisinde cahiliye huyu bulunan bir kimsesin" buyurması ve **"Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bunun dışındaki günahları dilediği kimse için bağışlar"**²¹⁷ âyeti gereği şirk dışındaki günahlar sebebiyle hiç kimse kâfir olmakla itham edilemez.

30 - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ وَاصِلِ الْأَخْذَبِ، عَنِ الْمَعْرُورِ بْنِ سُوَيْدٍ، قَالَ: لَقِيتُ أَبَا ذَرٍّ بِالرَّبَذَةِ، وَعَلَيْهِ حُلَّةٌ، وَعَلَى غُلَامِهِ حُلَّةٌ، فَسَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: إِنِّي سَابَبْتُ رَجُلًا فَعَيَّرْتُهُ بِأَمِّهِ، فَقَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا أَبَا ذَرٍّ أَعَيَّرْتَهُ بِأَمِّهِ؟ إِنَّكَ أَمْرٌ فِيكَ جَاهِلِيَّةٌ، إِخْوَانُكُمْ خَوْلُكُمْ، جَعَلَهُمُ اللَّهُ تَحْتَ أَيْدِيكُمْ، فَمَنْ كَانَ أَخُوهُ تَحْتَ يَدِهِ، فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأْكُلُ، وَلْيَلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ، وَلَا تَكْلِفُوهُمْ مَا يَغْلِبُهُمْ، فَإِنْ كَلَّفْتُمُوهُمْ فَأَعِينُوهُمْ»

Tercüme

30. Buhârî dedi ki; bize Süleymân b. Harb anlattı, dedi ki; bize Şu'be anlattı. O Vâsıl el-Ahdeb'den, o da Ma'rûr b. Süveyd'den şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Zer (r.a.) ile Rebeze'de karşılaştım. Üzerinde bir (parça) elbise vardı. Kölesinin üzerinde de bir (parça) elbise vardı.²¹⁸ Kendisine bunun sebebinin sordum; Ebû Zer dedi

²¹⁷ en-Nisâ 4/48.

²¹⁸ Yani, bir rida ile bir izardan ibaret bir takımlik kumaşın yarısı kendisinin, diğer yarısı da kölesinin

ki: (Resûlullah zamanında) bir adamla söğüşüm de onu annesinden dolayı ayıpladım. Bunun üzerine Nebî (s.a.s.) bana şöyle dedi:

*“Ey Ebû Zer! Sen onu annesinden dolayı mı ayıpladın? Sen, kendisinde Cahiliye huyu bulunan bir kimsesin. Hizmetçileriniz sizin kardeşlerinizdir. Allah onları sizin elleriniz altına vermiştir. Kimin eli altında bir kardeşi varsa, kendi yediğinden ona da yedirsın, giydiğinden de giydirsın. Onlara üstesinden gelemeyecekleri işleri yüklemeyiniz. Şayet yükleyecek olursanız kendilerine yardım ediniz.”*²¹⁹

Sened

Hadisin senedinde tahdis ve 'an'ane rivayet lâfızları kullanılmıştır. Bu rivayet mün-tehası açısından sarahaten merfû, kavî bir hadistir. Aynı zamanda sahabe ve tabîî kavli içerdiğinden mevkûf ve maktû bölümleri de bulunmaktadır. Senedinde şu raviler yer almaktadır:

1. Süleymân b. Harb (ö. 224): وقد مر ذكره

2. Şu'be b. Haccâc (ö. 160): وقد مر ذكره

3. Vâsıl el-Ahdeb (ö. 127):

واصل بن حيّان الأحذب الأسدي الكوفي وهكذا وقع للأصيلي عن واصل الأحذب ولغيره عن واصل فقط. قيل مات سنة سبع وعشرين ومائة روى له الجماعة.

4. Ma'rûr b. Süveyd (ö. 80 küsûr):

المعروور بن سويد أبو أمية الأسدي الكوفي قال يحيى بن معين وأبو حاتم ثقة روى له الجماعة.

5. Ebû Zer (ö. 32):

أبو ذر واسمه جندب (بضم الجيم والdal وحكي فتح الدال) ابن جندب. والمشهور جندب بن جُنادة بن سفيان بن عبيد الغفاري. وغفار قبيلة من كنانة. أسلم قديما. وزهده مشهور. ومن مذهبه أنه يحرم على الإنسان ادخار ما زاد على حاجته من المال. مات بالريذة سنة اثنتين وثلاثين .

üzerinde bulunuyordu.

²¹⁹ Hadis için Ayrıca bk. Buhârî, İtk, 15; Edeb 44; Müslim, Eymân 40; Ebû Dâvûd, Edeb 124; Tirmizî, Bîr 29; İbn Mâce, Edeb 10.

Şerh

Bir önceki bab başlığında kadınların kocalarının yaptığı iyilikleri inkâr etmelerini konu edinen Buhârî, bu babda şirk dışındaki günahlar sebebiyle kimsenin kâfir olmakla itham edilemeyeceğini incelemektedir. Böylece “amellerin ihmal edilmesinden dolayı imandan çıkılacağı, dolayısıyla büyük günah işleyenin cehennemde ebedî kalacağı” şeklindeki Hâricîler’in görüşünün yanlışlığını ortaya koymaktadır.

Bir hatırası ile birlikte hadisi nakleden sahâbi, servet terâkümü konusundaki görüş ve mücadelesiyle tanınan Ebû Zer Cündüb b. Cünâde b. Süfyan el-Gıfârî’dir. İlk Müslümanlardan olan Ebû Zer el-Gıfârî, Hz. Peygamber tarafından kabilesini İslâmiyet’e davet etmekle görevlendirildi. Onun gayretleri sayesinde kabile halkının yarısı İslâmiyet’i kabul etti. Uhud (3/625) veya Hendek (5/627) Gazvesi’nden sonra Medine’ye hicret etti. Ashâb-ı Suffe ile beraber Mescid-i Nebevî’de kaldı ve Hz. Peygamber’in hizmetinde bulundu. Mekke fethinde ve Huneyn Gazvesi’nde kendi kabilesinin sancağını taşıdı. Hz. Ömer’le Kudüs’ün (18/639), Amr b. Âs ile Mısır’ın (20/641) fethine katıldı.

Suriye’de bulunduğu sıralarda Muâviye’nin bazı harcamalarını ve Müslümanların ihtiyaç fazlası mallarını Allah yolunda sarf etmeyip biriktirmelerini şiddetle eleştirdi. Ebû Zer’in bu eleştirileri hem yönetim hem de zenginler aleyhine bir hareketin başlamasına sebep oldu. Durumun Hz. Osman’a iletilmesi üzerine Medine’ye çağrıldı (30/650-51). Görüşlerini açıklamaktan orada da vazgeçmemesi üzerine Rebeze’ye gidip orada yaşaması uygun görüldü. Ebû Zer el-Gıfârî, hicrî 32’de (653) Rebeze’de vefat etti.²²⁰

Hadisin işaret edilen bazı rivayetlerinde Ebû Zer’in hakaret edip annesi yüzünden ayıpladığı kişinin Bilâl-i Habeşî²²¹ (ö. 20/641) olduğu ifade edilmektedir. Zencî bir anneden doğması sebebiyle Ebû Zer, Bilâl’e “Ey kara kadının oğlu!” diyerek hakaret etmişti. Hz. Peygamber, Ebû Zer’in bu davranışını “Câhiliye huyu” olarak nitelendirmiştir. Zira insanı rengi veya ırkı ile ayıplamak, onu elinde olmayan şeylerden dolayı kınamak

²²⁰ Ebû Zer el-Gıfârî’nin hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Abdullah Aydın, “Ebû Zer el-Gıfârî”, DİA, X, 266-269.

²²¹ Ebû Abdullah Bilâl b. Rebâh e!-Habeşî, Habeş asıllı bir köle olarak Arabistan’da dünyaya geldi. İslâmiyet’i Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla kabul etti. Mekke’de açıkça Müslümanlığını söylemesi sebebiyle İslâm düşmanı Ümeyye b. Halef tarafından şiddetli işkencelere tabi tutuldu. Onu Ümeyye b. Halef’in işkencelerinden Hz. Ebû Bekir kurtardı. Hicretin birinci yılında Hz. Peygamber’in öğrettiği ezanı ilk defa okumakla meşhur oldu ve hayatı boyunca Hz. Peygamber’in müezziniğini yaptı. Başta Bedir olmak üzere bütün gazvelere katıldı. Hayatı boyunca Hz. Peygamber’in yanından hiç ayrılmadı ve verilen her görevi yerine getirdi. Hz. Peygamber’in vefatından sonra hiç ezan okumayan Bilâl-i Habeşî 20 (641) tarihinde Dimaşk’ta vefat etti. Rivayet ettiği kırk dört hadis Buhârî ve Müslim’de yer almıştır! Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Fayda, “Bilâl-i Habeşî”, DİA, VI, 152-153.

anlamına geleceği için haksızlık olduğu gibi, ona bu rengi veren yaratıcıyı da tenkit etmek demektir. Bilindiği gibi İslâm, insana inanç ve yaşayışındaki bilinçli tavırlarına göre değer vermektedir. Bu sebeple herhangi bir Müslümanın başka bir Müslümanı uygun olmayan sebeplerle küçük görmesi doğru değildir. Söz konusu hadiste Hz. Peygamber, köle ve maddî bakımdan zayıf durumda olan benzeri kimselerin din kardeşimiz olduğuna, onlara hakaret etmek bir tarafa, kardeşçe merhamet ve şefkatle muamele edilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

Buhârî bu hadisi, söz konusu başlık altında Ebû Zer'in din kardeşine hakaret edip annesinden dolayı ayıplamasını Hz. Peygamber'in Câhiliye huyu olarak nitelemesi sebebiyle rivayet etmiştir. Böylece bu hadis ve Nisâ sûresinin sözü edilen âyetiyle Buhârî, “büyük günah işleyen cehennemde ebedî kalacağı” şeklindeki görüşün yanlışlığını ortaya koymaktadır. Tövbesiz affedilmeyen yegâne günahın küfür veya şirk, cezasının ise ebediyen cehennemde kalmak olduğu, küfür ve şirk dışında kalan günahlar affedilmese bile ebedî azabı gerektirmediği, İslâm âlimlerinin çoğunluğunun görüşüdür.²²²

Hadisten Öğrendiklerimiz

1. Büyük günah da işlese herhangi bir mü'min kâfir olmakla itham edilemez.
2. Günah işleyenlerden dilediğini Allah affedebilir.
3. Şirk dışında kalan günahlar Allah tarafından affedilmese bile ebedî azabı gerektirmez.
4. Müslümanların maddî seviyeleri ne kadar farklı olursa olsun birbirlerini küçük görüp hakarete bulunmaları, birbirlerine yardım etmemeleri şiddetle kaçınılması gereken Câhiliye huylarından biridir.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÂB:

23- بَابُ: {وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا} [الحجرات: 9] فَسَمَّاهُمُ الْمُؤْمِنِينَ.

“Mü'minlerden iki taife birbiriyle çarpışırlarsa, aralarını düzeltin”²²³ âyetinde Allah, her iki tarafı da mümin olarak isimlendirmiştir.

²²² Bk. Adil Bebek, “Günah”, DİA, XIV, 283.

²²³ el-Hucurât 49/9.

31 - حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْمُبَارَكِ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، وَيُونُسُ، عَنْ الْحَسَنِ، عَنِ الْأَخْفِ بْنِ قَيْسٍ، قَالَ: ذَهَبْتُ لِأَنْصُرَ هَذَا الرَّجُلَ، فَلَقِيَنِي أَبُو بَكْرَةَ فَقَالَ أَيْنَ تُرِيدُ؟ قُلْتُ: أَنْصُرُ هَذَا الرَّجُلَ، قَالَ: ارْجِعْ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِذَا التَقَى الْمُسْلِمَانِ بِسَيْفَيْهِمَا فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ» فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا الْقَاتِلُ فَمَا بَالُ الْمَقْتُولِ قَالَ: «إِنَّهُ كَانَ حَرِيصًا عَلَى قَتْلِ صَاحِبِهِ»

Tercüme

31. Buhârî dedi ki; bize Abdurrahman b. el-Mübârek anlattı, (dedi ki) bize Hammâd b. Zeyd anlattı, (dedi ki) bize Eyyûb ve Yunus anlattı. O ikisi el-Hasen'den, o da el-Ahnef b. Kays'tan²²⁴ şöyle dediğini rivayet etti:

(Cemel Vakası'nda)²²⁵ şu adama (Hz. Ali'ye) yardım amacıyla yola çıktım. Ebû Bekre²²⁶ beni karşıladı da 'Nereye gidiyorsun?' diye sordu. 'Şu adama (Hz. Ali'ye) yardıma' diye cevap verdim. O, 'Geri dön, zira ben, Resûlullah'ı (s.a.s.) şöyle söylerken işittim' dedi: *"İki Müslüman (birbirini öldürmek üzere) kılıçlarıyla karşılaştığı zaman, öldüren de, ölen de cehennemdedir."* Bunun üzerine ben:

- Ya Resûlallah! Şu katil(in durumu belli), ya öldürülene ne oluyor (niçin cehennemde)? diye sordum. Resûl-i Ekrem: *"Çünkü o da arkadaşını öldürmek istiyordu."* buyurdu.²²⁷

²²⁴ Fetihleri, cesareti ve zekâsı ile tanınan Ebû Sahr Ahnef b. Kays et-Temîmî'nin asıl adı Sahr'dır. Doğuştan çarpık bacaklı olduğu için Ahnef lakabıyla meşhur olmuştur. Tâbiündan olup Hz. Ömer ve Hz. Osman devirlerindeki fetihler sırasında büyük başarılar gösterdi. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra Hz. Ali'nin halifeliğinin başlangıcındaki hâdiselere karışmadı. Ancak onun bu olaylarda gizlice Hz. Ali'y'i desteklediği söylenmektedir. Sıffin'de ise Hz. Ali'nin yanında Muaviye'ye karşı savaştı. 67 (686-87) yılında vefat etti. Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Ahmet Önkâl, "Ahnef b. Kays", DİA, II, 174.

²²⁵ 36 (656) yılında Hz. Ali ile Hz. Âişe arasında cereyan eden Cemel Vakası hakkında geniş bilgi için bk. Ethem Ruhi Fırlı, "Cemel Vakası", DİA, VII, 320-321.

²²⁶ Ebû Bekre Nüfey b. Mesrûh es-Sekâfî. Tâif muhasarasında (8/630) müslümanlara katılacak hürlerin serbest, kölelerin hür olacağı ilân edilince Tâif kalesinden kaçıp gelen yirmi üç köleden biridir. Kaleden aşağı **bekre** denen bir kuyu çıkırgı ile indiği için Hz. Peygamber kendisine "Ebû Bekre" diye iltifat etmiş ve o günden sonra hep bu künye ile anılmıştır. Hz. Peygamber'den 132 hadis rivayet etmiştir. Rivayetleri başta Kütüb-i Sitte olmak üzere diğer hadis kitaplarında yer almıştır, Ebû Bekre hakkında geniş bilgi için bk. Asri Çabukçu, "Ebû Bekre", DİA, X, 114.

²²⁷ Hadis için ayrıca bk. Buhârî, Diyât 2, Fiten 10; Müslim, Kasâme 33; "Fiten", 14,15; Ebû Dâvûd, Fiten 5;

Sened

Hadisin senedi sūdâsî olup rivayet sarahaten merfû, kavî bir hadistir. Bunun yanında mevkûf ve maktû kısımları da bulunmaktadır. Senedinde şu raviler yer almaktadır:

1. Abdurrahman b. el-Mübârek (ö. 228):

عبد الرحمن بن المبارك بن عبد الله العيشي أبو بكر البصري. وقال ابن أبي حاتم الرازي: سئل أبي عنه فقال: بصري ثقة. توفي سنة ثمان وعشرين ومائتين.

2. Hammâd b. Zeyd (ö. 179):

حماد بن زيد بن درهم أبو إسماعيل الأزرق الأزدي البصري وكان جده درهم من سبي سجستان. روى عنه السفينان وابن المبارك وغيرهم. وقال عبد الرحمن بن مهدي: لم أر أحدًا قط أعلم بالسنة ولا بالحديث الذي يدخل في السنة من حماد بن زيد. توفي سنة تسع وسبعين ومائة روى له الجماعة.

3. Eyyûb (ö. 131) ve Yunus (ö. 139):

أيوب بن أبي تيممة واسمه كيسان السخيتاني البصري وقد مر ذكره.
يونس بن عبيد بن دينار البصري روى عنه سفیان الثوري والحمادان وغيرهم قال أحمد ويحيى ثقة. توفي سنة تسع وثلاثين ومائة روى له الجماعة.

4. Hasen (ö. 110):

أبو سعيد الحسن بن أبي الحسن يسار الأنصاري مولاهم البصري وقال ابن سعد كان الحسن جامعاً عالماً فقيهاً ثقة مأموناً عابداً كثير العلم. توفي سنة عشرة ومائة روى له الجماعة.

5. el-Ahnef b. Kays (ö. 67):

الأحنف هو أبو بحر بن قيس واسمه الضحاك وقيل صخر بن قيس بن معاوية أدرك زمن النبي وأسلم على عهده ولم يره وكان أعور. مات بالكوفة سنة سبع وستين.

6. Ebû Bekre (ö. 52):

أبو بكرة واسمه نُفيع بن الحارث بن كَلْدَة بن عمر وكني أبا بكرة وأعتقه رسول الله عليه الصلاة والسلام وهو معدود في موالیه وكان من فضلاء الصحابة وصالحیهم توفي بالبصرة سنة اثنتين وخمسين روى له الجماعة.

Şerh

Gerek söz konusu hadiste gerekse âyetlerde²²⁸ bir mümini kasten öldürenin cezasının cehennem olduğu açıklanmıştır. Bu cezanın asıl sebebi, bir Müslümanı öldürmeye niyet etmek ve bu konuda kararlı olmaktır. Hadiste her ikisi de öldürmek amacıyla birbirine kılıç çeken Müslümanın akıbeti açıklanmaktadır.

Kendisine silah çekilen bir kimsenin, hasmını öldürmeyi düşünmeden sadece nefsinin müdâfaa etmek amacıyla silahını çekip onu öldürmek zorunda kalması durumunda kâtil sayılmayacağı başka hadislerde ifade edilmiştir.²²⁹

Görüldüğü üzere hadiste hem ölen hem de öldüren hakkında “Müslüman” kelimesi kullanılmakta, böylece birbirini kasten öldürenlerin büyük günah işlemekle beraber Müslümanlıktan çıkmadıkları ifade edilmektedir. Buhârî’nin sözü edilen hadisi burada rivayet etmesinin amacı da bu hakikate dikkat çekmek, konuyla ilgili Hâricîlerin yukarıda ifade edilen görüşlerini reddetmektir.

Hadisten Çıkarılabilecek sonuçlar

1. Kasten bir mü'mini öldürmenin cezası cehennemdir.
2. Mü'minler birbirlerine silah çektiklerinde büyük günah işleyip cehennem ile cezalandırsalar da Müslümanlıktan çıkmazlar.
3. Nefsini korumak amacıyla başkasını öldürmek zorunda kalan kişi kâtil sayılmaz.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÂB: Zulmün Farklı Seviye ve Anlamları Bulunduguna Dair Hadis

24- بَابُ: ظُلْمٌ دُونَ ظُلْمٍ

32 - حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، ح قَالَ: وَحَدَّثَنِي بِشْرُ بْنُ خَالِدٍ أَبُو مُحَمَّدٍ الْعَسْكَرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ: {الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ} [الأنعام: 82] قَالَ

²²⁸ en-Nisâ 4/98.

²²⁹ Bk. Müslim, "Îmân", 225.

أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيُّنَا لَمْ يَظْلَمْ؟ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: {إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ} [لقمان: 13].

Tercüme

32. Bize Ebü'l-Velîd anlattı, dedi ki: Bize Şu'be anlattı. -H- Ayrıca bana Bişr b. Halid Ebû Muhammed el-Askerî anlattı, dedi ki: Bize Muhammed b. Ca'fer anlattı. O Şu'be'den, o Süleyman'dan, o İbrahim'den, o Alkame'den, o da Abdullah (b. Mes'ûd)'dan şöyle dediğini rivayet etti:

"İnanıp da imanlarına herhangi bir zulüm bulaştırmayanlar var ya, işte onlar için güven vardır ve onlar doğru yolu bulanlardır"²³⁰ âyeti nâzil olduğunda Resûlullah'ın (s.a.) ashâbı, "Hangimiz (nefsine) zulmetmemiştir?" dediler. Bunun üzerine "Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür!"²³¹ âyeti indi."²³²

Sened

Hadis, Hz. Peygamber dönemindeki bir olaydan bahsettiği için merfû olup iki ayrı tarikle rivayet edilmiştir. Buhârî bu iki isnadı tahvil işaretiyle birleştirmiştir.

Birinci isnad: Ebü'l-Velîd → Şu'be → Süleymân → İbrahim → Alkame → Abdullah b. Mes'ûd şeklindedir. Bu rivayet altı raviden oluştuğu için sūdâsîdir.

1. Ebu'l-Velîd (ö. 227):

أبو الوليد الطيالسي هشام بن عبد الملك البصري وقد مر ذكره.

İkinci insâd: Bişr b. Hâlid Ebû Muhammed el-Askerî → Muhammed b. Ca'fer → Şu'be → Süleymân → İbrahim → Alkame → Abdullah b. Mes'ûd şeklindedir. Bu isnâd da yedi raviden oluştuğu için sübâ'î'dir.

1. Bişr b. Hâlid (ö. 253):

بشر بن خالد العسكري أبو محمد الفرائضي نزيل البصرة. وذكره أبو حاتم بن حبان في كتاب الثقات توفي سنة ثلاث وخمسين ومائتين.

²³⁰ el-En'âm 6/82.

²³¹ Lokman 31/13.

²³² Hidis için Ayrıca bk. Buhârî, "Tefsîr", (6) 3.

2. Muhammed b. Ca'fer (ö. 193):

محمد بن جعفر الهذلي مولاهم البصري المعروف بغندر. وغندر لقب له. إنما سمي غندرا ابن جريج في ذلك اليوم فكان يكثر الشغب عليه. فقال: اسكت يا غندر، وأهل الحجاز يسمون المشغب غندرا. قال غندر: لزممت شعبة عشرين سنة لم أكتب من أحد غيره شيئا. وكان يصوم منذ خمسين سنة يوما ويوما لا. مات سنة ثلاث وتسعين ومائة. روى له الجماعة.

3. Şu'be b. el-Haccâc (ö. 160):

شعبة بن الحجاج وقد مر ذكره.

4. Süleyman (ö. 148):

سليمان بن مهران أبو محمد الأسدي الكوفي الأعمش. مات سنة ثمان وأربعين ومائة وقال يحيى القطان الأعمش من النساك المحافظين على الصف الأول وكان فيه تشيع ونسب إلى التدليس. روى له الجماعة.

5. İbrahim (ö. 96):

إبراهيم بن يزيد بن قيس بن الأسود النخعي أبو عمران الكوفي فقيه أهل الكوفة وكان أعور مات سنة ست وتسعين روى له الجماعة.

6. Alkame (ö. 62):

علقمة بن قيس بن عبد الله بن علقمة النخعي أبو شبل الكوفي اتفق على جلالته وتوثيقه مات سنة اثنتين وستين ولم يولد له قط روى له الجماعة إلا ابن ماجه.

7. Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32):

عبد الله بن مسعود رضي الله عنه وقد مر ذكره في أول كتاب الإيمان

Şerh

Buhârî, bir önceki konu başlığında günahların Câhiliye tavrı olduğunu, imanı eksiltmesine rağmen şirk dışındaki ma'siyetleri işleyenlerin kâfir olmakla itham edilemeyeceğini açıklamıştı. Bu tercemede ise zulmün farklı seviye ve anlamları bulunduğunu, bunlardan imanı yok edenin şirk olduğunu ortaya koymaktadır.

Zulüm, bir şeyin gereğini değil de zıddını yapmak, hakkı yerli yerine koymamak, haksız yere tasarrufta bulunmak, haddi aşmak, başkasının malını almak, ırzına namusuna sataşmak gibi mânalara gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de ise zulüm; haksızlık etmek,

haddi aşmak ve en büyük haksızlık ile haddi aşma mânasına gelen Allah'a şirk koşturmak olmak üzere iki farklı anlamda kullanılmaktadır.

Nitekim *"İnsanlardan kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır"* (Fâtır 35/32) ve *"Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa işte onlar zalimlerdir"* (el-Bakara 2/229) ve benzeri âyetlerde zulüm; haksızlık etmek, haddi aşmak manasına gelmektedir. *"Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür"* (Lokman 31/13), *"Gerçekleri inkâr edenler elbette zalimlerdir"* (el-Bakara 2/254), *"(Resûlüm) Sakın, Allah'ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma"* (İbrahim 14/42), *"Azabı gördüklerinde zalimlerin; 'Dönecek bir yol var mı?' dediklerini görürsün"* (eş-Şûrâ 42/44) ve benzeri âyetlerde ise zulüm; şirk ve Allah'ı inkâr etme anlamında kullanılmaktadır. Bu arada, Kur'ân-ı Kerîm'de zulüm kelimesinin çoğunlukla kâfirlerle ilgili kullanıldığına işaret etmek gerekir.

Söz konusu hadiste Abdullah b. Mes'ûd²³³ (ö. 32/652-53), *"İnanıp da imanlarına herhangi bir zulüm bulaştırmayanlar"* âyetinde yer alan zulüm kelimesinin, ashâbın günah mânasına geldiğini zannettiklerini, Hz. Peygamber'in de bu konuda herhangi bir açıklama yapmaması üzerine *"Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür"* âyeti nâzil olmak suretiyle bu yanlış anlayışın giderildiğini haber vermektedir. Buhârî, bu hadisi şirk dışındaki günahların kişiyi dinden çıkarmadığına ve günah işleyen mü'minlerin ebedî cehennemde kalmayacaklarına delil olmak üzere rivayet etmiştir.

Hadisten Öğrendiklerimiz

1. Zulmün farklı seviye ve anlamları bulunmaktadır.
2. Kur'ân-ı Kerîm'de zulüm kelimesi haddi aşmak, günah işlemek ve Allah'a ortak koşturmak olmak üzere iki farklı anlamda kullanılmıştır.
3. Şirk dışındaki günahlar kişiyi imandan çıkarmamaktadır.

²³³ İlk Müslümanlardan, Kûfe tefsir ve fıkıh mekteplerinin kurucusu olan Ebû Abdurrahman Abdullah b. Mes'ûd el-Hüzelî, Mekke'de diğer Müslümanlarla birlikte müşriklerin eziyet ve işkencelerine maruz kaldı ve Habeşitan Hicretlerine katıldı. Kâ'be'de aşikâre Kur'ân okuyan ilk sahâbî olan Abdullah b. Mes'ûd, Medine'ye ilk hicret edenlerdendir. Hz. Peygamber dönemindeki bütün savaflara katılan İbn Mes'ûd, yaralı bulunduğu Ebû Cehil'i öldüren sahâbidir. Hayatı boyunca Hz. Peygamber'e hizmet etti. Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemlerinde Kûfe kadılığı yaptı. Rivayet ettiği 848 hadis başta Buhârî ve Müslim olmak üzere diğer hadis kaynaklarında yer almıştır. Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. İsmail Cerrahoğlu, "Abdullah b. Mes'ud", DİA, I, 114-117.

YİRMİ BEŞİNCİ BÂB: Münafığın Alameti

25- بَابُ: عَلَامَةُ الْمُنَافِقِ

33 - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ أَبُو الرَّبِيعِ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا نَافِعُ بْنُ مَالِكٍ بْنُ أَبِي عَامِرٍ أَبُو سُهَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ "

Tercüme

33. Buhârî dedi ki; bize Süleyman Ebû'r-Rebî anlattı, dedi ki; bize İsmail b. Ca'fer anlattı, dedi ki; bize Nâfi b. Mâlik b. Ebû Âmir Ebû Süheyl anlattı. O babasından, o Ebû Hüreyre'den, o da Nebî'den (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

*"Münafığın alâmeti üçtür: Konuştuğu vakit yalan söyler, söz verdiğinde cayar ve kendisine bir şey emanet edildiğinde ihanet eder."*²³⁴

Sened

Hadisin senedinde beş ravi bulunmaktadır, dolayısıyla humâsîdir.

1. Süleyman Ebu'r-Rabî' (ö. 234):

سليمان أبو الربيع بن داود الزهراني العتكي وقال يحيى بن معين وأبو حاتم وأبو زرعة ثقة توفي بالبصرة سنة أربع وثلثين ومائتين.

2. İsmail b. Ca'fer (ö. 180):

إسماعيل بن جعفر بن أبي كثير الأنصاري أبو إبراهيم الزرقى مولا هم المدني توفي ببغداد سنة ثمانين ومائة. روى له الجماعة.

3. Nafi' b. Mâlik (ö. 140'tan sonra):

الإمام الفقيه نافع بن مالك بن أبي عامر عمرو الأصبحي أبو سهيل المدني عم الإمام مالك وثقه أحمد وأبو حاتم والنسائي. روى له الجماعة.

²³⁴ Hadis için ayrıca bk. Buhârî, Şehâdât 28, Vasâyâ 8, Mezâlim 17, Cizye 17, Edeb 69; Müslim, Îmân 107-108; Tirmizî, îmân 14.

4. Babası (Mâlik b. Ebû Âmir ö. 112):

أبو أنس مالك بن أبي عامر عمرو جد مالك الإمام والد أنس والربيع ونافع وأويس وقال النسائي ثقة قال الواقدي توفي سنة ثنتي عشرة ومائة. روى له الجماعة

5. Ebû Hüreyre (ö. 59): وقد مر ذكره

34 - حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ بْنُ عُقْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُرَّةَ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا، وَمَنْ كَانَ فِيهِ خَصَلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصَلَةٌ مِنَ النَّفَاقِ حَتَّى يَدْعَهَا: إِذَا أُوْتِمِنَ خَانَ، وَإِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ " تَابَعَهُ شُعْبَةُ، عَنِ الْأَعْمَشِ

Tercüme

34. Buhârî dedi ki; bize Kabîsa b. Ukbe anlattı, dedi ki; bize Süfyân anlattı. O el-A'meş'ten, o Abdullah b. Mürre'den, o Mesrûk'tan, o da Abdullah b. Amr'dan rivayet ettiğine göre Nebî (s.a.) şöyle buyurdu:

"Şu dört huy kimde bulunursa, o kimse katıksız münafık olur. Bu huylardan biri kendisinde bulunan kişi de onu terk edinceye kadar münafıklıktan bir haslet taşır:

(1) Kendisine emanet bırakıldığında hıyânet eder,

(2) Konuştuğu zaman yalan söyler,

(3) Söz verdiğiinde sözünden döner,

(4) Davalaştığında haddi aşar, haksızlık yapar."²³⁵

Şu'be, el-A'meş'ten rivayet etmede Süfyan'a mütabaat²³⁶ etti.

²³⁵ Hadis için ayrıca bk. Buhârî, Mezâlim 17, Cizye 17; Müslim, İmân 106; Ebû Dâvûd, Sünnet 15; Tirmizî, İmân 14; Nesâî, İmân, 20.

²³⁶ Mutabaat, şeyhinden rivayetinde tek kalmış sanılan bir raviye bir başka ravinin tabi olarak ya o şeyhten veyahut o şeyhin şeyhinden aynı hadîsi rivayet etmesine denir. Meselâ Hammad b. Seleme; Eyyubu's-

Sened

Hadis altı ravi kanalıyla geldiği için sūdâsîdir. Raviler şunlardır:

1.Kabîsa b. Ukbe (ö. 213):

قبيصة بن عقبة بن محمد أبو عامر السوائي الكوفي. وقال النسائي: ليس به بأس وذكره ابن حبان في كتاب "الثقات" توفي في الحرم سنة ثلاث عشرة ومائتين.

2. Süfyan es-Sevrî (ö. 160):

سفيان بن سعيد بن مسروق أبو عبد الله الثوري الإمام الكبير المجتهد مصنف كتاب "الجامع" هو شيخ الإسلام، إمام الحفاظ، سيد العلماء العاملين في زمانه. وهو من تابع التابعين وقال ابن عاصم: سفيان أمير المؤمنين في الحديث. توفي سنة ستين ومائة بالبصرة. وكان يدلّس. روى له الجماعة.

3. el-A'meş Süleyman (ö. 148):

سليمان بن مهران أبو محمد الأسدي الكوفي الأعمش وقد مر ذكره.

4. Abdullah b. Mürre (ö. 100):

عبد الله بن مرة الكوفي التابعي قال يحيى بن معين وأبو زرعة ثقة توفي سنة مائة. روى له الجماعة.

5. Mesrûk (ö. 63):

أبو عائشة مسروق بن الأجدع بن مالك الكوفي وكان من المخضرمين. قال أبو بكر الخطيب: يقال إنه سرق وهو صغير ثم وجد فسمي مسروقا. وقال يحيى بن معين: مسروق ثقة، لا يسأل عن مثله. مات سنة ثلاث وقليل اثنتين وستين روى له الجماعة.

6. Abdullah b. Amr b. el-As (ö. 65):

عبد الله بن عمرو بن العاص وقد مر ذكره

Sahtiyânî- İbn Sîrîn- Ebû Hüreyre isnadı ile bir hadîs rivayet etmiş olsun. Bu hadîs, mütabîî olmayan bir hadîs olarak bilinsin, yani Hammad b. Seleme'nin Eyyûb'dan rivayette tek kaldığı zannedilsin. Zamanla bu hadîsin gerçekten ferd olup olmadığı anlaşılmak üzere itibar denilen araştırma yapılır ve Hammad'dan başka bir ravinin Eyyûb'dan veya onun şeyhi İbn Sîrîn'den yahutta İbn Sîrîn'in şeyhi Ebû Hüreyre'den rivayet ettiği ortaya çıkarsa Hammad'a mutabâ'at hasıl olmuş, bir başka deyişle Eyyûb'dan rivayete o ravi de katılmış olur. Eğer mutâba'at rivayetinde tek kaldığı sanılan ravinin şeyhinden rivayette hasıl olursa buna mutâbaat-ı tâtme, şayet şeyhin şeyhinden veya isnadın daha yukarısındaki şeyhlerden birinden rivayetle husule gelirse buna da mutabaat-ı kasıra veya mutâba'at-ı nakısa denir.

Şerh

Bir önceki konu başlığında zulmün farklı seviye ve anlamları bulunduğu işaret eden Buhârî, bu tercemede zulmün bir çeşidi olan nifak konusunu incelemektedir.

Nifak, inançta ikiyüzlülük, münâfık ise, içinden kâfir olup, dışından Müslüman görünen kimsedir. Eğer nifak iman ile ilgili ise küfürdür. Münafığın ikiyüzlü ve menfaatinin esiri, şahsiyetsiz biri olduğunu Hz. Peygamber, *“Münafık, iki sürü arasında gidip gelen şaşkın koyun gibidir ki, kâh koşar bu sürüye gelir, kâh koşar ötekine gider”*²³⁷ hadislerinde açıklamıştır.

Resûl-i Ekrem’in “Oruç tutsa da namaz kılsa da Müslüman olduğunu söylese de (o yine münâfıktır)”²³⁸ şeklindeki açıklaması ise, münafığın görünümüne aldanılmaması gerektiğini belirtmektedir.

Buhârî, münafıklığın alâmetleri başlığı altında muhtevaları aynı olan iki hadis rivayet etmektedir. Sözü edilen iki hadiste münafıklığın alâmetleri; “yalan söylemek, sözünden dönmek, emânete hıyanet etmek ve düşmanlıkta haddi aşıp haksızlık yapmak” olmak üzere dört özellik olarak belirtilmektedir.

Bu dört huyun hepsinin birden bir kişide bulunması o kişinin tereddütsüz bir münafık olduğunu göstermektedir. Bunlardan herhangi birinin bulunduğu kişi, o huyu terk edinceye kadar, münafıklıktan bir alâmet taşımaya devam eder.

Hadislerde zikredilen münafıklığın alâmetleri, münafığın niyet, söz ve davranışlarda samimi olmayan kişi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu alâmetler, bazen gerçekten Müslüman olan birinde bulunabilir. Böyle bir durumda o kimse küfür veya münafıklıkla itham edilecek midir? İslâm âlimleri, Müslümanın kâfir veya münafık olduğuna hükmetmenin caiz olmadığı, hatta bunun haram olduğu konusunda ümmetin icmaı bulunduğunu söylemişlerdir.

Şu hâlde kendisinde bu nitelikler bulunan Müslümanın münafığa benzediği ve münafıkların ahlâkıyla ahlâklandığı fakat kâfir veya münafık olmadığı söylenmelidir. Hz. Peygamber, söz konusu hadislerini Müslümanların münafıklık alâmetlerini âdet ve ahlâk haline getirmemelerini ihtar ve onlardan sakındırmak amacıyla söylemiş olmalıdır.

Hadisten Çıkarılabilecek sonuçlar

²³⁷ Müslim, "Sıfâtü'l-münâfıkîn", 16.

²³⁸ Müslim, "Îmân", 110.

1. Münafıklık gerçekte kâfirliktir.

2. Yalan söylemek, sözünden dönmek, emanete hıyanet etmek ve düşmanlıkta haddi aşıp haksızlık yapmak münafıklık alâmetidir.

3. Müslüman olduğu halde kendisinde sözü edilen alâmetler bulunan kimse, münafıklık ahlâkıyla ahlaklanan kimse olarak nitelendirilir. Bu vasıflara sahip Müslüman; kâfir ve münafık olarak nitelendirilemez.

4. Müslüman, hadislerde zikredilen münafıklık alâmetlerinden uzak durmalıdır.

10. HAFTA

ÜNİTE X: KADİR GECESİ, CİHAD, RAMAZAN AYI VE ORUÇ, DİNİN KOLAYLIK OLMASI

Konular

- I. Yirmi Beşinci Bab: Kadir Gecesini İbadetle Değerlendirmek İmandandır
- II. Terceme
- III. Şerh
- IV. Hadisten Öğrendiklerimiz
- V. Yirmi Altıncı Bab Cihad İmanın Şubelerindendir
- VI. Terceme
- VII. Şerh
- VIII. Hadisten Öğrendiklerimiz
- IX. Yirmi Yedinci Bab Ramazan Ayını Nafile İbadetlerle Değerlendirmek İmandandır
- X. Yirmi Sekizinci Bab Karşılığını Allah'tan Bekleyerek Ramazan Orucunu Tutmak İmandandır
- XI. Tercemeler
- XII. Şerh
- XIII. Hadisten Öğrendiklerimiz
- XIV. Yirmi Dokuzuncu Bab Din Kolaylıktır.
- XV. Terceme
- XVI. Şerh
- XVII. Hadisten Öğrendiklerimiz

Amaçlar

1. Kadir Gecesindeki önemini kavramak.
2. Cihad kavramının mahiyetini ve bugün ne anlama geldiğini izah edebilmek.
3. Ramazan Ayı'nı ibadetle geçirmenin önemini ve bunun imanla olan

münasebetini izah etmek.

4. Ramazan orucunun sevabını yalnız Allah'tan bekleyerek tutmanın önemini kavramak.

5. Dinin kolaylık olmasını kavramak ve bunu izah edebilmek.

Hazırlık Soruları

1. Kadir gecesini hakkında neler biliyorsunuz?
2. Cihad kavramının tarihi gelişimi hakkında bir araştırma yapınız.
3. Ramazan Ayı'nın önemi ile ilgili âyet ve hadisleri yazınız.
4. Niyet, İhlas ve ihtisab kavramlarının anlamını araştırınız.
5. "Kolaylık dini" ne demektir? Açıklayınız.

YİRMİ ALTINCI BAB: Kadir Gecesini İbadetle Değerlendirmek İmandandır

26- بَابُ: قِيَامُ لَيْلَةِ الْقَدْرِ مِنَ الْإِيمَانِ

35 – حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ يَقُمْ لَيْلَةَ الْقَدْرِ، إِيْمَانًا وَاحْتِسَابًا، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ»

Tercüme

35. Bize Ebü'l-Yemân anlattı, dedi ki: Bize Şu'ayb haber verdi, dedi ki: Bize Ebü'z-Zinâd anlattı. O el-A'rec'ten, o da Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.s.) buyurdu ki: “*Faziletine inanarak ve karşılığını Allah'tan bekleyerek kadir gecesini ibadetle geçiren kimsenin geçmiş günahları bağışlanır*”.²³⁹

Sened:

Hadisin senedinde beş ravi yer aldığı için humâsîdir. Raviler şunlardır:

1. Ebu'l-Yemân (ö. 221): اسمه الحَكَم بن نافع الحمصي البهراني وقد مضى ذكره
2. Şu'ayb (ö. 162): شعيب بن أبي حمزة دينار القرشي الأموي وقد مضى ذكره
3. Ebu'z-Zinâd (ö. 130): أبو الزِّنَاد وهو عبد الله بن ذكوان المدني القرشي وقد مضى ذكره
4. el-A'rec (ö. 117): الأعرج وهو أبو داود عبد الرحمن بن هرمز تابعي مدني وقد مضى ذكره
5. Ebû Hüreyre (ö. 59): أبو هريرة وقد مضى ذكره.

Şerh

Bir önceki konu başlığında münafıklığın alâmetlerini ele alan Buhârî, bu terceme-den itibaren imanın alâmetlerini incelemektedir.

Kur'an-ı Kerîm'in indirilmeye başladığı gece olması²⁴⁰ sebebiyle bin aydan hayırlı

²³⁹ Hadis için ayrıca bkz. Buhârî, Leyletu'l-kadr, 1; Müslim, Müsâfirîn, 173-176; Ebû Dâvûd, Ramazan, 1; Tirmizî, Savm I; Nesâî, Kıyâmü'l-leyl, 3, Savm 39-40; İbn Mâce, İkâme 173, Sıyâm, 2, 39.

²⁴⁰ el-Kadr 97/1.

kabul edilen²⁴¹ kadir gecesi, mü'minlerin geçmiş günahlarının bağışlandığı kutlu bir gecedir. Faziletine gönülden inanıp karşılığını sadece Allah'tan bekleyerek ibadet, dua ve insanlara yardım ile bu geceyi ihyâ edip değerlendirmeye çalışan mü'minlerin kazançları, geçmiş günahlarının bağışlanmasıdır.

Kadir gecesinin zamanı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Hz. Peygamber, “Kadir gecesini Ramazan’ın son on günü içinde arayın”²⁴² ve “Kadir gecesini Ramazan’ın son on günündeki tek gecelerde arayın.”²⁴³ buyurarak kadir gecesinin Ramazan’ın son on günü içindeki gecelerden biri olduğuna işaret etmiştir.

Resûl-i Ekrem de Ramazan ayının son on günü girdiğinde geceleri ihyâ eder, ev halkını uyandırır, ibadete yöneltir ve eşleriyle ilişkiyi keserdi.²⁴⁴

Hız. Âişe’nin kadir gecesine ulaştığında nasıl dua etmesi gerektiğini sorması üzerine Resûlullah (s.a.): “Allah’ım! Sen çok affedicisin, affetmeyi seversin. Beni bağışla! diye dua et”²⁴⁵ buyurması da bu gecenin, hataların bağışlanması için fırsat olarak değerlendirilip çokça Allah’tan af dilenmesi gereğini ortaya koymaktadır.

Hadisten Öğrendiklerimiz

1. Değer ve faziletine inanarak ve karşılığını Allah’tan bekleyerek bu geceyi ihyâ eden kimse, geçmiş günahlarından arınır.

2. İnançsız ve samimiyetsiz yapılan herhangi bir dinî davranışın Allah katında değeri yoktur.²⁴⁶

YİRMİ YEDİNCİ BAB: Cihad İmandandır

27- بَابُ: الْجِهَادُ مِنَ الْإِيمَانِ

²⁴¹ el-Kadr 97/3.

²⁴² Buhârî, Leyletu'l-kadr, 1; Müslim, Sıyâm, 219.

²⁴³ Buhârî, Leyletu'l-kadr, 3.

²⁴⁴ Buhârî, Leyletu'l-kadr, 5; Müslim, İtikaf, 7; Ebû Dâvûd, Ramazan, 1; Nesâî, Kıyâmu'l-leyl, 17; İbn Mâce, Sıyâm, 57.

²⁴⁵ Tirmizî, Daavât, 84; İbn Mâce, Dua, 5.

²⁴⁶ Kadir gecesinin fazileti ile ilgili hadisler ve yorumlar için bk. Kandemir ve dğr., *Riyâzü's-salihin Tercüme ve Şerhi*, V, 431-439.

36 - حَدَّثَنَا حَرَمِيُّ بْنُ حَفْصٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُمَارَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ بْنُ عَمْرِو بْنِ جَرِيرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «انْتَدَبَ اللَّهُ لِمَنْ خَرَجَ فِي سَبِيلِهِ، لَا يُخْرِجُهُ إِلَّا إِيْمَانٌ بِي وَتَصْدِيقٌ بِرُسُلِي، أَنْ أُرْجِعَهُ بِمَا نَالَ مِنْ أَجْرٍ أَوْ غَنِيمَةٍ، أَوْ أُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ، وَلَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي مَا قَعَدْتُ خَلْفَ سَرِيَّةٍ، وَلَوْ دِدْتُ أَنِّي أُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ أُحْيَا، ثُمَّ أُقْتَلُ ثُمَّ أُحْيَا، ثُمَّ أُقْتَلُ»

Tercüme

36. Bize Haramî b. Hafs anlattı, dedi ki, bize Abdülvâhid anlattı, dedi ki, bize 'Umâre anlattı, dedi ki, bize Ebû Zür'a b. Amr b. Cerîr anlattı, dedi ki, Ebû Hüreyre'yi işittim, Nebî'nin (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

"Allah Teâlâ, kendi yolunda (cihada) çıkan kimseye, "onu sadece bana iman ve benim resullerimi tasdik yola çıkarmıştır. Ben, ya onu (gazi olursa) kazanacağı (manevî) ecirle veya elde edeceği (dünyevî) ganimetle (evine) döndürürüm, ya da (şehid olursa) cennete koyarım" buyurarak kefil olmuştur. Eğer ümmetime meşakkat verecek olmasaydım, (Allah yolunda cihada çıkan) hiçbir seriyyenin arkasından asla oturup kalmazdım. Vallahi, Allah yolunda (cihad edip) öldürülmeyi, ardından diriltilmeyi, sonra yine öldürülmeyi, ardından tekrar diriltilmeyi, sonra tekrar (cihad edip) öldürülmeyi çok arzu ederdim".²⁴⁷

Sened

Hadisin senedinde beş ravi bulunduğu için humâsîdir. Raviler şunlardır:

1. Haramî b. Hafs (ö. 223):

حرمي (اسم بلفظ النسبة) ابن حفص بن عمر العنكي القسملی البصري ذكره أبو حاتم بن حبان في كتاب "الثقات" مات سنة ثلاث وعشرين ومائتين.

2. Abdülvâhid (ö. 167):

أبو بشر عبد الواحد بن زياد العبدي البصري قال أبو زرعة، وأبو حاتم: ثقة مات سنة سبع وستين ومائة

²⁴⁷ Hadis için ayrıca bk. Buhârî, Cihâd 7; Müslim, İmâre 103; Nesâî, İmân 24.

روى له البخاري ومسلم.

3. 'Umâre (ö. 140):

عُمارة بن القعقاع بن شبرمة ابن أخي عبد الله بن شبرمة الكوفي الضبي وكان أكبر من عمه قال يحيى ثقة وقال أبو حاتم صالح الحديث روى له الجماعة.

4. Ebû Zûr'a b. Amr b. Cerîr (ö. 91):

أبو زرعة بن عمرو بن جرير بن عبد الله البجلي الكوفي ، من ثقات التابعين وعلمائهم ، اسمه كنيته على الأشهر وقيل اسمه هرم قال يحيى ثقة وكان ثقة نبيلاً، شريفاً كثير العلم، وفد مع جده جرير على معاوية. روى له الجماعة.

5. Ebû Hüreyre (ö. 59): أبو هريرة رضي الله عنه وقد مر ذكره.

Şerh

Buhârî, bir önceki konu başlığında kadir gecesini değerlendirmeyi başka bir ifadeyle ferdî cihad yoluyla günahlardan bağışlanmayı ele almıştı. Bu tercemede ise Allah yolunda canını feda etmeyi ve böylece tüm günahlardan arınarak şehitlik mertebesine ulaşmayı incelemektedir.

Güç ve gayret sarf etmek, bir işi başarmak için elinden gelen bütün imkânları kullanmak mânâsındaki cehd kökünden türeyen cihad, İslâmî literatürde “*dinî emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslâm'ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek*” şeklindeki genel ve kapsamlı anlamı yanında fıkıh terimi olarak daha çok Müslüman olmayanlarla savaş, tasavvufta ise nefs-i emmâreyi yenme çabası için kullanılmıştır.

İslam âlimleri cihadı genel olarak “*gayr-i müslimlerle savaş*” şeklindeki özel mânâsını ön plana çıkararak “Allah yolunda can, mal, dil ve diğer vasıtalarla savaşta elden gelen güç ve gayreti sarf etmek” şeklinde tarif etmişler ve bu anlamdaki cihadla ilgili hükümler üzerinde geniş olarak durmuşlardır”.²⁴⁸

Konu başlığında ve sözü edilen hadiste ele alınan cihad, gayr-i müslimlerle savaş şeklindeki özel anlamda kullanılmaktadır. Özel olarak cihadı konu edinen âyet ve

²⁴⁸ Cihadın tarifi ve cihadla ilgili hükümler hakkında geniş bilgi için bk. Ahmet Özel, “Cihad”, DİA, VII, 527-531.

hadislerde “*iman, Allah yolunda malla ve canla cihad*” unsurları zikredilmekte ve bu hasletlere sahip bulunanların ebedî mutluluğa ve Allah'ın rızasına ulaşacakları ifade edilmektedir.²⁴⁹

Söz konusu hadisimizde de Hz. Peygamber, cihadın olmazsa olmaz unsuru olan Resûlullah'a iman ve diğer peygamberleri tasdik hususunu zikrettikten sonra, cihada teşvik amacıyla mü'minin Allah'ın rızasına ulaşma yolunda elde edeceği manevî dereceleri özendirici anlatımla dile getirmiştir.

Hak ile bâtil arasındaki mücadelenin kıyamete kadar süreceğini ifade eden²⁵⁰ Hz. Peygamber, “*Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin, fakat buna mecbur kaldığınız takdirde tahammül gösterin, Allah'tan daima esenlik ve barış dileyin*”²⁵¹ buyurmak suretiyle gerektiğinde bâtila karşı fiilî mücadelede sabır ve sebatın gerekliliğine işaret etmiş, bu ve benzeri hadislerde ise cihada özendirmiştir.²⁵²

Sözü edilen hadiste, cihada katılan Müslümanın gazi olursa manevî ecir ve ganimete, şehid olursa cennete ulaşacağına dikkat çekilmektedir. Ancak sadece dünyalık ganimet elde etmek için yapılan cihad Allah katında makbul olmamaktadır. Yalnız Allah rızası için cihad yapan kimse hem manevî ecir hem de ganimet elde edebilir.

Hz. Peygamber: “*Allah yolunda gaza ederek ganimet alan hiçbir ordu yoktur ki, âhirette alacakları ecirlerinin üçte ikisini peşin almış olmasınlar. Kendileri için geriye ecrin üçte biri kalır. Ganimet almazlarsa kendilerine ecirlerinin tamamı verilir.*”²⁵³ buyurmak suretiyle cihada sadece Allah rızası için çıkan Müslümanın sonunda dünyalık ganimet alabileceğini, şayet ganimet elde edilmezse onun karşılığında da manevî ecir alacağını açıklamışlardır.

Hadiste yer alan seriyye, en çok dört yüz askerden oluşan ve Hz. Peygamber'in bir sahâbinin kumandası altında gönderdiği askerî birlik anlamındadır. Asker sayısı az veya çok olsun, savaş için yahut başka bir maksatla hareket edilsin, çatışma vuku bulsun veya bulmasın Hz. Peygamber'in bütün seferlerine ise gazve denmektedir.²⁵⁴ Hz. Peygamber,

²⁴⁹ Konu hakkındaki âyetlere misal için bk. en-Nisa 4/95-96; et-Tevbe 9/20-21; el-Hucurât 49/15.

²⁵⁰ Ebû Dâvûd, Cihâd 33.

²⁵¹ Buhârî, Cihâd 112; Müslim, Cihâd 19.

²⁵² Günümüz şartları içinde takip edilmesi gereken cihad yöntemleri hakkında bk. Bekir Topaloğlu, “Cihad”, DİA, VII, 533-534.

²⁵³ Müslim, İmâre 153; Ebû Dâvûd, Cihâd 12; Nesâî, Cihâd 15.

²⁵⁴ Gazve ve seriyye hakkında bilgi için bk. Hüseyin Algül, “Gazve”, DİA, XIII, 488-489.

“Eğer ümmetime meşakkat verecek olmasaydım, Allah yolunda cihada çıkan hiçbir seriyyenin arkasında asla oturup kalmazdım” açıklamasıyla kendisinin katıldığı her gaz-veye sahâbilerin hepsinin katılmasının zor olduğuna, onlara olan merhameti sebebiyle üzerlerinden böylesi bir yükü hafifletmek amacıyla seriyyelere katılmadığına işaret etmektedir.

Hadisten Öğrendiklerimiz

1. Allah yolunda samimiyetle cihada katılan Müslüman ya şehit olup cennete girer ya gazi olarak dünyalık ganimete ve âhirette büyük sevaba ulaşır.
2. Cihad, olağanüstü haller dışında farz-ı kifâyedir.
3. Hz. Peygamber, ümmetine olan sonsuz merhameti ile onları bütün cihadlara katılma mecburiyetinden kurtarmıştır.²⁵⁵

YİRMİ SEKİZİNCİ BAB: Ramazan Ayını Nafile İbadetlerle Değerlendirmek İmandandır

28- باب: تَطَوُّعُ قِيَامِ رَمَضَانَ مِنَ الْإِيمَانِ

37 - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيْمَانًا وَاحْتِسَابًا، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ»

Tercüme

37. Bize İsmail anlattı, dedi ki, bana Mâlik anlattı. O İbn Şihâb’dan, o Humeyd b. Abdurrahman’dan, o da Ebû Hüreyre’den rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

“Kim faziletine inanarak ve sevabını Allah’tan bekleyerek Ramazânı nâfile ibadetle değerlendirirse geçmiş günahları bağışlanır”²⁵⁶

²⁵⁵ Hadisin yorumu için ayrıca bk. Kandemir ve dğr. *Riyâzü's-sâlihîh Tercüme ve Şerhi*, VI, 25-30.

²⁵⁶ Hadis için ayrıca bk. Müslim, *Müsâfirîn* 173, 174; Ebû Dâvûd, *Ramazan* 1; Tirmizî, *Savm* 1; Nesâî, *Kıyâmu'l-leyl*, 3, *Savm*, 30; İbn Mâce, *İkâme*, 173, *Sıyâm*, 3, 39, 40.

Sened

Hadisin senedi beş raviden oluştuğu için humâsîdir. Ravileri şunlardır:

1. İsmail (ö. 226):

إسماعيل بن أويس بن أبي عامر الأصبحي المدني، هو ابن أخت مالك بن أنس، قال ابن معين: صدوق، ضعيف العقل، وليس لذاك، يعني لا يحسن الحديث، مات سنة ست وعشرين ومائتين.

2. Mâlik (ö. 179): مالك بن أنس وقد مر ذكره

3. İbn Şihâb (ö. 124): محمد بن مسلم بن شهاب الزهري وقد مر ذكره.

4. Humeyd b. Abdurrahman (ö. 95):

حميد بن عبد الرحمن بن عوف القرشي الزهري المدني وثقه أبو زرعة وغيره وكان كثير الحديث مات سنة خمس وتسعين بالمدينة.

5. Ebû Hüreyre (ö. 59): أبو هريرة عبد الرحمن بن صخر وقد مر ذكره.

YİRMİ DOKUZUNCU BAB: Karşılığını Allah'tan Bekleyerek Ramazan Orucunu Tutmak İmandandır

29- بَابُ: صَوْمُ رَمَضَانَ اخْتِسَابًا مِنَ الْإِيمَانِ

38 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ،

عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَامَ رَمَضَانَ،

إِيمَانًا وَاخْتِسَابًا، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ»

Tercüme

38. Bize Muhammed b. Selam anlattı, dedi ki, bize Muhammed b. Fudayl haber verdi, dedi ki, bize Yahya b. Said anlattı. O Ebû Seleme'den, o da Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

“Kim faziletine inanarak ve karşılığını Allah'tan bekleyerek Ramazan orucunu

tutarsa geçmiş günahları bağışlanır.”²⁵⁷

Sened

Hadisin senedi beş raviden oluştuğu için humâsîdir. Ravileri şunlardır:

1. Muhammed b. Selâm (ö. 225): محمد بن سلام البيكندي وقد مر ذكره.

2. Muhammed b. Fudayl (ö. 159):

محمد بن فضيل بن غزوان بن جرير الضبي مولا هم الكوفي قال أبو زرعة صدوق من أهل العلم مات سنة تسع وخمسين ومائة.

3. Yahya b. Said (ö. 143):

يحيى بن سعيد بن قيس الأنصاري المدني تابعي مشهور من أئمة المسلمين. قال أحمد بن حنبل: يحيى بن سعيد الأنصاري أثبت الناس. ولى قضاء المدينة وتوفي بها سنة ثلاث وأربعين ومائة. روى له الجماعة.

4. Ebû Seleme (ö. 94):

أبو سلمة (بفتحيتين) اسمه عبد الله أو إسماعيل بن عبد الرحمن بن عوف القرشي المدني التابعي الإمام الجليل المتفق على إمامته وجلالته وثقته توفي بالمدينة سنة أربع وتسعين.

5. Ebû Hüreyre (ö. 59): أبو هريرة وقد مر ذكره

Şerh

Konu bütünlüğü olması sebebiyle 27 ve 28. bablar ile hadisleri birlikte değerlendirilecektir. Buhârî, bir önceki konu başlığında cihadın fazileti ve imandan oluşunu incelemiştir. Bu tercemelerde ise ferdî cihad ve nefisle mücadele anlamındaki Ramazan gecelerini nafile ibadetle geçirmenin imandan olduğu ve imanı artırdığını ele almaktadır.

Birinci konu başlığında yer alan **تطوع قيام رمضان** “Ramazan ayını nafile ibadetlerle değerlendirmek” ile kastedilen, öncelikle teravih namazı olmak üzere farzlar dışındaki her türlü ibadet ve taatlardır. Her iki hadiste Ramazan ayının nafile ibadetlerle iyi değerlendirilmesine dikkat çekilmekte, böylece geçmiş günahların bağışlanacağına işaret

²⁵⁷ Hadis için ayrıca bk. Buhârî, Savm 6, Leyletü'l-kadr 1; Müslim, Siyam 203, Müsâfirîn 175; Ebû Dâvûd, Ramazan 1, Savm 57; Tirmizî, Savm 1, Cennet 4; Nesâî, Siyâm 39; İbn Mâce, ikâme 173, Siyâm 2, 33.

edilmektedir.

Ramazan ayını iyi değerlendirirken bu ayın faziletine inanmanın ve sevabını sadece Allah'tan beklemenin geçmiş günahların bağışlanmasının iki temel şartı olduğu özellikle vurgulanmaktadır. Hadiste bağışlanan günahların "küçük" veya "büyük" diye bir kayda bağlanmaması, her türlü günahın bağışlanacağı ümidini vermektedir. Bazı alimler ise bunun küçük günahları kapsadığını, büyük günahlar için ayrıca tövbe edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

Hadisten Öğrendiklerimiz

1. İnanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek Ramazan orucunu tutup bu ayı nafile ibadetlerle değerlendirmek, geçmiş günahların bağışlanmasına vesile olur.

2. Ramazan gecelerini teravih namazı kılarak değerlendirmek Hz. Peygamber'in teşviki ile başlangıçtan beri uygulana gelen güzel bir gelenek olmuştur.

OTUZUNCU BAB: Din Kolaylıktır.

Dîn Kolaylıktır ve Hz. Peygamber'in "Allah'ın en sevdiği din, kolaylaştırılmış hanifliktir" Hadisi.

30- باب: الدِّينُ يُسْرٌ

وَقَوْلُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَحَبُّ الدِّينِ إِلَى اللَّهِ الْخَنِيفَةُ السَّمْحَةُ»

39 – حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ مُطَهَّرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ مَعْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْغِفَارِيِّ،

عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ

الدِّينَ يُسْرٌ، وَلَنْ يُشَادَّ الدِّينَ أَحَدٌ إِلَّا غَلَبَهُ، فَسَدِّدُوا وَقَارِبُوا، وَأَبْشِرُوا، وَاسْتَعِينُوا بِالْغَدْوَةِ

وَالرَّوْحَةِ وَشَيْءٍ مِنَ الدُّلْجَةِ»

Tercüme

39. Bize Abdüsselâm b. Mutahhar anlattı, dedi ki, bize Ömer b. Ali anlattı, o Ma'n b. Muhammed el-Ğîfârî'den, o Saîd b. Ebî Saîd el-Makburî'den, o Ebû Hüreyre'den, o da Nebî'den (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

“Din kolaylıktır. Dini (eksiksiz yaşamak isteyip) zorlayan her bir kimseye karşı din galip gelir. O halde orta yolu tutunuz, (en iyiyi yapamazsanız da ona) yaklaşınız, (az da olsa devamlı olan ibadetten dolayı) sevinin. Günün başlangıcında, sonunda ve bir miktar da gecede (ibadete muvaffak eylemesi için Allah’tan) yardım dileyin.”²⁵⁸

Sened

Hadisin senedinde beş ravi olduğu için humâsîdir. Raviler şunlardır:

1. Abdüsselâm b. Mutahhar (ö. 224):

عبد السلام بن مطهر (بصيغة المفعول) ابن حسام الأزدي البصري وكنيته أبو ظفر وسئل عن أبي حاتم فقال هو صدوق. توفي سنة أربع وعشرين ومائتين.

2. Ömer b. Ali (ö. 190):

عمر بن علي بن عطاء بن مقدّم أبو حفص المقدمي البصري قال ابن سعد كان ثقة وكان يدلّس تدليسا شديدا مات سنة تسعين ومائة روى له الجماعة.

3. Ma'n b. Muhammed el-Ğifârî (ö. 198 civarı):

مَعْنُ بن محمد بن معن بن نضلة الغفاري الحجازي. كنيته أَبُو يُؤْنُس يروي عَنْ جده مُحَمَّد بن معن روى عَنْهُ عَلِيّ بن الْمَدِينِيّ ذكره ابن حبان في ثقاته مَاتَ وَهُوَ ابن بضع وتسعين سنة وموته قريب من موت ابن عُيَيْنَةَ روى له الجماعة.

4. Saîd b. Ebî Saîd el-Makburî (ö. 125):

سعيد بن أبي سعيد واسم أبي سعيد كيسان المقبري المدني أبو سعد. اختلط قبل موته. وقال علي ابن المديني، وأحمد بن عبد الله العجلي، وأبو زرعة، والنسائي : ثقة. توفي سنة خمس وعشرين ومائة. روى له الجماعة.

5. Ebû Hüreyre (ö. 59):

Terceme (Bab Başlığı)

İki kısımdan oluşan tercemenin "din kolaylıktır" kısmı, rivayet edilen hadisten alınmıştır. Bu itibarla sözü edilen kısım, hadisi açıklarken ele alınacaktır. Buhârî, tercemenin

²⁵⁸ Buhârî, İmân 29; ayrıca bk. Nesâî, İmân 28.

ikinci kısmında da muallak olarak naklettiği merfû bir hadisi zikretmektedir.

“Allah’ın en sevdiği din kolaylaştırılmış Haniflik’tir” anlamındaki hadisi Buhârî *el-Edebü'l-müfred*’inde,²⁵⁹ Ahmed b. Hanbel de *el-Müsned*’inde²⁶⁰ muttasıl olarak rivayet etmişlerdir.

Buhârî’nin konu başlığı olarak seçtiği bu hadiste Hz. Peygamber, Allah’ın **Hanîfiyye** ve **kolaylaştırılmış** dini sevdiğini ifade etmektedir.

Hadiste **din** ile kastedilen İslâm’dır.²⁶¹ “**Allah indinde din İslâm’dır**”²⁶² ve “**Sizin için din olarak İslâm’ı seçtim ve ondan razı oldum**”²⁶³ âyetleri buna işaret etmektedir.²⁶⁴ Allah Resûlü (s.a.) de bir hadisinde “Allah indinde dinin aslı Haniflik ve İslâm’dır”²⁶⁵ buyurmak suretiyle buna işaret etmiştir. Şu hâlde söz konusu hadiste Hz. Peygamber İslâm’ın Haniflik ve kolaylaştırılmış olmak üzere iki önemli vasfına dikkat çekmektedir. Bu bakımdan burada Hanifliğin anlamı üzerinde durmak yerinde olacaktır.

“**Hanîfiyye**”, hanif kelimesinden türetilmiş masdardır. Meyletmek, yönelmek anlamındaki “hnf” kökünden gelen hanîf ise, “dalâletten istikamete, diğer dinlerden hak dine dönen” anlamında kullanılmıştır.²⁶⁶ Hz. İbrahim, kavminin putperest inancına iltifat etmeyip Allah’ın dinine, İslâm’a döndüğü için kendisine hanîf denilmiştir. Cahiliye döneminde sünnet olup Kâbe’yi tavaf edene hanîf denmekteydi. Söz konusu dönemde Hz. İbrahim’in dininden sadece bu ikisi kalmıştı. Arapların Câhiliye döneminde kendilerine hanîf demeleri sadece bunu ifade etmekteydi. İslâm gelince hanif, Müslümanı ifade etmeye başladı.²⁶⁷

Kur’an’a göre Haniflik, Allah’ın başlangıçtan itibaren insanlara bildirdiği ve yarattığı insanın tabiatına uygun olan tevhid dinidir.

“Sen yüzünü hanîf olarak dine, Allah, insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa

²⁵⁹ Buhârî, *el-Edebü'l-müfred* (nşr. Kemal Yusuf el-Hût, Beyrut 1404/1984), s. 109.

²⁶⁰ *Müsned*, I, 236.

²⁶¹ Kur’ân-ı Kerîm’de de özel olarak din ile kastedilen İslâm’dır. Bu bakımdan İslâm ile din âdeta eş anlamlı iki kelime gibi telakki edilmiş ve bütün peygamberlerin getirdiği dinin İslâm olduğu ifade edilmiştir, bk. Günay Tümer, “Din”, DİA, IX, 313.

²⁶² Âl-i İmrân 3/19.

²⁶³ el-Mâide 5/3.

²⁶⁴ Bk. Çakan, *Hadislerle Gerçekler*, I, 148-153, İstanbul 1990.

²⁶⁵ Tirmizî, Menâkıb 32.

²⁶⁶ Bk. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “hnf ’ md.

²⁶⁷ Kuzgun, “Hanif”, DİA, XVI, 34.

ona çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur, fakat insanların çoğu bilmezler"²⁶⁸ âyeti bu durumu ifade etmektedir.

"Ey Ehl-i kitap, İbrahim hakkında niçin çekişirsiniz? Hâlbuki Tevrat ve İncil kesinlikle ondan sonra indirildi. Siz hiç düşünmez misiniz? İbrahim ne Yahudi ne de Hristiyan idi, fakat o, bir hanif ve Müslüman idi, müşriklerden de değildi"²⁶⁹ âyetinden Kur'ân'ın, Hanîfliğin Yahudilik ve Hristiyanlık'tan önce var olduğunu kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de hanîf kelimesi, İslâm ile eş anlamlı olarak da kullanılmaktadır.²⁷⁰ Nitekim Abdullah b. Mes'ûd, "Allah katında yegâne din İslâm'dır"²⁷¹ âyetindeki İslâm kelimesi yerine el-Hanîfiyye kelimesini koymuştur.²⁷²

"Allah, 'kullarımın hepsini hanif olarak yarattım' buyurdu"²⁷³ kudsî hadisiyle "Ben Yahudilik ve Hristiyanlıkla değil, kolaylaştırılmış Hanîflikle gönderildim"²⁷⁴ hadisi birlikte düşünüldüğünde Hanîfliğin, bütün peygamberlerin tebliğlerinde ortak olan ilkeleri ifade ettiği ve İslâm'ın bu ilkeleri yaşatan din olduğu, Hz. İbrahim gibi Hz. Peygamber'in de aynı dini tebliğ ettiği sonucuna varılır. Bu sebeple İslâmî literatürde hanîf kelimesi, Kur'an ve hadisteki anlamıyla Müslüman, Hanîfiyye de İslâm ile eş anlamlı olarak kullanılmışlardır.

Konuya son vermeden, İslâm gelmeden önce hanîf olarak bilinen kimseler hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. İslâm gelmeden önce hanifler olarak tanınan grubun inanç esasları, din anlayışları, tanrı tasavvurları ve tevhid telakkileri hakkında kaynaklarda yeterli bilgi olmamakla birlikte; yaşadıkları dönemde mevcut olan Yahudilik ve Hristiyanlık gibi dinlere iltifat etmedikleri, çevrelerindeki putperest ve putlardan yüz çevirip Hz. İbrahim'in ilâhı olan Allah'a yöneldikleri kaydedilmektedir.

Kus b. Sâ'ide el-İyâdî (ö. 600), Zeyd b. Amr b. Nüfeyl (ö. 606), Ümeyye b. Ebü's-Salt (ö. 8/630), Varaka b. Nevfel el-Kureşî (ö. 610),²⁷⁵ bu dönemde hanif olarak

²⁶⁸ er-Rûm 30/30.

²⁶⁹ Âl-i İmrân 3/65-67.

²⁷⁰ Âl-i İmrân 3/67.

²⁷¹ Âl-i İmrân 3/19.

²⁷² Kuzgun, "Hanîf", DİA, XVI, 36. Haniflik ile ilgili diğer âyetler için bk. el-En'am 6/101; et-Tevbe 9/30; el-Enbiya 21/22.

²⁷³ Müslim, Cennet 63; İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 162.

²⁷⁴ İbn Hanbel, *Müsned*, V, 266; VI, 166, 233.

²⁷⁵ Kuzgun, "Hanîf", DİA, XVI, 37-38.

tanınanların ünlüleridir.²⁷⁶

Şerh

Hız. Peygamber ‘Din kolaylıktır’ (ان الدين يسر) ifadesi ile İslâm’ın temel özelliklerinden birini açıklamıştır.

Kur’ân-ı Kerim’in “O sizi seçmiş, babanız İbrahim’in yolu olan dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır.”²⁷⁷ “Allah size kolaylık ister, zorluk istemez”²⁷⁸ âyetleri ile Resûlullah’ın

“Siz, dininde kolaylık arzulanan bir ümmetsiniz”,²⁷⁹

“Dinin en hayırlısı kolay olanıdır.”²⁸⁰

“Allah’ın dini kolay olandadır”²⁸¹ ve benzeri hadislerinde dinin bu vasfına işaret edilmiş, Allah’ın dinde zorluk değil kolaylık istediğı beyan edilmiştir.

Kaynaklarda²⁸² sözü edilen kolaylık, önceki dinlerde bulunan mescit dışında kılınan namazın kabul edilmemesi, toprak (teyemmüm) ile temizliğin bulunmaması, elbisenin pislik bulaşan kısmının kesilmesi, tövbenin sadece yapılan günahıtan pişman olmakla kabul edilmeyip ayrıca sadaka verilmesinin de istenmesi gibi hususların İslâm’da yer almaması şeklinde açıklanmaktadır.

Söz konusu hususların önceki dinlerde olduğu halde İslâm’da bulunmaması onun kolaylığını gösterse de burada asıl kastedilen İslâm’ın selim yaratılışa uygun düşen kolay ve yaşanabilir bir din olduğudur. Hız. Peygamber’in;

“Ben Yahudilik veya Hristiyanlığı tebliğ etmek için gönderilmiş bir peygamber değilim. Aksine ben orta yolu takip eden, selim yaratılışa uygun düşen, kolay ve yaşanabilir bir dini öğretmek için gönderildim...”²⁸³

²⁷⁶ Hanîf hakkında geniş bilgi için bk. Kuzgun, “Hanîf”, DİA, XVI, 33-39.

²⁷⁷ el-Hac 22/78.

²⁷⁸ el-Bakara 2/185; ayrıca bk. el-Mâide 5/6.

²⁷⁹ Müsned, V, 32.

²⁸⁰ Müsned, IV, 338.

²⁸¹ Müsned, V, 69.

²⁸² bk. İbn Hacer, Fethu'l-bârî, I, 116.

²⁸³ Müsned, V, 266.

“Siz güçleştirmek için değil, kolaylaştırmak için gönderildiniz”²⁸⁴ hadisleri de bunu açık bir şekilde ifade etmedir. Nitekim Hz. Peygamber her zaman kolay olanı tercih etmiş, daima kolaylaştırmayı tavsiye etmiştir.²⁸⁵

ولن يشاد الدين احد الا غلبه

"Dini zorlayan kimseye din galip gelir" beyanı ile Hz. Peygamber, dini zorlaştıran, ibadet ve taatte haddi aşan, müsamahasız davranan kimsenin iyi dindar olmadığına, bu tavrıyla onun kendi nefesine eziyet etmiş olacağına, bunun da kişiyi usandıracağına dikkat çekmektedir.

Resûlullah din konusunda aşırı davrananlara izin vermemiş, onları ölçülü olmaya davet etmiştir. Sahabeden Abdullah b. Amr'ın genç iken haddinden fazla ibadet etme yönünde Resûl-i Ekrem'den (s.a.) zoraki aldığı ruhsat için ihtiyarlayıp güç ve kuvvetten düşünce "Keşke Resûlullah'ın teklifini kabul etmiş olsaydım"²⁸⁶ şeklinde temennide bulunması haddini aşacak tarzda davranan kimselerin bir gün yorgun düşeceğinin örneğini teşkil etmektedir.

فسددوا وقاربوا وابشروا.

"O halde orta yolu tutunuz, en iyiyi yapmaya çalışınız, müjdeleyiniz."

Tesdîd, istenilen amaca ulaşmak, hedefi tutturmak demektir. Burada ifrat ve

²⁸⁴ Müsned, II, 239; Buhârî, Vudu' 58, Edeb 80.

²⁸⁵ bk. Buhârî, Megâzî 60, Edeb 80.

²⁸⁶ Buhârî, Savm 55; Müslim, Sıyam 182.

Abdullah b. Amr, sahâbiler arasında takvaca en üstün olanlardandı. Hatta her gece sabaha kadar namaz kılar ve Kur'an'ı hatmeder, her gün oruç tutardı. Babası Amr b. As bu durumu Resûlullah'a (s.a.) bildirdiğinde Abdullah'ı çağırttı, kendisine gelen haberi ondan sorarak doğruladı ve Abdullah'ın: "Daha fazlasına gücüm yeter!" diyerek yaptığı ısrarlara rağmen bir ay veya bir haftada hatmetmesini söylemesinden sonra Abdullah ısrar edince Kur'an'ı azami 3 günde bir hatmetmesini emretti. Sebep olarak da 3 günden kısa sürede okuyanın Kur'an'ı anlamayacağını zikretti. Oruç hakkında da azami olarak Dâvûd'un (a.s.) orucunu yani bir gün oruç tutup bir gün iftar etmeyi emretti ve bunun, oruçların en faziletlisi olduğunu belirtti.

Gece namazı hususunda ise Allah'a en sevimli namazın Dâvûd'un (a.s.) namazı olduğunu, Dâvûd'un (a.s.), gecenin ilk yarısında uyuduğunu, müteakiben üçte birinde namaz kıldığını ve son altıda birinde gene uyuduğunu bildirmiştir.

Kendi sünnetinin ise gecenin bir kısmında namaz kılıp bir kısmında uyumak, bazen oruç tutup bazen tutmamak ve eşleriyle beraber olmak olduğunu söylemiş ve:

"Her kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir" buyurmuştur. Abdullah (r.a.) yaşlanıp da kendine nezrettiği bu ibadetleri yapmakta zorlandığında hayıflanır ve:

"Keşke Resûlullah'ın (s.a.s) bana verdiği ruhsatları kabul etseydim!" der dururdu.

tefritten uzak bir şekilde amaca ulaşılması tavsiye edilmektedir.

Mukarebe ise amaca yaklaşmak anlamındadır. Allah'ın emirlerini arzulanan şekilde yerine getirmek mümkün değilse, bu yolda olmak için gücünün yettiği kadar gayret edilmesi gerekecektir. Nitekim "**Gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun**"²⁸⁷ âyeti ile Hz. Peygamber'in "*Size bir şey emrettiğimde onu gücünüzün yettiği ölçüde yerine getirin*"²⁸⁸ anlamındaki hadisinde insanlardan dinin emirlerini güçlerinin yettiği ölçüde yerine getirmeleri istenmekte, yorgun ve güçsüz düşmelerine izin verilmemektedir.

"*Sevinin, günün başlangıcından, sonundan ve bir miktar da geceden faydalanın*" (ابشروا واستعينوا بالغدوة والروحة وشيء من الدلجة). Hadisin son kısmında Hz. Peygamber hem ibadet hem de çalışma için en uygun zamanların gündüzün evveli, günün sonları ve gecenin son üçte biri olduğuna dikkat çekmekte, mü'minlerin ibadet, taat ve çalışmak için bu vakitleri iyi değerlendirmelerini tavsiye etmektedir.

Sonuç olarak hadiste İslâm'ın insana kaldıramayacağı, fıtratına uygun olmayan sorumluluklar yüklemeyeceği, mü'minin dinin emirlerini yetersiz görürcesine sorumluluk altına girmesinin doğru olmadığı, insanın özellikle uyku zamanlarından sonraki vakitlerini iyi değerlendirmesi tavsiye edilmektedir. Hadisin kaynaklarda;

"*Kişiye amelinin cennete girdiremeyeceği*";

"*Allah'ın en çok sevdiği amelin az da olsa devamlı yapılanı olduğu*"²⁸⁹ ve

"*Orta yolu tutun ki maksudunuza erişesiniz*"²⁹⁰ şeklindeki farklı rivayetlerinden, kişinin işlediği çok, fakat niteliksiz ameli değil, aşırıya kaçmadan, az da olsa devamlı olan işlerinin Allah katında makbul olduğu anlaşılmaktadır.

Hadisten Öğrendiklerimiz

1. İslâm selim yaratılışa uygun düşen kolay ve yaşanabilir bir dindir.
2. Dini zorlaştırmak, ibadet ve taatte haddi aşarak müsamahasız davranmak din-darlık değildir.
3. Mü'minin dinin emirlerini yetersiz görürcesine sorumluluk altına girmesi doğru değildir.

²⁸⁷ et-Tegâbün 64/16.

²⁸⁸ Buhârî, İ'tisâm 2.

²⁸⁹ Müslim, Münâfıkûn 78.

²⁹⁰ Buhârî, Rikâk 18.

4. Dinin emirleri yorgun ve güçsüz düşmeden, güç yettiği ölçüde yerine getirilmelidir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıda verilen hadis metninde altı çizili kelimenin anlamı nedir?

" مَنْ يَقُمْ لَيْلَةَ الْقَدْرِ، إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ »

- A) Faziletine inanarak
- B) Kadir gecesini değerlendiren
- C) Karşılığını Allah'tan bekleyerek
- D) Geçmiş günahları bağışlanır
- E) Kadir gecesini ibadetle geçirirse

2. Aşağıdaki hadiste altı çizili kelimenin doğru anlamı nedir?

اِنْتَدَبَ اللَّهُ لِمَنْ خَرَجَ فِي سَبِيلِهِ، لَا يُخْرِجُهُ إِلَّا إِيْمَانٌ بِي وَتَصَدِيقٌ بِرُسُلِي، أَنْ أَرْجِعَهُ بِمَا نَالَ مِنْ أَجْرِ
أَوْ غَنِيمَةٍ،

Allah Teâlâ kendi yolunda cihada çıkan kimseye, onu sadece bana iman, benim resullerimi tasdik yola çıkarmıştır, buyurarak,

- A) Allah Teâlâ kefil olur.
- B) Allah Teâlâ yolunda cihada çıkan.
- C) Onu sadece Allah iman çıkarmıştır.
- D) Allah'ın Resullerimi tasdik yola çıkarmıştır.
- E) Allah onu cennetine koyar.

3. " حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي " هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Yukarıdaki hadisın mübtedâsında yer alan râvi hangisidir?

- A) أَبِي هُرَيْرَةَ
- B) مَالِكٌ
- C) عَنِ ابْنِ شِهَابٍ
- D) حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ،
- E) إِسْمَاعِيلُ

4. Aşağıdaki hadisten yola çıkarak hangi sonuca ulaşamaz?

«مَنْ صَامَ رَمَضَانَ، إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ»

- A) İnanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek Ramazan orucunu tutmak faziletli-
dir.
- B) Ramazan orucunu tutmamak insanı iman dairesinin dışına çıkarır.
- C) Ramazan ayını nafile ibadetlerle değerlendirmek, geçmiş günahların bağışlan-
masına vesile olur.
- D) Ramazan gecelerini teravih namazı kılarak değerlendirmek Hz. Peygamber'in
teşvik ettiği hususlardandır.
- E) Ramazan gecelerini ihya etmek çok sevap getiren bir uygulamadır.

5. " بَابُ: الدِّينُ يُسْرٌ " Aşağıdakilerden hangisi İmam Buhârî'nin bu bab başlığıyla
çelişir?

- A) İslâm selim yaratılışa uygun düşen kolay ve yaşanabilir bir dindir.
- B) Dinin emirlerini uygularken ne kadar kendimizi zorlarsak o kadar sevap kaza-
nırız.
- C) Dini zorlaştırmak, ibadet ve taatte haddi aşarak müsamahasız davranmak din-
darlık değildir.
- D) Mü'minin dinin emirlerini yetersiz görürcesine sorumluluk altına girmesi doğru
değildir.
- E) Dinin emirleri yorgun ve güçsüz düşmeden, güç yettiği ölçüde yerine getirilme-
lidir.

11. HAFTA

NAMAZ, GÜZEL MÜSLÜMANLIK, İBADETLERDE DEVAMLILIK, İMANIN ARTIP EKSİLMESİ

Konular

- 11.1. Namaz imanın bir şubesidir,
- 11.2. Kişinin Müslümanlığını güzelleştirmesi,
- 11.3. İbadetlerde dengeli olmak, az da olsa sürekli yapmak,
- 11.4. İmanın artıp eksilebileceği

Amaçlar

- 1. Namazın, imanın bir şubesi olduğunu kavramak,
- 2. Dini hükümlerde nesh olabileceğini anlamak,
- 3. Kişinin Müslümanlığını güzelleştirmekle bazı kusurlarının bağışlanacağını bilmek,
- 4. İbadetlerde aşırılıklardan uzak durarak nafilerde dengeli ve sürekli yapılabilecek olanları yapmaya çalışmak.
- 5. En ufak iman kırıntısının bile nihayetinde kişiyi cehennemden kurtaracağını kavramak.

OTUZ BİRİNCİ BÂB: Namaz İmandandır

31- بَابُ الصَّلَاةِ مِنَ الْإِيمَانِ وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى: {وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيْمَانَكُمْ} [البقرة: 143] يَعْني صَلَاتَكُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ

Namaz imandandır ve Allah'ın “Allah sizin imanınızı asla zayi edecek değildir” (el-Bakara 2/143) âyeti babı. Yani Beyt-i Makdis'e doğru kıldığınız namazları.

40 - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ أَوَّلَ مَا قَدِمَ الْمَدِينَةَ نَزَلَ عَلَى أَجْدَادِهِ، أَوْ قَالَ أَخْوَالِهِ مِنَ الْأَنْصَارِ، وَأَنَّهُ «صَلَّى قَبْلَ بَيْتِ الْمُقَدَّسِ سِتَّةَ عَشَرَ شَهْرًا، أَوْ سَبْعَةَ عَشَرَ شَهْرًا، وَكَانَ يُعْجِبُهُ أَنْ تَكُونَ قِبْلَتُهُ قَبْلَ الْبَيْتِ، وَأَنَّهُ صَلَّى أَوَّلَ صَلَاةٍ صَلَّاهَا صَلَاةَ الْعَصْرِ، وَصَلَّى مَعَهُ قَوْمٌ» فَخَرَجَ رَجُلٌ مِمَّنْ صَلَّى مَعَهُ، فَمَرَّ عَلَى أَهْلِ مَسْجِدٍ وَهُمْ رَاكِعُونَ، فَقَالَ: أَشْهَدُ بِاللَّهِ لَقَدْ صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ مَكَّةَ، فَدَارُوا كَمَا هُمْ قَبْلَ الْبَيْتِ، وَكَانَتِ الْيَهُودُ قَدْ أَعْجَبَهُمْ إِذْ كَانَ يُصَلِّي قَبْلَ بَيْتِ الْمُقَدَّسِ، وَأَهْلُ الْكِتَابِ، فَلَمَّا وَلَّى وَجْهَهُ قَبْلَ الْبَيْتِ، أَنْكَرُوا ذَلِكَ. قَالَ زُهَيْرٌ: حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ، عَنِ الْبَرَاءِ فِي حَدِيثِهِ هَذَا: أَنَّهُ مَاتَ عَلَى الْقِبْلَةِ قَبْلَ أَنْ تُحَوَّلَ رِجَالٌ وَقُتِلُوا، فَلَمْ نَدْرِ مَا نَقُولُ فِيهِمْ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: {وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيْمَانَكُمْ} [البقرة: 143]

Tercüme

40. Bize Amr b. Hâlid anlattı, dedi ki, bize Züheyr anlattı, dedi ki, bize Ebû İshâk anlattı. O da Berâ b. Âzib'den rivayet ettiğine göre;

"Nebî (s.a.s.) Medine'ye ilk geldiğinde Ensar'dan dedesi –ravi dedi ki: veya dayıları- tarafından akrabalarına misafir oldu. Kâbe'ye yönelerek namaz kılmayı arzu ettiği halde on altı veya on yedi ay Beyt-i Makdis'e yönelerek namaz kıldı. (Resûlullah'ın) bir grup cemaatle birlikte Kâbe'ye yönelerek ilk kıldığı namaz, ikinci namazıydı. Onunla birlikte namaz kılanlardan biri çıkıp (yolu üzerindeki) bir mescid ehline uğradı. Onlar rükûda idiler. Onlara; - “Allah şahittir ki, Resûlullah ile birlikte Mekke'ye doğru namaz kıldım”

dedi. Bunun üzerine onlar, bulundukları vaziyette Kâbe'ye doğru döndüler.

Resûlullah'ın Beyt-i Makdis'e doğru namaz kılması Yahudileri ve Ehl-i Kitabı (Hristiyanları) memnun etmişti. Resûlullah (namazda) yönünü Kâbe'ye çevirince onlar bu durumdan rahatsız oldular.

Züheyр dedi ki, bize Ebû İshak anlattı. O da Berâ b. Âzib'den naklen rivayet ettiği şu hadisinde şöyle dedi: "Kible Kâbe'ye doğru çevrilmeden önce Beyt-i Makdis'e yönelerek namaz kılanlardan vefat edenlerin ve öldürölenlerin durumu hakkında ne diyeceğimizi bilemeyince Allah Teâlâ, **"Allah sizin imanınızı zayı edecek değildir."** (el-Bakara 2/143) âyetini indirdi.²⁹¹

Sened

Hadisin senedi dört raviden oluştuğu için rubâ'îdir. Ravileri şunlardır:

1. Amr b. Hâlid (ö. 229):

أبو الحسن عمرو بن خالد بن فروخ الحنظلي الجزري الحارثي سكن مصر. قال أحمد بن عبد الله العجلي: مصري ثقة ثبت. مات بمصر سنة تسع وعشرين ومائتين. ووقع في رواية أبي ذر عن الكشيمهني عمر بن خالد وهو تصحيف.

2. Züheyр (ö. 172):

زهير بن معاوية بن خديج ويكنى بأبي خيثمة الجعفي الكوفي كان من أوعية العلم ، صاحب حفظ وإتقان توفي سنة اثنتين وسبعين ومائة روى له الجماعة.

3. Ebû İshâk (ö. 126):

أبو اسحاق عمرو بن عبد الله بن علي السبيعي الكوفي التابعي الجليل الكبير المتفق على جلالته وتوثيقه مات سنة ست وعشرين ومائة روى له الجماعة.

4. el-Berâ b. 'Âzib(ö. 71)

البراء بن عازب بن الحارث أبو عمارة الأنصاري الاوسي استصغر يوم أحد ثم شهد الخندق والمشاهد كلها توفي سنة إحدى وسبعين بالكوفة روى له الجماعة.

²⁹¹ Hadisin farklı lafızlarla rivayeti için bk. Ahmed, *el-Müsneğ*, IV, 283; Dârimî, *Salât* 30; Müslim, *Mesâcid* 15, 525-527; Buhârî, *Tefsir* (2), 12,20; Ebû Dâvûd, *Salât* 206; Nesâî, *Salât* 22.

Terceme (Bab Başlığı)

Buhârî, tercemede namazın imanın bir şubesi olduğunu "**Allah sizin imanınızı asla zayi edecek değildir**" âyetiyle delillendirmekte, âyette yer alan "iman" kelimesiyle namazın kastedildiğini açıklamaktadır. Mekke döneminde kılınan namazlarda kible olarak Kâbe, Beyt-i Makdis veya her ikisine birlikte yönelindiğine dair âlimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Buhârî, "يعني صلاتكم عند البيت" = Âyette zikredilen "namaz" kelimesiyle Kâbe yanında kıldığınız namaz kastedilmektedir' açıklamasıyla Kâbe'nin yanında Beyt-i Makdis'e doğru kılınan namazların zayi olmayacağını ifade edildiği görüşündedir. Ona göre Mekke'de Kâbe'ye doğru namaz kılınmış olsaydı, bu âyetin bir anlamı bulunmayacaktı.²⁹²

Şerh

Bilindiği gibi Hz. Peygamber hicret amacıyla Mekke'den ayrılmış, 8 Rebûlevvel (20 Eylül 622) pazartesi günü Medine'ye ulaşmıştır. Resûlullah (s.a.) Medine'ye bir saatlik mesafede bulunan Kubâ mevkiinde Evs kabilesinin bir kolu olan Amr b. Avfoğulları'ndan Külsûm b. el-Hidm'in (كلثوم بن الهدم) evine inerek bir süre dinlenmiştir. Buhârî'nin naklettiği bir rivayete göre²⁹³ Hz. Peygamber'in Kubâ'daki ikameti on dört gün devam etmiştir. Bu süre zarfında Kubâ'da bir mescid yaptıran Hz. Peygamber bir cuma günü buradan ayrıldı ve Medine'ye yöneldi. Bu arada Ensar'dan akrabaları olan Neccaroğulları'na haber göndermiş, onlar da Resûlullah'ı karşılayarak misafir etmişler. Berâ b. Âzib²⁹⁴ (ö. 71/690), sözünü ettiğimiz hadiste hicret olayının sadece bu kısmını zikretmektedir.²⁹⁵

Berâ b. Âzib, "نَزَلَ عَلَى أَجْدَادِهِ، أَوْ قَالَ أَحْوَالِهِ" ifadesiyle Hz. Peygamber'in baba tarafından akrabalarına misafir olduğunu açıklamaktadır. Zira Hz. Peygamber'in büyük dedesi Hâşim b. Abdümenâf, ticari bir seyahat için Suriye'ye giderken Medine'de Neccâroğulları'ndan Amr b. Zeyd b. Lebîd'in kızı Selmâ ile evlendi. Bu evlilikten Hz. Peygamber'in dedesi Şeybe (Abdûlmuttalib) dünyaya geldi.²⁹⁶ Resûlullah'ı Medine'ye

²⁹² Mekke döneminde kılınan namazlarda kible olarak kullanılan mekân hakkında farklı görüşler için bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 119; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, 275.

²⁹³ Buhârî, "Menâkıbü'l-ensâr", 46.

²⁹⁴ Ebû Umâre Berâ b. Âzib el-Ensârî, Evs kabilesindendir. Uhud'dan itibaren bütün savaşlara katıldı. Cemel ve Sıffin savaşlarında Hz. Ali'nin yanında yer aldı. 71 veya 72 yılında Küfe'de vefat etti. Rivayet ettiği 305 hadis başta Buhârî ve Müslim olmak üzere diğer hadis kitaplarında yer almaktadır. Hayatı hakkında ayrıca bk. İsmail L. Çakan, "Berâ b. Azib", DİA, V, 469.

²⁹⁵ Hicret hakkında geniş bilgi için bk. Ahmet Önkol, "Hicret", DİA, XVII, 458-462.

²⁹⁶ bk. İbrahim Sarıçam, "Hâşim b. Abdümenâf", DİA, XVI, 406.

hicretinde karşılayıp misafir eden Neccâroğulları, büyük dedesi Hâşim b. Abdümenâf tarafından akrabalarıydı.

Hiz. Peygamber, hicret sonrasında Medine’de bulunan Ehl-i kitap ile Yahudilere ait bilgilere son derece yatkın olan Evs ve Hazrec kabilelerinin gönlünü İslâm’a ısındırmak amacıyla başlangıçta on altı veya on yedi ay Beyt-i Makdis’i kible edindi.²⁹⁷ Ancak Hiz. Peygamber, özellikle Yahudilerin verilen fırsatı değerlendirmediklerini, beklenenin aksine İslâm’a düşmanlıklarının arttığını, Müslümanlar hakkında “dinimize muhalefet edip kiblemize yöneliyorlar” şeklinde dedikodu yaydıklarını görünce son derece üzüldü ve kiblenin Kâbe olmasını arzu ederek beklemeye başladı.

Hadisimizde Berâ b. Âzib’in “Hiz. Peygamber Kâbe’ye yönelerek namaz kılmayı arzu ediyordu” açıklaması ile “**(Ey Muhammed) Biz senin yüzünün göğre doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz**” (el-Bakara 2/144) âyeti de bu gerçeğe işaret etmektedir.

“İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzlerinizi o tarafa çevirin” (el-Bakara 2/144) âyeti ile kible Beyt-i Makdis’ten Mescid-i Haram’a çevrildi. Söz konusu âyetin sonundaki “**Şüphe yok Ehl-i kitap, onun Rablerinden gelen gerçek olduğunu çok iyi bilirler**” şeklindeki açıklama, Yahudi ve Hristiyanların, Hiz. Peygamber’in Allah’ın emriyle Kâbe’ye yöneleceğini ellerinde mevcut kitaplardan bildiklerini haber vermektedir.

Ancak kiblenin Kâbe’ye doğru değişmesi üzerine Yahudiler, “Muhammed bütün peygamberlerin kiblesini terk etti, gerçek peygamber olsaydı bunu yapmazdı”, müşrikler; “Muhammed kiblemize yöneldiğine göre dinimize de dönecektir”, münafıklar ise; “Bunlara ne oluyor ki kibleyi değiştiriyor” şeklinde olumsuz tepkilerini ortaya koydular.²⁹⁸ Allah, sözü edilen grupların kiblenin değişmesi karşısındaki bu tutumlarını; **“İnsanlardan bir kısım beyinsizler: “Yönelmekte oldukları kiblelerinden onları çeviren nedir?” diyeceler**”²⁹⁹ demek suretiyle akılsızlık olarak nitelemektedir. **“Her ne kadar Allah’ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Resûl’e tabi olanlarla, gerisin geriye dönecekleri ayırt edelim diye kible**

²⁹⁷ Resûlullah’ın (s.a.) söz konusu kararının kendi içtihamı veya Allah’ın emriyle olduğuna dair bk. Şâmî, *Sübûlü’l-hüdâ ve’r-reşâd*, III, 537; İbn Receb, *Fethu’l-bârî*, I, 182; Şâh Veliyyullah, *Hüccetullahi’l-bâliğa* (trc. Mehmet Erdoğan), I, 700.

²⁹⁸ Şâmî, *Sübûlü’l-hüdâ ve’r-reşâd*, III, 539.

²⁹⁹ el-Bakara 2/142.

yaptık.³⁰⁰ âyetinde Allah, kible değişiminin bir imtihan vesilesi olduğunu ve bu olayın inanmayanlara ağır gelirken, mü'minlerin bundan memnun kaldığını açıklamaktadır.

Sözü edilen âyette de ifade edildiği gibi mü'minler kiblenin değişmesinden memnun olmuşlardı. Ancak onlar mezkûr hadiste de zikredildiği üzere Beyt-i Makdis'e doğru namaz kılıp kible değişmeden önce ölen Müslümanların durumlarını merak ediyorlardı.³⁰¹ Bu konuda bazı Yahudiler de onları rahatsız etmekteydi. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, "**Allah sizin imanınızı, (namazlarınızı) asla zayi edecek değildir**"³⁰² âyetini inzâl buyurarak Müslümanların endişelerini gidermiştir.

Kaynaklarda Abdullah b. Şihab ez-Zührî, Muttalib b. Ezher ez-Zührî, Sekran b. Amr el-Âmirî, Hattâb b. Hâris el-Lumâhî, Amr b. Ümeyye el-Esedî, Abdullah b. Haris es-Sehmî, Urve b. Abdüluzza el-Adevî, Adi b. Nadale el-Adevî, Berâ b. Ma'rûr, Esad b. Zûrâre olmak üzere on sahabinin kible değişmeden önce ölenler olduğu hususunda görüş birliği bulunduğu kaydedilmektedir.³⁰³

Kiblenin hangi ayda değiştiği hususu ihtilaflı³⁰⁴ ise de hicretin ikinci yılında olduğunda görüş birliği bulunmaktadır. Kiblenin değiştiği namaz hususunda sabah, öğle, ikinci şeklinde kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır.³⁰⁵ Berâ b. Âzib'in söz konusu hadisinde ise Hz. Peygamber'in Medine'de Kâbe'ye yönelerek ilk kıldığı namaz ikinci olarak ifade edilmektedir. Kiblenin değiştiği namazla ilgili farklı bilgilerin, Müslümanların kiblelerini değişik bölgelerde ayrı zamanlarda değiştirmeleriyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Buhârî bu hadîse, kiblenin değişmesiyle ilgili âyette imanın namaz anlamında kullanılması sebebiyle yer vermiş,³⁰⁶ böylece Cehmiyye ve Mürcie mezheplerinin "ameller iman olarak isimlendirilemez" görüşünün doğru olmadığını delillendirmiştir.

Sözü edilen hadisin Ebû Hayseme Züheyr b. Muâviye, Ebû İshak es-Sebî'î kanalıyla Berâ b. Âzib'den nakledilen: "Kible Kâbe'ye doğru çevrilmeden önce Beyt-i Makdis'e yönelerek namaz kılanlardan vefat edenlerin durumunun nasıl olacağı hususunda tereddüt etmemiz üzerine **Allah sizin imanınızı zâyi edecek değildir**" âyetini indirdi"

³⁰⁰ el-Bakara 2/143.

³⁰¹ Ahmed, *el-Müsned*, I, 347; Ebu Davud, "Sünne", 16; Tirmizî, "Tefsîr", (2) 3.

³⁰² el-Bakara 2/143.

³⁰³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 121; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, 285.

³⁰⁴ İbn Receb, *Fethu'l-bârî*, I, 181; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 120.

³⁰⁵ Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, III, 538.

³⁰⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 190; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, 275.

kısımının muallak olup olmadığı hususu ihtilaflıdır.

İbn Hacer el-Askalânî, Buhârî'nin sözü edilen kısmı da aynı isnadla rivayet ettiği, atıf edatını hazf sebebiyle muallak olduğunun zannedildiğini söylemektedir.³⁰⁷ Bedreddin Aynî ise söz konusu kısmın muallak olduğunda hiçbir şüphe olmadığı görüşündedir.³⁰⁸ Sözü edilen kısmı Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd ve Tirmizî, İbn Abbâs'tan rivayet etmişlerdir.³⁰⁹

Hadisten Öğrendiklerimiz

1. Dinî hükümlerde nesh söz konusudur.
2. Yapılması istenen dini emirler de iman olarak isimlendirilmiştir.
3. Sünnet Kur'an'la neshedilebilir.
4. Namazda kibleye dönmek farzdır.

³⁰⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 121.

³⁰⁸ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, 284.

³⁰⁹ Ahmed, *el-Müsned*, I, 347; Ebû Dâvûd, "Sünne", 16; Tirmizî, "Tefsîr", (2) 3.

OTUZ İKİNCİ BÂB: Kişinin Müslümanlığını Güzelleştirmesi

32- بَابُ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ

41 - قَالَ مَالِكٌ: أَخْبَرَنِي زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ، أَنَّ عَطَاءَ بْنَ يَسَارٍ، أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِذَا أَسْلَمَ الْعَبْدُ فَحَسَنَ إِسْلَامُهُ، يُكَفِّرُ اللَّهُ عَنْهُ كُلَّ سَيِّئَةٍ كَانَ زَلَفَهَا، وَكَانَ بَعْدَ ذَلِكَ الْقِصَاصُ: الْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِ مِائَةٍ ضِعْفٍ، وَالسَّيِّئَةُ بِمِثْلِهَا إِلَّا أَنْ يَتَجَاوَزَ اللَّهُ عَنْهَا"

Tercüme

41. (Buhârî dedi ki) Mâlik şöyle dedi: Bana Zeyd b. Eslem haber verdi, ona Atâ b. Yesâr haber verdi, ona da Ebû Saîd el-Hudrî'nin haber verdiğine göre o (Ebû Saîd), Resûlullah'ı (s.a.s.) şöyle derken işitti:

*"Bir kul, Müslüman olur ve Müslümanlığını da güzelleştirirse, Allah daha önce işlemiş olduğu bütün günahları örter. Bundan sonra yaptıklarının karşılığını verir: Bir iyilik, on katından yedi yüz katına kadar katlanır; her kötülük ise, Allah'ın onu bağışlaması hariç, misliyle karşılanır."*³¹⁰

Sened

Buhârî, Ebû Saîd el-Hudrî³¹¹ hadisini İmâm Mâlik'ten cezm sığasıyla muallak olarak rivayet etmiştir. Söz konusu hadisi eserinin herhangi bir yerinde muttasıl olarak rivayet ettiği de bilinmemektedir.³¹² Ancak sözü edilen hadisin değişik hadis kitaplarında muttasıl rivayetleri bulunmaktadır.³¹³

Hadisin senedinde dört ravi bulunmaktadır. Bu raviler şunlardır:

³¹⁰ Farklı lafızlarla rivayeti için bk. Tirmizî, "Tefsîr", (3) 12; Nesâî, "İmân", 10.

³¹¹ Ebû Saîd Sa'd b. Mâlik el-Hudrî, Medine'nin Hazrec kabilesinden olup daha çok künyesiyle tanınmaktadır. Bey'atü'r-Rıdvan'da Hz. Peygamber'e biat eden sahâbîler arasında ilk sırada yer aldı. Hz. Peygamber'le birlikte birçok gazveye katıldı. 74 (693-94) yılında Medine'de vefat etti. Rivayet ettiği 1170 hadisle çok badis rivayet eden (müksirûn) yedi sahâbiden biri olmuştur. Rivayetleri başta Buhârî ve Müslim olmak üzere diğer hadis kitaplarında yer almaktadır. Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Raşid Küçük, "Ebû Saîd el-Hudrî", DİA, X, 223-224.

³¹² İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 122; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, 286.

³¹³ Söz konusu hadisin muttasıl rivayetleri için bk. İbn Hacer, *Tağlîku't-ta'lik*, II, 44-49.

1. Mâlik (ö. 179): مالك بن أنس رحمه الله وقد مر ذكره
2. Zeyd b. Eslem (ö. 133): زيد بن أسلم أبو أسامة القرشي المكي وقد مر ذكره
3. Atâ b. Yesâr (ö. 103): عطاء بن يسار أبو محمد المدني وقد مر ذكره
4. Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74): أبو سعيد سعد بن مالك الخدري وقد مر ذكره.

42 - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا أَحْسَنَ أَحَدُكُمْ إِسْلَامَهُ: فَكُلُّ حَسَنَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِ مِائَةِ ضِعْفٍ، وَكُلُّ سَيِّئَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِمِثْلِهَا.

Tercüme

42. Bize İshâk b. Mansûr anlattı, dedi ki, bize Abdürrezzâk anlattı, dedi ki, bize Ma'mer haber verdi. O Hemmâm b. Münebbih'den, o da Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

"Sizden biriniz Müslümanlığını güzelleştirdiğinde yapacağı her bir iyiliğe on katından yedi yüz katına kadar mükâfat yazılır. İşleyeceği her bir kötülük için ise misli kadar günah yazılır."³¹⁴

Sened

Hadisin senedinde beş ravi bulunduğu için humâsîdir. Ravileri şunlardır:

1. İshâk b. Mansûr (ö. 251):

إسحق بن منصور بن بهرام (وقال النووي بكسر الباء والمشهور فتحها) أبو يعقوب الكوسج قال النسائي ثقة ثبت مات بنيسابور سنة إحدى وخمسين ومائتين.

2. Abdürrezzâk (ö. 211):

عبد الرزاق بن همام بن نافع اليماني الصنعاني قال ابن معين ليس بالقوي وقال البخاري في التاريخ

³¹⁴ Ayrıca bk. Müslim, "İmân", 205.

الكبير ما حدث به عبد الرزاق من كتابه فهو أصح مات سنة إحدى عشرة ومائتين روى له الجماعة.

3. Ma'mer (ö. 153):

معمر بن راشد أبو عروة البصري الأزدي الإمام الحافظ عالم اليمن هو صاحب الجامع قال أحمد بن عبد الله العجلي: معمر ثقة قال عبد الرزاق سمعت منه عشرة آلاف حديث مات باليمن سنة ثلاث وخمسين ومائة.

4. Hemmâm b. Münebbih (ö. 131):

همام بن منبه بن كامل أبو عقبة اليماني الصنعاني سمع أبا هريرة وابن عباس. صاحب تلك الصحيفة الصحيحة التي كتبها عن أبي هريرة، وهي نحو من مائة وأربعين حديثاً. قال يحيى بن معين ثقة توفي سنة إحدى وثلاثين ومائة بصنعاء روى له الجماعة.

5. Ebû Hüreyre (ö. 59): أبو هريرة رضي الله عنه وقد مر ذكره

Şerh

Kulun İslâm'ı güzelleştirmesiyle inancında, dinin emirlerini yerine getirip yasaklardan uzaklaşmasında samimi olması kastedilmektedir. Kişinin yapması gerekenleri işleyip, kaçınması gerekenlerden uzaklaşmasını ifade eden "(Kulun) kendisini ilgilendirmeyen hususları terk etmesi, Müslümanlığın güzelliğindendir."³¹⁵ anlamındaki hadis de bu durumu teyit etmektedir.

Hiz. Peygamber, hadiste yer alan "يُكَفِّرُ اللَّهُ عَنْهُ كُلَّ سَيِّئَةٍ كَانَ زَلَفَهَا" = Allah, (kişinin) daha önce işlemiş olduğu bütün günahları siler" ifadesiyle daha önce kâfirken Müslüman olan kimsenin geçmiş günahlarının bağışlandığını açıklamaktadır. Amr b. Âs'ın (ö. 43/664) Müslüman olurken daha önce işlediği günahlarının bağışlanmasını şart koşturmak istemesi üzerine Hiz. Peygamber "İslâm daha önce işlenen günahları siler"³¹⁶ şeklindeki açıklamasıyla aynı gerçeğe işaret etmiştir.

Müslüman olduktan sonra daha önce işlediği günahları tekrarlayan kimsenin kâfir iken yaptığı kötü fiillerinden de sorumlu olacağını söyleyenler olmuştur. Ancak İslâm âlimlerinin çoğu sözü edilen Ebû Saîd el-Hudrî ve Amr b. As hadislerini esas olarak İslâm'ı kabul eden kimsenin kâfirken yaptığı kötülüklerden sorumlu olmayacağı görüşünü

³¹⁵ Tirmizî, "Zühd", 11.

³¹⁶ Müslim, "Îmân", 192.

benimsemişlerdir.³¹⁷

Müslüman olmadan önce yapılan iyiliklerin, küfrün sevaba engel olduğu gerekçe-
siyle kula herhangi bir fayda temin etmeyeceğini söyleyenler olmuştur.³¹⁸ Ancak Câhiliye
döneminde de hayır işleri yapmakla tanınan Hakîm b. Hizâm'ın³¹⁹ (ö. 54/674), "Câhiliye
döneminde yaptığım iyiliklerin bana faydası olacak mı?" sorusuna Hz. Peygamber'in;
"*Daha önce yaptığın iyiliklerinle Müslüman oldun!*"³²⁰ şeklinde cevap vermesi, Ehl-i ki-
taptan Müslüman olanların iki kat ecir alacaklarını açıklaması,³²¹ Ebû Saîd el-Hudrî ha-
disinin Nesâî rivayetinde; "*Allah daha önce yaptığı her iyiliği yazar*"³²² buyurması, daha
önce yapılan her türlü iyiliğin Müslüman olduktan sonra karşılığını sevap olarak bulaca-
ğını göstermektedir. Nevevî (ö. 676/1277), âlimlerin çoğunun bu görüşte olduğunu söy-
lemektedir.³²³

"وَكَانَ بَعْدَ ذَلِكَ الْقِصَاصُ" ifadesiyle Hz. Peygamber, kişi Müslüman olduktan sonra
yaptıklarının karşılığını alacağını, iyiliklerin karşılığının on katından yedi yüz misline ka-
dar artabileceğini, kötülüklerin affedilebileceğini veya sadece misliyle cezalandırılacağını
açıklamaktadır. Kulun yaptığı iyiliklerin karşılığının kat kat verileceği, kötülüğün ise sa-
dece dengiyle cezalandırılacağı; "**Kim (Allah'ın huzuruna) iyilikle gelirse ona getirdi-
ğinin on katı vardır. Kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle ceza-
landırılır.**"³²⁴ "**Şüphe yok ki Allah zerre kadar haksızlık etmez. (Kulun yaptığı bir iş,
eğer bir kötülük ise, onun cezasını adaletle verir.) İyilik olursa onu katlar (kat kat
artırır), kendinden de büyük mükâfat verir.**"³²⁵ gibi âyetlerde de açıklanmıştır.

Buhârî, söz konusu hadisleri rivayet etmek suretiyle kişinin Müslümanlığı

³¹⁷ Bu konudaki farklı görüşler ve delilleri için bk. İbn Receb, *Fethu'l-bârî*, I, 155 vd.

³¹⁸ İbn Receb, *Fethu'l-bârî*, I, 160.

³¹⁹ Ebû Hâlid Hakîm b. Hizâm el-Esedî, Hz. Hatice'nin yeğeni ve Zübeyr b. Avvâm'ın amcasının oğludur. Mekke döneminde Kureyş kabilesinin İslâm aleyhine gerçekleştirdiği bazı faaliyetlere katılmakla birlikte, gizlice müslümanlara yardım ettiği de olmuştur. Mekke'nin fethinde (8/630) müslüman olan Hakîm, Hu-
neyn ve Tâif gazvelerine katıldı ve Hz. Peygamber onu müellefe-i kulûb'den sayarak Huneyn ganimet-
tinden 100 deve verdi. Hz. Peygamber'den rivayet ettiği kırk hadis, Buhârî, Müslim ve diğer hadis kitap-
larında yer almaktadır. Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. İbrahim Sarıçam, "Hakîm b. Hizâm", *D/Â*.
XV, 187.

³²⁰ Müslim, "İmân", 194, 195.

³²¹ Müslim, "İmân", 241.

³²² Nesâî "İmân", 10.

³²³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 123; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, 289.

³²⁴ el-En'âm 6/160.

³²⁵ en-Nisâ 4/40.

güzelleştikçe imanının artacağı ve günah işleyenlerin Allah tarafından affedilebileceği görüşünün doğruluğunu, Hâricîler'in ileri sürdüğü "günahkârların edebî cehennemde kalacakları" şeklindeki görüşlerin yanlışlığını ortaya koymayı amaçlamıştır.

Hadislerden öğrendiklerimiz

1. İslâm, önceki günahları siler.
2. Daha önce yapılan iyilikler, Müslüman olunca değer kazanır ve sevap olarak yazılır.
3. Allah, iyiliklerin karşılığını kat kat verir.
4. Allah, kötülükleri dilerse affeder, dilerse sadece dengiyle cezalandırır.

OTUZ ÜÇÜNCÜ BÂB: Allah'ın En Çok Sevdiği İbadet Devamlı Yapılan- dır

33- بَابُ: أَحَبُّ الدِّينِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَذْوَمُهُ

43 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ هِشَامٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَيْهَا وَعِنْدَهَا امْرَأَةٌ، قَالَ: «مَنْ هَذِهِ؟» قَالَتْ: فُلَانَةٌ، تَذْكُرُ مِنْ صَلَاتِهَا، قَالَ: «مَهْ، عَلَيْكُمْ بِمَا تَطِيقُونَ، فَوَاللَّهِ لَا يَمَلُّ اللَّهُ حَتَّى تَمَلُّوا» وَكَانَ أَحَبَّ الدِّينِ إِلَيْهِ مَا دَامَ عَلَيْهِ صَاحِبُهُ.

Tercüme

43. Buhârî dedi ki: Bize Muhammed b. el-Müsennâ anlattı, dedi ki; bize Yahya anlattı. O da Hişam'dan şöyle dediğini rivayet etti: Bana babam haber verdi. O da Aişe'den rivayet ettiğine göre Nebî (s.a.s.), Aişe'nin yanına (odasına) girdi, yanında bir kadın vardı. "Bu kadın kim?" diye sordu. Âişe, "Bu filan hanımdır" dedi. Onun çok namaz kıldığından bahsetti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

- *Bırak; size gücünüzün yettiği kadarı yeterlidir. Allah'a yemin ederim ki, siz bıkip usanmadıkça, Allah bıkip usanmaz.*" buyurdu. (Hz. Âişe): "Resûl-i Ekrem'e en sevimli gelen din (ibadet), sahibinin üzerinde devam ettiği (ibadet) idi" dedi.³²⁶

Sened

Senedde beş ravi olduğu için humâsîdir. Ravileri şunlardır:

1. Muhammed b. el-Müsennâ (ö. 252): محمد بن المثنى المعروف بالزمن وقد مر

Ayakları felç geçirdiği için ez-Zemin lakabını almıştır

2. Yahyâ (ö. 198): يحيى بن سعيد القطان الأحول وقد مر

3. Hişam (ö. 145): هشام بن عروة بن الزبير بن العوام وقد مر ذكره

4. Ebî (Urve b. ez-Zübeyr ö. 94): عروة بن الزبير بن العوام والد هشام وقد مر

³²⁶ Buhârî, Teheccüd 18, Savm 52, Libâs 43; Müslim, Müsâfirîn 215, 221, Sıyâm 177. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Tatavvu 27; Nesâî, Kible 13, Kıyâmü'l-leyl 17, îmân 29; İbn Mâce, "Zühd", 28.

5. Aîşe (ö. 58): ذكرها وقد مر رضي الله عنهما

Şerh

Müslim'in rivayetinde Hz. Âişe'nin yanındaki kadının, Havlâ bt. Tüveyt el-Esediyye olduğu açıklanmaktadır. Hz. Aîşe, Peygamber Efendimize, Havlâ'nın ibadetlerine son derece düşkün, çok namaz kılan biri olduğunu anlatmıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, hayatın başka alanlarını ihmal edecek derecede ibadete yönelmenin doğru olmadığını hatırlattı.

Hadiste söz konusu edilen ibadetler, farzlar dışındaki ibadetlerdir. Erkek-kadın her Müslüman, farzları yerine getirmekle yükümlüdür. Nafile ibadetler ise, herkesin gücü yettiği nisbette ve zorlanmaksızın yapabileceği ibadetlerdir.

Hz. Peygamber, söz konusu hadiste "gücünüz yettiği nisbette ibadet etmeniz size yeter" buyurmak suretiyle nâfile ibadetlerde "güç yetirebilme" ölçüsünü, ibadete son derece düşkün olan sahâbileri "*Senin üzerinde Rabbinin hakkı vardır, nefsinin hakkı vardır, ailenin hakkı vardır. Hak sahiplerinin her birine haklarını ver.*"³²⁷ şeklindeki uyarıları ile de "başta kişinin kendisi olmak üzere hakkı olan kimselerin haklarını çiğnememe" ölçülerini koymuştur.

Resûlullah, bu ölçülere riayet edilmeyen ibadetleri, haddi aşmak olarak nitelemiş ve "söz ve davranışlarında ileri gidip haddi aşanlar helak oldular"³²⁸ buyurarak, böylesi tutum sergileyenlerin helak olacakları uyarısında bulunmuştur.

Resûlullah'ın nafile ibadetlerini öğrenip, bunları kendileri açısından az bularak aralarında bütün gece namaz kılmayı, hayatı boyunca gündüzleri oruç tutmayı ve evlenmeyi kararlaştıran üç sahâbiye Hz. Peygamber:

"Şöyle şöyle diyen sizler misiniz? Sizi uyarıyorum! Allah'a yemin ederim ki, ben sizin Allah'tan en çok korkanınız ve O'na en saygılı olanınızım. Fakat ben bazen oruç tutuyor, bazen tutmuyorum. Gece hem namaz kılıyor hem de uyuyorum. Kadınlarla da evleniyorum. Benim sünnetimden yüz çeviren kimse benden değildir."³²⁹ buyurmak suretiyle böylesi davranışların daha iyi dindarlık sayılamayacağını da açıklamışlardır.

³²⁷ Buhârî, "Savm", 51, 54, 55, Teheccüd 20, Nikâh 89, Edeb 84, 86; Müslim, Siyam 182, 187; Ebû Dâvud, "Tatavvu" 27; Savm 56; Tirmizî, Savm 44, Rada 11, Zühd 64; Nesâî, Siyâm 76; İbn Mâce, Nikah 3.

³²⁸ Müslim, "İlim", 7; Ebû Dâvûd, "Sünne", 5.

³²⁹ Buhârî, "Nikâh", 1; Müslim, "Nikâh", 5; Nesâî "Nikâh", 4.

Hız. Peygamber, “*Bütün bunları saymayı bırak*” buyurarak bir kimseyi tanıtırken onun ibadet ve namazlarını sayıp dökmenin doğru olmadığına dikkat çekmiştir. Zira özellikle nâfile ibadetler kişilerin şartlarına göre değişebilir.

Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar

1. Bıkıp usanma ve zamanla terk etme tehlikesi olduğu için aşırı nâfile ibadet hoş karşılanmamıştır.
2. Her işte olduğu gibi ibadetlerde de ölçülü davranılmalıdır.
3. Sevabı çok olan ibadetler, az da olsa devamlı yapılanlardır.
4. Aşırılıklarda hayır ve fayda yoktur.

OTUZ DÖRDÜNCÜ BÂB: İmanın Artıp Eksilebileceği

34- بَابُ زِيَادَةِ الْإِيمَانِ وَنُقْصَانِهِ وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: {وَزِدْنَاهُمْ هُدًى} [الكهف: 13] {وَيَزِدَادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا} [المائدة: 31] وَقَالَ: «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ» فَإِذَا تَرَكَ شَيْئًا مِنَ الْكَمَالِ فَهُوَ نَاقِصٌ

İmanın artıp eksileceği, Allah Teâlâ'nın "Biz de onların hidayetlerini artırdık"³³⁰, "İman edenlerin imanlarını artırsın"³³¹, "Bugün Size Dininizi İkmal Ettim"³³² ayetleri. Kemâlden bir şeyi terk ederse o eksiktir.

44 - حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ أَنَسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَفِي قَلْبِهِ وَزُنْ شَعِيرَةٌ مِنْ خَيْرٍ، وَيَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَفِي قَلْبِهِ وَزُنْ بُرَّةٌ مِنْ خَيْرٍ، وَيَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَفِي قَلْبِهِ وَزُنْ ذَرَّةٌ مِنْ خَيْرٍ» قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: قَالَ أَبَانُ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، حَدَّثَنَا أَنَسٌ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ إِيمَانٍ» مَكَانَ «مِنْ خَيْرٍ»

Tercüme

44. Bize Müslim b. İbrahim anlattı, dedi ki, bize Hişam anlattı, dedi ki, bize Katâde anlattı. O Enes'ten, o da Nebî'den (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

"Lâ ilâhe illallah deyip de kalbinde arpa ağırlığınca hayır bulunan kimse cehennemden çıkacaktır. Lâ ilâhe illallah deyip de kalbinde buğday ağırlığınca hayır bulunan kimse cehennemden çıkacaktır. Lâ ilâhe illallah deyip de kalbinde zerre ağırlığınca hayır bulunan kimse cehennemden çıkacaktır."

Ebû Abdullah (Buhârî) dedi ki: Ebân şöyle dedi: Bize Katâde anlattı. (dedi ki) Bize Enes anlattı. O da Nebî'den (s.a.s.) «مِنْ خَيْرٍ» yerine «مَنْ إِيمَانٍ» şeklinde rivayet etti.³³³

هذا من تعليقات البخاري وقد وصله الحاكم في كتاب الأربعين له من طريق أبي سلمة موسى بن إسماعيل

³³⁰ el-Kehf 18/13.

³³¹ el-Müddessir 74/31.

³³² el-Mâide 5/3.

³³³ Hadis için ayrıca bk. Ahmed, *el-Müsned*, I, 296; III, 116, 173, 248, 276; Buhârî, *Tevhid* 19; Müslim, *İmân* 326; Tilmizî, *Cehennem* 9.

قال حدثنا أبان بن يزيد فذكر الحديث.

Sened

Hadisin senesinde dört ravi bulunduğ u için rubâ'îdir. Ravileri ş unlardır:

1. Müslim b. İbrahim (ö. 222):

مسلم بن إبراهيم أبو عمرو الأزدي الفراهيدي مولا هم القصاب وقد يعرف بالشحام. مات سنة اثنتين وعشرين ومائتين وقال يحيى بن معين هو ثقة مأمون وكان سمع من سبعين امرأة.

2. Hişâm (ö. 154):

هشام بن أبي عبد الله واسم أبي عبد الله سنبر الربيعي البصري الدستوائي كان يتجر في القماش الذي يجلب من دستوا. ولذا قيل له الدستوائي ودستوا بليدة من أعمال الأهواز. ويكنى بأبي بكر. وقال ابن سعد: هشام الدستوائي كان ثقة، ثبتا في الحديث، حجة، إلا أنه يرى القدر. توفي سنة أربع وخمسين ومائة على قول. روى له الجماعة.

3. Katâde (ö. 117):

4. Enes (ö. 93):

Ebân b. Yezîd (ö. 163):

قال البخاري في التاريخ: أبان بن يزيد العطار أبو يزيد البصري قال يحيى بن معين: أبان بن يزيد العطار ثقة. توفي سنة ثلاث وستين ومائة.

45 - حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الصَّبَّاحِ، سَمِعَ جَعْفَرَ بْنَ عَوْنٍ، حَدَّثَنَا أَبُو الْعُمَيْسِ، أَخْبَرَنَا قَيْسُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، أَنَّ رَجُلًا، مِنَ الْيَهُودِ قَالَ لَهُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، آيَةٌ فِي كِتَابِكُمْ تَقْرَأُوهَا، لَوْ عَلَيْنَا مَعْشَرَ الْيَهُودِ نَزَلَتْ، لَأَتَّخَذْنَا ذَلِكَ الْيَوْمَ عِيدًا. قَالَ: أَيُّ آيَةٍ؟ قَالَ: {الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا} [المائدة: 3] قَالَ عُمَرُ: «قَدْ عَرَفْنَا ذَلِكَ الْيَوْمَ، وَالْمَكَانَ الَّذِي نَزَلَتْ فِيهِ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُوَ قَائِمٌ بِعَرَفَةَ يَوْمَ جُمُعَةٍ»

Tercüme

45. Bize el-Hasen b. es-Sabbâh anlattı. O Ca'fer b. Avn'ı işitti. (Dedi ki) Bize Ebü'l-'Umeys anlattı. (Dedi ki) Bize Kays b. Müslim haber verdi. O Târik b. Şihâb'dan, o da Ömer b. el-Hattâb'dan rivayet ettiğine göre bir Yahudi, Ömer b. Hattâb'a:

- Ey Müminlerin Emîri! Kitabınızda okuduğunuz bir âyet (var ki, eğer) biz Yahudiler topluluğuna inseydi, o günü bayram ilan ederdik, dedi. Hz. Ömer:

- Hangi âyeti (kastediyorsun)? diye sordu. Yahudi:

- **“Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim”** âyetidir diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer:

- Biz bu âyetin Hz. Peygamber'e nazil olduğu günü ve yeri biliyoruz. (Bu âyet) Cuma günü, Arafat'ta Hz. Peygamber ayakta iken (nâzil olmuştur), dedi.³³⁴

Sened

Hadisin senedinde altı ravi olduğu için sūdâsîdir. Ravileri şunlardır:

1. el-Hasen b. es-Sabbâh (ö. 260):

الحسن أبو علي بن الصباح بن محمد البزار الواسطي قال أحمد بن حنبل ثقة صاحب سنة. وقال السراج كان من خيار الناس ببغداد. توفي ببغداد سنة ستين ومائتين.

2. Ca'fer b. 'Avn (ö. 207):

جعفر بن عون بن جعفر المخزومي أبو عون قال ابن معين هو ثقة توفي بالكوفة سنة سبع ومائتين روى له الجماعة.

3. Ebu'l-'Umeys (ö. 150 civarı):

أبو العُمَيس واسمه عتبة بن عبد الله بن عتبة بن عبد الله بن مسعود الهذلي المسعودي الكوفي وثقه أحمد بن حنبل وكان من جلة العلماء. توفي في حدود سنة خمسين ومائة روى له الجماعة.

4. Kays b. Müslim (ö. 120):

قيس بن مسلم أبو عمرو الجَدَلِي الكوفي العابد وثقه أحمد وغيره، قال أبو داود كان مرجئاً مات

³³⁴ Hadis için ayrıca bk. Ahmed, *el-Müshed*, I, 28, 29; Buhârî, *Megâzî* 77, Tefsir (5), 2; Müslim, Tefsir 2, 3, 4, 5; Tirmizî, Tefsir (5) 1; Nesâî, "Îmân", 18; "Menâsik", 194.

سنة عشرين ومائة.

5. Târk b. Şihâb (ö. 83):

طارق بن شهاب بن عبد شمس صحابي وأدرك الجاهلية سكن الكوفة توفي سنة ثلاث وثمانين وقال أبو داود رأى طارق النبي عليه السلام ولم يسمع منه شيئا.

6. Ömer b. el-Hattâb (ö. 23):

عمر بن الخطاب بن نفيل بن عبد العزى القرشي العدوي أبو حفص أمير المؤمنين. أسلم بعد أربعين رجلا وإحدى عشرة امرأة وقد شهد بدرا والمشاهد كلها وولي الخلافة بعد أبي بكر. وكان نقش خاتمه كفى بالموت واعظا. ولي الخلافة عشر سنين وخمسة أشهر وقتل سنة ثلاث وعشرين وهو ابن ثلاث وستين سنة. ودفن مع رسول الله عليه وسلم في بيت عائشة. رضي الله عنه.

Şerh

İmanın Allah'a itaatle artıp, O'na isyan ile eksileceğini konu başlığı yapan Buhârî, bu görüşünü desteklemek üzere üç âyeti delil olarak zikretmektedir. O, "**Biz de onların hidayetlerini artırdık**" âyetindeki "hidayet" kelimesi ile Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, âhiret gününe iman gibi hususların kastedildiği görüşündedir. Bu durumda âyetin anlamı "**Biz de onların imanlarını artırdık**" şeklindedir.

Buhârî, el-Kehf 13 ile el-Müddessir 31. âyetlerinin salih amellerin imanı artıracağına delil olduğu görüşündedir. "**Bugün size dininizi ikmal ettim**" âyetini zikrettikten sonra, tamamlanan dinin bir kısmı terkedilince eksik olacağı şeklindeki açıklamasıyla, din tamamlandıktan sonra yapılması gereken hususların yerine getirilmemesinin imanı eksilteceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Daha önce de açıklandığı gibi başta ehl-i hadis olmak üzere selef âlimleri imanın sâlih amel ile artıp, Allah'a isyan ile eksileceği görüşünü benimsemişlerdir.

Enes'in (r.a.) rivayet ettiği hadiste Hz. Peygamber, en ufak bir iman kırıntısının bile sonunda kişiyi cehennemden kurtaracağını açıklamaktadır. Buhârî hadisi; imanın arpa, buğday, zerre miktarlarınca ağırlığından bahsedilmesi sebebiyle imanın artıp eksileceğine delil olarak rivayet etmiştir.

Sözü edilen hadisi Buhârî önce Katâde'nin Enes'ten tedlise delâlet eden "عن" lafzıyla rivayetini vermiştir. Aynı hadisi her birinin diğerinden hadisi sema' yoluyla aldığını ifade eden tahdîs sigasıyla farklı lafızlarla rivayet edildiğine işaret ederek Ebân, Katâde, Enes tarikiyle muallak olarak da nakletmiştir. Böylece o, tedlis yapmakla tanınan

Katâde'nin Enes'ten yaptığı bu rivayette hadisi sema yoluyla aldığını, ayrıca önceki rivayette yer alan "hayr" kelimesi ile "imanın" kastedildiğini anlatmıştır. Buhârî'nin muallak olarak naklettiği bu hadis muttasıl olarak da rivayet edilmiştir.³³⁵

Târik b. Şihâb'ın rivayet ettiği hadiste Hz. Ömer'e sözü edilen soruyu Müslüman olmadan önce Ka'bu'l-Ahbâr (ö. 32/652) sormuştur. Aynı hadisin Buhârî'nin Meğâzî³³⁶ ve Tefsir,³³⁷ Müslim'in ise Tefsir³³⁸ bölümlerindeki rivayetlerinden anlaşıldığına göre Ka'bu'l-Ahbâr, bir grup Yahudi ile birlikte Hz. Ömer'e gelerek sözü edilen soruyu sormuştur.

Hz. Ömer, Ka'bu'l-Ahbâr'a verdiği cevapta "Biz bu âyetin Hz. Peygamber'e nâzil olduğu günü ve yeri biliyoruz" şeklindeki açıklamasıyla söz konusu âyetin Arafat'ta cuma günü nâzil olması sebebiyle bayram günü nazil olduğuna işaret etmek istemiştir.

Buhârî bu hadisi, sözü edilen âyetle dinin tamamlandığını, imanın da dinin emirleri yerine getirmekle tamamlanabileceğini açıklamak amacıyla rivayet etmiştir.

Hadisten Öğrendiklerimiz

1. Dinin emirlerini yerine getirmek imanı güçlendirip artırır, ihmal etmek ise zayıflatıp eksiltir.
2. Dinin emirlerini ihmal edip yerine getirmeyen mü'minler, bunun cezasını çekmek üzere cehenneme girerler.
3. En ufak iman kırıntısı bile sonunda kişiyi cehennemden kurtaracaktır.

³³⁵ İbn Hacer, *Tağlîku't-ta'lik*, II, 49-50; a.mlf. *Fethu'l-bârî*, I, 129.

³³⁶ Buhârî, "Megâzî", 77.

³³⁷ Buhârî, "Tefsîr", (5) 2.

³³⁸ Müslim, "Tefsîr", 3.

ON İKİNCİ HAFTA

ÜNİTE XII: ZEKÂT, CENAZE, AMEL VE CİBRÎL HADİSİ KONULARI

Konular

- I. Otuz Dördüncü Bab: Zekâtın İslâm'ın Şubelerinden Biri Olduğu
- II. Terceme
- III. Şerh
- IV. Hadisten Öğrendiklerimiz
- V. Otuz Beşinci Bab: Kabre Kadar Cenazeyi Takip Etmenin İmandan Olduğu
- VI. Şerh
- VII. Hadisten Öğrendiklerimiz
- VIII. Otuz Altıncı Bab: Farkında Olmadan Amelinin Boşa Gitmesinden Müminin Korkması
- IX. Terceme
- X. Şerh
- XI. Hadisten Öğrendiklerimiz
- XII. Otuz Yedinci Bab: Cibril'in Hz. Peygamber'e İman, İslâm, İhsan ve Kıyamet Vaktini Sorması
- XIII. Terceme
- XIV. Şerh
- XV. Hadisten Öğrendiklerimiz

Amaçlar

1. Zekât'ın önemli rükünlerinden biri olduğunu kavramak.
2. Ölen bir Müslümana karşı vazifeleri ifade edebilmek.
3. İnsanın yaptığı amelleri boşa çıkaran hususları kavramak.
4. Cibrîl Hadisini kavramak

Hazırlık Soruları

1. Zekat kelimesinin sözlük ve terim anlamlarını araştırınız.
2. Cenazeyi teşyi' etmeyi iman-amel münasebeti bakımından inceleyiniz.
3. Kur'an-ı Kerim'de amellerin iptal edilmesiyle ilgili âyetlerin sebab-i nüzûlünü araştırınız.
4. İman, İslâm ve ihsân kavramlarının birbirleriyle irtibatını açıklayınız.
5. Kıyamet ve kıyametin vakti ile ilgili neler biliyorsunuz?

OTUZ BEŞİNCİ BAB: Zekât İslâm'dandır

35- بَابُ: الزَّكَاةُ مِنَ الْإِسْلَامِ

وَقَوْلُهُ: {وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ} [البينة: 5]

Zekât İslâm'dandır. Allah'ın "Onlara sadece şu emredilmişti: Bâtıl dinleri bırakarak yalnız Allah'a yönelip O'na itaat etsinler, namazı kılsınlar, zekâtı versinler, işte doğru din budur"³³⁹ âyeti.

46 - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، عَنْ عَمِّهِ أَبِي سُهَيْلٍ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ سَمِعَ طَلْحَةَ بْنَ عُبَيْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَهْلِ نَجْدٍ ثَائِرِ الرَّأْسِ، يُسْمَعُ دَوِيُّ صَوْتِهِ وَلَا يُفْقَهُ مَا يَقُولُ، حَتَّى دَنَا، فَإِذَا هُوَ يَسْأَلُ عَنِ الْإِسْلَامِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خَمْسُ صَلَوَاتٍ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ». فَقَالَ: هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهَا؟ قَالَ: «لَا، إِلَّا أَنْ تَطَوَّعَ». قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَصِيَامُ رَمَضَانَ». قَالَ: هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهُ؟ قَالَ: «لَا، إِلَّا أَنْ تَطَوَّعَ». قَالَ: وَذَكَرَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الزَّكَاةَ، قَالَ: هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهَا؟ قَالَ: «لَا، إِلَّا أَنْ تَطَوَّعَ». قَالَ: فَأَدْبَرَ الرَّجُلُ وَهُوَ يَقُولُ: وَاللَّهِ لَا أَرِيدُ عَلَى هَذَا وَلَا أَنْقُصُ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَفْلَحَ إِنْ صَدَقَ»

Tercüme

46. Bize İsmail anlattı, dedi ki, bana Mâlik b. Enes anlattı. O amcası Ebû Süheyl b. Mâlik'ten, o da babasından rivayet ettiğine göre o (yani Mâlik), Talhâ b. Ubeydullah'ı şöyle derken işitti:

Uzaktan sesinin gürültüsü duyulup ne dediği anlaşılmayan, saçı başı dağınık Necidli bir adam Resûlullah'a (s.a.s.) geldi. Adam yaklaşıncaya bir de baktık ki, İslâm'ın ne

³³⁹ el-Beyyine 98/5.

olduğunu soruyor. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.s.):

-“*Bir gün bir gecede beş vakit namaz kılmaktır*” buyurdu. Adam:

-Bunların dışında kılmam gereken başka namaz var mı? dedi

-“*Hayır yok! Nafile olarak kıalarsan o başka*” buyurdu. Resûlullah (s.a.s.):

-“*Bir de ramazan ayı orucunu tutmaktır*” buyurdu. Adam yine:

-Bunun dışında tutmam gereken başka oruç var mı? dedi. Resûl-i Ekrem Efendimiz:

-“*Hayır yok. Nafile olarak tutarsan o başka!*” buyurdu.

(Râvi Talhâ) dedi ki, Resûlullah (s.a.s.) adama zekât vermeyi de söyledi. Adam:

-Bunun dışında vermem gereken başka sadaka var mı? dedi

-“*Hayır yok. Nafile olarak verirsen o başka*” buyurdu.

(Râvi Talhâ) dedi ki, Adam: “Vallahi bu söylediklerinden ne fazla ne de eksik yaparım” diyerek dönüp gitti.

-Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.):

-“*Eğer sözüne sahip çıkarsa, kurtuluşa erdi*” buyurdu.³⁴⁰

Terceme (Bab Başlığı)

İmanın Allah’a itaatle artıp, O’na isyanla eksileceğini, bir önceki konu başlığında inceleyen Buhârî, bu tercemede imanı artıran salih amellerden biri olan zekâtın İslâm’ın bir şubesi olduğunu ele almaktadır.

Namaz ve benzeri ibadetlerin imanın birer şubesi olduğunu daha önceki konu başlıklarında tetkik eden Buhârî, bu tercemeyi zekâtın İslâm’ın bir şubesi olduğu hususuna tahsis etmiştir.

Buhârî, başta Yahudilik ve Hıristiyanlık olmak üzere daha önceki bütün dinlerde de yalnızca Allah’a ibadet etmek, namaz kılmak ve zekât vermenin emrolunduğu, dosdoğru dinin bu olduğunu ifade eden söz konusu âyetle de görüşünü delillendirmektedir.

³⁴⁰ Hadis için ayrıca bk. Buhârî, Savm 1, Şehâdât 26, Hiye 3; Müslim, İmân 8, 9; Ebû Dâvûd, Salât 1; Tirmizî, Mevâkî 4, Sıyâm 1, Nesâî, Sıyâm 1, İmân 23.

Şerh

Hadiste zikredilen soruları Hz. Peygamber'e soran Necidli şahıs, Sa'd b. Bekir kabilesinden Dımâm b. Sa'lebe es-Sa'dî'dir.³⁴¹

Yapılması gerekli ibadetleri öğrendikçe Dımâm b. Sa'lebe'nin "Yapmam gereken başka ibadet var mı?" şeklindeki sorusuna Hz. Peygamber'in "*Farz olarak değil ama aynı cinsten nâfile olmak üzere, gönülden gelerek istediğin kadar ibadet edebilirsin*" diye cevap vermesi, nâfile ibadetlerin sınırının olmadığını ortaya koymaktadır.

Ancak daha önce de açıklandığı gibi nâfile ibadetlerde güç yetirebilme, bıktırıcı olmama ve başkalarının haklarını çiğnememe ölçülerine riayet etmek de Hz. Peygamber'in tavsiyesidir.

Dımâm'ın "farzlardan ne eksik ne fazla yaparım" diyerek ayrılması ve arkasından da Hz. Peygamber'in "*Sözünde durursa kurtuluşa erdi*" buyurması, farzları yerine getirmenin kurtuluş için yeteceğini göstermektedir. Bu itibarla farzları yerine getirmeyi başaranların, nâfilelere iltifat etmiyor diye kınanması doğru değildir.

Bu hadiste Dımâm b. Sa'lebe'ye İslâm'ın bütün esasları değil, sadece namaz, oruç ve zekât anlatılmıştır. Hz. Peygamber'in ona İslâm'ın diğer farzlarını anlattığına dair başka rivayetler de bulunmaktadır. Burada Dımâm'a özet bilgiler verilmiştir. Bu sebeple Dımâm'ın açıklamaları, 'Farzları yaparım ama nâfilelere karışmam' veya "Benim gücüm sadece farzları yerine getirmeye yeter" şeklinde anlaşılmalıdır.

Hadisten Öğrendiklerimiz

1. Namaz, oruç ve zekât İslâm'ın temel ibadetlerindendir.
2. Farzları yerine getirmekten her mükellef sorumludur. Farzları yerine getirmek kişinin kurtuluşu için yeterlidir.
3. Nâfile ibadet yapma sorumluluğu olmamakla birlikte isteyenlere gönülden, imkân ölçüsünde nâfile ibadet yapmalarına izin verilmiştir.

OTUZ ALTINCI BAB: Kabre Kadar Cenazeyi Takip Etmek İmandandır

³⁴¹ Hicretin dokuzuncu yılında (630-31) kabilesi Sa'd b. Bekiroğulları'nı temsilen Medine'ye gelip müslüman olan Dımâm b. Sa'lebe es-Sa'dî, kabilesinin müslüman olmasını sağlamıştır. Daha çok kabilesini temsilen Medine'ye geldiğinde Hz. Peygamber'le yaptığı sert konuşmasıyla tanınan Dımâm'ın vefat tarihi bilinmemektedir. Hayatı hakkında ayrıca bk. Ali Yardım, "Dımâm b. Sa'lebe", DİA, IX, 273.

47 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِيٍّ الْمَنْجُوفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا رَوْحٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَوْفٌ، عَنْ الْحَسَنِ، وَمُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ اتَّبَعَ جَنَازَةَ مُسْلِمٍ، إِيْمَانًا وَاحْتِسَابًا، وَكَانَ مَعَهُ حَتَّى يُصَلَّى عَلَيْهَا وَيَفْرَغَ مِنْ دَفْنِهَا، فَإِنَّهُ يَرْجِعُ مِنَ الْأَجْرِ بِقِيرَاطَيْنِ، كُلُّ قِيرَاطٍ مِثْلُ أُحُدٍ، وَمَنْ صَلَّى عَلَيْهَا ثُمَّ رَجَعَ قَبْلَ أَنْ تُدْفَنَ، فَإِنَّهُ يَرْجِعُ بِقِيرَاطٍ» تَابَعَهُ عُثْمَانُ الْمُؤَدِّبُ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَوْفٌ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ

Tercüme

47. Bize Ahmed b. Abdullah b. Ali el-Mencûfî anlattı, dedi ki, bize Ravh anlattı, dedi ki, bize Avf anlattı. O el-Hasen ve Muhammed'den, onlar da Ebû Hüreyre'den rivayet ettiklerine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

"Kim sevabına inanarak, karşılığını da Allah'tan bekleyerek bir Müslümanın cenazesine katılır ve cenaze namazı kılınıp defin işlemi bitinceye kadar onunla birlikte olursa, her biri Uhud dağı kadar olan iki kîrât sevapla döner. Kim de cenaze namazını kılar, defnolunmadan önce ayrılırsa bir kîrât sevapla döner"³⁴²

Osman el-Müezzîn ona (Ravh'a) mütabaat³⁴³ etti, dedi ki, bize Avf anlattı, o Muhammed'den, o Ebû Hüreyre'den, o da Nebî'den (s.a.s.) benzer şekilde rivayet etti.

³⁴² Ayrıca bk. Müsned, II, 273; III, 20; Müslim, Cenâiz 66; İbn Mâce, Cenâiz 79.

³⁴³ Mutabaat, şeyhinden rivayetinde tek kalmış sanılan bir raviye bir başka ravinin tabi olarak ya o şeyhten veyahut o şeyhin şeyhinden aynı hadîsi rivayet etmesine denir. Meselâ Hammad b. Seleme; Eyyubu's-Sahtiyânî- İbn Sîrîn- Ebu Hüreyre isnadı ile bir hadîs rivayet etmiş olsun. Bu hadîs mütabiî olmayan bir hadîs olarak bilinsin, yani Hammad b. Seleme'nin Eyyub'dan rivayette tek kaldığı zannedilsin. Zamanla bu hadîsin gerçekten ferd olup olmadığı anlaşılmak üzere itibar denilen araştırma yapılır ve Hammad'dan başka bir ravinin Eyyub'dan veya onun şeyhi İbn Sîrîn'den yahutta İbn Sîrîn'in şeyhi Ebu Hüreyre'den rivayet ettiği ortaya çıkarsa Hammad'a mutabâ'at hasıl olmuş, bir başka deyişle Eyyub'dan rivayete o ravi de katılmış olur. Eğer mutâba'at rivayetinde tek kaldığı sanılan ravinin şeyhinden rivayette hâsil olursa buna mutâbaat-ı tâtme, şayet şeyhin şeyhinden veya isnadın daha yukarısındaki şeyhlerden birinden rivayetle husule gelirse buna da mutabaat'ı kasıra veya mutâba'at-ı nakısa denir.

Sened

Hadisin senedinde altı ravi bulunmaktadır. Ancak hadisi Ebû Hüreyre'den iki tâbii aldığı ve bu raviler aynı tabakadan oldukları için sened humâsîdir. Ravileri şunlardır:

1. Ahmed b. Abdullah b. Ali el-Mencûfî (ö. 252):

أحمد بن عبد الله بن علي بن سويد بن منجوف السدوسي المنجوفي، أبو بكر البصري، وقد ينسب إلى جده. قال النسائي: صالح. مات سنة اثنتين وخمسين ومائتين.

2. Ravh (ö. 205):

روح بن عبادة بن العلاء البصري قال الخطيب كان كثير الحديث وصنف الكتب في السنن والأحكام والتفسير وكان ثقة توفي سنة خمس ومائتين. روى له الجماعة.

3. Avf (ö. 146):

عوف بن أبي جميلة بندويه (بفتح الباء الموحدة والنون الساكنة والdal المهملة المضمومة وواو ساكنة وياء آخر الحروف مفتوحة وغلط من قال بوزن راهويه) العبدى البصري أبو سهل وثقه غير واحد مات سنة ست وأربعين ومائة ونسب إلى التشيع. روى له الجماعة

4.1. el-Hasen (ö. 110):

4.2. Muhammed (ö. 110):

الإمام ، شيخ الإسلام ، محمد بن سيرين أبو بكر الأنصاري مولا هم ، البصري ، مولى أنس بن مالك التابعي الجليل قال هشام بن حسان: أدرك محمد ثلاثين صحابيا. قال يوسف بن عطية: رأيت ابن سيرين قصيرا عظيم البطن، له وفرة، يفرق شعره ، كثير المزاح والضحك، يخضب بالحناء. مات سنة عشرة ومائة روى له الجماعة.

5. Ebû Hüreyre (ö. 59):

Şerh

Sevap veya günahı gerektiren her fiilin imanla ilgili olduğunu düşünen Buhârî, bu bab başlığı ile cenazeye, namazdan defnine kadar iştirakin de imanın şubelerinden biri olduğuna dikkat çekmektedir.

Hadiste cenazeye kabre kadar iştirak eden Müslümanın alacağı sevabı ifade

etmek üzere kullanılan **kîrât** küçük bir ağırlık birimidir (Ortalama olarak 0.2 grama denk gelen 1 karat, pırlantanın değerini ifade eder). Bazı hadislerde³⁴⁴ gerçek anlamında kullanılan kîrât, bu hadiste nasip, pay mânasında kullanılmıştır.³⁴⁵

Hiz. Peygamber (s.a.) “*Her biri Uhud dağı büyüklüğünde iki kîrât*” ifadesiyle cenazeye iştirak edip cenaze namazı kılmak ve cenazenin arkasından kabre kadar gidip defnine katılmanın önemini anlatmaktadır. Resûlullah o günkü Medine toplumunun çok iyi bildiği bir dağı zikretmek suretiyle sözü edilen fiilin faziletini daha iyi anlamalarını sağlamıştır. Bu tür temsilî anlatımların eğitim-öğretimde bugün de teşvik edilen bir metot olduğu bilinmektedir.

Hadiste Müslümanlar cenazeye, namazından kabre defnedilmesine kadar katılmaya teşvik edilirken, ölünün geride kalanlarının acısının paylaşılması ve dünya hayatının geçiciliği ile âhiret hayatının gerçekliğinin zihinlerde canlı tutulmasını sağlaması amaçlanmış olmalıdır.

Buhârî, rivayetin sonunda Avf el-A'râbî'den rivayette Osman b. el-Heysem el-Müezzîn'in Ravh b. Ubâde'ye mutabaat ettiğini de bildirmektedir. Söz konusu mütabaat Ebû Nu'aym el-İsfahânî'nin *el-Müstahrec*'inde anlamı değiştirmeyecek farklı lafızlarla muttasıl olarak rivayet edilmiştir.

Buhârî, Ravh b. Ubâde'nin rivayetini daha sahih olduğu için tercih etmiş ve sözü edilen mütabaatı zikretmekle hadisin başka tariklerden de rivayet edildiğine işaret etmiş olmalıdır. Osman el-Müezzin rivayetinde metnin farklı lafızlarla nakledildiği نحوه denilerek belirtilmiştir.³⁴⁶

Hadisten Öğrendiklerimiz

1. Cenaze namazı ve defnine iştirak ederek Müslüman, din kardeşinin acısını paylaşmış olur.
2. Müslümanın cenazesine katılarak onun namazını kılmak, onu kabre defnetmek insana büyük sevap kazandırır.
3. Ölünün kabirde defnedilişine kadar cenazeye iştirak etmek, âhiret inancını ve dünyanın geçiciliğini Müslümanın zihninde pekiştirir.

³⁴⁴ Misal için bk. Müslim, *Musakât* 111; Nesâî, *Buyu'* 77.

³⁴⁵ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, I, 311.

³⁴⁶ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, I, 134-135; Aynî, *Umde*, I, 313-314.

OTUZ YEDİNCİ BAB: Müminin, Farkında Olmadan Amelinin Boşa Gitmesinden Korkması

37- بَابُ خَوْفِ الْمُؤْمِنِ مِنْ أَنْ يَحْبَطَ عَمَلُهُ وَهُوَ لَا يَشْعُرُ

وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ التَّيْمِيُّ: «مَا عَرَضْتُ قَوْلِي عَلَى عَمَلِي إِلَّا خَشِيتُ أَنْ أَكُونَ مُكَذِّبًا»

İbrahim et-Teymî³⁴⁷ (92/710, Tabiundan) dedi ki: "Sözümü amelimle karşılaştırdığım zaman, yalancı çıkmaktan korkmuşumdur."³⁴⁸

وَقَالَ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ: "أَدْرَكْتُ ثَلَاثِينَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كُلُّهُمْ يَخَافُ التَّفَاقَ عَلَى نَفْسِهِ، مَا مِنْهُمْ أَحَدٌ يَقُولُ: إِنَّهُ عَلَى إِيْمَانٍ جَبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ "

İbn Ebî Müleyke³⁴⁹ (117/735, Tabiundan) dedi ki: Nebî'nin (s.a.s.) ashabından otuz kişiyle karşılaştım; hepsi, nefesine karşı münâfık olmaktan korkuyor ve hiçbiri, kendisinin imanının Cibrîl ve Mikâîl'in imanı gibi olduğunu söylemiyordu.

وَيُذَكِّرُ عَنِ الْحَسَنِ: " مَا خَافَهُ إِلَّا مُؤْمِنٌ وَلَا أَمِنَهُ إِلَّا مُنَافِقٌ.

el-Hasen'den (el-Basrî 110/728, Tabiundan) şöyle dediği rivayet edilir: "Allah'tan, mü'minden başkası korkmaz, O'ndan, münafıktan başkası emin olmaz."

وَمَا يُحَذِّرُ مِنَ الْإِصْرَارِ عَلَى التَّفَاقِ وَالْعِصْيَانِ مِنْ غَيْرِ تَوْبَةٍ، لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: {وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ} [آل عمران: 135]

Allah Teâlâ'nın "Onlar, işledikleri kötülüklerde, bile bile ısrar etmezler"³⁵⁰ âyeti sebebiyle tövbe etmeksizin, nifak ve isyanda ısrar etmekten korkulur.

48 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرُورَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ زُبَيْدٍ، قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا وَائِلٍ عَنْ

³⁴⁷ أن إبراهيم هو ابن زيد بن شريك التيمي أبو أسماء الكوفي

³⁴⁸ Firyâbî, *Sıfatul-münâfık*, s. 75.

³⁴⁹ وأن ابن أبي مليكة هو عبد الله بن عبيد الله القرشي التيمي

³⁵⁰ Âl-i İmrân 3/135.

الْمُرْجَةِ، فَقَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «سَبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ، وَقِتَالُهُ كُفْرٌ»

Tercüme

48. Bize Muhammed b. 'Ar'ara anlattı, dedi ki, bize Şu'be anlattı. O da Zübeyd'den şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Vâil'e, Mürcie³⁵¹ hakkında sordum. Şöyle dedi: Bana Abdullah'ın (İbn Mes'ûd) anlattığına göre Nebî (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Müslümana sövmek fasıklık, onunla savaşmak küfürdür."³⁵²

Sened

Hadisin senedinde beş ravi olduğu için humâsîdir. Ravileri şunlardır:

1. Muhammed b. 'Ar'ara (ö. 213):

ابو عبد الله محمد بن عرعة القرشي السامي البصري قال أبو حاتم ثقة صدوق. مات سنة ثلاث عشرة ومائتين. وله خمس وسبعون سنة.

2. Şu'be (ö. 160):

3. Zübeyd (ö. 122):

زُبَيْدُ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الْكَرِيمِ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْيَمَامِيُّ الْكُوفِيُّ وَكَانَ مِنَ الْعِبَادِ الْمُتَنَسِّكِينَ قَالَ أَبُو حَاتِمٍ وَغَيْرُهُ ثَقَّةً. قَالَ الْبُخَارِيُّ مَاتَ سَنَةَ اثْنَتَيْنِ وَعِشْرِينَ وَمِائَةً

4. Ebâ Vâil (ö. 82):

أَبُو وَائِلٍ شَقِيقُ بْنُ سَلَمَةَ الْأَسَدِيِّ الْكُوفِيُّ تَابِعِي أَدْرَكَ زَمَنَ رَسُولِ اللَّهِ وَلَمْ يَرِهِ وَاجْمَعُوا عَلَى جَلَالَتِهِ وَصَلَاحِهِ وَوَرَعِهِ وَتَوَثُّقِهِ مَاتَ سَنَةَ اثْنَتَيْنِ وَثَمَانِينَ. رَوَى لَهُ الْجَمَاعَةُ.

5. Abdullah (b. Mes'ûd, ö. 32):

³⁵¹ İslâm'ın ilk dönemlerinde ortaya çıkıp ılımlı ve uzlaşmacı fikirleriyle tanınan itikadî ve siyasî fırka. Çeşitli tanımları yapılan Mürcie, siyasî ve itikadî bir fırka olarak Hz. Osman ve Ali başta olmak üzere, büyük günah işleyenlerin durumlarını Allah'a bırakıp, mânevî sorumlulukları hakkında fikir beyan etmeyen topluluklara verilen ortak bir isimdir.

³⁵² Hadis için ayrıca bk. Buhârî, Edeb 44, Fiten 8; Müslim, İmân 116; Tirmizî, Birr 51, İmân 15; Nesâî, Tahrim 27; İbn Mâce, Mukaddime 7, 9, Fiten 4.

49 - أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ حُمَيْدٍ، حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ يُخْبِرُ بَلِيلَةَ الْقَدْرِ، فَتَلَاخَى رَجُلَانِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ: «إِنِّي خَرَجْتُ لِأُخْبِرْكُمْ بَلِيلَةَ الْقَدْرِ، وَإِنَّهُ تَلَاخَى فُلَانٌ وَفُلَانٌ، فَرَفَعْتُ، وَعَسَى أَنْ يَكُونَ خَيْرًا لَكُمْ، التَّمِسُّوْهَا فِي السَّبْعِ وَالتَّسْعِ وَالْخَمْسِ»

Tercüme

49. Bize Kuteybe b. Saîd haber verdi (dedi ki), bize İsmail b. Cafer anlattı. O, Humeyd'den rivayet etti, (dedi ki) bana Enes b. Mâlik anlattı, dedi ki, bana Ubâde b. es-Sâmit haber verdiğine göre Resûlullah (s.a.s.), kadir gecesini bildirmek amacıyla (odasından) çıktı. Bu esnada iki Müslüman birbiriyle kavga etti. Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu:

*“Kadir gecesini size bildirmek amacıyla çıkmıştım. Fakat falan ile falan birbirleriyle kavga edince (bu konudaki bilgi) kaldırıldı. Umulur ki (bu durum), hakkınızda daha hayırlıdır. Kadir gecesini (Ramazanın son on günü içinde) yedi, dokuz ve beşinci gecelerde arayınız”*³⁵³

Sened

Hadisin senedinde beş ravi olduğu için humâsîdir. Ravileri şunlardır:

1. Kuteybe b. Saîd (ö. 240): قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ وَقَدْ مَرَّ ذَكَرُهُ.
2. İsmail b. Ca'fer (ö. 180): إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ الْأَنْصَارِيُّ الْمَدَنِيُّ وَقَدْ مَرَّ ذَكَرُهُ.
3. Humeyd (ö. 143):

حُمَيْدُ بْنُ أَبِي حُمَيْدٍ وَفِي اسْمِ أَبِيهِ أَقْوَالٌ أَشْهَرُهَا تَبَرُّؤُهُ، وَقِيلَ تَبَرُّؤُهُ. وَهُوَ مَشْهُورٌ بِحُمَيْدِ الطَّوِيلِ قِيلَ كَانَ قَصِيرًا طَوِيلَ الْيَدَيْنِ فَقِيلَ لَهُ ذَلِكَ وَقِيلَ كَانَ لَهُ جَارٌ يَقَالُ لَهُ حُمَيْدُ الْقَصِيرِ فَقِيلَ حُمَيْدُ الطَّوِيلِ لِيَعْرِفَ مِنَ الْآخِرِ. قَالَ أَبُو حَاتِمٍ الرَّازِيُّ ثِقَةً. مَاتَ سَنَةَ ثَلَاثٍ وَأَرْبَعِينَ وَمِائَةً. قَالَ يَحْيَى الْقَطَّانُ مَاتَ حُمَيْدٌ وَهُوَ قَائِمٌ يَصْلِي.

³⁵³ Hadis için ayrıca bk. el-Muvatta', İ'tikâf 13; Müsned, V, 313, 319; Buhârî, Leyletü'l-kadr 4; Edeb 44; Dârimî, Savm 56.

4. Enes b. Mâlik (ö. 93): أنس بن مالك وقد مر ذكره

5. 'Ubâde b. es-Sâmit (ö. 34): عبادة بن الصامت رضي الله عنه وقد مر ذكره.

Terceme (Bab Başlığı)

Bir önceki tercemede karşılığını Allah'tan bekleyerek namaz kılınmasından defnedilmesine kadar cenazeye katılmanın sevabını konu edinen Buhârî, bu başlık altında ise Allah için samimiyetle yapılmayan fiillerin sevabının farkına varılmadan yok olabileceği ve nifak ile isyandan sakınılması gerektiği hususlarını incelemektedir.

Buhârî bu tercemeyle günahların imana zarar vermeyeceği, mü'min olan günahkâra Allah'ın azap etmeyeceği, mü'minin imanının Cibrîl ve Mîkâîl gibi olduğunu, mü'min olduğu sürece nifaktan korkulmaması gerektiğini söyleyen Mürchie mezhebinin görüşlerinin yanlış olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.³⁵⁴

"Ey iman edenler! Allah'a ve âhiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kalkmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırları boşa çıkarmayın"³⁵⁵,

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. Yaptığınız işleri boşa çıkarmayın"³⁵⁶ ve benzeri âyetler Buhârî'nin konuyla ilgili görüşlerinin isabetli olduğunu teyid etmektedir.

Sahâbe ve tâbiûndan birçok âlimin nifaka düşmekten son derece sakındıkları bilinmektedir.³⁵⁷ Buhârî bu hususta İbrahim b. Zeyd et-Teymî, İbn Ebî Müleyke ve Hasan-ı Basrî'nin açıklamalarını muallak olarak nakletmekle yetinmiştir. İbrahim b. Zeyd et-Teymî, İbn Ebî Müleyke ve Hasan-ı Basrî'nin sözü edilen açıklamaları muttasıl olarak da rivayet edilmiştir.³⁵⁸ Hasan-ı Basrî'nin açıklamasının sahih olduğu bilindiği halde Buhârî'nin burada temrîz sigasıyla nakletmesini ise İbn Hacer, söz konusu haberin mânen rivayet edilmesiyle açıklamaktadır.³⁵⁹

Tercemenin sonunda Buhârî, **"Onlar, işledikleri kötülüklerde, bile bile ısrar**

³⁵⁴ İbn Receb, *Fethu'l-bârî*, I, 192; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, 314.

³⁵⁵ el-Bakara 2/264.

³⁵⁶ Muhammed 47/33.

³⁵⁷ Bu konuda bk. İbn Receb, a.g.e. I, 193-197.

³⁵⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 136; *Tağlîku't-ta'lik*, II, 51-54.

³⁵⁹ İbn Hacer, a.g.e., I, 136.

etmezler"³⁶⁰ âyetini de zikrederek isyan ve nifakı gerektiren fiillere devam etmenin zaman içinde imanın sona ermesine sebep olabileceğine dikkat çekmektedir. Allah'ın cehennemliklerin özelliklerinden bahsederken "**Büyük günahı işlemekte direnip dururlardır**"³⁶¹ buyurması da Buhârî'nin söz konusu görüşünü teyid etmektedir.

Şerh

Birinci hadiste Zübeyd b. el-Hâris el-Kûfî (ö. 122/739), *Müslümana sebbetmenin fasıklık, onu öldürmenin küfür olmayacağı* şeklindeki Mürcie mezhebinin görüşünün doğru olup olmadığını Ebû Vâil Şakîk b. Seleme el-Esedî'ye (ö. 82/701) sormuş ve sorulara cevap olarak Ebû Vâil bu hadisi rivayet etmiştir. Böylece Mürcie'nin bu konudaki görüşünün hadise aykırı olduğunu ortaya koymuştur. Söz konusu hadisi Buhârî'nin rivayet etmesindeki amacı da budur.

Hadiste zikredilen sebbetmek (sibâb), sövüp saymak, kişinin şerefine, namusuna, dinine, imanına, kısaca şahsiyetine, insanlık ve Müslümanlık değerlerine dil uzatmak, hakaret edip saldırıda bulunmak anlamına gelmektedir.

Hadiste yer alan fâsıklık (fisk), hak yoldan sapmak demektir. "**Şeytan, Rabbinin emrinden çıktı**"³⁶² âyetinde bu anlam açıkça görülmektedir. Her haktan sapma fisk kelimesiyle ifade edilir. Müslümana sebbetmek de bu mânada fasıklıktır.

Hadiste Müslümanla savaşa tutuşmanın, onu öldürmenin küfür olduğu da ifade edilmektedir. Ancak burada küfür hakiki anlamında kullanılmamış, Müslümanı öldürmek günahının büyüklüğüne işaret edilmek amacıyla zikredilmiştir.³⁶³ Zira küfür, Allah'ı inkâr etmek veya ona şirk koşturmak anlamına gelmekte olup, Allah'ın asla affetmediği ve cezasının ebedî cehennem olduğu bir fiildir. Cenâb-ı Hak, "**Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını (diğer günahları) dilediği kimse için bağışlar**".³⁶⁴ buyurmak suretiyle bu duruma işaret etmektedir.

Bu itibarla hadisi, "Müslüman ile sövüşmek fâsıkların, Müslüman ile savaşa tutuşup onu öldürmek ise kâfirlerin işidir. Binaenaleyh böyle bir yola sapanların fisk ve küfür batallığına düşmelerinden korkulur" şeklinde anlayıp yorumlamak daha isabetli olmalıdır.

İkinci hadiste birbirleriyle münakaşa ettikleri ifade edilen sahâbiler, Ka'b b. Mâlik

³⁶⁰ Âl-i İmrân 3/135.

³⁶¹ el-Vâkı'a 56/46.

³⁶² el-Kehf 18/50.

³⁶³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 138; Aynî, *Umdetu'l-kârî*, I, 319.

³⁶⁴ en-Nisa 4/48.

(ö. 54/673) ve Abdullah b. Ebî Hadred'dir (ö. 71/690). Kaynakların verdiği bilgiye göre Abdullah'ın Ka'b b. Mâlik'te olan alacağını istemesi üzerine münakaşa etmişlerdir.³⁶⁵ Bu durum Müslim'in rivayetinde daha açık bir şekilde ifade edilmektedir.³⁶⁶

Hiz. Peygamber “Bu durum, hakkınızda daha hayırlı olabilir” demek suretiyle bu durumun daha çok ibadet etmeye vesile olacağını açıklamıştır.

Hiz. Peygamber, kadir gecesinin Ramazanın son on günü içinde olduğunu diğer hadislerinde de ifade etmiş,³⁶⁷ ayrıca bizzat kendisi de Ramazanın son on gününde öteki günlerden daha fazla ibadet etmiştir.³⁶⁸

Hadisten Öğrendiklerimiz

1. Müslümana sövüp saymak, onu öldürmeye kalkışmak fâsık ve kâfirlerin işidir. Böylesi Müslümanın da onların durumuna düşmesinden korkulur.

2. Müslümanları sözle, fiille veya herhangi bir şekilde incitmek haramdır.

3. Kadir gecesini, Ramazan ayının son on günü içindeki tek gecelerden biridir.

4. Hiz. Peygamber hem sözlü hem de fiilî olarak kadir gecesinin Ramazanın son on günündeki gecelerde olduğuna işaret etmiştir.

5. Kadir gecesini ihya etmek isteyenler Ramazanın son on günü içindeki geceleri ihya etmelidir.

6. Müslümanların haklarını talep etmek amacıyla da olsa münakaşa etmeleri doğru değildir.

OTUZ SEKİZİNCİ BAB: Cibrîl'in Hiz. Peygamber'e İman, İslâm, İhsan ve Kıyamet Vaktini Sorması

38- باب سُؤَالِ جِبْرِيلَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْإِيمَانِ، وَالْإِسْلَامِ، وَالْإِحْسَانِ، وَعِلْمِ السَّاعَةِ وَبَيَانِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَهُ، ثُمَّ قَالَ: «جَاءَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ» فَجَعَلَ ذَلِكَ كُلَّهُ دِينًا، وَمَا بَيْنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْفِدِ عَبْدِ الْقَيْسِ مِنَ الْإِيمَانِ، وَقَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ

³⁶⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 139; Aynî, *Umdetu'l-kârî*, I, 322.

³⁶⁶ bk. Müslim, *Siyam* 217.

³⁶⁷ bk. Buhârî, *Leyletu'l-kadr* 3; Müslim, *Siyâm* 219.

³⁶⁸ bk. Müslim, *İ'tikâf* 8.

الإِسْلَامَ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ} [آل عمران: 85]

Cibrîl'in Peygamber'e iman, İslâm, ihsan ve kıyâmet vaktinin bilgisini sorması, Peygamber'in ona bunları açıklaması sonra da "*Cibrîl size dininizi öğretmek üzere geldi*" buyurması, Peygamber'in zikredilenlerin hepsini din olarak ifade etmesi, Abdülkays heyetine imanı açıklayışı ve Allah Teâlâ'nın "**Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa, bilsin ki kendisinden (böyle bir din) asla kabul edilmeyecektir**"³⁶⁹ buyurması.

50 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَخْبَرَنَا أَبُو حَيَّانَ التِّيمِيُّ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَارِزًا يَوْمًا لِلنَّاسِ، فَأَتَاهُ جِبْرِيلُ فَقَالَ: مَا الْإِيمَانُ؟ قَالَ: «الْإِيمَانُ أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ، وَكُتُبِهِ، وَبِلِقَائِهِ، وَرُسُلِهِ وَتُؤْمِنَ بِالْبَعْثِ». قَالَ: مَا الْإِسْلَامُ؟ قَالَ: " الْإِسْلَامُ: أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ، وَلَا تُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا، وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ، وَتُؤَدِّيَ الزَّكَاةَ الْمَفْرُوضَةَ، وَتَصُومَ رَمَضَانَ ". قَالَ: مَا الْإِحْسَانُ؟ قَالَ: «أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ»، قَالَ: مَتَى السَّاعَةُ؟ قَالَ: " مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ، وَسَأُخْبِرُكَ عَنْ أَشْرَاطِهَا: إِذَا وَلَدَتِ الْأُمَّةُ رَجَبًا، وَإِذَا تَطَاوَلَ رُعَاةُ الْإِبِلِ الْبُهِمُ فِي الْبُنْيَانِ، فِي خَمْسٍ لَا يَعْلَمُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ " ثُمَّ تَلَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: {إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ} [لقمان: 34] الْآيَةَ، ثُمَّ أَدْبَرَ فَقَالَ: «رُدُّوهُ» فَلَمْ يَرَوْا شَيْئًا، فَقَالَ: «هَذَا جِبْرِيلُ جَاءَ يُعَلِّمُ النَّاسَ دِينَهُمْ» قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: جَعَلَ ذَلِكَ كُلَّهُ مِنَ الْإِيمَانِ

Tercüme

50. Bize Müsedded anlattı, dedi ki, bize İsmail b. İbrahim anlattı, (dedi ki) bize Ebû Hayyân et-Teymî haber verdi. O Ebû Zür'a'dan, o da Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivayet etti:

Bir gün Nebî (s.a.s.) insanlar arasında bulunurken bir adam ona gelerek:

-İman nedir? dedi. Resûlullah (s.a.s.):

³⁶⁹ Âl-i İmrân 3/85.

-*"Allah'a, meleklerine, kitaplarına, O'na kavuşacağına, peygamberlerine, öldükten sonra dirilmeye inanmandır"* buyurdu.

Adam:

- İslâm nedir? dedi. Resûlullah (s.a.s.):

-*"İslâm, Allah'a ibadet etmen ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmaman, namazı kılman, farz olan zekâtı vermen, ramazan orucuna tutmandır"* buyurdu.

Adam:

-İhsan nedir? dedi. Resûlullah (s.a.s.):

"O'nu görüyormuşsun gibi Allah'a kulluk etmendir. Sen O'nu görmüyorsan da O seni mutlaka görüyor" buyurdu.

Adam:

-Kıyâmet ne zaman? diye sordu.

Peygamber (s.a.s.): *"Kendisine soru yöneltilen, bu konuda sorandan daha bilgili değildir. Ancak sana alâmetlerini haber vereyim". Bunlar:*

- *"Cariyelerin kendi efendilerini doğurması ve siyah deve çobanlarının yüksek bineler yapmada birbirleriyle yarışmalarıdır. (Kıyamet) Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği beş şey arasındadır"* buyurdu ve **'Kıyamet vakti hakkındaki bilgi, ancak Allah katındadır'**³⁷⁰ âyetini okudu.

Sonra adam geri dönüp gitti. Resûlullah (s.a.s.):

-*"Onu geri çevirin"* dedi. Fakat oradakiler hiçbir şey görmediler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s.):

-*"O Cibrîl idi, insanlara dinini öğretmeye geldi"* buyurdu.³⁷¹

Ebû Abdullah (Buhârî) dedi ki:

"Resûlullah, zikredilenlerin hepsini imandan saymıştır."

³⁷⁰ Lokman 31/34. **"Kıyamet saati hakkındaki bilgi yalnız Allah'ın katındadır; O, yağmuru yağdırmakta; rahimlerdekini bilmektedir. Hiç kimse yarın ne elde edeceğini bilemez; hiç kimse nerede öleceğini bilemez; ama Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır."**

³⁷¹ Hadis için ayrıca bk. Müslim, imân 1, 5; Tirmizî, İmân 4; Ebû Dâvûd, Sünnet 16; Nesâî, Mevâkît 6; İbn Mâce, Mukaddime 9.

Sened

Senedde beş ravi olduğu için humâsîdir. Ravileri şunlardır:

1. Müsedded (ö. 223): مسدد بن مسرهد وقد مر ذكره.
2. İsmail b. İbrahim (ö. 194): اسمعيل بن إبراهيم أبو بشر المشهور بابن غلية وقد مر ذكره.
3. Ebû Hayyân et-Teymî (ö. 145):
أبو حَيَّان واسمه يحيى بن سعيد بن حيان التيمي الكوفي العابد وكان من المتجهدين. وقال النسائي ثقة ثبت. مات سنة خمس وأربعين ومائة. روى له الجماعة.
4. Ebû Zûr'a (ö. 91): أبو زرعة هرم بن عمرو بن جرير البجلي تقدم ذكره.
5. Ebû Hüreyre (ö. 59): أبو هريرة وقد مر ذكره.

Terceme (Bab Başlığı)

Bir önceki konu başlığında mü'minin bazı fiillerinin sevabının farkına varılmadan yok olabileceğini inceleyen Buhârî, bu tercemede mü'minin özelliklerini ele almaktadır.

İman ile İslâm tabirlerinin eş anlamlı oldukları veya farklı mânada kullanıldıkları hususunda İslâm âlimleri farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazı âlimler, “**Sizin için din olarak İslâm'ı beğendim**”³⁷² âyetinde olduğu gibi İslâm tabirinin inanç ve amelleri ihtiva edecek şekilde genel bir anlama sahip olduğu görüşünü savunurlar.

Bazı âlimlere göre de iman inançla, İslâm ise amel ile ilgili hususları ifade eder. Cibrîl hadisindeki iman ile İslâm'ın ayrı ayrı tanımlarının yapılması buna delâlet etmektedir. Bir kısım âlim ise her iki tabiri yerine göre eş anlamlı, yerine göre de farklı anlamda kullanabilmektedir.³⁷³

Buhârî, iman ile İslâm tabirlerinin eş anlamlı kullanıldığı görüşünü benimsemekte ve sözü edilen hadiste Cebrâîl'in iman, İslâm ve ihsânı tanımladıktan sonra Hz. Peygamber'in, “*O Cibrîl idi, size dininizi öğretmeye geldi*” şeklindeki açıklamasını delil olarak zikretmektedir.

Şerh

³⁷² el-Mâide 5/3.

³⁷³ Konuyla ilgili farklı görüşler için bk. İbn Receb, *Fethü'l-bârî*, I, 207-210; İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, I, 141; Aynî, *Umdetu'l-kârî*, I, 323-324.

Sözü edilen hadis, dinin temel esaslarını ihtiva etmesinden dolayı *ümmü's-sünne*, bunların Cebrâîl'in soruları üzerine açıklanması sebebiyle de Cibrîl hadisi diye meşhur olmuştur.

Hadis, kaynaklarda farklı lafızlarla rivayet edilmiştir. Müslim'in Hz. Ömer'den rivayetinde Cebrâîl'in bembeyaz elbiseli, simsiyah saçlı, yoldan gelmiş bir hali olmayan ve kimsenin tanımadığı bir adam şeklinde aniden çıkageldiği ifade edilmektedir. Cebrâîl bu şekilde gelmesiyle Müslümanların dikkatini çekmiş ve dinin temel esaslarını öğrenmelerini kolaylaştırmıştır.

Buhârî'den farklı olarak Müslim'in rivayetinde ayrıca "*hayrı ve şerriyle kadere iman, yoluna güç yetirebilenler için Kâbe'yi ziyaret (hac) etmek*" hususları yer almakta ve Hz. Peygamber'in sorulara verdiği cevabın arkasından Cebrâîl'in "*doğru söyledin*" diyerek tasdik ettiği de kaydedilmektedir.

Hadiste Hz. Peygamber, iman ve İslâm kavramlarını tarif ettikten sonra "*Allah'ı görüyormuşçasına kulluk etmek*" anlamına gelen ihsân ile Müslümanın ulaşması gereken ideal iman noktasına işaret etmektedir.

İhsân kavramının tarifinde yer alan "*sen onu görmüyorsan*" şeklindeki açıklamadan Allah'ın dünyada görülemeyeceği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in "*ölmeden önce Rabbinizi göremezsiniz*"³⁷⁴ hadisi de bu durumu teyid etmektedir.

Cebrâîl'in Hz. Peygamber'e kıyametin vaktini sorması, Müslümanlara onu Allah'tan başkasının bilemeyeceğini öğretmek içindir. Nitekim Hz. Peygamber "*Kendisine soru yöneltilen (ben), bu konuda soru soran senden daha bilgili değilim*" şeklinde cevap vermiş ayrıca bu durumu teyid etmek üzere "**Kıyâmet vakti hakkındaki bilgi, ancak Allah katındadır**"³⁷⁵ âyetini okumuştur.

Kıyâmetin vaktini Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği;

"Sana kıyâmeti sorarlar: Gelip çatması ne zamandır? (derler). Sen onu nereden bilip bildireceksin! Onun nihaî ilmi yalnız Rabbine aittir."³⁷⁶

"Sana kıyâmeti, ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. De ki: Onun ilmi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz. O göklere de yere de ağır gelmiştir. O size ansızın gelecektir. Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana

³⁷⁴ Müslim, Fiten 95; Tirmizî, Fiten 56.

³⁷⁵ Lokman 31/34.

³⁷⁶ en-Nâziât 79/42-44.

soruyorlar. De ki: Onun bilgisi ancak Allah'ın katındadır; ama insanların çoğu bilmezler³⁷⁷ ve benzeri âyetlerde açıkça ifade edilmektedir.

Hadiste kıyâmetin vaktini Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği anlatıldıktan sonra Resûlullah (s.a.s.), insanların merakını gidermek amacıyla “alâmetlerini söyleyeyim” buyurmuş ve cariyenin efendisini doğurması ve siyah deve çobanlarının yüksek ve mükemmel binalar yapmada birbirleriyle yarışmaları olmak üzere toplumun ahlâk ve ekonomik yapısındaki iki olumsuz gelişmeyi kıyâmet alameti olarak zikretmiştir.

“*Cariyenin efendisini doğurması*” ile ne kastedildiği hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.³⁷⁸ Ancak bunu “annelerin kendilerine cariyeye muamelesini reva görececek âsi çocuklar doğurması” olarak anlamak daha isabetli görünmektedir. Nitekim kölelik kurumunun resmen kaldırılmış olması, şerhlerde yer alan cariyeye-köle merkezli açıklamaları bugün için geçersiz kılmaktadır. Hz. Peygamber'in söz konusu açıklamasıyla “aile düzeninin bozulmasını” kastettiği de söylenebilir.

Kıyametin bir başka alameti de dünün fakirlerinin büyük ve lüks binalar yapmakta yarışmaları, lüks ve refah seviyelerinin artmasıdır. Bunun anlamı, servet ve paranın yegâne değer ölçüsü haline gelmesi, hizmete değil, tüketim ve gösterişe son derece düşkünlük gösterilmesi demektir. Hz. Peygamber'in bu açıklamasıyla “gerek servetin gerekse yönetimin ehil olmayanların eline geçmesiyle toplum düzeninin bozulmasını” kastettiği de söylenebilir.

Hadisten Öğrendiklerimiz

1. İman, dinin esaslarını kabullenmek, İslâm ise şer'î fiilleri yerine getirmektir. Binaenaleyh bu ikisi kavram olarak ayrı olmalarına rağmen, gerçekte birbirlerinden ayrı değildir.

2. Müslümanın daima Allah'ın gözetimi altında olduğu bilinciyle yükümlülüklerini yerine getirmesi, sorumluluklarına sahip olması gerekmektedir.

3. Melekler insan kılığına girebilirler. Konuşabilirler, konuşmalarını insanlar da duyabilir.

4. İnsanlar dünyada Allah'ı göremezler. Mü'minler Allah'ı öldükten sonra göreceklerdir.

³⁷⁷ el-A'râf 7/187.

³⁷⁸ Bu konudaki farklı görüşler için bk. İbn Receb, *Fethu'l-bârî*, I, 217-219; İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, I, 148-150.

5. Kıyâmetin ne zaman kopacağını Allah'tan başka kimse bilemez. Bu konudaki söylentilere ve tahminlere asla aldanmamak, kulak asmamak gerekir.

6. Çocukların anneye âsî olmalarının yaygınlaşması, aile düzeninin bozulması ve işlerin, üstesinden gelemeyecek olanların eline geçmesi kıyamet alametidir.³⁷⁹

³⁷⁹ Hadis hakkında ayrıca bk. Kandemir ve dğr., *Riyâzu's-sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, I, 297-302.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdaki metinde âyetle bab başlığının doğrudan irtibatlı olduğu yer neresidir?

– بَابُ: الرَّكَّاءُ مِنَ الْإِسْلَامِ

وَقَوْلُهُ: {وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ خُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ} {البينة 5}

A) وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ

B) مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ

C) وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ

D) خُنَفَاءَ

E) وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ

2. Aşağıda isnadda altı çizili yerde bulunan " و " ne anlama gelmektedir?

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِيٍّ الْمَنْجُوْفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا رَوْحٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَوْفٌ، عَنْ الْحَسَنِ، وَمُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ

A) Rivayetu'l-akrân

B) Tahdîs

C) Sema'

D) İki râviden birlikte rivayet

E) Kırâat

3. Aşağıda zikredilen metnin doğru tercümesi hangi şıkta doğru olarak verilmiştir?

أَدْرَكْتُ ثَلَاثِينَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كُلُّهُمْ يَخَافُ التَّفَاقُ عَلَى نَفْسِهِ

A) Sahâbeden otuz kişiyle karşılaştım; hepsi münâfık olmaktan korkuyorlardı.

B) Sözümü amelimle karşılaştırdığım zaman, yalancı çıkmaktan korkmuşumdur.

C) Benim imanım Cibrîl ve Mikâil'in imanı gibi sağlam ve nifaktan korunmuştur.

D) Allah'tan mü'minden başkası korkmaz, münafıktan başkası emin olmaz

E) Onlar, işledikleri kötülüklerde, bile bile ısrar etmezler.

4. – حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَخْبَرَنَا أَبُو حَيَّانَ التَّيْمِيُّ، عَنْ أَبِي " زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَارِزًا يَوْمًا لِلنَّاسِ، فَأَتَاهُ جَبْرِيلُ فَقَالَ: مَا الْإِيمَانُ؟ قَالَ: «الْإِيمَانُ أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ، وَكُتُبِهِ، وَبِلِقَائِهِ، وَرُسُلِهِ وَتُؤْمِنَ بِالْبَعْثِ». قَالَ: مَا

" الْإِسْلَامُ؟ قَالَ: " الْإِسْلَامُ: أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ، وَلَا تُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا

Yukarıdaki verilen hadisin metin kısmı nereden başlamaktadır?

- A) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ،
- B) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ،
- C) بَارِزًا يَوْمًا لِلنَّاسِ
- D) قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ
- E) وَلَا تُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا

5. Aşağıda bazı sonuçları zikredilen hadis hangisi olabilir?

-İman, dinin esaslarını kabullenmek, İslâm ise şer'î fiilleri yerine getirmektir. Binaenaleyh bu ikisi kavram olarak ayrı olmalarına rağmen, gerçekte birbirlerinden ayrı değildir.

- Müslümanın daima Allah'ın gözetimi altında olduğu bilinciyle yükümlülüklerini yerine getirmesi, sorumluluklarına sahip olması gerekmektedir.

- Melekler insan kılığına girebilirler. Konuşabilirler, konuşmalarını insanlar da duyabilir.

- İnsanlar dünyada Allah'ı göremezler. Mü'minler Allah'ı öldükten sonra göreceklerdir.

- A) Niyet Hadisi
- B) Cibrîl Hadisi
- C) Şefâat Hadisi
- D) Uraniler Hadisi
- E) Hicret Hadisi

13. HAFTA

ŞÜPHELİLERDEN UZAK DURMAK, GANİMETTEN DEVLETİN PAYINI VERMEK

Konular

13.1. İmanın ve müminlerin artmaya devam edeceği,

13.2. Helal ve haramların belli olduğu, bunların dışında kalan şüphelilerden kaçınmanın kişi ve dini için fazilet sağlayacağı,

13.3. İslâm'ın bir takım temel ilkeleri bulunduğu, ganimetin beşte birini devlete vermenin de bunlar arasında bulundu.

Amaçlar

1. İmanın, işlenen amellerle artacağı, bunun yanında müminlerin de artmaya devam edeceğini anlatmak,

2. Helaller ve haramlar belirlenmiştir, ancak bunlar arasında helal mi haram mı olduğunu herkesin bilemeyeceği şüphelilerin de bulunduğu bilmek,

3. Şüphelilerden kaçınmak kişinin dinini ve kişiliğini koruduğu gibi ona üstünlük sağlayacağını kavramak,

4. İslâm'ın belli başlı ilkeleri bulunduğunu ve ganimetin beşte birinin devlete verilmesinin de bu ilkeler arasında bulunduğu bilmek.

(كذا وقع بلا ترجمة في رواية كريمة وأبي الوقت وسقط ذلك بالكلية من رواية أبي ذر والأصيلي وغيرهما)

51 - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ حَمْزَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ صَالِحٍ، عَنْ ابْنِ شَهَابٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ، أَخْبَرَهُ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو سُفْيَانَ بْنُ حَرْبٍ، "أَنَّ هِرْقْلَ، قَالَ لَهُ: سَأَلْتُكَ هَلْ يَزِيدُونَ أَمْ يَنْقُصُونَ؟ فَرَعَمْتَ أَتَهُمْ يَزِيدُونَ، وَكَذَلِكَ الْإِيمَانُ حَتَّى يَتِمَّ، وَسَأَلْتُكَ هَلْ يَرْتَدُّ أَحَدٌ سَخَطَةً لِدِينِهِ بَعْدَ أَنْ يَدْخُلَ فِيهِ؟ فَرَعَمْتَ أَنْ لَا، وَكَذَلِكَ الْإِيمَانُ، حِينَ تُخَالِطُ بِشَاشَتِهِ الْقُلُوبَ لَا يَسْخَطُهُ أَحَدٌ.

Tercüme

51. Bize İbrahim b. Hamza anlattı, dedi ki, bize İbrahim b. Sa'd anlattı. O Sâlih'ten, o İbn Şihâb'dan, o da Ubeydullah b. Abdullah'tan rivayet ettiğine göre Abdullah b. Abbas ona (Ubeydullah'a) haber vererek dedi ki: Bana Ebû Süfyân³⁸⁰ b. Harb haber verdiğine göre Herakleios³⁸¹ ona (Ebû Süfyân'a) şöyle dedi:

"Sana, "Onlar artıyor mu, yoksa eksiliyor mu?" diye sordum. Sen artıklarını söyledin. İman da tamam oluncaya kadar hep böyledir (artar). Sana, "İçlerinde, onun dinine girdikten sonra öfkelenmediği/beğenmediği için onun dinini terk eden var mı?" diye sordum. Sen "hayır" diye cevap verdin. İman da böyledir, onun ferahlığı/samimiyeti kalblere karışınca/yerleşince, artık hiç kimse ona öfke duymaz/beğenmemelik etmez."³⁸²

³⁸⁰ Ebû Süfyân Sahr b. Harb, hicretten elli yedi yıl önce Mekke'de doğdu. Okuma yazma bilen çok az sayıdaki Mekkeliden biriydi. Kureyş kabilesinin reislerdendi. Resûlullah'ın peygamberliğini ilan etmesinden sonra İslâm'a cephe aldı. Uhud ve Hendek gazvelerinde Kureyş ordusunun komutanlığını yaptı. Mekke'nin fethine kadar, Müslümanlara karşı yapılan hareketlerde en üst seviyede rol aldı. Mekke'nin fethi esnasında Abbâs b. Abdulmuttalib'in ısrarıyla Hz. Peygamber'in huzuruna çıkarak İslâmiyet'i kabul etti. Tâif muhasarası, Suriye'nin fethi ve Yermuk Savaşı'na katıldı. 31 (651-52) tarihinde Medine'de vefat etti. Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. İrfan Aycan, "Ebû Süfyan", DÎA, X , 230-232.

³⁸¹ Hayatı hakkında bk. Işın Demirkent, "Herakleios", DÎA, XVII, 210-215.

³⁸² Hadis için ayrıca bkz. Ahmed, *el-Müsned*, I, 262-263; Buhârî, *Bed'ü'l-vahy* 6, Cihad 102, Tefsir (3), 4; Müslim, Cihad 74.

Sened

Hadisin senedinde yedi ravi olduğu için sübâîdir. Ravileri şunlardır:

1. İbrahim b. Hamza (ö. 230):

إبراهيم بن حمزة بن محمد بن مصعب بن عبد الله بن زبير بن العوام القرشي الأسدي المدني قال ابن سعد ثقة صدوق مات سنة ثلاثين ومائتين بالمدينة.

2. İbrahim b. Sa'd (ö. 183):

3. Sâlih (ö. 140):

4. İbn Şihâb (ö. 124):

5. Ubeydullah b. Abdullah (ö. 98):

عبيد الله بن عبد الله بن عتبة بن مسعود أبو عبد الله الهذلي، المدني، الأعمى قال أبو زرعة الرازي ثقة، مأمون، إمام. مات عبيد الله سنة ثمان وتسعين.

6. Abdullah b. Abbas (ö. 68):

7. Ebû Süfyân b. Harb (ö. 31):

أبو سفيان صخر بن حرب بن أمية القرشي الأموي الحكي، أسلم زمن الفتح، وكان شيخ مكة إذ ذاك، ورئيس قريش، ولقى رسول الله - صلى الله عليه وسلم - بالطريق قبل دخوله مكة لفتحها فأسلم هناك، وكان أبو سفيان من تجار قريش وأشرافهم، وكان من المؤلفين، ثم حسن إسلامه، ونزل المدينة وتوفي بها سنة إحدى وثلاثين، وهو والد يزيد، ومعاوية، وأم حبيبة.

Şerh

Buhârî, söz konusu hadisi imanın olgunlaşınca kadar arttığına delil olarak zikretmiştir. Konusu itibariyle bir önceki tercemenin devamı mahiyetinde olduğu için ayrı bir konu başlığı zikretmeye gerek duymamıştır.³⁸³

Buhârî'nin tamamını eserinin cihad bölümünde rivayet ettiği hadis, Hz. Peygamber'in Bizans imparatoru Herakleios'un İslâm'a davetini konu edinmektedir. Hz. Peygamber'in 7 Muharrem 628 tarihinde Bizans imparatoru Herakleios'u İslâm'a davet etmek üzere Dihye b. Halîfe el-Kelbî'yi³⁸⁴ (ö. 50/670) Suriye'ye gönderdiği günlerde Ebû Süfyan

³⁸³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 153; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, 336-337.

³⁸⁴ Dihye b. Halife el-Kelbî, genç yaşında Müslüman oldu. Uhud Savaşından itibaren önemli savaşlara

da otuz kişilik bir ticaret kafilesiyle Suriye'ye gitmişti.

Herakleios Resûlullah'ın mektubunu alınca onun kavmine mensup biriyle görüşmek istediğini söyledi. O sırada Gazze'de bulunan Ebû Süfyan ve kafiledeki arkadaşları imparatorun isteği üzerine Herakleios'un bulunduğu Kudüs'e getirildiler.

Soyunun Hz. Peygamber'e yakınlığı sebebiyle Ebû Süfyan ile görüşmeyi tercih eden Herakleios ona, bir kısmı yukarıdaki hadiste zikredilenler olmak üzere Resûlullah'ın soyu, ahlâkı, Müslümanlığı kabul edenlerin sosyal durumu, sayılarının çoğalıp çoğalmadığı, Müslüman olduktan sonra dinden dönenlerin bulunup bulunmadığı, neleri emrettiği, onunla yaptıkları savaşlarda kimin galip geldiği gibi hususlarda çeşitli sorular sordu. Ebû Süfyan bu olayda ona gerçek dışı bilgiler vermeyi arzu ettiği halde yalan söylediğinin duyulmasından korktuğu için doğru cevaplar vermek zorunda kaldığını da ifade etmiştir.³⁸⁵

katıldı. Hz. Peygamber'in Bizans imparatora Herakleios'u İslâm'a davet amacıyla yazdırdığı mektubu götürmekle görevlendirildi. Cebrâil, Hz. Peygamber'e vahyi zaman zaman Dihye suretine girerek getirir, ashaptan birçoğu da onu Dihye zannederdi. Dihye hakkında bk. Ali Yardım, "Dihye b. Halife", DİA, IX, 294.

³⁸⁵ Bk. İrfan Aycan, "Ebû Süfyan", DİA, X, 230-232. Ayrıca bk. Işın Demirkent, "Herakleios", DİA, XVII, 212.

52 - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا زَكَرِيَاءُ، عَنْ عَامِرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ النُّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "الْحَلَالُ بَيْنَ، وَالْحَرَامُ بَيْنَ، وَبَيْنَهُمَا مُشَبَّهَاتٌ لَا يَعْلَمُهَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ، فَمَنْ اتَّقَى الْمُشَبَّهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعَرْضِهِ، وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ: كَرَاعٍ يَرَعَى حَوْلَ الْحِمَى، يُوشِكُ أَنْ يُوَاقِعَهُ، أَلَا وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمًى، أَلَا إِنَّ حِمَى اللَّهِ فِي أَرْضِهِ مَحَارِمُهُ، أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً: إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ "

Tercüme

52. Bize Ebû Nu'aym anlattı, dedi ki, bize Zekerîyyâ anlattı. O Âmir'den şöyle dediğini rivayet etti: Nu'mân b. Beşîr'i şöyle derken işittim: Resûlullah'ı (s.a.s.) işittim, şöyle buyuruyordu:

"Helal olan şeyler belli, haram olanlar da bellidir. Bu ikisinin arasında, halkın birçoğunun (helal mi haram mı olduğunu) bilmediği şüpheli konular vardır.

Her kim şüpheli konulardan sakınırsa, dinini ve ırzını korumuş olur. Her kim de şüpheli konulara dalarsa, tıpkı sürüsünü etrafı çevrili arazinin etrafında otlatan çoban gibidir ki, onun bu araziye girmesi yakındır.

Dikkat edin! Her padişahın bir koruluğu vardır. Unutmayın ki, Allah'ın yeryüzündeki koruluğu da haram kıldığı şeylerdir.

Şunu iyi bilin ki, insan vücudunda küçük bir et parçası vardır. Eğer bu et parçası düzgün olursa, bütün vücut düzelir. Eğer o bozulursa, bütün vücut bozulur, işte o et parçası kalptir."³⁸⁶

³⁸⁶ Hadis için ayrıca bk. Buhârî, "Büyü", 2; Müslim, "Müsâkât", 107, 108; Ebû Dâvûd, Büyü' 3; Tirmizî, Büyü' 1; Nesâî, Büyü' 2; Kudât 11; İbn Mâce, Filen 14.

Sened

Hadisin senedinde dört ravi olduğu için rubâîdir. Ravileri şunlardır:

1. Ebû Nu'aym (ö. 219):

أبو نعيم الفضل بن دكين القرشي التيمي الأحول. قال أبو حاتم: كان حافظا متقنا. قال أحمد بن صالح: ما رأيت محدثا أصدق من أبي نعيم. مات سنة تسع عشرة ومائتين بالكوفة.

2. Zekeriyâ (ö. 147):

زكريا بن أبي زائدة واسمه خالد بن ميمون الهمداني الكوفي قاضي الكوفة أبو يحيى. قال النسائي ثقة. وقال أبو حاتم: لين الحديث يدلّس. مات سنة سبع وأربعين ومائة روى له الجماعة.

3. Âmir (ö. 104):

هو أبو عمرو عامر بن شراحيل الشعبي الكوفي التابعي الجليل الثقة. رأى عليا -رضي الله عنه- وصلى خلفه، وسمع من عدة من كبراء الصحابة قال أبو الحسن المدائني في كتاب الحكمة: قيل للشعبي: من أين لك كل هذا العلم؟ قال: بنفي الاغتنام، والسير في البلاد، وصبر كصبر الحمام، وبكور كبكور الغراب. مات سنة أربع ومائة وكان مزاحا.

4. en-Nu'mân b. Beşîr (ö. 65):

النعمان بن بشير بن سعد الأنصاري الخزرجي وهو أول مولود ولد للأنصار بعد الهجرة قتل فيما بين دمشق وحمص يوم واسط سنة خمس وستين وهو صحابي ابن صحابي روى له الجماعة.

Şerh

İman, İslâm ve İhsan kavramlarını bir önceki konu başlığında inceleyen Buhârî, bu tercemede şüpheli hususlardan sakınmanın imanı olgunlaştıracığını tetkik etmeyi amaçlamıştır.

Bu hadiste Hz. Peygamber, Müslümanların karşısına çıkabilecek meselelerin üç grupta olacağını açıklamaktadır. Bunlar:

1. Yemek, içmek, yürümek, konuşmak, evlenmek gibi helal davranışlar.

2. Adam öldürmek, içki içmek, zina etmek, hırsızlık yapmak, yalan söylemek, iftira etmek gibi haram davranışlar.

3. Helal mi, haram mı olduğu ilk bakışta bilinemeyen şüpheli konulardır.

Şüpheli konular, dinin açıkça hüküm getirmediği hususlardır. Bu sebeple Hz. Peygamber, halkın çoğunun bunları bilemeyeceğini söylemiştir. Şüpheli olan konuları İslâm âlimleri bilinen benzeri hususlara kıyas ederek açıklığa kavuşturmuşlardır.

Söz konusu hadiste Hz. Peygamber, özellikle şüpheli konulardan sakınmanın kişinin dinini ve şahsiyetini koruyacağına dikkat çekmektedir. “*Şüpheli olanı bırak, gönlünün yattığına bak!*”³⁸⁷ ve benzeri³⁸⁸ hadislerinde de şüpheli hususlardan sakınmayı tavsiye eden Resûlullah (s.a.), sözü edilen hadiste bu konuda ihtiyatlı olmamanın sonucunu bir misalle anlatmıştır.

Buhârî'nin "Büyû" bölümünde şüpheli hususlardan sakınmayı ifade eden kısmı, “*Kim ki, kendisince günah olması sezilen bir şeyi terk ederse, o, haramlığı açık olanı çoktan bırakmış demektir. Kim de günah olması şüpheli bir hususa yönelirse, o da haramlığı açık olana dalmak üzeredir demektir*”³⁸⁹, şeklindedir.

Bu hadis, “harama vasıta olan şey haram, helale vasıta olan ise helaldir” anlamında çoğunlukla Mâlikî ve Hanbelîler tarafından kullanılan şer’î hükümlerin kaynaklarından zerâî’³⁹⁰’in delillerindendir.

Hadiste zikredilen misalin müdrec olduğu iddia edilmişse de bunun yanlış olduğu görüşü daha isabetlidir.

Hadisin son kısmında Hz. Peygamber, haram ve şüpheli hususlardan korunmanın ancak selim bir kalbe sahip olmakla mümkün olabileceğine dikkat çekmektedir. Hiç şüphesiz selim kalb de helal lokma ile beslenen ve günahlardan kaçınan bir vücutta bulunabilir. Zira her bir günah kalb üzerinde siyah bir nokta meydana getirmekte, noktalar çoğaldığı zaman ise tamamen kararmakta ve artık iyi ile kötüyü birbirinden ayırma görevini yapamaz duruma gelmektedir. Günahlardan uzak, helal lokma ile beslenen kimsenin

³⁸⁷ Ahmed, *el-Müşned*, III, 153; Buhârî, "Büyû", 3; Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 60.

³⁸⁸ Bk. Ebû Dâvûd, "Büyû", 3; Nesâî, "Büyû" 2.

³⁸⁹ Buhârî, "Büyû", 2.

³⁹⁰ Sedd-i Zerâî', şer'an sakıncalı sonuçlara götürmesi kesin veya kuvvetle muhtemel olduğunda mubah fiillerin yasaklanması anlamında fıkıh usulü terimi; özellikle Mâlikî usulünde edille-i şer'iyeden biri. Meselâ hediye kabul etme meşrû bir fiil iken âdil olmayan bir karar vermesine yol açacağına kuvvetle muhtemel nazarıyla bakıldığından hâkimin hediye kabul etmesi yasak sayılmıştır. Erkeğin oruçlu iken karısını öpmesi yasaklanmış bir fiil olmamakla birlikte orucunu bozmasına yol açabilecek şartlarda işlenmesi mekruh, hatta bazı fakihlerce haram sayılmıştır. Zerâî' hakkında bk. Ebû Zehrâ, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, s. 247-253. Ayrıca bkz. İbrahim Kafi Dönmez, "Sedd-i Zerai", DİA, 36/277-282.

kalbi ise vücudun bütün organlarını iyiliklere yönlendirme kabiliyetine sahip olmaktadır

Hız. Peygamber'in küçücük bir et parçası olarak tanımladığı kalbin göğsümüzde çırpınıp duran et parçası veya davranışlarımıza yön veren akıl olduğu hususunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Ancak davranışlarımıza yön veren şeyin sözü edilen kalp sayesinde varlığını koruyan akıl olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim "kalbin düzgünlüğü" sözüyle anlatılan da sağlam bir anlayış ile mükemmel bir düşüncedir.

Hadislerden Öğrendiklerimiz

1. Helal lokma yeyip haramlardan kaçınılmalıdır.
2. İnsanı farkına varmadan harama yaklaştıran şüpheli konulardan uzak durulmalıdır.
3. İyi ile kötüyü ayırt etme kabiliyetine sahip kalbin bu özelliğini devam ettirebilmesi için günahlardan uzak durulmalıdır.³⁹¹

³⁹¹ Hadisin şerhi için bk. Kandemir ve diğer., *Riyâzu's-sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, III, 469-473

41- بَابُ: أَدَاءُ الْخُمْسِ مِنَ الْإِيمَانِ

53 - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْجَعْدِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي جَمْرَةَ، قَالَ: كُنْتُ أَقْعُدُ مَعَ ابْنِ عَبَّاسٍ يُجْلِسُنِي عَلَى سَرِيرِهِ فَقَالَ: أَقِمْ عِنْدِي حَتَّى أَجْعَلَ لَكَ سَهْمًا مِنْ مَالِي فَأَقَمْتُ مَعَهُ شَهْرَيْنِ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ وَفْدَ عَبْدِ الْقَيْسِ لَمَّا أَتَوْا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنِ الْقَوْمُ؟ - أَوْ مِنَ الْوَفْدِ؟ -» قَالُوا: رِبِيعَةُ. قَالَ: «مَرْحَبًا بِالْقَوْمِ، أَوْ بِالْوَفْدِ، غَيْرَ خَزَايَا وَلَا نَدَامَى»، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا لَا نَسْتَطِيعُ أَنْ نَأْتِيكَ إِلَّا فِي الشَّهْرِ الْحَرَامِ، وَبَيْنَنَا وَبَيْنَكَ هَذَا الْحَيُّ مِنْ كُفَّارٍ مُضَرٍّ، فَمَرْنَا بِأَمْرِ فَصْلٍ، نُخْبِرُ بِهِ مَنْ وَرَاءَنَا، وَنَدْخُلُ بِهِ الْجَنَّةَ، وَسَأَلُوهُ عَنِ الْأَشْرِبَةِ: فَأَمَرَهُمْ بِأَرْبَعٍ، وَنَهَاهُمْ عَنْ أَرْبَعٍ، أَمَرَهُمْ: بِالْإِيمَانِ بِاللَّهِ وَخَدَهُ، قَالَ: «أَتَدْرُونَ مَا الْإِيمَانُ بِاللَّهِ وَخَدَهُ» قَالُوا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: «شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَإِقَامُ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ، وَصِيَامُ رَمَضَانَ، وَأَنْ تُعْطُوا مِنَ الْمَغْنَمِ الْخُمْسَ» وَنَهَاهُمْ عَنْ أَرْبَعٍ: عَنِ الْحَنْتَمِ وَالذُّبَاءِ وَالتَّقِيرِ وَالْمُرْقَتِ " وَرُبَّمَا قَالَ: «الْمُقَيَّرُ» وَقَالَ: «اخْفَظُوهُنَّ وَأَخْبِرُوا بِهِنَّ مَنْ وَرَاءَكُمْ»

Tercüme

53. Bize Ali b. el-Ca'd anlattı, dedi ki, bize Şu'be haber verdi. O da Ebû Cemre'den şöyle dediğini rivayet etti: Ben İbn Abbâs'ın yanında otuyordum; o beni kendi döşeginin üzerine oturtur idi. Bana: "Benim yanımda ikâmet et, sana kendi malımdan bir hisse ayırayım" dedi. Bunun üzerine ben onun yanında iki ay ikâmet ettim. Sonra İbn Abbâs şöyle dedi:

Abdülkays heyeti Resûlullah'ın huzuruna gelince Hz. Peygamber:

- Şu topluluk kimdir –veya şu heyet kimdir-? diye sordu. Bunlar:

- Rabîa (kabilesi), diye cevap verdiler. Hz. Peygamber:

- Merhaba topluluğa –veya heyete-!. (Allah sizi) utandırmasın, pişman etmesin,

buyurdu. Bunun üzerine onlar şöyle dediler:

- Ya Resûlullah! Biz sana haram aylar dışında gelemiyoruz. Zira seninle aramızda Mudar kâfirlerinden şu kabile bulunmaktadır. O halde bize, geride kalanlarımıza haber vereceğimiz ve onunla cennete gireceğimiz açık/anlaşılır bir şey emret.

Resûlullah'a içecekler konusunu da sordular. Resûlullah onlara dört şeyi emretti, dört şeyi de yasakladı. Onlara bir olan Allah'a imanı emretti, (sonra):

- *Bir olan Allah'a iman etmenin ne olduğunu biliyor musunuz?* diye sordu. Onlar:

- Allah ve Resûlü daha iyi bilir, dediler. Bunun üzerine Resûlullah:

- *Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şehâdet etmek, namazı kılmak, zekâtı vermek, ramazan orucunu tutmak ve ganimetin beşte birini (devlete) vermektir*, buyurdu.

Resûlullah onları dört şeyden yasakladı: **Hantem** (toprak kap), **dübbâ'** (içi boşaltılmış kuru kabak), **nakîr** (içi oyulmuş hurma ağacı) ve **müzeffeti** (zift ile sıvanmış toprak kap) yasakladı (bu kaplara hurma veya üzüm sırası koymayı nehyetti). Bazen İbn Abbâs (müzeffet yerine) **mukayyer** (zift ile sıvanmış toprak kap) dedi. Sonra onlara:

- *Bunları iyice ezberleyip geride kalanlarınıza haber verin*, buyurdu."³⁹²

Sened

Hadisin senedi dört raviden oluştuğu için rubâîdir. Ravileri şunlardır:

1. Ali b. el-Ca'd (ö. 230):

أبو الحسن علي بن الجعد بن عبيد الجوهري الهاشمي مولا هم البغدادي وقال يحيى بن معين هو رباني العلم ثقة وبقي ستين سنة يصوم يوما ويفطر يوما مات سنة ثلاثين ومائتين.

2. Şu'be (ö. 160):

3. Ebû Cemre (ö. 128):

أبو جمرة واسمه نصر بن عمران بن عصام الضبي البصري أحد الأئمة الثقات توفي سنة ثمان وعشرين ومائة.

³⁹² Hadis için ayrıca bk. Ahmed, *el-Müsned*, I, 228, 361; II, 218, 491; III, 57; Buhârî, "İlim", 25, Ahâd 5; Müslim, "Îmân", 24, 28; Ebû Dâvûd, İmâre 26.

4. İbn Abbâs (ö. 68): عبد الله ابن عباس رضي الله عنهما وقد تقدم.

Şerh

Buhârî bu tercemeyle kişiyi cennete götürecek her fiilin imandan olduğunu, elde edilen ganimetlerin beşte birini devlet bütçesine ayırıp vermenin de böyle bir fiil olduğunu açıklamayı amaçlamıştır.

Hadiste konu edilen Abdülkays (Benî Abdülkays), Bahreyn dolaylarında yaşayan ve Hz. Peygamber zamanında Müslüman olan büyük bir Arap kabilesidir.³⁹³

Abdülkays heyeti, İslâm dininin esaslarını öğrenmek amacıyla, alınındaki derin bir yara izi sebebiyle el-Eşecc diye meşhur olan Abdullah b. Avf başkanlığında 629 yılında Medine'ye gelmiştir. Mudar kabilesi sebebiyle ancak haram aylarda³⁹⁴ Medine'ye gelebildiklerini söyleyen heyet, Hz. Peygamber'den İslâm'ın temel esaslarını öğretmesini talep etmişlerdir. Hz. Peygamber de onlara Allah'tan başka ilah olmadığına ve kendisinin Allah'ın Resûlü olduğuna inanmalarını söyledikten sonra, namaz kılmalarını, zekât vermelerini, Ramazan ayında oruç tutmalarını ve ganimet mallarının beşte birini beytül mâle ayırmalarını emretti. Câhiliye devrinde şarap için kullanılan, topraktan ve ağaçtan yapılmış kapların meşrubat için kullanılmalarını da yasakladı.

Hadiste yer alan **humus**, ganimetlerden ve bu hükümde olan mallardan kamu adına, belirli alanlarda sarf edilmek üzere alınan beşte birlik (yüzde yirmilik) payı ifade eder.³⁹⁵

Hadiste yasaklananlar, Arapların şıra ile şarap kurmak için kullandıkları kaplardır. Hantem, kırmızı topraktan yapılmış kap; dübbâ', içi boşaltılmış kuru kabak; nakîr, ağaçtan yapılmış testi; müzeffet, karasakız ile sıvanmış testi; mukayyer ise ziftli testi mâna-sına gelir.

H. Peygamber, henüz şarap alışkanlığının bütünüyle terkedilemediği bir ortamda böylesi kimseleri haram işlemeye sevk edecek vasıtalarından uzaklaştırmak amacıyla Arapların şıra ile şarap kurmak için kullandıkları kapların içine mubah içeceklerin konmasını da yasaklamıştır. Daha sonra bazı Müslümanların Hz. Peygamber'e bu yasağın kendilerine verdiği sıkıntıdan yakınmaları üzerine o, içki yasağını hatırlatarak bütün

³⁹³ Abdülkays kabilesi hakkında bk. Mustafa Fayda, "Abdülkays", DİA, 1/248-249.

³⁹⁴ Haram aylar, savaşın haram kabul edildiği Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Receb olmak üzere kutsal kabul edilen dört aydır. Geniş bilgi için bk. Hüseyin Algül, "Haram Aylar", DİA, XVI, 105-106;

³⁹⁵ Humus hakkında geniş bilgi için bk. H. Yunus Apaydın, "Humus", DİA, XVIII, 365-370.

kapların kullanılmasına müsaade etmiştir. Nitekim bu konuda Hz. Peygamber:

*"Daha önce içki kaplarına konmuş (helal olan) içecekleri yasaklamıştım. Aslında kap bir şeyi ne helal ne de haram kılar. Bundan böyle dilediğiniz kaptan içebilirsiniz. Ancak sarhoş edici şeyleri içmeyiniz!"*³⁹⁶ buyurmuştur.

Hadisten Çıkarılabilecek Sonuçlar

1. Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in O'nun Resûlü olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucunu tutmak ve ganimetten beşte birini beytülmale vermek İslâm'ın temel esaslarındandır.

2. Mubah olan âlet ve vasıtalar, kullananları haram işlemeye sevk ettiğinde onlar için haram olur. Böyle bir endişe bulunmadığı zaman ise mubah olur.

³⁹⁶ Müslim, "Eşribe", 65; Ebû Dâvûd, "Eşribe", 7.

ON DÖRDÜNCÜ HAFTA:

ÜNİTE XIV: NİYET ve NASİHAT

Konular:

- I. Kırk Birinci Bab Yapılan İşlerin Niyetlere Göre Değerlendirileceği
- II. Terceme
- III. Şerh
- IV. Hadisten Öğrendiklerimiz
- V. Kırk İkinci Bab Dinin Nasihat Olduğu
- VI. Terceme
- VII. Şerh
- VIII. Hadisten Öğrendiklerimiz

Amaçlar

1. Niyetin mahiyetini kavramak.
2. Niyet -amel münasebetini izah edebilmek.
3. Din kavramını açıklamak.
4. Nasihat kavramının farklı anlamlarını ifade edebilmek.

Hazırlık Soruları

1. Niyet hakkında neler biliyorsunuz?
2. Niyet-amel bağlantısının önemini araştırınız.
3. Din ve nasihat kavramını araştırınız.
4. Dinin nasihat olması ne demektir? Açıklayınız.

KIRK İKİNCİ BAB: Ameller Niyet ve Samimiyete Göredir. Herkese Niyetinin Karşılığı Vardır

42- بَابُ: مَا جَاءَ إِنَّ الْأَعْمَالَ بِالنِّيَّةِ وَالْحِسْبَةِ، وَلِكُلِّ أَمْرٍ مَا نَوَى

فَدَخَلَ فِيهِ الْإِيمَانُ، وَالْوُضُوءُ، وَالصَّلَاةُ، وَالزَّكَاةُ، وَالْحَجُّ، وَالصَّوْمُ، وَالْأَحْكَامُ، وَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى: {قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ} [الإسراء: 84] عَلَى نِيَّتِهِ. «نَفَقَةُ الرَّجُلِ عَلَى أَهْلِهِ يَحْتَسِبُهَا صَدَقَةٌ» وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ»

Yapılan işler niyet ve samimiyete göre değerlendirilir. Herkese niyetinin karşılığı vardır. Bu durum iman, abdest, namaz, zekât, hac, oruç ve (şer'î) hükümlerin bütünü için geçerlidir. Allah Teâlâ'nın "De ki: Herkes, kendi meşrebine göre iş yapar"³⁹⁷ âyetindeki (şâkile), niyet anlamındadır. "Kişinin Allah rızasını düşünerek ailesine yaptığı harcamalar sadakadır." Nebî (s.a.s.) şöyle buyurdu: "(Mekke fethinden sonra artık hicret yok) fakat cihad ve niyet vardır".

54 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَقَّاصٍ، عَنْ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ، وَلِكُلِّ أَمْرٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا، أَوْ امْرَأَةٍ يَتَزَوَّجُهَا، فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ»

Tercüme

54. Bize Abdullah b. Mesleme anlattı, dedi ki, bize Mâlik haber verdi. O Yahya b. Said'den, o Muhammed b. İbrahim'den, o Alkame b. Vakkâs'tan, o da Ömer'den rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

"Ameller niyete göredir. Herkese niyetinin karşılığı vardır. Kimin hicreti Allah'a ve Resûlüne ise, onun hicreti Allah'a ve Resûlünedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyaya veya evleneceği bir kadına kavuşmak ise, onun hicreti de hicret ettiği şeye göredir."³⁹⁸

³⁹⁷ el-İsrâ' 17/84.

³⁹⁸ Buhârî, Bed'u'l-vahy 1; Nikâh 5, Menâkibu'l-ensâr 45, Itk 6, Eymân 23, Hiyele 1; Müslim, İmaret 155;

Sened

Hadisin senesinde altı ravi olduğu için sūdāsîdir. Ravileri şunlardır:

1. Abdullah b. Mesleme (ö. 221): عبد الله بن مسلمة بن قعنب الحارثي وقد تقدم ذكره
2. Mâlik (ö. 179): مالك بن أنس إمام دار الهجرة وقد تقدم ذكره.
3. Yahya b. Said (ö. 143): يحيى بن سعيد بن قيس الأنصاري المدني وقد تقدم ذكره
4. Muhammed b. İbrahim (ö. 120):

محمد بن إبراهيم بن الحارث بن خالد التيمي مديني يكنى أبا عبد الله كان كثير الحديث وكان جده الحارث بن خالد بن صخر القرشي من أصحاب رسول الله - صلى الله عليه وسلم - المهاجرين. قال ابن معين وأبو حاتم والنسائي وابن خراش ثقة. توفي سنة عشرين ومائة. روى له الجماعة.

5. Alkame b. Vakkâs (ö. ?):

علقمة بن وقاص بن محصن الليثي الفزاري يكنى بأبي واقد ذكره أبو عمرو بن منده في الصحابة وذكره الجمهور في التابعين وثقه النسائي وابن سعد مات بالمدينة في خلافة عبد الملك بن مروان.

6. Ömer (ö. 23): عمر بن الخطاب رضي الله عنه وقد تقدم.

55 - حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَدِيُّ بْنُ ثَابِتٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ يَزِيدَ، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا أَنْفَقَ الرَّجُلُ عَلَى أَهْلِهِ يَحْتَسِبُهَا فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ»

Tercüme

55. Bize Haccâc b. Minhâl anlattı, dedi ki, bize Şu'be anlattı, dedi ki, bana Adiy b. Sâbit haber verdi, dedi ki, Abdullah b. Yezîd'i işittim, o Ebû Mes'ûd'dan, o da Nebî'den (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

“Kişi, Allah'ın rızasını umarak ailesine harcama yaparsa, bu onun için bir sadaka

ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Talâk 11; Tirmizî, Fezâilü'l-cihâd 16; Nesâî, Tahâret 60, Talâk 24; Eymâa 19; İbn Mâce, Zühhd 26.

Sened

Hadisin senedinde beş ravi bulunmaktadır, dolayısıyla humâsîdir. Ravileri şunlardır:

1. el-Haccâc b. Minhâl (ö. 216):

الحجاج بن منهال أبو محمد الأنماطي السلمي اتفق على توثيقه. حدث عنه البخاري، والباقون بواسطة مات بالبصرة سنة ست عشرة ومائتين.

2. Şu'be (ö. 160):

3. Adiy b. Sâbit (ö. 116):

عدي بن ثابت الأنصاري الكوفي قال أحمد بن حنبل والعجلي ثقة، وقال أبو حاتم صدوق. مات سنة ست عشرة ومائة روى له الجماعة.

4. Abdullah b. Yezîd (ö. 70 yılından önce):

عبد الله بن يزيد بن حصين الأنصاري الخطمي الصحابي أبو موسى. شهد الحديبية وهو ابن سبع عشرة سنة وشهد صفين والجمل والنهروان مع علي رضي الله عنه وكان من أفاضل الصحابة. مات زمن ابن الزبير رضي الله عنهما. مات قبل السبعين وله نحو من ثمانين سنة - رضي الله عنه.

5. Ebû Mes'ûd (ö. 31):

أبو مسعود عقبة بن عمرو بن ثعلبة الأنصاري الخزرجي البصري مشهور بكنيته اتفقوا على أنه شهد العقبة واختلفوا في شهوده بدرا فقال الأكثر نزلها فنسب إليها سكن الكوفة ومات بها سنة إحدى وثلاثين. روى له الجماعة

56 - حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَامِرُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّكَ لَنُ

³⁹⁹ Hadis için ayrıca bk. Müsned, V, 273; Buhârî, Nafakât 1; Müslim, Zekât 48; Nesâî, Zekât 60.

تُنْفِقَ نَفَقَةً تَبْتَغِي بِهَا وَجْهَ اللَّهِ إِلَّا أَجْرْتَ عَلَيْهَا، حَتَّى مَا تَجْعَلَ فِي فَمِ امْرَأَتِكَ»

Tercüme

56. Bize el-Hakem b. Nâfi' anlattı, dedi ki, bize Şu'ayb haber verdi. O ez-Zührî'den şöyle dediğini rivayet etti: Bana Âmir b. Sa'd anlattı. O da Sa'd b. Ebî Vakkâs'dan rivayet ettiğine göre Sa'd ona (Âmir'e), Resûlullah'ın (s.a.s.) şöyle buyurduğunu haber verdi:

*“Allah'ın rızasını düşünerek yaptığın harcamaların mükâfatını alacaksın, hatta eşinin ağzına verdiğin lokmaya varıncaya kadar.”*⁴⁰⁰

Sened

Hadisin senedinde beş ravi olduğu için humâsîdir. Ravileri şunlardır:

1. el-Hakem b. Nâfi' (ö. 221): وقد مضى ذكره. هو الحكم بن نافع أبو اليمان الحمصي
2. Şu'ayb (ö. 162): شبيب بن أبي حمزة دينار القرشي الأموي وقد مضى ذكره
3. ez-Zührî (ö. 124): الزهري هو محمد بن مسلم بن شهاب وقد مضى ذكره
4. Âmir b. Sa'd (ö. 103): عامر بن سعد بن أبي وقاص وقد مضى ذكره
5. Sa'd b. Ebû Vakkâs (ö. 57): سعد بن أبي وقاص وقد مر ذكره

Terceme (Bab Başlığı)

Bir önceki konu başlığında kulu cennete götürecek fiilleri inceleyen Buhârî, bu terceme, yapılan işlerde niyet ve samimiyetin önemini konu edinmektedir. Buhârî, niyet ve samimiyetin önemine dikkat çekmek suretiyle Mürchie'nin “*iman dil ile ifadedden ibaret-tir*” görüşünü reddetmekte ve samimi olmayan imanın geçersizliğini ortaya koymaktadır. Bu konu başlığında ayrıca Buhârî, iman-amel bütünlüğüne de işaret etmektedir.

Tercemenin “*Ameller niyete göredir. Herkese niyetinin karşılığı vardır.*” ve “*Kişinin Allah rızasını düşünerek ailesine yaptığı harcamalar sadakadır*” kısımları, rivayet edilen hadislerden alınmıştır.

Tercemede yer alan “*Fakat cihad ve niyet vardır*” kısmı ise değişik tariklerle rivayet edilen “*Mekke fethinden sonra artık hicret yok; fakat savaşa çağrıldığınız zaman hemen*

⁴⁰⁰ Hadis için ayrıca bk. Buhârî, Cenâiz 36, Vesâyâ 2, Nafakât 1, Merdâ 16, Daavât 43, Ferâiz 6; Müslim, Vasıyyet 5; Ebû Dâvûd, Ferâiz 3; Tirmizî, Vesâyâ 1; Nesâî, Vesâyâ 3; İbn Mâce, Vesâyâ 5.

katılın"⁴⁰¹ hadisinden bir parçadır.

Kısaca sözü edilen hadiste Mekke'nin fethi ile Müslümanlar güçlendiği için Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'e destek olmaya gerek kalmadığı ifade edilmektedir.

Hadiste yer alan "*fakat cihad ve niyet vardır*" ifadesi ise Müslümanlara yeni görevlerinin İslâm'ı ve Müslümanları kaldırmak için bir taraftan düşmanlara karşı mücadele etmek, cihad aşkını devamlı canlı tutmak, bir taraftan da İslâm'a hicret etme niyetini muhafaza ederek ona göre davranmak olduğunu hatırlatmaktadır.

Böylece cihad ruhuyla yetişen Müslüman, "*Haydin savaşa*" dendiği zaman korkup kaçmayacak, Allah'ın rızasını elde etmek için savaşa koşarak gidecektir.

Şerh

"*Ameller niyete göredir. Herkese niyetinin karşılığı vardır.*" hadisi, insanın kazanaacağı sevap ve günahlarla ilgili olup son derece önemlidir.

Niyet, bir işi hangi amaçla yapmayı istediğini kalpten geçirmektir. Bir işi Allah rızası için yapmayı kalpten geçirmek, onu ibadet haline dönüştürür. Dinin hoş görüp tavsiye ettiği bir fiilin karşılığını Allah'tan bekleyerek yapmak veya meşrû olmayan bir hususu Allah korkusuyla terk etmek ibadet sayılır ve sevap kazanmaya vesile olur. Aslında ibadet olmayan bazı işler, iyi niyetle yapıldığı takdirde ibadete dönüşebilir. Söz gelimi normal ticaretini yapan kimse, işini en iyi şekilde yaparak insanlara hizmet etmeyi, onları aldatmamayı düşünürse hem para hem de sevap kazanabilir.

Hadiste, yapılan işleri Allah katında değerli kılanın ihlas ve samimiyet olduğuna, Allah'ın şekle değil niyete baktığına dikkat çekilmektedir. "*Allah Teâlâ sizin bedenlerinize ve dış görünüşünüze bakmaz, ancak kalplerinize ve amellerinize bakar*"⁴⁰² hadisi de bu durumu teyit etmektedir.

Hiz. Peygamber, "*Kimin niyeti Allah'a ve Resûlü'ne varmak, onlara hicret etmekse, eline geçecek sevap da Allah'a ve Resûlü'ne hicret sevabıdır*" ifadesiyle hicret ederken dünyevî bir çıkar düşünmemiş, sadece Allah'ın rızasını kazanmayı ve Resûlullah'ı hoşnut etmeyi hedef almış olanların hicretlerinin makbul olduğunu açıklamıştır.

Hicret, bir şeyi terk etmek demektir. Allah'ın yasak ettiği şeyleri terk edip yapmamak da genel mânada hicret sayılmaktadır. Nitekim "*Muhacir, Allah'ın yasakladığı şeyleri*

⁴⁰¹ Hadis için bk. Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr 45, Cihad 1, 27, 184; Müslim, Hac 445, İmaret 85; Tirmizî, Siyer 32; Nesâî, Bey'at 15.

⁴⁰² Müslim, Birr 33; İbn Mâce, Zühd 9.

bırakan kimsedir"⁴⁰³ hadisinde hicret bu anlamda kullanılmıştır.

Bu hadisin söylenmesine şöyle bir olayın sebep olduğu nakledilir: Sahâbilerden biri, Ümmü Kays adlı bir hanımla evlenmek ister. Fakat o günlerde Ümmü Kays, Medine'ye hicret etmeyi düşünmektedir. Kendisiyle evlenmek isteyen sahâbiye, niyeti ciddi ise Medine'ye hicret etmeyi ve orada evlenmeyi teklif eder. Mekke'deki kurulu düzenini terk etmeyi henüz düşünmeyen o sahâbi, Ümmü Kays'la evlenmek arzusuyla Medine'ye hicret etmek zorunda kalır. Bu durumu bilen sahâbiler, Ümmü Kays'ın muhaciri anlamında "*Muhâciru Ümmü Kays*" diye takıldıkları o zâtın, hicret sevabı kazanıp kazanmadığını tartışmaya başlarlar. İşte o zaman Hz. Peygamber, bu hadisle meseleye açıklık getirerek herkesin niyetine göre sevap kazanacağını belirtir.⁴⁰⁴

Ebû Mes'ûd ve Sa'd b. Ebî Vakkas'ın rivayet ettikleri hadislerde ise Hz. Peygamber, aile fertlerini geçindirmek amacıyla yapılan gayretin ve yemek yerken eşini sevindirmek için onun ağzına verilen lokmanın iyi niyet ve ihlaslı olmak şartıyla insana sevap kazandıracağını açıklamaktadır. Böylece niyet ve ihlasın önemi bir kere daha vurgulanmaktadır.

Burada Hz. Peygamber'in "*Bir kimsenin harcadığı paraların değerlisi, ailesinin ihtiyaçlarına harcadığı paradır*"⁴⁰⁵ buyurmak suretiyle aile fertlerinin geçimini temin etmeye, onların kimseye muhtaç etmemeye çalışmanın en önemli sadaka olduğuna dikkat çektiği de hatırlanmalıdır.

Hadisten Öğrendiklerimiz

1. Yapılan işlerden sevap kazanabilmenin temel şartı, o işe iyi niyetle başlamaktır.
2. Allah'ın rızası gözetilmeden yapılan işlerden sevap kazanılmaz.
3. Allah'ın rızası gözetilerek aile fertlerine yapılan harcamalar ve hatta bu düşünceyle yapılan şakalaşmalar nafile ibadet sayılır.
4. Mubah işler iyi niyetle yapıldığında birer hayra dönüşür.
5. Bir Müslümanın eşini sevindirmek için yaptığı her davranış, Allah'ı memnun eder.

⁴⁰³ Buhârî, İman 4, Rikâk 26; Ebû Dâvûd, Vitr 2, 11, 12, Cihâd 2; Nesâî, İman 9; İbn Mâce, Fiten 2.

⁴⁰⁴ Söz konusu hadisin şerhi için bk. Kandemir ve dğr. *Riyâzu's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, I, 90-97.

⁴⁰⁵ Müslim, Zekât 38; Tirmizî, Birr 2; İbn Mâce, Cihâd 4.

KIRK ÜÇÜNCÜ BAB: Dinin Nasihat Olduğu

43- بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " الدِّينُ النَّصِيحَةُ: لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ "

وَقَوْلِهِ تَعَالَى: { إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ } [التوبة: 91]

Nebî'nin (s.a.s.) "Din; Allah, Resûlü, mü'minlerin yöneticileri ve tüm Müslümanlar için nasihattir"⁴⁰⁶ sözü ve Allah Teâlâ'nın "Allâh ve Resûlü için öğüt verdikleri takdirde"⁴⁰⁷ sözü babı.

57 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنِي قَيْسُ بْنُ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ

جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: «بَايَعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى إِقَامِ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءِ

الزَّكَاةِ، وَالنُّصْحِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ»

Tercüme

57. Bize Müsedded anlattı, dedi ki, bize Yahya anlattı. O İsmail'den şöyle dediğini rivayet etti: Bana Kays b. Ebû Hâzim anlattı. O da Cerîr b. Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Resûlullah'a (s.a.s.) namazı kılmak, zekâtı vermek ve her Müslümana karşı nasihat etmek/samimi olmak üzere biat ettim.⁴⁰⁸

Sened

Hadisin senedinde beş ravi olduğu için humâsîdir. Ravileri şunlardır:

1. Müsedded (ö. 223): مسدد بن مسرهد وقد مر ذكره

2. Yahya (ö. 198): يحيى بن سعيد القطان وقد مر ذكره

3. İsmail (ö. 145): إسماعيل بن أبي خالد هرمز البجلي الأحمسي وقد مر ذكره

4. Kays b. Ebû Hâzim (ö. 84):

قيس بن أبي حازم واسمه عبد عوف بن عبد الحارث الأحمسي البجلي الكوفي التابعي المخضرم

⁴⁰⁶ Hadis için ayrıca bk. Müslim, Îmân 95; Ebû Dâvûd, Edeb 59; Tirmizî, Birr 17; Nesâî, Bey'at 31, 41.

⁴⁰⁷ et-Tevbe 9/91.

⁴⁰⁸ Hadis için ayrıca bk. Buhârî, Mevâkît 3, Zekât 2; Müslim, Îmân 97-98; Nesâî, Bey'at 6, 17.

أدرك الجاهلية وجاء لبيايع النبي فقبض النبي صلى الله عليه و سلم وهو في الطريق فبایع أبا بكر الصديق ووالده صحابي. مات سنة أربع وثمانین روى له الجماعة.

5. Cerîr b. Abdullah (ö. 51):

جرير بن عبد الله بن جابر البجلي الأحمسي أبو عبد الله توفي سنة إحدى وخمسين وكان قدومه على رسول الله سنة عشر في رمضان فبايعه وأسلم وكان يدعى يوسف هذه الأمة لحسنه. اتفق له الشيخان على ثمانية أحاديث وانفرد البخاري بحديثين ، ومسلم بستة. توفي جرير سنة إحدى وخمسين.

58 - حَدَّثَنَا أَبُو الثُّعْمَانِ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ زِيَادِ بْنِ عِلَاقَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ جَرِيرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ يَوْمَ مَاتَ الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ، قَامَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، وَقَالَ: عَلَيْكُمْ بِاتِّقَاءِ اللَّهِ وَحَدِّهِ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَالْوَقَارِ، وَالسَّكِينَةِ، حَتَّى يَأْتِيَكُمْ أَمِيرٌ، فَإِنَّمَا يَأْتِيَكُمْ الْآنَ. ثُمَّ قَالَ: اسْتَغْفُوا لِأَمِيرِكُمْ، فَإِنَّهُ كَانَ يُحِبُّ الْعَفْوَ، ثُمَّ قَالَ: أَمَّا بَعْدُ، فَإِنِّي أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ: أَبَايُكَ عَلَى الْإِسْلَامِ فَشَرَطَ عَلَيَّ: «وَالنُّصْحَ لِكُلِّ مُسْلِمٍ» فَبَايَعْتُهُ عَلَى هَذَا، وَرَبِّ هَذَا الْمَسْجِدِ إِنِّي لَنَاصِحٌ لَكُمْ، ثُمَّ اسْتَغْفَرَ وَنَزَلَ

Tercüme

58. Bize Ebu'n-Nu'mân anlattı dedi ki, bize Ebû Avâne anlattı. O Ziyâd b. 'Îlâka'dan şöyle dediğini rivayet etti: Cerîr b. Abdullah'ı işittim, Muğîre b. Şu'be'nin öldüğü gün ayağa kalkıp Allah'a hamd ve sena ettikten sonra şöyle dedi:

“- Emîriniz (yöneticiniz) gelinceye kadar, bir ve ortağı olmayan Allah'tan korkmanızı, vakar ve sekînet üzere hareket etmenizi tavsiye ediyorum. (Yeni) yöneticiniz gelmek üzeredir. (Cerîr) sonra şöyle dedi:

- (Vefat eden) yöneticinize af dileyiniz, zira o affı severdi.

(Cerîr) sonra şöyle dedi: Bundan sonra asıl konumuz şudur:

- Ben, Peygamber'e gelerek, “Müslüman olmak üzere sana biat etmek istiyorum”

dedim. O (s.a.) bana, “Bütün Müslümanlara karşı samimi olmayı (nasihat etmeyi)” şart koştı. Ben de bu şartla biat ettim. Şu mescidin Rabbi’ne yemin olsun ki, ben de size karşı samimiyim (nasihatçiyim).”

Sonra istiğfar ederek (minberden) indi.⁴⁰⁹

Sened

Hadisin senedinde dört ravi olduğu için rubâîdir. Ravileri şunlardır:

1. Ebu’n-Nu’mân (ö. 224):

أبو النعمان محمد بن الفضل السدوسي البصري المعروف بعارم وهو لقب رديء لأن العارم الشرير المفسد وكان رحمه الله بعيدا منه لكن لزمه هذا اللقب فاشتهر به. وسئل أبو حاتم عن عارم، فقال ثقة. تغير في آخر عمره وزال عقله، فمن سمع منه قبل الاختلاط ، فسماعه صحيح. مات سنة أربع وعشرين ومائتين بالبصرة.

2. Ebû Avâne (ö. 176):

أبو عوانة واسمه الوضاح بن عبد الله الشكري الواسطي هو الإمام الحافظ ، الثبت ، محدث البصرة قال أحمد بن حنبل هو صحيح الكتاب ، وإذا حدث من حفظه ربما يهمل. مات سنة ست وسبعين ومائة.

3. Ziyâd b. ‘Îlâka (ö. 125):

زياد بن علاقة بن مالك الثعلبي الكوفي أبو مالك قال ليث بن أبي سليم: أدرك ابن مسعود، وقال النسائي وغيره ثقة. قال أبو حاتم صدوق. مات سنة خمس وعشرين ومائة جاوز المائة. وكان يخضب بالسواد.

4. Cerîr b. Abdullah (ö. 51): جريّر بن عبد الله رضي الله عنه وقد تقدم

Şerh

Cerîr b. Abdullah’ın⁴¹⁰ (ö. 51/671) Hz. Peygamber’e biati ile ilgili birinci hadiste

⁴⁰⁹ Hadis için ayrıca bk. *Müsned*, IV, 357, 361, 366; Buhârî, Şurût 1.

⁴¹⁰ Ebû Amr Cerîr b. Abdullah el-Becelî, Mekke’nin fethinden önce kendi araştırmaları sonunda Hz. Peygamber’in Allah elçisi olduğunu anlayarak ona iman etmiş, kabilesini (Becîle) de müslüman olmaya ve Medine’ye bir heyet göndermeye ikna etmiştir. Hz. Peygamber’in verdiği görevleri yerine getiren Cerîr, Hz. Ebû Bekir döneminde irtidat olaylarının bastırılmasında önemli görevler üstlendi. Hz. Ömer

namaz kılmak, zekât vermek ve her Müslümana nasihat etmek söz konusu edilmektedir.

İkinci hadiste ise, Kûfe valisi Muğîre b. Şu'be'nin (ö. 50/670) vefatı üzerine Cerîr'in insanlara yaptığı nasihat, Müslümanlara nasihatın bir örneği olarak zikredilmektedir. Muğîre b. Şu'be, Muâviye döneminde Kûfe'de valiliği esnasında vefat etmiştir.

Buhârî, bir önceki konu başlığında işlerin Allah rızası için yapılması gerektiğine işaret ettikten sonra bu tercemede böylesi fiillerin aynı zamanda nasihat anlamına geleceğine işaret etmektedir. Buhârî ayrıca nasihat hadisiyle "dinin direği ve dini ayakta tutan hususun nasihat" olduğuna dikkat çekmektedir.

Buhârî, nasihat hadîsini tercemede muallak olarak rivayet etmektedir. Ancak söz konusu hadis, gerek Müslim'de gerekse diğer hadis kaynaklarında muttasıl olarak rivayet edilmiştir.⁴¹¹

Nasihat, en kapsamlı kelimelerden biridir. Sözlükte öğüt vermek, iyi ve hayırlı işlere davet, kötü ve şer olan şeylerden nehyetmek, bir işi sadece Allah rızası için yapmak gibi çok çeşitli mânalara gelmektedir.

Nasihat hadisi, cevâmiü'l-kelîm denilen, az sözle pek çok mânalar ifade eden hadislerden biridir. Sözü edilen hadiste dinin Allah, Resûlü, mü'minlerin yöneticileri ve tüm Müslümanlar için nasihat olduğu ifade edilmiştir. Burada bunları ayrı ayrı kısaca açıklamak yerinde olacaktır.

a. Dinin Allah için nasihat oluşu:

Allah'a iman, O'na şirk koşmamak, O'na kulluk ve ibadette samimi davranmak, O'na itaat etmek, isyan etmemek, Allah için sevmek, Allah için buğz etmek, Allah'a imanın gereği ve dinin Allah için nasihat oluşunun gereğidir.

b. Dinin Allah'ın Resûlü için nasihat oluşu:

Hiz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna iman, Allah Resûlü'nü dost edinenleri dost, düşmanlarını düşman bilmek, Allah Resûlü'nün Kur'an ve sahih sünnetle getirip

döneminde Celûlâ Savaşı'na katıldı. Râmhürmüz ve Karmisîn'i savaş yapmadan İslâm topraklarına kattı. Kûfe valiliği yaptı. Şüster'in fethine katıldı.

Hiz. Osman döneminde Kûfe Valisi Muğîre b. Şu'be'ye bağlı Hemedân valiliği yaptı. Daha sonra Saîd b. As kumandasında Azerbeycan fetihlerine katıldı. Muğîre b. Şu'be (ö. 50/670) vefat edince yerine Kûfe valiliğini yürüttü. 51 (671) yılında Karkîsiye'de vefat etti. Mükerrerleriyle birlikte rivayet ettiği 100 civarındaki hadis, başta Buhârî ve Müslim olmak üzere diğer hadis kitaplarında yer almıştır. Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Fayda, "Cerîr b. Abdullah", *DİA*, VII, 410-411.

⁴¹¹ İbn Hacer, *Tağlîku't-ta'lik*, II, 54-61.

bildirdiklerine iman etmek, dinin Allah'ın Resûlü için nasihat oluşunun gereğidir.

c. Dinin mü'minlerin yöneticileri için nasihat oluşu:

İmam kelimesinin çoğulu olan **eimme**, topluma önderlik yapan yöneticiler anlamındadır. Hak üzere oldukları sürece onlara samimiyetle yardımcı olmak, haktan ayrılmaları durumunda onları uyarmak, yaptıkları yanlışları hatırlatmak, dinin yöneticiler için nasihat oluşunun gereğidir.

d. Dinin tüm Müslümanlar için nasihat oluşu:

Müslümanlara yardımcı olmak, onlara eziyet etmemek, iyilikleri emir, kötülükleri nehyetmek, kendi için arzu ettiklerini onlar için de istemek, kendi için arzu etmediklerini onlar için de istememek, onlara karşı samimi olmak, canlarını, mallarını, ırz ve namuslarını korumak, dinin bütün Müslümanlar için nasihat oluşunun gereğidir.⁴¹²

Hadisten Öğrendiklerimiz

1. Nasihat dinin emirlerinden olup farz-ı kifâyedir. Gücü yeten herkes, gücü nisbetinde nasihattan sorumludur.
2. Nasihat dinin bütün emir ve yasaklarını ihtiva eden geniş kapsamlı bir tabirdir.
3. Peygamberimiz sahâbeden biat alırken nasihatkâr olma, Müslümanlara karşı samimi, gönülden ve hayırlı davranma şartını da aramıştır.

⁴¹² Söz konusu hadisin geniş yorumu için bk. Kandemir ve dğr. *Riyâzu's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, II, 53-60.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. " الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ، وَلِكُلِّ أَمْرٍ مَا نَوَى " Niyet hadisinden bir kısmı verilmiş olan metnin tercümesi ne olmalıdır?

- A) Kimin niyeti Allah'a Resûlü'ne varmak, onlara hicret etmekse, eline geçecek sevap da ona göredir.
- B) Kim de elde edeceği bir dünyalığa kavuşmak için yola çıkmışsa onun hicreti de hicret ettiği şeye göre değerlendirilir.
- C) Kim de evleneceği bir kadına kavuşmak için yola çıkmışsa sevabı da ona göredir.
- D) Yapılan işler niyete göre değerlendirilir. Herkes yaptığı işin karşılığını niyetine göre alır.
- E) Kimin de niyeti hicret etmekse, eline geçecek sevap da Allah'a ve Resûlü'ne hicret sevabıdır.

2. " بَابُ: مَا جَاءَ أَنَّ الْأَعْمَالَ بِالنِّيَّةِ وَالْحَسْبَةِ، وَلِكُلِّ أَمْرٍ مَا نَوَى - " Buhârî'nin koyduğu bu başlığından hareketle aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşamaz?

- A) Yapılan işlerden sevap kazanabilmenin temel şartı, o işe iyi niyetle başlamaktır.
- B) Allah rızası gözetilmeden yapılan işlerden sevap kazanılmaz.
- C) Allah rızası gözetilerek aile fertlerine yapılan harcamalar ve batta bu düşünceyle yapılan şakalaşmalar nafile ibadet sayılır.
- D) Mübah işler iyi niyetle yapıldığında birer hayıra dönüşür.
- E) Amel etmeden sevap kazanmak için sadece niyet etmek yeterlidir.

3. - حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ زِيَادِ بْنِ عِلَاقَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ جَرِيرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ يَوْمَ مَاتَ الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ، قَامَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، وَقَالَ: عَلَيْكُمْ بِاتِّقَاءِ اللَّهِ وَحَدِّهِ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَالْوَقَارِ،

Yukarıda bir kısmı verilen rivayet, hadis çeşitlerinden hangisine girer?

- A) Merfû Hadis
- B) Munkatı' Hadis

C) Mevkuf Hadis

D) Maktu' Hadis

E) Mürsel Hadis

4. " قَامَ فَحَمِدَ اللَّهُ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، وَقَالَ: عَلَيْكُمْ بِاتِّقَاءِ اللَّهِ وَحَدُّهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَالْوَقَارَ، وَالسَّكِينَةَ، " ،
" حَتَّى يَأْتِيَكُمْ أَمِيرٌ، فَإِنَّمَا يَأْتِيَكُمْ الْآنَ. ثُمَّ قَالَ: اسْتَغْفُوا لِأَمِيرِكُمْ، فَإِنَّهُ كَانَ يُحِبُّ الْعَفْوَ،

Yukarıdaki hadiste altı çizili kısmın anlamı nedir?

A) Yöneticinize af dileyiniz, zira o affı severdi.

B) Ayağa kalkıp Allah'a hamd ve sena etti.

C) Yeni yöneticiniz gelmek üzeredir.

D) Allah'tan korkmanızı, vakar üzere hareket etmenizi tavsiye ediyorum.

E) Müslüman olmak için sana biat edeceğim dedim.

5. " الدِّينُ النَّصِيحَةُ " Hadisine göre aşağıdakilerden hangisi nasihat kavramının içine girmez?

A) Dinin Allah için nasihat oluşu.

B) Dinin tüm müslümanlar için nasihat oluşu.

C) Dinin tüm gayr-ı müslimler için nasihat oluşu

D) Dinin Allah'ın Resûlü için nasihat oluşu.

E) Dinin mü'minlerin yöneticileri için nasihat oluşu.

Yararlanılan Kaynaklar

1. Abd b. Humeyd, Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî (el-Keşşî). *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd = el-Müsned*. Thk. Subhi el-Bedrî – Mahmud Muhammed Halil es-Saîdî. Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1988.
2. Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *el-Musannef*. Thk. Habîburrahmân el-A'zamî. 11 cilt. Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403.
3. Âcurrî, Ebû Bekir Muhammed b. Hüseyin b. Abdullah el-Âcurrî el-Bağdâdî. *eş-Şerî'a*. Thk. Abdullah b. Ömer b. Süleyman ed-Dumeyci. 6 cilt. Riyad: Dârü'l-Vatan, 1999.
4. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 45 cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
5. Aşikkutlu, Emin. "Tarihsel Süreçte Hadis Eğitimi Öğretimi ve Âdâbı", *Hadis Tarihi ve Usulü*. Editör: Selahattin Polat. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
6. Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Musa b. Ahmed el-Aynî. *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 12 cilt (25 cüz). Beyrût: Dârü İhyâi't-Türasi'l-Arabî, trs.
7. Bedir, Murteza. "Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2010. 38: 150.
8. Beyhakî, Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali b. Musa el-Hüsrev-cirdî el-Beyhakî el-Horasânî. *Delâilü'n-nübüvve*, V, 50;
9. Beyhakî. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. 10 cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
10. Beyhakî. *Şu'abü'l-îmân*. Thk. Abdülali Abdülhamîd Hâmid. 14 cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
11. Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdülhâlık b. Hallâd b. Ubeydullah el-Bezzâr. *el-Müsned (el-Müsnedü'l-kebîr, el-Bahrü'z-zehhâr)*. nşr. Mahfuzurrahman Zeynullah v.dğr. 18 cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988-2009.

12. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî. *el-Câmi'u's-şahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nâsır. 9 cilt. b.y.: Dârü Tavki'n-Necât, 1422.
13. Cemaleddin el-Kâsımî, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dımaşkî. *Kavâi'dü't-tahdîs min fûnûni mustalahi'l-hadîs*. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1979.
14. Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî. *es-Sünen*. Thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. 4 cilt. By.: Dârü'l-Mugnî, 1412/2000.
15. Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî. *el-Müsnedü'l-müstahrec alâ kitâbi Müslim b. Haccâc (Müstahrecü Ebî Avâne)*. Thk. Eymen b. Arif ed-Dımaşkî. 5 cilt. Beyrût: Dârü'l-Marife, 1998.
16. Ebû Dâvûd, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. 4 cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
17. Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. İshâk b. Musa b. Mihrân el-İsbehânî. *Delâilü'n-nübüvve*. Thk. Muhammed Revâs Kal'aci – Abdülber Abbâs. 2. Cilt. Beyrût: Dârü'n-Nefâis, 1986.
18. Ebû Nuaym. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ' I-X*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1409.
19. Ebû Nuaym. *Ma'rifetü's-sahâbe*. Thk. Âdil b. Yusuf el-Azâzî. 7 cilt. Riyad: Dârü'l-Vatan, 1419/1998.
20. Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ b. Yahya b. Îsâ b. Hilâl et-Temîmî el-Mevsilî. *Müsnedü Ebî Ya'lâ*. Thk. Hüseyin Selim Esed. 13 cilt. Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1984.
21. Ebû Ya'lâ, *el-Mu'cem*. Thk. İrşâdülhak el-Eserî. Faysalâbâd: İdâretü'l-Ulûmi'l-Eseriyye, 1407.
22. Ebû Yûsuf, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî. *el-Âsâr*. Thk. Ebü'l-Vefâ. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, trs.
23. Efendioğlu, Mehmet. "Râvi". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. İstanbul:

TDV Yayınları, 2007. 34: 472-474.

24. Efendioğlu, Mehmet. "Rivâyet". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2008. 35: 135.
25. Efendioğlu, Mehmet. "Tabakat". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2010. 39: 291.
26. Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî. *Tehzîbü'l-luğa*. Thk. Muhammed Ivaz Mir'ab. 8 cilt. Beyrût: Dârü İhyâit-Türa-si'l-Arabî, 2001.
27. Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî. *el-Kâmûsu'l-muhît*. Thk. Muhammed Nuaym el-Arkaşûsî. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle li't-Tıbbâ'ati ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1426/2005.
28. Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. Thk. Mustafa Abdülkadir Atâ. 4 cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990.
29. Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî. *Kitâbü'l-Ayn*. Thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâî. Beyrût: Dârü Mektebeti'l-Hilâl, 1988.
30. Hallâl, Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Hârûn b. Yezîd el-Bağdâdî el-Han-belî. *es-Sünne*. Thk. Atıyye ez-Zehrânî. 7 cilt. Riyad: Dârü'r-Râye, 1989.
31. Humeydî, Ebû Bekr Abdullâh b. ez-Zübeyr b. Îsâ el-Kureşî el-Humeydî. *el-Müsned*. Thk. Hasan Selim Esed ed-Dârânî. 2 cilt. Dimaşk: Dârü's-Saka, 1996.
32. İbn Bişrân, Ebü'l-Kâsım Abdülmelik b. Muhammed b. Abdullah b. Bişrân el-Bağdâdî. *el-Emâlî*. nşr. Ebû Abdurrahman b. Âdil b. Yusuf. Riyad: Dârü'l-Va-tan, 1997.
33. İbn Ebû Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî. *el-Âhâd ve'l-meşânî*. nşr. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbire. 6 cilt. Riyad: Dârü'r-Râye, 1991.
34. İbn Ebû Âsım, Ebû Bekr b. Ebî 'Âsım Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî. *es-Sünne*. 2 cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1400.

35. İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim b. Osman b. Havâstî el-Absî. *el-Musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr*. Thk. Kemâl Yusuf el-Hût. 7 cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
36. İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Nüzhetü'n-nazar fî tavzîhi Nuhbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*. Thk. Abdullah b. Düyfullah er-Ruhayî. Riyâd: Matbaatü Sefîr, 1422/2001.
37. İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî. *Fet-hu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 13 cilt. Beyrût: Dârü'l-Marife, 1379.
38. İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî. *Teh-zîbü't-Tehzîb*. 12 cilt. Hind: Matbaatü Dâireti'l-Maârifî'n-Nizâmiyye, 1326.
39. İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed b. Hibbân et-Temîmî el-Büstî. *el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbni Hibbân*. Thk. Şuayb el-Arnaût. 18 cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1988.
40. İbn Hibbân, *es-Sikât*, I-IX, (Tubia bi i'âneti Vizâreti'l-Maârif li'l-Hükûmeti'l-Âli-yeti'l-Hindiyîye tahte murâkabeti Muhammed Abdülmûîd Han), Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad, 1973.
41. İbn Hibbân. *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahhâru'l-hulefâ*. Thk. Seyyid Aziz. 2 cilt. Beyrût: el-Kütübü's-Sekâfiyye, 1417.
42. İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî el-Basrî ed-Dimaşkî, *et-Tekmîl fi'l-cerh ve't-ta'dîl ve ma'rîfetü's-sikâti ve'd-du'afâ' ve'l-mecâhil*, I-IV, (thk., Şâdi b. Muhammed b. Sâlim Âl-i Nu'mân, Yemen, Merkezü'n-Nu'mân li'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve Tahkîki't-Türâs ve't-Terceme, 2011.
43. İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd (Mâce) el-Kazvînî. *Sünen İbn Mâce*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
44. İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrût: Dârü Sâdır, 1414.
45. İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfehânî, *Kitâbü'l-Îmân*, (thk., Ali b. Muhammed Nâsır el-Fakîhî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1406.

46. İbn Râhûye, Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî. *el-Müsned*. Thk. Abdülgafûr b. Abdülhak el-Belûşî. 5 cilt. Medine, 1991.
47. İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 8 clit. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
48. İbn Şâzân, Ebû Ali Hasan b. Ahmed b. İbrahim b. Muhammed b. Şâzân el-Bezzâz. *Meşyehatü İbn Şâzân es-Suğrâ*. Thk. İsmâ Musa Hâdî. Medine: Mek-tebetü'l-Gurebâi'l-Eseriyye, 1419/1998,
49. İbnü'l-Mübârek, Ebû Abdurrahmân Abdullah b. Mübârek b. Vâzih el-Hanzalî el-Mervezî. *Kitâbü'z-Zühd ve'r-rekâ'ik*. nşr. Habîburrahmân el-A'zamî. 2 cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
50. İclî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî, *Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-ilm ve'l-hadîs ve mine'd-du'afâ ve zikri mezhebihim ve ahhâbihim = Târîhü's-sikât*, (thk., Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî), Mektebetü'd-Dâr, Me-dine, 1985.
51. Kandemir, M. Yaşar. "Hadîs", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1997. 15: 27-64.
52. Kandemir, M. Yaşar. "Şemâil", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2010. 38: 497-500.
53. Kelâbâzî, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Buhârî el-Kelâbâzî. *Ricâlü Şahîhi'l-Buḥârî* (el-Hidâye ve'l-irşâd fî ma'rifeti ehli's-şîka ve's-sedâd ellezîne aḥrece lehüm el-Buḥârî fî Câmi'ih). Nşr. Abdullâh el-Leysî. 2 cilt. Beyrût: Dârü'l-Marife, 1407.
54. Koçyiğit, Talat. *Hadis Istılahları*. Ankara: AÜ. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1980.
55. Küçük, Raşid. "İsnâd". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Ya-yınları, 2001. 23: 154.
56. Küçük, Raşid. "Metin". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Ya-yınları, 2004. 29: 411-414.

57. Mâlik b. Enes b. Âmir el-Asbahî el-Medenî. *el-Muvatta'*. Thk. Muhammed Fuâd abdûlbâki. Beyrût: Dâru İhyâit-Türasi'l-Arabî, 1406/1985.
58. Martı, Huriye. "Rivâyet", *Hadis El Kitabı*. Ed. Zişan Türcan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
59. Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'ir-ricâl*, I-XV, (thk., Beşşâr Avvâd Marûf), Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1400/1980.
60. Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, I-XII, (thk., Adil b. Muhammed, Üsâme b. İbrâhim), el-Fârûku'l-Hadîse li't-Tibâ'ati ve'n-Neşr, 2001.
61. Murtazâ ez-Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed b. Muhammed b. Abdürrezzâk el-Hüseynî. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. Thk. Heyet. 40 clit. By: Dârü'l-Hidâye, trs.
62. Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdûlbâkî. 5 cilt. Beyrût: Dâru İhyâit-Türasi'l-Arabî, 1955-1956.
63. Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî. *es-Sünen*. Thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 9 cilt. Haleb: Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1986.
64. Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. nşr. Hasan Abdülmün'im Şelebi. 10 cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
65. Said Abdurrahman Musa el-Gazefî. "Eser", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. İstanbul: 1995. 11: 372.
66. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*. Thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. 5 cilt. Kahire: Mektebü İbn Teymiyye, 1994.
67. Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî eş-Şâmî et-Taberânî. *el-Mu'cemü'l-evsat*. Thk. b. İvazullah b. Muhammed - Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî. 10 cilt. Kahire: Dârü'l-Harameyn, trs.
68. Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli âyi'l-Kur'ân (Tefsîrüt-Taberî)*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000.

69. Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdülmelik b. Seleme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî et-Tahâvî. *Şerhu maâni'l-âsâr*. Thk., Muhammed Zührî en-Neccâr. 4 cilt. by: Âlemü'l-Kütüb, 1994.
70. Tayâlisî, Ebû Davud Süleyman b. Davud b. el-Cârûd et-Tayâlisî el-Basrî. *Müsnedü Ebî Davud et-Tayâlisî*. Thk. Muhammed b. Abdülmuhisin et-Türkî. 4 cilt. Kahire: Dârü Hicr, 1999.
71. Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musa b. Dahhâk et-Tirmizî. *Sünenü't-Tirmizî (el-Câmi'u's-sahîh, el-Câmi'u'l-kebîr)*. nşr. Beşşâr Avvâd Mârûf. 5 cilt. Beyrût: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
72. Tirmizî. *eş-Şemâilü'n-nebeviyye*. Thk. Seyyid b. Abbâs el-Cüleymî. Mekke: Mektebetü't-Ticâriyye, 1413/1993.
73. Uğur, Müctebâ. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
74. Yücel, Ahmet. "Hadis İlminde "Tarih" Anlayışı ve "Hadis Tarihi" Yazıcılığı", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. İstanbul: 2013. cilt: XI, sayı: 21, 271-302.
75. Yücel, Ahmet. *Hadîs Usûlü*. İstanbul; İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.
76. Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, I-V, (thk., Heyet, bi işrâf Şeyh Şu'ayb el-Arnaût), Müessesetü'r-Risâle, by., 1985.
77. Zeynüddin er-Râzî, Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî. *Muhtâru's-sihâh*. thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed. Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1420/1999.